SOL MÜDAHALE

YALÇIN KÜÇÜK

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

Levent Sahverdi Arşivi

sol müdahale

Levent Şahverdi Arşivi

SOL MÜDAHALE

YALÇIN KÜÇÜK

SALYANGOZ
YAYINLARI

Levent Şahverdi Arşivi

Salyangoz Yayınları: 79
Yalçın Küçük Kitaplığı: 13

Yalçın Küçük

SOL MÜDAHALE

Yayına Hazırlayan: Güneş Ayas
Kapak Tasarım: Ömer Ülkenciler
Mizanpaj: Mert Meriç

© Bu kitabın yayın hakları
Salyangoz Basın Yayın Dağ. İletişim Sist. Org. San.
ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir, 2007.

Birinci Basım: Kasım 2007
ISBN: 978-975-6277-96-6

Baskı ve Cilt: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Tel: (212) 551 11 19

Salyangoz Yayınları
Cemal Nadir Sok. Akşam Han Kat: 2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 528 92 15, Fax: (212) 528 92 14
www.salyangozyayinlari.com

Levent Şahverdi Arşivi

İçindekiler

Önsöz 7

Birinci Kitap: İdeoloji

Birinci Bölüm: Sol İtiraz 27

İkinci Bölüm: Cumhuriyet'in Kısa Yüzyılı 49

İkinci Kitap: Emperyalizm

Birinci Bölüm: Emperyalist Türkiye 71

İkinci Bölüm: Hiyerarşik Emperyalizm 81

Üçüncü Bölüm: Emperyalist Transformasyon 95

Dördüncü Bölüm: Agresif Emperyalizm 107

İkinci Kitap İçin Birinci Ek: Emperyalist Cephede 117
İkinci Kitap İçin İkinci Ek: Millet İktisadı Üzerine Notlar 125

Üçüncü Kitap: Marksizm

Birinci Bölüm: Türkiye'de Marksist Damar Var 137

İkinci Bölüm: Gizil ve Gizli Güç İşçi Sınıfı 143

Üçüncü Bölüm: "Ne Yapmalı" Eylemli Bilinç Taşıma 151

Dördüncü Bölüm: Devrimden Dönüş Noktası 161

Beşinci Bölüm: Parti Yolunda Yürüyüş 175

Altıncı Bölüm: Büyümemiş Çocuk Hastalığı Revizyonizm ve Trotskizm 181

Levent Şahverdi Arşivi

Yedinci Bölüm: Kadın 211

Sekizinci Bölüm: Sorun 215

Dokuzuncu Bölüm: İyimser Marx 223

Onuncu Bölüm: Harp ve Sulh 233

On Birinci Bölüm: Bir Yeni Lenin İçin 243

On İkinci Bölüm: Tarif ve İsim Üzerine 251

On Üçüncü Bölüm: Bilim ve Sosyalizm 261

Üçüncü Kitap İçin Birinci Ek: Aydın Üzerine Otopsi 271
Üçüncü Kitap İçin İkinci Ek: Türkiye Marksizmi Üzerine 279
Üçüncü Kitap İçin Üçüncü Ek: Çıkış 285

Dördüncü Kitap: Soğuk Savaş

Birinci Bölüm: Sosyalizmi Dondurma Savaşı 293

İkinci Bölüm: İdeolojilerin Dünya Savaşı 319

Notlar 345

Levent Şahverdi Arşivi

ÖNSÖZ

Çöküş, unutma'dır.

Bu kitap ise hatırlatma ve dolayısıyla, dönüş'tür.

✦ ✦ ✦

Sol ne zaman çöker, ne zaman, "çökmüştür" ya da "ölmüştür" demek istiyorum; cevabı çok basit ve bir anlamda da totolojik görünüyor. Sol büyük proje, kökten düzenleme ve değiştirme demektir; ütopya'ya yakın ve bir tür mesyanizm'i içinde barındırmaktadır. Yalnız, Yahudi mesyanizmi, ki burada İsa'nın çıkışı da var, müdahaleyi kabul etmiyor; sol, ise müdahalecilik demektir. Bu nedenle, yerine "aydınlanma" doktrinini ve bu doktrinin bir uygulaması olan, "ilerleme" önermesini koymaktadır. Bunlar yoksa, sol çökmüştür ve yoktur; bu kadar basit bir cevaba sahibiz.

Demek ki, "sol", radikal düzenleme ve her zaman müdahale, demektir. Öyleyse, aydınlanma'nın kaçınılmaz çocuğu'dur ve her zaman ütopya'ya yakın durmaktadır.

Çökmüştür ve yoktur, diyebiliyoruz.

✦ ✦ ✦

Peki, sosyalizm, aydınlanma, daha doğrusu aklın yaratıcılığı ve çözüm gücüne yüksek güven ile ortakçılık değilse nedir; akla ve/veya ko-

Levent Şahverdi Arşivi

lektif akla güvenmek ise, daima, müdahale davet etmektedir. Öyleyse ortada, bu tarifimiz de son derece basit görünmektedir ve güzel, bütün büyük çözümlerin son derece basit olduğunu biliyoruz. Bilim budur, Newton'un yerçekimi ve Marx'ın sınıf çelişkisi veya Freud'un baskı teorilerinden daha basit ne düşünebiliriz; bizleri büyüleyen büyük kompozisyonlar da, son derece basit seslerden örülüyorlar. Bilimde ve sanatta, daha doğrusu tüm yaratıcılıkta, basit olana bir eğilim var.

Ütopyacılar, insanlığın güzel çocuklarıdır.

Aklın yaratıcılığına güven ile yetindiler.

✦ ✦ ✦

Türk aydınını çözümlerken, ütopyasının olmadığını, kurgusu'nun zayıf ve anarşik damarının yok olduğunu not etmiştim; buradayız. İlaveten, Marx'ın ütopya eleştirileri ile ilgili olarak da iki yol izliyordum; birincisi, standart yazımlarda gösterildiği kadar karşı çıkmıyordu ve çok zaman da övüyordu. Bunun anlamı şudur; ütopyacı sosyalistleri atarsak, sosyalizm, fakirleşmek zorunda kalmaktadır; gerçekte ütopyacılar, temsili ölçekte olsa da, var olan toplumsal düzene hep müdahale etmek istediler. Yerleşmekte olan kapitalizmi hiç kabul etmediler ve reddettiler. "Temsili" kalmaları, daha çok, aydınlanma'nın pek ateşli çocukları olmalarından ve insan aklına çok güvenmelerinden kaynaklanıyordu. Yanıldılar.

Red'di bilmeyenler, ütopya fakiridirler.

Anarşizm, müdahaleci reddi, fetiş haline getirmektir.

Fetişizm'de hep kutsallaşma var. O halde aklın yolundan ve dolayısıyla soldan uzaklaşmadır. Ancak her zaman solu besleyen ve terbiye eden bir damar olmakla bizde pek akmadığını tekrarlıyorum.

✦ ✦ ✦

Marx mı, bütün katkılara çok büyük bağlılık gösterdi; en güzel yanlarından birisi budur. Ancak yazılarını en çok zor yapan, aynı anlamda, en çok zayıflatan ve bu nedenle de, pek çok Marx ukalasına kapı

Levent Şahverdi Arşivi

açan yanı da buradadır. Hegelci, Sol-Hegelci, Feuerbachçı, Sol-Feuerbachçı oldu; ancak bir önceki halini hiç reddetmedi ve hiç mahkum etmedi. Güçlük buradadır; öğrendiklerini hep katalogladı. O kadar öyle ki, her iddiasına bir de karşı iddia bulunuyordu; zorluğumuz buradadır.

✦ ✦ ✦

Sol, Marksizm'den öncedir.

✦ ✦ ✦

Komünist Manifesto'yu hiçbir zaman sol saymadım.

Aydınlanma, insan'a ve aklına güven üretiyor ve buradan güçlü bir insan sevgisi çıkıyor. İnsan'ın güvendiğini sevmesi çok şaşırtıcı olmakla birlikte, galiba, bir kuraldır.

Hıristiyanlardaki Tanrı ve İsa sevgisini de buraya bağlayabiliriz. Buna karşın, Judaizm'de ve İslam'da, Allah sevgisi için, bir de mistisizm gerekiyor, mistikler, Allah'ı cezalandıran çizgilerinden ayıklıyorlar ve konuşamasalar da konuşulabilir yapıyorlar. Yahudiler ve izleyen Müslümanlar, Allah'ı, yalnız bu yolla sevebiliyorlar.

Manifesto'da, emekçilere sevgi ve acılarına ağıt yanında, güçlü ve güvenilen bir kapitalizm okuyoruz; en çok okunduğu için ve çok zaman sadece bu okunduğu için, sosyalistlerde, kapitalizm'e hep büyük bir sevgi buluyoruz. Kapitalizm'i divinize ettikleri kesindir; her yerde nazır ve çözüm için hazırdır. Sosyalizmde, ne yazık, kapitalizm, bir fetiş'tir. Öte yandan, Proudhon, la propriété c'est sol, diyebiliyordu; bu fetişizm'in dışındadır, mülkiyet hırsızlık'tır, demektedir.

Marx'ın sisteminde, sınırlı, kapitalizmin sistematiğinden önce ilk hallerinde ve sınırlı ölçüdeki primitif akümülasyon hariç, kapitalizm'de hırsızlık yoktur. Marx, dış ilişkilerde de free trade için methiyeler düzüyordu ki, bu, burada da hırsızlık görmediği anlamındadır. Rosa Luxemburg görüyordu ve bu da, olgun kapitalizmde de primitif akümülasyonun devam ettiği anlamına gelmektedir; çok değerli "Accumulation" çalışmasında, ki tanınmış burjuva iktisatçısı Joan Robin-

Levent Şahverdi Arşivi

son da çok övmüştü, dış ticarette pek çok hırsızlık yazabiliyordu.* Ben de Rosa'nın analizlerine çok büyük değerler biçenler arasındayım ve Marx'ın dış ticaret analizini ise, kendimden hep çok uzak tutuyorum. Marx, dış ticareti hürleştirici bulurken, biz, zengin kapitalist ülkelerin, dış ticaret ile her gittikleri yerde, partner olarak, gericiliği bulup dinselliği körüklediğini görüyorduk. Şimdi emperyalizm, sömürgeci pratiğini de yeniden canlandırdığı için, dinselliği yaymaya iman etmiş haldedir.

Türkiye'de ise pek çok zaman gülünç olabiliyor; bunu da en çok sol düşmanlarında görüyoruz. Kürt Meselesi mi, "tek yol kapitalizm'dir", müdahale edilmemesi ve kapitalizmin merhametine terk edilmesi gerekli ve yeterlidir. Temmuz '07 sayımında mı, bu da "Anadolu kapitalizmi'nin zaferidir" ve bu sözde "kapitalizm" olduğu için hem kutsal ve hem de hayırlı sayılmaktadır. Kapitalizm hem rahim ve hem de hürriyetperverdir; ilahi'dir ve öyle göz kamaştırmaktadır ki, hem Diyarbakır'da Barzani hegemonyasını ve hem de başta Nakşibendi, diğer tarikatların oyunu görmelerini engellemektedir.

Türk gericiliği mi, "laisses faire laisses passer", aşamasındadır ve her türlü müdahaleye ve yeni projeye düşmandır ve bunun ümmi hali olduğunu biliyoruz. Türk solu da buna kaymıştır; insanın gücüne ve yaratıcılığına güveni tüketmiştir. Ölmüştür, demek istiyorum.

✦ ✦ ✦

Çok hoş değil mi, Türkiye'de cumhuriyetçi kuşak, Türkiye'deki laikliğin tehlikede olduğunu düşünüyor ve her tehlike karşısında olanlar misli bağırmaktadır. Batı'dan gelen ses ise, tu exageres, tv diliyle, "abartma" olmaktadır. Çok hoş değil mi, Türkiye'de, Atilla İlhan'ın

* Yazılarımda, tarihimize "üç büyük iç savaş" dönemi katmış durumdayım. Şimdi sırada, "üç primitif akümülasyon süreci" analizi var; sanıyorum "Savaşlar" adındaki çalışmamdadır. İç savaşlar, Türkiye zenginlerini, istenirse, bunlara, "kapitalistler" denebilir, acımasız ve pekiştirici anlamında "kırıcı" yapmaktadır. Primitif akümülasyon ile ise, talancı dürtü ve alışkanlıklar ediniyorlar.

İslamlaşma, üçüncü büyük savaş ile beraberdir, hem iç savaşa taraf yaratmak ve hem de kalanı, İslami tevekkül'e yatırmak için gerekmektedir. Her ikisi de kökeninde askeri değil sınıfsaldırlar; kökende sınıfi hal var.

formülasyonuyla, "Batı'nın ajanı" olmayı aşamamış yeni mürteciler ise aynen tekrarlıyorlar, you exaggerate it, diyorlar. Demek ki, emperyalizm, her merdivende, her türünden, eski veya yeni, mürteci imal etmektedir. Emperyalizm mi, kapitalizm'in, kapitalizm'i reddeden, varisi durumundadır.

✦ ✦ ✦

Batı'nın söylediklerine karşı çıkabilmek, kendi aklına güvenmektir.

Tabii bu güven varsa ve bunlar yazılabiliyorsa, ölmemiştir. Kırılmıştır, ama, tükenmemiştir.

Bu topraklarda, sol, hiçbir zaman toptan öldürülememektedir. Sol'da, ölüme yaklaştığı anda fışkırma damarı var. Tazeleniyor.

✦ ✦ ✦

Marx, kapitalizm'e çok güvendi ve bu, hiçbir zaman, benim yolum olmadı. Hep kapitalizm'e güveni kırmaya çalıştım. 1960 yıllarının Şahane Yükselişi'nde, en anti-kapitalist çıkışlarda bile bizde olana, "çarpık kapitalizm" deniyordu ki her duyduğumda çok rahatsız oluyor ve tepki gösteriyordum; çünkü bu, gelişmiş ülkelerde olanın "çarpık" olmadığını söylemek idi, bunda hep kapitalizm'e bir güzelleme buluyordum. Bir de, Türk Dil Kurumu, sermaye için, "anamal" sözcüğünü bulup sirkülasyona koymuştu, dili sevenler kullanıyordu; hem yanlış ve hem de yine yanlış sayıyordum. Bir, sermayenin, teorik düzlemde "mal" ile hiçbir ilgisi yoktur, "sermaye malları" olabilir, ama sermayenin kendine "mal" diyemiyoruz, Farisi'de "ser" baş ve "maye", maya anlamındadır, "capital" sözcüğünün, hem dil ve hem de süreç olarak mükemmel bir karşılığını buluyoruz. İlk başlatan, ilk çoğaltan anlamındadır; yalnız ben, her zaman, Farisi'den ödünç alma yerine, "capital" sözcüğünün tam çevirisi olarak "başlık" kelimesini öneriyordum. Kızını kocaya veren babanın, "satan" da diyebiliriz, karşılığında aldığına, "başlık" diyoruz; diğerleri, sermayedara da "anamalcı" tabir ediyorlardı ki, "ana" türünden yüce bir varlıkla birleştirerek, bir tür, kutsallaştırmayı hiç kabul etmedim. Bunlar, başlıkçıdırlar ve kırıcı ve talancı genleri oluşmuş durumdadır.

Levent Şahverdi Arşivi

✦ ✦ ✦

Demek ki, Türkiye'de en anti-kapitalist dönemde dahi sermayedara karşı bir muhabbet görüyoruz.

✦ ✦ ✦

Lenin'in de, anlamakta güçlük çektiğim halleri var; kendisine neden "Marksist" dediği, benim için hep bir muammadır. Halbuki Markiszm'in en büyük revizyonunu, Lenin'e borçlu olduğumuzu o zaman da biliyordum; Marx'ın kapalı sistemini kıran Lenin'dir. Bir kapalı sistem olarak kapitalizmin ve fabrikanın, kendiliğinden, sosyalist üreteceği doktrinini, Lenin, bir kenara atmıştı; sosyalist bilincin, fabrika işçisine, dışardan taşınabileceği doktrinini Lenin vaaz ediyordu. Ama yine de kendisini "Marksist" deklare ediyordu; her halde, formatif dönemlerde, Marksizm olmayı, "doğru" olmanın tek ölçütü yapmalarına bağlayabiliriz.

Bu ayrı, tekellerin damgasını vurduğu bir ekonomik düzeni, hala "en yüksek aşama" olarak nitelemek de sürprizli bir hal olmalıdır. Demek, kapitalizm'den çıkamıyorduk; politik olarak en sert karşıtlarından birisinin hala kapitalizmi şemalara ayırıp, analiz planında, orada kalmak istemesini, yine paradoksal bulmakla birlikte, burada, tespit etmekle yetiniyorum.

✦ ✦ ✦

Buradaki yazılar mı; zamansızdırlar. Bununla, geçmiş zamanda, şimdiki zamanda ve gelecek zamanda, yazıldıklarını, söylemek istiyorum; böylece, geçmiş zamanda yazılanların öngörü gücünü görmek ve şimdiki zamandakilerin ise doğruluklarını sınamak imkanına kavuşmuş oluyoruz. Tabii, geçmiş zamanda telif edilenlerin gelecek zamanda da okunabilir olmalarından memnunum ve heyecan duyuyorum.

✦ ✦ ✦

Kartlarıma baktığımda, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülmekte olduğunu, ilk kez, 1988 yılında, kendi kendime söylemiş oldu-

Levent Şahverdi Arşivi

ğumu, fark ediyorum. Her halde kabul etmek istemiyordum. Hala insanlığın bir büyük türküsü ve çok önemli bir denemesi sayıyorum; ayrıca, Fransa'da cumhuriyet'ten de daha çabuk ve daha çok dönüşler olmuştu; şimdi cumhuriyet olduğunu biliyoruz.

Çözülüş'te iki noktada, pek çok değerlendirmeden ayrıldığımı, hatırlıyorum; bir kez son genel sekreter Mihail Garbaçov'u, hemen hemen bütün yorumcular, Marx'ın "On Sekizinci Brumaire" incelemesiyle kalıcı yaptığı Napolyon Bonaparte'a benzettiler, Cumhurbaşkanı seçilmişti, imparator olmayı seçti. Yalnız ben Garbaçov'da bir Bonaparte görmedim, böyle düşünmedim, On Altıncı Louis'ye benzettim; reformcu idi ve reform yaparken barajları açtı ve düzen yıkılıyordu.* Garbaçov da beceriksiz bir reformatör çıktı, yıkılışı seyretti ve Louis'den farklı olarak başını kurtarabildi; daha sonraki yaşamına bakınca, neyi yıktığının farkında olmadığını düşünebiliyoruz. Sovyet düzeni, yıkılışına yaklaşırken, yönetici olarak zavallı çıkarıyordu; Garbaçov'un haberi işte budur.

Ama çözülüşte asıl neden başka yerdedir; Sovyet eliti, artık sosyalizme inancını tamamen yitirmişti; Sovyet Düzeni'ni yıkmak için bir mantar tabancasına dahi gerek kalmamıştı, sosyalizmin kendi içinden çöktüğünü görüyorduk. Galiba asıl çözülüş budur ve ben böyle yazdım. Şimdi doğru çıktığımı biliyorum.

Asla teknolojik ve ekonomik zafiyetten yıkılmadığını ısrarla savundum; yıkıntıların arkasından, Rusya'da güçlü bir tekelli devletin ortaya çıkacağını tahmin ediyordum. Artık ortadadır ve ortaya çıkmış olan bu güçlü ve zengin tekeliyet düzeni varken, yıkılışı teknolojik yetersizlik ve ekonomik becerisizlikle açıklamak imkansız görünmektedir.

Daha trajik bir tespit yapabiliriz; Rusya, kapitalist sistem içinde kalsaydı, muhtemelen böylesine güçlü bir teknolojik ve ekonomik düzeye gelemezdi, teoriye göre, sosyalizm için gerekli koşullar hazırlandığı anda, teslim etti. Bu da bir paradokstur ve bunu sadece ve sadece sosyalizme inançsızlıkla açıklamak durumundayız. Ve burada, birbirini açıklayabilirler, burada, Türkiye ile bir mukayese yapabiliriz; Ke-

* Yalçın Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, İstanbul, 1991. s.39

malist elit, Kemalizme inancını yitirmekle kalmadı, yükselen sol'a karşı, kendisini sürdürmeyi Kemalizmin düşmanlarını yetiştirmede gördü; idareyi, adım adım düşmanlarına teslim ediyordu. Rusya'da ise, hiçbir zaman sol olmadılar; zaman içinde hep kapitalizme öyküdüler, dolayısıyla, bilerek veya bilmeyerek sosyalizme inanmayanları yetiştirdiler ve hiç mukavemet etmeden, barışçıl bir şekilde, sosyalizmi, düşmanlarına, teslim ettiler.

Ortaya çıkan ve dünyadaki bütün ölçülere göre çok büyük zengin olanlar içinde, parti üyesi veya bir yüksek bürokrat çıkmadı. Maocular, parti örgütünün ve bürokrasinin kapitalistlere dönüşeceğini çok savundular ve ben ısrarla karşı çıkıyordum. Yanılmaları, kapitalizmi ve mekanizmalarını bilmemelerinden kaynaklanıyordu; şimdi buradayız.

✦ ✦ ✦

Kuruluş ve çözülüş tarihleri, birbirine çok yakın düsmektedir.

Hem Sovyet sosyalizmi'nin ve hem de Kemalist Türkiye'nin yüz yılları kısadır.

✦ ✦ ✦

Daha önemli bir sorunumuz var; ilerleme çizgisi tahrip olmuş görünüyor. Şöyle ki, ilkel toplumdan sonra, feodalizm, feodalizmden sonra kapitalizm ve bunu da sosyalizm izliyordu; kaçınılmazdır ve bunu bir demir yasa olarak öğrendik. Öğrendiğimizin, bana göre, birisi olumlu ve diğeri olumsuz, iki dersi vardı; sosyalimin kuruluşunun kaçınılmaz olması, taraftarlarına, bir dayanıklılık ve güven duygusu veriyordu; kapitalistleri, kendi düzenlerinde, mezar kazıcıları olarak görüyorduk, hem acıyorduk ve hem de alay ediyorduk. Ama diğer yandan da, kaçınılmaz olduğu için de, herhangi bir müdahale ihtiyacı duymuyorduk; sosyalistlerin, uzun süre, insan, ahlak ve kültür meselelerine eğilmemelerinde bu müdahalesizlik teoreminin etkisi olmalıdır, "kaçınılmaz olarak sosyalizm gelecek ve hepsi değişecek" diyorduk. Güzel, şöyle veya böyle, bu ilerleme çizgisinin, nerede ise tek teori olduğunu biliyoruz.

O kadar öyle ki, Soğuk Savaş'ın tam ortasında, Amerikan kampı da

Levent Şahverdi Arşivi

kendi ilerleme çizgisini veya şemasını çıkarmak zorunda kalmıştı; tabii savaş soğuk olunca, şemalar çarpışıyordu. W.W. Rostow'un şemasında, aşamalardan birisi "take-off" idi ki, dünyanın her yerinde acemi politikacılar için bugün bile süren bir merak var; uçakların kalkışı için kullanılan bu sözcük, iktisat planında, kendisini sürdürebilen, "self-sustained", kalkınma aşamasına kalkış veya yükseliş olarak kullanılıyordu. Başka aşamalar da geliyor, ama, Rostowyen şemada sosyalizm hiç gelmiyordu; yalnız, Rostow da, son aşamada millenium'a işaret etmektedir. "Millenium", cennet veya komünizm anlamına gelmektedir.

Keyfi mi, Marx da, bir tartışma sırasında, bana göre hiçbir nesnel temeli olmadan, sosyalist aşamayı ikiye bölmüş, ilkine "sosyalist" ve ikincisine "komünist" demişti; Sovyetler Birliği ise "sosyalist" olarak kurulmuştu. Zaman geldi ve Sovyet liderleri bu yeni bölünmeyi çok ciddiye almaya başladı; herkesin ihtiyacına göre tüketebileceği, "komünist" aşamaya, bu da "altın çağ" veya "millenium" idi, geçişin sözü çok edilmekle birlikte, hep sosyalist aşamada sayıyorduk. İşte yıkılış da bu yerinde sayış sırasında geldi; komünizme geçişi beklerken, kısa bir bunalım döneminden sonra, tekeliyet düzenine geçildiğini gördük. Bu geçiş hiçbir zaman hesaplarda olmamıştır; teorinin çok ciddi olarak tahrip edildiği bir durumla karşı karşıya geldik.

✦ ✦ ✦

Teorisiz kaldık.

Doğrusal ilerleme teorisinin arkasında strüktüralizm var, buna dayanıyordu. Kaçınılmazlık buradan çıkıyordu. Strüktüralizm veya yapısalcılık, halkaların birbirine bağlanması ve perçinlenmesini anlatıyor ve bu bir yol çiziyor; bu yoldan çıkmak mümkün değildir. Dolayısıyla, doğrusal ilerleme çizgisinin tahrip edilmesi, strüktüralizm'e reddiye anlamındadır. "Postmodernizm" de işte budur.

Dolayısıyla "postmodernizm", yıkıcılığın diğer adıdır ve Popperizm'in yeni ve gelişmiş şekli de sayabiliriz.

Postmodernizm, Orta Çağ'dır.

Hiçbir "modernizm", postmodernizm kadar Orta Çağ'ı çağrıştırmamaktadır. Buradayız.

Levent Şahverdi Arşivi

✦ ✦ ✦

Bu çalışmam, teorik arayışımıza bir hazırlıktır.

Ortalığı açmayı deniyorum.

✦ ✦ ✦

Şunu eklemek durumdayım. 1979/1980 verimi olmakla, 1980 Eylül, ilk haftasında yayınlanan çalışmamda yer almıştı. Yasaklandı, beni sekiz yıla mahkum ettiler. Ben hala, sekiz yıllık hükmün, buraya aldığım paragrafçıklardan olduğuna inanıyorum.

✦ ✦ ✦

yalçın küçük

SERMAYEDARLAR 1980:
İSLAMCI BASKI İÇİN BASKI

Kayıp her taraftan. Kaybedenler var. Yalnız şu da var: Kazananlar olmazsa kaybedenler olmaz. Tersi de doğru. Yoktan var olmaz, vardan yok olmaz. İşçi ve emekçiler kaybediyor. Çok kazananlar var. Gelir bölüşümü, insafsız bir hızla daha da bozuluyor. Bundan bir sonuç çıkıyor: Türkiye'de lüks tüketim için üretim ve gerçekten lüks tüketim için harcama alanları açılmaktadır. Bu yüzden Türkiye ekonomisi, artık fakirleşen işçi ve emekçiler için, İslam'ın "tevekkül felsefesine" daha çok muhtaç duruma gelmektedir.

Siyasal iktisadın duygusuz fakat açıklayıcı mantığıyla bakınca ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Ufukta İslam var. Aslında İslamcı baskı şimdi de var. Ufukta olan daha derin bir dinsellik'tir.

✦ ✦ ✦

ASKER GELECEK:
ERBAKAN'I HAPSEDECEK VE
TÜRKİYE DAHA İSLAMCI OLACAK

Bu üçüncü yolu şöyle formüle etmek mümkün: 12 Mart Süleyman Demirel'i başbakanlıktan indirdi. Ancak, esas olarak, Süleyman De-

Levent Şahverdi Arşivi

mirel'in politikasını uyguladı. Demirel'in bütün rakiplerini politika sahnesinden sildi.

Türkiye İşçi Partisi'ni kapattı, İnönü'yü tarihin derinliklerine gönderdi, Necmettin Erbakan'ın partisini kapattı, kendisini, İsviçre'ye raptetti.

Şimdi çok daha kapsamlı bir askeri müdahalenin, bunun tersini yapması mümkün. Tersi şu: Erbakan'ı, Türkiye'nin siyaset sahnesinden silip Erbakan'ın temsil ettiği İslamcı-dinsel politikayı daha yoğun bir biçimde uygulamak.

.....

Yalçın Küçük, *Bir Yeni Cumhuriyet İçin*, Tekin Yayınevi, Eylül 1980, s.548-549

✦ ✦ ✦

Bunlar nasıl yazılır, ama yazılmışsa yazılmıştır ve yazılmış olduğunu artık görebiliyoruz, 12 Eylül Darbesi'nden önce idi; hem geleceğini ve hem de ne yapacaklarını haber veriyordum. Burada not edebiliyorum, bu yazı'nın bu kadar çabuk ve fazlasıyla doğru çıkmasından çok büyük acılar duyuyorum. Yetmiyor, bu haberden çıkan iki haber var; birincisi, eylülist-darbeci yüksek komutanların Kemalist olduklarını asla söyleyemeyiz. İkincisi, bunları yazanın, Yalçın Küçük'ün, Marksist olduğunu asla kabul edemeyiz.

Parantez açabilir miyim; demek ki, Ordu'nun Kemalizm'i Erbakan'a karşıtlık ile sınırlı idi. Erbakan, dinsel politikacı olmanın yanında, millici, kalkınmacı, İsrael'e karşı, komşu ülkelerle dostluk yanlısıdır; itiraz buradadır. Bu tespitten de şu çıkıyor, "akp", sadece bir temizlik hareketi idi, millici ve kalkınmacı olmayan, İsrael ile nerede ise uydu ilişkisinde ve bu nedenle komşu ülkelere karşı iki yüzlü bir İslamcı hareket aranıyordu; o halde akp, kendiliğinden bir oluşum değil, sadece bir icat idi.* O kadar öyle ki, 2002 Kasım seçimlerinden sonra,

* Mucitleri arasında İsrael baştadır ve İsrael parmağına, ilk işareti, Nasuhi Güngör yapmıştı. Washington'u, söylemeye bile gerek duymuyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Genelkurmay Başkanlığı'nda Orgeneral Hilmi Özkök vardı, hükümetin teslim edildiği tayfa için, "yüksek bürokrasinin en çok istediği ekip" demekten geri kalmadım. Bu, 12 Eylül politikasının devam ettiği anlamındadır;* daha yoğunluktadır ve "akp" 12 Eylül darbesinin hem ürünü ve hem de devamı'dır, öyle görüyordum ve hala öyle görüyorum. Kapatıyorum.

✦ ✦ ✦

İslam mı, tarihsizliktir. "Unutma" da diyebiliyoruz.

Tarih mi, "benim" denilen topraklar üzerinde ve "bizim" sayılan halkla bir iktidar mücadelesinin anlatımıdır; "tarihin sonu" kavramından, eninde-sonunda, bu hükmetme savaşının bitişi anlaşılmaktadır. Ama İslam'da hem "benim" denilen toprak ve hem de "bizim" sayılan halk veya millet yoktur ve bu da, tarih olmaması anlamındadır. Toprakları bu kadar kolay teslim etmeleri, limanları ve sahilleri bu kadar kolay satmaları ve her kim olursa olsun peşkeş çekebilmeleri, tarihsizlik ve milletsizlik ispatlarıdır. Şimdi oradayız.

Tarih'in en itibarsız olduğu bir dönemden geçiyoruz ve kimse, tarihini değil, dününü bile merak etmemektedir. Kaç kişi, Turgut Özal ile Demirel'in, "yirmi birinci yüzyıl, Türk yüzyılı" veya "Adriyatik'ten Çin'e kadar Türklük" sloganlarıyla yarıştıklarını hatırlıyor; Turgut Özal, Amerika'nın şemsiyesinde bir "Emperyalist Türkiye" kurmak istiyordu ve Özal'ın hem Kürt Arayışı'nda ve hem de ölümünde, bu politikasının rolü büyüktür. Musul'a girilecekse, Kürtler ile "kardeş" olmak gerekiyordu, bunu bildiği kesindir; Kürtler'den kardeş yaratma çizgisinin doğruluğunu doğrulamak durumundayız. Ancak, birlikte çalışmıştık, ne yaptığını her zaman bilemiyordu, "Emperyalist Türkiye" hevesinin, daha doğrusu şöyle veya böyle, Türkiye'yi büyütme programının, ölüm getirebileceğini hiç düşünemiyordu. Amerika'nın bayra-

* Hala mı, Diyarbekir Bölgesi'nde, silahlı Kürt ayaklanması ile mücadele ederken, yüksek komutanlık, "denizi kurutma" doktrinini formüle etmişti; kurmay subayların, laisizme bakışı ise çok daha sınırlı görünüyor. Gülen Tarikatı'nın silahlı kuvvetlere sızmasını ve bazı yerlere de türbanlıların gelmesini önlemek olarak görüyoruz. Deneyimli bir savaşçı gözüyle bakacak olursam, bunda, başarı şansı bulamıyorum.

ğı altında, Musul'a giremeyince, şansını, İç Asya'da denemek istedi ve her halde, bu kadarı da, Washington'a fazla geldi ve ya zamanında öldü ya da öldürüldü. Tarihsel sayıyoruz, çünkü, Akp'nin doğumunda Özal'ın öldürülmesinin rolü vardır; hiç kuşku duyamayız, bu sonradan Nakşi müridinin ortadan kalkması bir boşluk yaratmıştı ve akist'lerin önünün Özal'ın ölümü ve arkasından Erbakan'ın mahkumiyeti ile açıldığını söyleyebiliriz.

Erdoğan, zenginleşmekten başka hiçbir hevesi olmayan ve Red Kit dahi okumamış, üstelik hiç üniversite görmemiş, Semra Özal'sız bir Özal'dır. Daha cüretkar olması çöküntünün üzerine gelmesidir; yaptığı, çöküntünün üzerinde halay çekmektir. Bunun için oradadır ve bunun için orada tutuyorlar.

Akp, "Emperyalist Türkiye" projelerinden kesin vazgeçmenin hükümetidir.

Birinci Dünya Savaşı yenilgisini resmen ve kalben kabul eden ekip'tir.

Akp, Osmanlı mülkünü, "Büyük Orta Doğu" Projesi, adı altında, İsrael'e peşkeş çekmek için vardır. Bu nedenle ben, şimdilerde, hep, "İsrael, Türkiye'de İsrael'de olduğundan daha güçlüdür" diyebiliyorum.

Taraftarlarının üniversitelerde çarşaf ve sarık giyilmesini savunmalarını, Büyük Orta Doğu Projesi'nin doğal gereği sayabiliriz; Arap ve Yahudiler ile olduğu kadar Türklerle de, homojenite sağlamak zorundayız.

Emperyalist Türkiye'den ılımlı Müslüman Türkiye'ye geçiş var. Demek ki Musul alınmazsa, Diyarbekir verilmek durumundadır. Tarihsel dizim, bir mantık çıkarmaktadır.

✦ ✦ ✦

Tarihimizin en bilgisiz yönetimine sahibiz.

Bu kadar teslimiyetçi olmalarında, bilgisizliklerinin yeri büyüktür.

Nasıl alındığını ve neyi verdiklerini bilmiyorlar.

Levent Şahverdi Arşivi

✦ ✦ ✦

Ben mi, Türkiye'nin ikinci sınıf bir emperyalist ülke olmasına hep karşı çıktım. "Doğu Birliği" Projesi işte budur. Çapsız çıktılar.

✦ ✦ ✦

Çok ilginç, Turgut Özal, Amerika'nın himayesinde, "Emperyalist Türkiye" çizgisini savunurken, Cengiz Çandar ateşli bir savaş taraftarı idi, "jingoist" diyorduk ve şimdi, Musul'da bir Kürdo-Judaik Devlet oluşurken son derece pasifisttir. Buradayız.

✦ ✦ ✦

Emperyalizm'den dinselleşmeye geçtik.

Türkiye'de ve Malezya'da dinselleştirme, ilahi huzur değil, fabrika huzuru içindir. Bu nedenle Türkiye'de, öncesi olmakla birlikte, özellikle 12 Eylül'den sonra yapılanlar, büyük sermayenin diktası doğrultusundadır. Orgeneral Evren ve cürüm arkadaşları, plütokrasinin işaretlerini emir bildiler. Esir ücretine razı, kendisini İslami tevekküle teslim etmiş dindarları yaratmak, direktif idi ve öptüler, başlarına koydular.

İnsanı bozmak için, bozulmuş İslam'a muhtaçtılar. Bozdular.

Sürekli diktatorya için, insanı bozmak zorundadırlar.

✦ ✦ ✦

Devamla, bunları yazabilenin, en azından Komünist Manifesto anlamında, "Marksist" olmadığı kesindir; çünkü bu anlamda, sermaye sınıfının, dinsel baskılı bir düzen istemesi düşünülememektedir. Dar Marksizm'de, semayedarlar strüktürel-ekonomist olmakla, dinselliğin değil akılcılığın öncüsü görülüyorlar; çıkarı, akılcı bir dünyadadır, öyle resmedildiğini biliyoruz. Bu resmi hiç tutmadım; önce Tocqueville'nin çok güzel işaret ettiği üzere, Fransa'da dahi, kapitalistler, dinsellik olmadan yönetemeyeceklerini çok erken anlamışlardı. Dar Marksizm'de bu yoktur; sermayedar'ın politik olamayacağı düşüncesi esastır. Bunu, genç Lenin'in tartışmalarında da buluyoruz; Lenin çok uzun

yıllar ve esas itibariyle, dar Marksist kaldı, bu nedenle, dar Marksizm'in bize intikali, Arabi'nin Farisi üzerinden gelmesi türünden, Lenin kanalından olmuştu. Lenin'i daha çok okuyorduk; şimdi, bu noktayı, biraz daha, açmak durumundayım.

✦ ✦ ✦

Marx, kapitalizmin başlangıç tarihini çok erkene aldı.

Gücünü abarttı ve eş zamanlı iyileşmeler ile hürriyet mücadelesini, cömert bir şekilde, kapitalizme hediye ediyordu.

Moderasyona ihtiyaç var.

✦ ✦ ✦

Kapitalizm çok sayıların düzenidir ve tekeliyet, az sayıların rejimi olmakla, tabansızdır. Bu nedenle, tekeliyet düzeninde, ideolojik hegemonya, çok çok önemli sayılıyor ve tekeliyette ideolojik tekel kaçınılmaz görünmektedir. Böyle bir düzene, ideolojik diktatorya diyebiliriz.

İmam-Hatip okulları din eğitimi vermek ve İslam'ı öğretmek üzere genişletilmediler; maksat, insanı bozmak idi. Ve bozdular; eğer çok bozdularsa, bunu, tekeliyet düzenini yerleştirme ihtiyacına, bağlamak zorundayız.

✦ ✦ ✦

İnsanı "bozmak" mı, tekeliyet insanla olmayan bir düzendir; feodaliteden daha insansız olduğunu söyleyebiliriz. Bunu en çok Charles Chaplin'den öğreniyorduk, bütün filmleri, insanın kovuluşu üzerinedir. Hiçbir yere giremiyor ve hiçbir yere sığdırmıyorlardı; herhangi bir yere girebilmek için hep kendisini bozmak, şeytani bir ahmak ve ikiyüzlü bir arsız olmak zorundadır, yine de çok sevimliydi. Chaplin'de, firmalar büyüyüp tekeller oldukça, insanın küçülüşünü görüyorduk.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Kafka, Huxley ve Huxley'in bir taklidi olan Orwell'i okuyorduk; hepsi insanın bozulması üzerinedir. Kafka, Metamorfoz'da, insanı bozdukça, yüreğimizin üzerinde pense ile çalışıyordu; Kafka'yı okurken her zaman, kendimi, Orta Çağ'da, bir iş-

Levent Şahverdi Arşivi

kence tezgahında duyuyordum. Huxley, insanı bozmanın ne kadar planlı ve teknik bir hale geldiğini, bize haber verdi. Orwell de, Londra'yı ve tekeliyeti yazıyordu, cia'nin, Orwell'i susturarak, yazdıklarını sosyalizme yamadığını biliyoruz.

✦ ✦ ✦

İnsanı bozmadan ve insanlığından çıkarmadan, tekeliyet imkansızdır.

Bizde zamanı gelince, Kemalistlerin Kemalizm'e ihanet ile, "cumhuriyet" insanını tahrip etmesi işte bu yüzdendir. Bu nedenle, zamanın Genelkurmay Başkanı Orgeneral Evren, büyük bir tahripçidir. Daha sonra hep yüksekte tutulması, plütokrasinin tahripçisi olmasından kaynaklanıyor ve saygıda kusur etmiyorlar.

✦ ✦ ✦

Bugün beni en çok şaşırtan ise, Türk Ordusu'nda Hilmi Özkök'ün nasıl general, orgeneral ve Genelkurmay Başkanı olduğu'dur. Bunun çok acı bir soru olduğunu biliyorum.

✦ ✦ ✦

Quantum Felsefesi'ne sığınıyorum. Bozulmadan bozmak imkansızdır. Meselenin özünü burada görüyorum.

✦ ✦ ✦

Dünya teoriye muhtaç'tır.

✦ ✦ ✦

İki nokta veya dönem kaldı; iki yirmi yıl demek istiyorum. Neden öyle fışkırdılar, bilemiyorum ve sadece şaşırıyorum.

Birisi, 1905-1925 arasıdır; tanıdığım bütün güzel insanlar bu yirmi yılda çıktılar. Keynes, Virginia Wolf, Picasso, Kandinsky, Hobson, Hilferding, Rosa, Lenin ve Einstein, bir yanda, Resneli Niyazi, Enver, Mustafa Kemal, İsmet Bey, Kazım Paşa, diğer yanda; ne kadar çoklar,

Levent Şahverdi Arşivi

bana göre Doktor Nazım da var ve hep oradalar. Rusya, İran, Çin, Meksika ve Türkiye burjuva-demokrat devrimleri ve Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu da bu tarihler arasındadır; bereket yağıyordu. Bu dönemde ne kadar çok volkan yanıyordu; öyle görüyorum.

İkincisi, 1955-1975 arası diyebiliriz, Che Gueavara ve Fidel ile başlatabilir miyiz, ütopya dolu Küba Devrimi, sonra biz 27 Mayıs'ı yaptık ve arkasından insanlar uzaya çıktılar ve aya dahi ayak bastılar. Paris'te 68'ler oldular, bizde Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar gençleşip yola çıktılar ve Mahir ve Deniz geldiler; disk ve 15/16 Haziran yürüyüşü de bu dönemdir. İstanbul iki gün proleteryanın eline düştü; ne korkular yaktı, şimdi soranının bile olmadığını yaşıyoruz. Mısır'ın büyük evladı Abdül Nasır'ı unutamayız; Afrika sosyalizme koşuyordu ve bizde yüksek hakimler, bağımsız Türkiye için yürüyorlardı. Yazması dahi heyecan veriyor.

Yaşamak mı, insan, böyle yirmi yıllarda yaşamaya layıktır. İnsanlar bu tür yirmi yıllarda daha da büyüyorlar ve kolektif olarak güzelleşiyorlar. En güzel kızlar, sadece, devrimci oğlanlara ve en gözde aydınlara aşık olabiliyorlardı; adlarını vermiyorum, şimdi, tekstilciler sıralarını savdılar ve bar sahipleri modadır ve kıskançlıktan değil, dönemi anlatabilmek için, mukayese yapmak üzere, ekliyorum. Bir güzelleme yazdığımı biliyorum. Mecburum.

✦ ✦ ✦

Ama yine de kötümser oluyorum.

Çünkü bizim fışkırdığımız zamanda, dünyanın da fışkırmakta olduğunu anlıyoruz.

Patlamamızın bu kadar dünyalı olmasına sevinemiyorum.

✦ ✦ ✦

Kötümser miyim, mahkum mu ediyorum; hiç sanmıyorum.

Çünkü "ufukta İslamcı baskı var" denmiştir ve kesinlikle doğru çıktığına göre bilimsel olduğundan kuşku duyamayız. Ayrıca bu haber ba-

na aittir ve nereden çıkardığımı biliyorum; Capitel'e dayanıyordum. Egemen politika egemenlerin politikasıdır; plütokrasi, hem fabrikada sükunet ve hem de insanı bozmak istiyordu ve ben yüksek komutanlarla ilgili "Kemalist" edebiyata kanmadım, kaynağa iniyordum. Kaynak'ta doğru işaretler var.

İkincisi, çok çok büyük tekstilhanelere sahip, Türkiye ve Malezya, bozulmuş bir İslam'a teslim ediliyorsa, tek nedeni, çok çok düşük ücreti, "esir ücreti" diyebiliyoruz, uygulayabilmek içindir. "Esir Ücreti" mi, eğer semt pazarlarında, bir Türk Lirası'na, sadece bir liraya, "lüks" kadın pijaması satılıyorsa ve bir Anayasa Mahkemesi Başkanı Hanımefendi de, alışını orada yapıyorsa, var demektir. Bir liraya pazarda satıldığına göre, burada çalışan başları örtülü, aşırı Müslüman, kadın işçilere, ek ücret olarak Allah sevgisi veriliyor ve geceleri de ek iş yapıyorlar; Malezya'da yaptıklarını biliyoruz.* Malezya'da, tekstilhanelerde, binlercesi birden çalışan ve bu aşırı Müslüman kadın işçileri, bizdeki sözcüğü kullanacak olursam, "nataşa" tabir ediyorlar.

O halde nereye çıkmış oluyoruz; demek ki bütün teknolojik ilerlemeye ve robot kullanımına karşın, hala belirleyici olan emek'tir. Düşük ücret, en düşük ücret, esir ücreti hala hedef ve esas'tır ve bunun için, gerektiği ölçüde, insanı insanlıktan çıkarmak, mübah'tır. Demek ki, aynı ve başlattığımız yere varmış durumdayız.

O halde mahkum etmiyorum.

O halde, kapitalizm, her zaman kötüdür, diyorum ve ekliyorum.

✦ ✦ ✦

Dünyada yalnız ve yalnız teoriye ihtiyacımız var.

yalçın küçük
29 Ekim 2007
balgat-ankara

* Aihwa Ong, *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline–Factory Women in Malaysia*, New York, 1987

BİRİNCİ KİTAP

İDEOLOJİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Bölüm
SOL İTİRAZ

"Then came Feuerbach's Essence of Christianity. With one blow it pulversized the contradiction, in that without circumlocutions it placed materialism on the throne again. Nature exists independently of all philosophy."

...

"Enthusiasm was general; we all became all at once Feuerbachians."

F. Engels, *Feuerbach and End of Classical German Philosophy*, S. W., p. 602-603

"In Germany there were Marx and Engels and the earlier Kautsky; in Poland, Rosa Luxemburg; in Russia, Plekhanov and Lenin; in Italy, Labriola, who (when we had Sorel!) could correspond with Engels as equal to equal, then Gramsci. Who were our theoreticians? Guesde? Lafargue?

L. Althusser, *For Marx*, p. 23

"Une etrange folie possede les classes ouvrieres des nations ou regne la civilisation capitaliste. Cette folie traine à sa suite des miseres individuelles et socials qui, depuis deux siecles torturent la triste humanite."

"Dans la societe capitaliste, le travail est la cause de toute degenerescence intellectuelle, de toute deformation organique."

P. Lafargue, *Le Droit â la Paresse*, p. 23

"Sorunlarımız büyüdükçe biz büyüyoruz."

"Devrim yaklaştıkça Marx, Engels, Lenin, Stalin normal insan oluyorlar."

Y. K., *Günlük Notlar*, 10 Kasım 1988

Levent Şahverdi Arşivi

Marx'ın kişisel gelişimi ve daha önemlisi, Marx'ın düşüncesinin oluşumu, acaba, "marksist" yöntemlerle ele alındı mı? Marx ve düşüncesi, tümden red ile tümden tapınma dışında bir bilimsel ve ayrıca devrimci çözümlemeye layık değil midir? Peki, daha da önemlisi, bir "sol Marksizm" yazılabilir mi ve eğer yazılabilirse, zamanlı mıdır? Acaba ve belki sormak bile çok non-ortodoks sayılabilir, bir "sol Marksizm" yazılacak olursa, artık yazılana "marksist" demek mümkün olur mu? Bu soruları, şimdi, bu netlikle ortaya koyuyorum; aslında, sorunların çok dikkatli ve aynı zamanda embryonnaire aşamada formülasyonlarım yeni değil, bunları, ilk yazımlarını altmışlı yılların sonlarında yaptığım, "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu" çalışmamda, yetmişli yılların sonlarının damgasını taşıyan, Sosyalist İktidar'da, seksenli yılların ürünü Toplumsal Kurtuluş'ta, bulmak mümkündür. Şimdi ise mümkün olan kısalıkta, bir bütünlüğe kavuşturma zamanıdır.

Acaba, Marx'ı ve sistemini, net bir "sol marksist" perspektifle ele alma denemelerinin başka örnekleri var mı, bilmiyorum; bununla birlikte ben, Brecht'in, ancak bir dahi sanatçıda rastlayal ileceğimiz bir sezgiyle saptadığı, "radikal olan komünizm değildir, asıl radikal kapitalizm'dir"* sözünde de, bu soruları okuyorum. Kapitalizm, çok daha radikal ve çok daha net olduğu için, emperyalist haliyle, bir tek kurşun atmadan, dünyanın en ileri donatımlı ordusuna sahip bir sosyalist düzeni, bütün propagandaların aksine ve bu, bugün açıklıkla görülebiliyor, arkasında çok ileri bir ekonomik yapı bırakarak ve bunları da teslim alarak, tarihten silmiştir. Bu silebilme başarısının nedenlerini ararken, Marx'ı tartışma dışında tutmamız mümkün değildir ve daha önemlisi, bunu "marksist" saymanın imkansız olduğunu sanıyorum.

* "Cen'est pas le communism, qui est radical, c'est le capitalisme." Aktaran, E.Wolf, *Les guerres paysannes de vingtieme Steele*, Paris, 1974, p.282. Bu incelemenin başında belirtmem gerekiyor, Paris'te yazıyorum; Paris, bilim ve araştırma açısından tam bir çöldür, kütüphaneleri fakr-ü zaruret içindedir. Ayrıca, normal bir araştırıcı için, bir kütüphaneye gitmek en az bir saatlik tren gidişi ve bir saatlik de dönüşü demektir; üstelik, Biblioteque National'ın dışındakiler, tekrar ediyorum, son derece yoksul durumdadır ve burada da çalışmak için iki saat yola ayrılsa bile, içeride yer bulmak, tümüyle bir şans meselesidir. Bu nedenle, bu incelemeyi ancak, Paris'te evimde bulundurabildiğim kaynaklarla sınırlı kalarak yapabiliyorum; Brecht'in bu önemli sözünün yerini de başka bir kaynakta gösterebiliyorum, halbuki, second-hand kaynak kullanmak, benim üslubum olmamıştır. Zorunluluktandır.

Levent Şahverdi Arşivi

Ne demek? Bu soruya, belki bir başka soruyla, Marx'ın, "Feuerbach Üzerine Tezler" adıyla bilinen enigmatique deklarasyonunun acaba, Marx'ın kendi kendine uyguladığı bir "proletarya diktatörlüğü" olarak anlaşılıp anlaşılmayacağını sorarak, cevap arayabiliriz. Engels, Marx ile birlikte, en çok "Sol Hegelist" oldukları bir zamanda, 1841 tarihinde, Feuerbach'ın, zamanında, gerçekten devrimci, zamanına göre ancak prophétique denilebilecek, "Hıristiyanlığın Özü" çalışması ile karşılaştıklarında, öncelikle Marx ile kendisini ve daha sonra, diğerlerini kastederek, "birden bire biz hepimiz feuerbachyan oluverdik" diyordu. Engels'in, zamanına göre bu inanılmaz eser için söyledikleri, bununla sınırlı kalmıyor; bu kitabın "özgürleştirici etkisi" üzerinde duruyor[1] Hegel'i bitirdiğini kaydediyor ve Marx ve kendisi için, materyalizme bir kapı açtığını, materyalizm ile bağlarını kurduğunu belirtiyor. O sırada, derin bir biçimde, "genç hegelist" ya da sol hegelist olan Marx, "Hıristiyanlığın Özü" çalışmasının çıkışıyla, Feuerbach'ın, "the scholar who loves truth" tipolojisinden beklediklerine büyük bir uyum göstererek ateşli bir Feuerbach hayranı ve izleyicisi olmuştur; pek çok marxologue, daha sonra Marx'ın ünlendiği kavram ve söyleyişlerin önemli bir bölümünün, bunlar arasında, "alienation", yabancılaşma, en başta geliyor, Feuerbach'a ait olduğunu saptamaktan geri kalmıyorlar.[2] Bu nedenle, eğer marksist düşünme yöntemi içinde kalınırsa, böylesine bir entelektüel bağlılıktan kopabilmek için, bu kadar kısa bir zamanda, yine Marx'ın, bir başkasından, Blanqui'den alıp ünlendirdiği bir kavramı kullanarak, bir proletarya diktatoryasına ihtiyaç olduğu sonucuna varabiliyorum.

Hiç kuşku yok, Marx'ın "Feuerbach Üzerine Tezler" manifestosu, entelektüel planda, mükemmel bir proletaryan diktatörlük örneği'dir; burada da Marx, Feuerbach'ın çalışmaları içinde, sadece, Essence of Christianity'nin adını anmaktadır. Bunun da yerinde olduğundan kuşku duyulmaması gerekiyor; üstelik her zaman bir tarihsel belge olarak gördüğüm ve çok zaman heyecan duymadığım Komünist Manifesto ile karşılaştırıldığında çok daha yol açıcı olan Marx'ın Feuerbach Manifestosu'nda, Marx'ın, bir sistem olarak Essence'deki çözümlemenin özüne bağlı olduğunu, ancak Feuerbach'ın düşünmenin ve teorinin uyarıcısı olarak duyumları görmesine karşılık, insan eylemini ve özellikle devrimcileştiren eylemi, revolutionising practice, ihmal etmesini

Levent Şahverdi Arşivi

eleştirdiğini görüyoruz. Bu eleştiri çok yerindedir; Marx, Feuerbach'ın yaptığı üzere, dünyevi ailede, kutsal ailenin sırrını keşfetmenin önemini görüyor; ancak, yetersiz buluyor ve dünyevi aile'nin kendisinin de, "teoride eleştirilmesini ve eylemde devrimcileştirilmesini"[3] gerekli sayıyor. Marx'ın, eleştiriye ve devrimcileştiren eyleme yapmış olduğu bu referanslar, son derece ve belki de, Feuerbach'ın Essence'i kadar zamanlıdır.

Feuerbach Manifestosu'nun, onbirinci ve sonuncu tezi en çok bilinenidir; ben, bunu ilk öğrendiğim zamanlardan itibaren, bunun neden önemli olduğunu bir türlü anlayamadım ve şimdi ise kesinlikle eskidiği inancındayım.* Bundan önceki, onuncu tez ise, dün önemliydi ve bugün de önemini korumaktadır; burada Marx, "eski materyalizmin bakış noktası "sivil' toplum'dur, yenisinin bakış noktası insani toplum veya toplumsallaşmış insanlıktır" diyor ve bununla Marx, Feuerbach'ın bu büyük keşfinin en önemli eksikliğini, devrimcileştiren toplumsal eylemliliği, sisteme sokmuş oluyor.[4] Marx, altıncı tez'de, insanın özünün, bir bireyin özünün soyutlanması olmadığını ve gerçekte, insan özü'nün mutlaka, toplumsal ilişkilerin bir bütünlüğü olduğunu belirtiyor; bu belirtmelerde, örgütlü ve siyasal eylemlilik, gizlidir.

Güzel, ancak, bu sonuç, birkaç önemli soruya kapı açmaktadır; bunlardan birisi, devrimci eylemlilik'in, Marx'ın sistemine, kalıcı ve sürekli çalışan bir aktör olarak girip girmediği ile ilgilidir. Bu soru, sözünü ettiğim entelektüel düzlemle proletaryan diktatörlük'ün sonuç verip vermediği sorusuyla özdeştir; yalnız bu kadar değil, entelektüel düzlemli proletaryan diktatörlüğü bir kez formüle edilince, bunun, Marx'ın sisteminin diğer alanlarında da, zorunlu olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, demokratizm sorunu'dur.

Marx'ın, Feuerbach'ın Essence'inin büyük bir entellektüel rüzgar yarattığı sırada, Köln'de yayınlanan Rheinische Zeitung Gazetesi'nin yazı müdürü olduğunu biliyoruz; bu gazete, radikal burjuva dünya gö-

* "Filozoflar, çeşitli biçimlerle, sadece dünyayı yorumladılar; halbuki sorun, dünyayı değiştirmektir"; doğru, ancak eskimiştir. Şu anda, dünyanın yorumlanması kesinlikle yapılmamaktadır ve ülkemizde ise tümüyle eksilmiştir. Bu yargım, eğer "yorumlama" sözü, günlük dildeki anlamda ele alınırsa, itici ve haksız bulunabilir; fakat, yorumlamanın sadece ve sadece teorik bakış olduğu hatırlanırsa, sanıyorum, haklılığının kabul edilmesi zorunluluğu vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

rüşüne sahiptir. Marx, burada, sadece bir demokrattır ve Feuerbach'ın bildirdiğine göre, komünizm düşüncesinden uzaktır ve bu uzaklığını, gazetenin yazı işlerinin bir açıklaması biçiminde, komünizmin, teorik ve pratik imkansızlığını belirterek, ilan etmekten geri kalmamıştır.[5] Halbuki bu zamanda, komünizm, bazen sosyalizm ve bazen de komünizm etiketiyle bilinmektedir ve tam bu sırada da, Fransa'daki sosyalist ve komünist hareketler, Almanca yayınlanmaya başlamıştır. Bu nedenle ve bu bilgiler karşısında, daha sonraki yıllarda bilimsel sosyalizmin kurucusu Marx'ın bu tutumu mutlaka açıklanmaya muhtaçtır ve ayrıca, şaşırtıcı ölçüde bilimsel dürüstlüğe sahip ve bunu her fırsatta göstermiş olan Marx'ın bu ihtiyacı görmemiş olması imkansızdır. Gerçekten de Marx, ilk olgun çalışması saydığı, Contribution'un önsözünde, bu ihmaline bir cevap aramaktan geri kalmıyor ve bir yandan, o sırada, belki de bir Fransız modası olarak gördüğü komünizm üzerinde söz söylemeyi, bir tür "heveskarlık" ve kullandığı sözcükle, "dilettantism" sayıyor ve öte yandan da, önceki çalışmalarının "Fransız teorilerinin içeriği üzerinde bir görüş açıklamaya" imkan vermediğini ileri sürüyor.[6] Böyle bir cevabın içtenliği kesindir; ancak, ikna edici olduğunu ileri sürmek, zor görünmektedir.

Kuşkusuz, ikna edici olup olmaması da hiçbir öneme sahip bulunmuyor; önemli olan, Marx'ın kendisinin ve sisteminin, bu demokratik darbeden kurtulup kurtulmadığıdır. Bu soruya da cevap ararken, ilk planda kaydetmemiz gereken ve tartışma götürmeyen üç hayati olgu bulunmaktadır. Bir: Marx, Almanyalı siyasi göçmenlerin, silahlanarak, Almanya'da düzeni değiştirme önerilerine kesinlikle karşı çıkmıştır. Karşı çıkarken, bunları "ciddi" bulmadığı kaydediliyor; yalnız not edilmesi gerek, silahlı mücadelelere ilkesel olarak karşı olanların, hiçbir silahlı grubu "ciddi" bulması mümkün değildir. Çünkü, ne yazık, dünyadaki tüm silahlı hareketler, değişen ve fakat mutlaka ciddi boyutlara ulaşan bir ciddiyetsizlikle, beraber varolmuşlardır. İki: Marx'ın, '48 Devrimleri öncesinde, gelmekte olan devrimlere karşı tutumu, en azından olumsuzdur; erken bulmuştur.* Üç: Marx'ın, Paris

* Kırk Sekiz'e karşı Marx'ın bu olumsuz tutumunu, çağdaşı Tocqueville'in çok daha önemseyen ve gerçekçi bakışıyla karşılaştırmasını, daha önce "Kırk Sekiz'e İki Bakış: Tocqueville ve Marx" başlığıyla ele aldım. Bunun için bakılabilir. Y. Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, İstanbul 1991, s.178 ve sonrası.

Levent Şahverdi Arşivi

Komünü'ne varan hareketler için de hiçbir heyecan duymadığını biliyoruz. Bunlar ve diğer kayıtlar, Marx'ın, yaşadığı dönemi süsleyen ve şiddet içeren bütün önemli siyasal olaylara ya karşı olduğunu ya da uzak kaldığını göstermektedir.

Belki bu hayati olguları açıklayacak olanlar yine de hayati olgulardır; Marx'ın, doğduğu zaman kesitinde, daha sonraki marksist terminoloji ile, "burjuva-demokratik" olan Büyük Fransız Devrimi'nin esin rüzgarları hâlâ etkilidir. Bu, modern devletin bu büyük ve demokratik dönüşümünü, yine marksist yazının önemli bir terminolojisi ile kaydedecek olursak, "spontane" bulmak durumundayız; önemli bir entelektüel birikimden sonra, bir tür örgütsüz ve yöneten örgütlü iradeden yoksun bir kurtuluş'tur. Diğer yandan, tam doğduğu yıl, 1818, Fransa'nın da, Büyük Napolyon'un, dünya tutuculuğu tarafından nihai olarak mağlup edilmesinden üç yıl kadar kısa bir zaman sonra, dünya tutucular kulübüne alınışına tanıklık etmektedir[7] Marx'ın yaşamının ilk otuz yılı, Büyük Fransız Devrimi'nin özgürleştirici havasını izlediği için çağdaşlarına daha da karanlık gelen ve bütün Avrupa'yı, ilericiler ve statükoyu değiştirmek isteyenlerin tümü için, bir büyük hapishaneye çeviren bir "restorasyon" döneminde geçmiştir. Bugünkü, computer sistemlerinin eksikliğini, Metternich'in gizli polis ağı hakkıyla giderebilmiştir.

Marx'ın, Avrupa'da sürekli bir yerden diğerine kaçmak zorunda kalışını, bu çevrede ele almak gerekmektedir; yoksa bu takipler, zamanın dünya gericiliğinin gözünde, Marx'ın tehlikeli bir devrimci olduğu anlamına, kesinlikle, gelmemektedir. 1848 Devrimleri'ne kadar süren bu utanç verici restorasyon yıllarında statüko ile en küçük sorunu olan aydınlar veya sınırları reviser etmek isteyen tüm nasyonalistler, eğer silaha sarılıp dağa çıkamıyorlarsa, sürekli deplasmana mahkum demektir. Marx, bir istisna değil, genel kuralı oluşturanlardan birisidir; Proudhon'a mektuplarında da görüyoruz, her durumda muhatabını gizliliğe davet etmesi de gizli örgüt olmalarından değil, Metternich'in casuslarının her işe burunlarını sokmalarından kaynaklanmaktadır.

Öyleyse, bir yandan, Büyük Burjuva Devrimi'nin, demokratizasyon yönündeki büyük açılımlarının hayali ve diğer yandan, Viyana merkezli Kutsal İttifak'ın, bütün Avrupa'yı içine alan ve Eski Düzeni bile

Levent Şahverdi Arşivi

aratan bir baskı düzeni kurmuş olmasının, çağdaşlarında ve bu arada Marx'ta, bir demokratik çarpıklık yaratmış olduğunu düşünmek durumundayız. Belki de bu, Marx'ın, Collected Works'ta bunun çeşitli referanslarını görüyoruz, demokrasinin bilimsel niteliğini çok net biçimde saptanmasına karşın, bu saptamaları, sisteminin belirleyenlerinden birisi yapmasını engellemiştir. Marx, birçok yazısında, demokrasinin bir devlet biçimi olduğunu açıklıkla yazıyordu; demokrasinin bir devlet biçimi olma karakteri, mutlaka özel mülkiyetle ve zor uygulamasıyla birlikte olmasını gerektirmektedir. Bu ise, bir yanda, ister "saf" isterse "burjuva" demokrasisi ile diğer yanda, diktatörlüğü, aynı kategori içine sokmaktadır; daha açıkçası, diktatörlük ile demokrasi arasında bir nitelik değil, ancak nicelik farkı vardır.

Burjuva devletin bir biçimi demokrasi ve diğer biçimi ise diktatörlük'tür; bunlar arasındaki ilişkinin lineaire ve tek yönlü olduğunu düşünmemiz ise artık imkansızdır. Eğer bunları kabul ediyorsak, önceki cümledeki ikinci önerme bana aittir ve birincisini, doğrudan doğruya, Marx'a borçluyuz; öyleyse, bir sosyalistin demokratlığı kabul etmesi, inançlarından dönmesi demektir.

Söylemeye gerek yok, sosyalizmin pek çok tanımı türünden, özgürlük tanımı da ayrıdır ve bunların, demokrasi kategorisi ile hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Sosyalist, hiçbir zaman demokrat değil ve ancak, tarihin görmediği ölçüde özgür ve özgürleştiricidir.

İlave olarak, Marx'ın, tarihin akışını anlamaya çalışırken peryodizasyon yöntemine başvurması ve peryodları, bilimsel kategoriler haline getirmesi büyük bir zenginliktir; ancak, bu peryodizasyon eğilimini geleceğe aktarmasının her zaman bilimsel temelini bulamıyoruz. Bu aktarmalar, abartılı bir demokrasi vurgusuna kavuşup ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Rusya'da, narodnik etiketiyle çok görkemli devrimci demokrat eylemlilikle buluşunca, Rusya Marksizmi'ne, sosyal tarihin en önemli eklektizminden birisini formüle etme imkanını vermiştir; demokratizm ile sosyalizm, toplumsal eylemliliğin, birbirini izleyen iki aşaması haline getirilmiştir. Bunu, sosyal mücadelenin en talihsiz gelişmelerinden birisi saymak durumundayız.

Kuşkusuz, bu bölümün boyutları içinde, bu pek şanssız eklektizmi

Levent Şahverdi Arşivi

bütün boyutlarıyla geliştirmem ve irdelemem söz konusu olmamaktadır; ben, burada, sadece, Marksizmin kaynağından Rusya Marksizmi kanalı ile gelen bu bilim dışı ve aynı anlama gelmek üzere, eklektik anlayışı terk etme zamanının çoktan geçtiğine işaret etmek zorunluluğunu duymaktayım. Sosyalizmin, tekrar, demokratik kategoriye ricat etmesi, aynı zamanda, iflas etmesi anlamındadır.

İflasın ilki, "teorik" ya da sözde teorik'tir; Büyük Devrim'in ülkesini, Fransa'yı ve Fransa'daki ancak "sözde" nitelemesi ile anlatılabilecek bir teorinin iflasına işaret ediyor. Başka nedenler bir yana, yetmişli yıllarda, Fransız sosyalistleri, Mitterand ile Fransız komünistleri, Marchais, arasında imzalanan, Ortak Program'ı bugün kaç kişi hatırlıyor, imzalayanların ikisinin de göçmüş olmaları bir yana, diğer mimarlarının bile hatırlamak istediklerini sanmıyorum. Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından da takdis edilen ve bütün ilericilere sürülen* Ortak Program, geleceğe yönelik bu aşama anlayışına çok güzel bir örnektir. "Kuşatma" programı olarak da bilinen bu dokümana göre, ortak güçler, iktidara gelecekler ve ilk iş olarak demokrasinin önünde engel olarak gördükleri büyük işletmeleri dağıtacaklar ve tekelleri kuşatarak, birinci aşamada demokratik restorasyonu sağladıktan sonra, sosyalizme kayacaklar; "kayma" sözcüğünü bilerek kullanıyorum, çünkü bu aşama modellerinde, demokratik dönemden sosyalizme geçiş, nerede ise buz üstünde kaymak kadar kolay ve otomatiktir. "Sosyalistler" ve "komünistler" dünyanın kapitalist çizgide en ileri bir ülkesinde bile bir araya geldiklerini, gözlerinin, bir demokratik duvarla görmez hale getirildiğini bile göremiyorlar; daha az kapitalist ülkelerde, yalnızca karanlığa bakmaları kaçınılmazdır. İflas, Fransa'da, Mitterand'ın liderliğinde, gerçekten de, sosyalist-komünist ittifakının, seksenli yılların başında, hükümete gelmesine karşın, Ortak Program'ı, tarihin çöp sepetine atmaları ve daha da önemlisi, sağ partilerin bir ara döneminden sonra, yine sosyalist-komünist ortak güçlerin, bu

* Yetmişli yılların başında askeri idare tarafından kapatılan, Türkiye İşçi Partisi'ni, yetmişli yılların ortasında, yeniden kurmaya çalışırken, programı, Başkan Behice Boran Yoldaş ve iki arkadaşımızla birlikte, dört kişi hazırlıyorduk; Ortak Program'ın, masamıza düşüverdiğini hatırlıyorum. Ben, hesaba katılmasına karşıydım, ancak, yine de program çalışmalarımızı etkiledi ve bizim programımız da eklektizmden kurtulamadı.

Levent Şahverdi Arşivi

kez, doksanlı yılların ortasında, tekrar hükümeti aldıklarında belki de bunları fantazi sayarak, ağızlarına bile almamalarıyla çok daha açık hale gelmiştir. Ama bu dönemde, artık görme yetilerini kaybettiklerini düşünmek zorunludur ve aslında Fransa'daki bu durum, benim sözde teorik dediğim iflasın da, tamamı değil, sadece birinci aşaması'dır.

Belki de Fransa'daki iflas, belki de Fransa'daki, gerçek "la misere de la philosophic", düşüncedeki reel sefalet, Fransa'nın en önde gelen düşünenlerinden birisi kabul edilen Profesör Touraine'in, "Qu'estce que la Democratic?" kitabında gizlidir. Touraine'in bu kitabının okunması, düşünceyi ve insan düşüncesinin gelişimini sevenler için, gerçekten çok acılıdır; büyük boy, üç yüz sayfalık, bu kitabın hiçbir yerinde, kitabın başlığının "demokrasi nedir?" olmasına karşın, demokrasinin ne olduğu konusunda en küçük bir ipucuna bile rastlamak mümkün olmamaktadır. Kuşkusuz, hem Fransız Devrimi öncesi ve sonrasında ve hem Sovyet Sosyalizmi'nin prestijli günlerinde, kendisini tehdit edici bir rekabet karşısında gören, Batı dünyasının üniversite çevrelerinde geliştirilen, demokrasiye karşı, entitüsyonel-reformist yaklaşımın da hiçbir izi görülmemektedir; tam tersi, çok zaman üstü kapalı bir biçimde, bazen de açık bir cüretlilikle, bunun inkarı ile karşılaşıyoruz.

Profesör Touraine, çok açık ve hiçbir bilim adamına yakışmayan bir biçimde, demokrasinin, Amerikan siyaset biliminin bile kabul ettiği, bir kontroller sistemi, bir kurallar bütünü oluşunu, bunu bir "une liberté négative" sayarak reddettikten sonra, demokrasiyi, süjelerin, kendi kültürlerinde ve kendi özgürlüklerinde, mücadeleleri olarak tanımlıyor; Ortak Program'da yazıldığı gibi, tekellerin etkisizleştirilmesi veya yurttaşların iradelerini etkin kılmanın engellerinin kaldırılmasını tümüyle yok sayarak, demokrasiyi, bireylerin bir kültür mücadelesine indirgiyor. Söz uygunsa, artık demokrasi, hiçbir alt yapısı ya da kurumu olmayan bir şey'dir ve bir "hava" ya da Fransız dilinin bütün entelektüel dillere soktuğu sözcükle, bir ambiance'dir. Touraine, kitabının başında, elle tutulması ve anlaşılması zor sözcükleri bol bol tekrarladıktan sonra, sonuç bölümünde, "bu, bizi, demokrasiyi, kurumların ve prosedürlerin toplamı olmaktan çok daha fazla bir kültür olarak tanımlamaya götürmektedir"[8] demektedir. Böyle bir deyişin, bilimselliğin asgari gereklerini bile yerine getiremediğini söylemek herhalde

fazladır ve gerçekten de, Profesör Touraine'nin Fransa siyasal düşüncesinde çok seçkin bir yeri olması bir yana, dünyanın her yanında, "demokrasi" kategorisinin artık ancak ilim ve akıl dışı yaklaşılabilen bir düzeye inmiş olması, dayanakları ve içeriği anlaşılması ve anlatılması zor bir kültür sorunu ile özdeşleştirilmesi, son derece öğreticidir.

Bu bir yana, ama ben yine de, iflas'ın daha öğretici göstergesini, Türkiye'den çıkarmak durumundayım; önce, burada ayrıca kanıtlamaya çalışmadan, daha önce yazmış olduğum bazı saptamalarımı, çok kısa olarak, hatırlatmam gerekmektedir. Bunun için, savaş ile iç savaş arasında bir ayrım yerindedir; savaş, eninde-sonunda daha reeldir, bir ilan ve bir bitiş tarihleri var. Buna karşılık "iç savaş" önemli ölçüde düşünseldir; hem devlet ile ilgili bir konseptiyonu ve hem de, düşünsel olarak, saptamayı ön koşul varsaymaktadır. Bu nedenle, iç savaşların, kitabi olmaları kaçınılmazdır; ben de kitaplarımda, daha önce yazılmamış ya da benim okumadığım, üç iç savaş saptamış ve açıklamış bulunuyorum.

Bunlardan ilki, 1806-1826, ikincisi, 1906-1926 ve üçüncüsü ise, 1966-1996 tarihlerini içine alıyor; tarihler tartışmaya açıktır ve belki de, sonuncusuna, 1966-1986 demek, daha uygundur. Bunlardan birincisini, tarihin daha gerilerine gittiği ve dönemiyle ilgili daha kıt bilgilere sahip olduğumuz için, ihmal edebiliriz; son ikisi ile ilgili benim saptamalarım, birer iç savaş dönemi olmalarından daha şaşırtıcıdır. Bu iki son iç savaş, belki de, yirminci yüzyıl Türkiyesi'nin en özgür, eğer tartışmalı sözcüğü kullanacak olursam, en "demokratik" zaman kesitleridirler; en çok sosyal hareketlilik, en çok dernek kuruluşu, en çok partileşme, en çok gösteri, en çok grev, en çok yürüyüş, en çok tiyatro, en çok konser, en çok konferans ve belki de en önemlisi, en çok yaratıcı ürünler, bu dönemlerdedir.

Bu zaman kesitlerinin hem iç savaş ve hem de özgür olduklarını tartışmıyorum; mutlaka tartışılması gerekiyor, ancak, benim saptamalarıma göre, şu aşamada, üzerlerine dayanılacak kadar, reeldirler. Öyleyse, Türkiye siyasal tarihinin incelenmesinden, şöyle bir sonuç çıkmaktadır; toplumun en özgür ve tartışmalı sözcükle, en "demokratik" olduğu zaman kesitleri, aynı zamanda, iç savaş dönemleri olmaktadır. Bu sonuç, ilk bakışta, çok şaşırtıcı ve belki de, ürkütücüdür; fakat he-

Levent Şahverdi Arşivi

men belirtilmesi gerekiyor, marksist devlet ve benim anladığım ölçüde marksist "demokrasi" kategorileri içindedir ve bu açıdan da, ilk şaşırtıcı etkisi uçtuktan sonra, kabul edilme zorunluluğu vardır.

Demokrasinin de tıpkı diktatörlük türünden bir devlet durumu ya da biçimi olması, bu iki durum arasındaki farkı da görmemize kapı açıyor; diktatörlük, özel mülkiyetten çıkan devlet zoru'nun doğrudan ve hızla uygulanması durumudur. Demokrasi ise, zorun uygulanmasında, yavaşlık anlamındadır; Fransız Profesör Touraine'in artık görmek istemediği, Amerikan siyaset düşüncesinin bile dayandığı, demokrasiyi, bir kontroller sistemi ve karşılıklı check'ler düzeni olarak kavramak, buradaki çözümleme ile uyumludur. O kadar uyumludur ki, Türkiye'de bizim, Amerika'da Chomsky'nin büyük bir diktatoryal mekanizma olarak tanımladığımız "medya", işte bu burjuva biliminin işaret ettiği check'ler düzeninin etkisini, ortadan kaldırmaya yöneliktir ve "medya", devletin iki durumundan diktatoryal konuşu, "demokratik" görünümle sürdürmeye imkan vermektedir.

Hiç kuşku yok, demokrasi, devlet otoritesinin, ister polis ve isterse vergi-bütçe düzenlemelerinde, çok yavaş yürümesi demektir; iç savaş ise, belli bir siyasal coğrafyada, devlet otoritesinde boşlukların kabul edilmesidir. Devlet, otoritesinin geçmediği yer ve kurumu, tanımı gereği, kabul etmemek ve bunu gördüğü zaman da, kendi legalitesini aşarak, bu duruma son vermek eğilimindedir; işte, buna, iç savaş ilanı diyoruz. Dolayısıyla kavramsal olarak, iç savaş dönemleri ile "demokratik" genişlemelerin aynı yer ve zamanda ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ancak bu kaçınılmazlık, aynı zamanda, pratikte, demokrasi'nin sonudur; çünkü ancak iç savaşta açılan bir düzeni, insanlığa layık görmek imkansızdır. Bu pratik son, aslında, teorik son'dur.

Türkiye pratiği, böylesine, bir bilimsel gerçekliğe açılmıştır; bunu, çok önemli sayıyorum. Eklemeden geri kalamıyorum; altmışlı yıllarda, Türkiye'de hem tip-entelijansiyası ve hem de yön-entelijansiyası*

* Yeni kuşakların, bunları bilmemesi ihtimaline karşı açıklamakla yarar var; tip-entelijansiyası, Türkiye İşçi Partisi'nin, Mehmet Ali Aybar Bey ile yoldaşımız Behice Boran Hanım'ın, liderliğindeki aydın hareketidir. Yön-entelijansiyası, hep dostum, Sevgili Doğan Avcıoğlu ile Profesör Mümtaz Soysal'ın başını çektiği Yön Dergisi çevresindeki görkemli açılımın aydınlanması'dır. Bu ikisi hep birbirine karşı biliniyordu; öyle mi, ben başbakanlıkta bir uzman ve hatta zaman zaman dai-

Levent Şahverdi Arşivi

Marx'tan daha çok batı iktisat ve sosyolojisinin radikal önermelerine dayanarak, demokrasi ile ekonomik kalkınmanın bağdaşamayacağını ileri sürüyordu; bu, kalkınmanın, devlet zorunu, bir kalkınma planı çerçevesinde, hızla uygulamaya koymayı gerektirdiği, ancak, demokrasi'nin bir yavaşlık düzeni olması nedeniyle, bunu frenleyeceği inancından kaynaklanıyordu ve doğru çıkmıştır. Üstelik, Türkiye'de, seksenli ve doksanlı yıllarda "büyük" kalkınma gözlendiği iddiasıyla bir kez daha doğrulanmıştır; çünkü, 24 Ocak 1980 tarihli vahşi kapitalist ekonomik programın arkasından gelen 12 Eylül 1980 askeri cuntasıyla, Türkiye, tarihinin en acımasız diktatoryal dönemlerinden birisine girmiştir. Bütün bunlar, Türkiye pratiğinin çok büyük, teorik açıklıklar getirmiş olmasının, ek göstergeleridir; acıdır, ancak, çok teorik bir gücü bulunmaktadır.

Türkiye pratik-teorik ilişkisini tekrar bıraktığımızda, ünlü soruyu hatırlamadan edemiyoruz, peki bu durumda "şto sdelat?" ve peki çıkış olmadı mı? Doğrusu, böyle bir çıkışın da, demokratik aşamayı sosyal mücadelenin önüne bir Çin Duvarı türü örme işine en çok katkıda bulunan bir coğrafyadan ve belki de kişiden gelmesi yine de şaşırtıcı sayılmamalıdır; sosyal mücadeleyi bu çıkmazdan çıkaran Lenin olmuştur. "Nisan Tezleri" olarak bilinen ve gerçekte, "Nisan Manifestosu" sayılmayı hak eden bu çıkışında da Lenin, belki de kendisinden tam bir kopuş içindedir. Bunu, Nisan Manifestosunun ilk açıklamalarını yaptığında, sürgünden dönüşünde, Moskova Garı'nda, kendisini karşılamaya gelenlerin tepkilerinden de biliyoruz; istasyona gelenlerin hepsi yoldaşı ve söz uygunsa, hepsi "leninist" idiler ve ancak Lenin'in bu sözlerini işitince, hep birlikte, çoğu neredeyse, Lenin'in artık çıldırdığına karar veriyorlardı.

Bu tepkilerinde haklıdırlar; çünkü karşılayanlar, gerçekten, marksist-leninist ideolojideydiler, fakat, Lenin, artık eski Lenin değildi ve eski vurgularından tam bir kopuşu canlandırıyordu. O tarihe kadar pek çok yazısında ısrarla demokratik aşamayı öne sürmüş ve hatta kutsallaştırmış olan Lenin, Rusya'da o anda geçerli duruma uygun po-

re başkanı olduğum sırada, Tip bilim kurulu üyeliği yapıyor ve aynı zamanda Yön'e yazılar (bazısı Doğan'ın imzasıyla yayınlanan başyazılar) yazıyordum, belki de sanıldığı kadar karşı değillerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

litikanın, "v perehode ot pervogo etapa revolyutii", ihtilalin birinci aşamasından, "ko vtoromu ce etapu", ikinci aşamasına "geçiş" olduğunu ilan ediyordu; daha da önemlisi birinci aşamada iktidarı burjuvaziye verme ile, doğrudan doğruya, "v silu nedostatoçnoy soznatel'nosti i organizo-vannosti proletariata", proletaryanın bilinç ve örgütlülük düzeyinin yetersizliğine bağlıyordu. Yepyeni bir durum ve belki tam bir kopuştur.[9] Proletaryanın bilinç ve örgütlülük düzeyinin saptanması bilimsel olmaktan çok, siyaset ve hatta siyasi sezginin alanına girmektedir ve böylece, 1917 Rusya ilkbaharı itibariyle, kapitalizmin gelişmesine dayalı bilimsellik iddiasıyla, sosyalist iktidarın önüne, demokratik seçenekleri çıkarmak tarihe karışmış oluyordu. Lenin'in, hem Marx'a ve hem de kendisine karşı asıl devrimi buradadır.

Bu "devrim" Rusya Marksizmi'nde kalıcı olabilmiş midir; bu sorunun cevabını aramak yerine, Marx'ın kendi kendisine, Feuerbach Manifestosu'yla uyguladığı proletarya diktatörlüğünün Marx'ın sistemi içerisinde kalıcı olmadığı sorusuna cevap aranması gerektiğini düşünüyorum. Burada da söylenmesi gereken* 1875 tarihli, "Gotha Programının Eleştirisi" çalışmasına bakılacak olursa, bu soruya olumlu cevap vermek mümkün olmadığı yönündedir. Rusya Marksizmi'nin neredeyse gizli bir anayasa haline getirdiği bu çalışmasında Marx, o zamanlarda tartışılan, ürünün bölüşümünün, katkıya ya da ihtiyaca göre yapılacağı tartışmasına müdahale etmektedir; herhalde, tartışmanın iki argümanının da, Marx'tan önce var olduğunu söylemek fazla sayılmamalıdır. Tartışmanın taraflarından bir bölümü, ürünün bölüşülmesinin, katkıya göre olmasını ve diğerleri de ihtiyaca göre olmasını savunuyorlar; Marx'ın katkısı ise bilimsel olmaktan çok uzak ve yalnızca eklektik'tir.

Başka yerlerde, "sosyalizm" ve "komünizm" isimlerinin tarihsel ve siyasal gelişimini izlemeye çalıştım; ikincisinin kullanışı daha eskidir ve Marx ile Engels'in ünlü Manifesto'ya o zamanlar daha çok bilinen "sosyalist" yerine, "komünist" adını vermeleri, birincisinin, özellikle ütopyacıların yoğun bir biçimde kullanmaları nedeniyle, ütopyacıların

* "Marx'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi çalışmasında yazılı ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalınarak sosyalizmden ayrılmak mümkündür." Y. Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, op. cilt., s. 391

Levent Şahverdi Arşivi

kendileriyle birlikte, yıpranmış olmasındandır. Aynı şekilde, "komünist" adı da, Paris Komünü'nü izleyen büyük katliamlar ile çok büyük darbeler alınca, yerine, çok garip ve yine son derece eklektik, "sosyal demokrat" adı alınmıştır. Herhalde, Rusya İhtilali'ni sonuca ulaştıran "Bolşevik" Partinin bile adının, "sosyal demokrat" olduğunu hatırlamak, çok öğreticidir; tekrar, komünist nitelemesine dönüş, "sosyal demokrat" lider ve partilerin, Birinci Dünya Savaşının ateşleri içinde yok olmalarından kaynaklanmıştı. Bu özet, bu kez, komünist düzende aşamalar olduğu kabul edilse bile, bunları, bu isimlerle çağırmanın hiçbir ciddi temelinin olmayacağını göstermeye yetmelidir; öyle umut ediyorum.

Uzatmadan ifade etmek gerekirse, komünist düzenin ayrı ayrı ve üstelik bölüşümü birbirine zıt çözümlere sevk edecek kadar farklı aşamaları olduğunu düşünmek, bilimsel açıdan imkansızdır. Marx'ın ise adı ister sosyalist ve isterse komünist olsun, bu düzeni, aşamalara ayırarak, birincisinde, bunu bir "bourgeois right" olduğunu özellikle belirttikten sonra[10], katılan emek ve ürün arasında kurulacak her türlü bağın tamı tamına bir kapitalist münasebet olduğu gerçeğini bir tarafa atarak, "katkıya göre bölüşüm" ilkesini önermesinin bilimsel temellerini bulmak güçtür. Bu, bir yanıyla, kapitalizm rüzgarından kopmamak ve diğer yanıyla Feuerbach Manifestosu'nda çok büyük bir haklılıkla ileri sürdüğü, devrimcileştiren pratiği tümüyle unutmak demektir. Ancak, sosyalist devriminin, işçi sınıfının hiçbir örgütlü ve bilinçli mücadelesi olmadan, gerçekten kendiliğinden, gerçekten ilahi bir catastrophe finali ile, gelmesi halinde, böyle bir durumu düşünmemiz ve kabul etmemiz mümkündür.

Lenin, Nisan Manifestosu'nda, 1917 Şubatında iktidarı, burjuvazinin ellerine bırakmayı, işçi sınıfında, bilinç ve örgütlülük eksikliğine bağlıyordu; kendisiyle birlikte çelik bir iradeyi getirerek eksikliğin bir bölümünü giderdiğini görüyoruz. İktidarın alınışı, eklemem gerekiyor, verilişi kadar olmasa bile son derece kansız gerçekleşmiştir, bu da, örgütlülük sorununu yepyeni açılardan ve yeniden tartışmayı zorlamaktadır; bu incelemeyi pek aşıyor. Ama, iktidar, Nisan Manifestosu'nun estirdiği rüzgarla alınmıştır; bunu saptıyoruz. Ancak, Marx'ın Gotha Programı Eleştrisi'ni çok kutsal kabul eden yeni sosyalist yönetim, ka-

Levent Şahverdi Arşivi

tılan emekle karşılığı arasında bir zihinsel bağ kurup, bununla, sosyalizmde temel kapitalist ilkeyi yaşatarak kaçınılmaz bitişini de hazırlamıştır.[11] Yetmiş yıl'en temel kapitalist ilke ile yetişmiş bir işçi sınıfının, sosyalizmi korumak için kımıldamayı zahmete değer bulmaması, bana şaşırtıcı gelmemiştir.

Bu kez de Rusya pratiğini terk ederek teori alanına dönecek olduğumuzda sormak durumundayız, Marx'ın, Katkı'nın önsözündeki, insanların bilincinin varlıklarını belirlemediği ve tam tersine toplumsal durumun, bilinci tayin ettiği, önermesini[12], ezberlemeyen marksist var mıdır, sanmıyorum. Bu önerme, ne ölçüde kendisini işletebilmiştir; şimdi de bu soruya geçebiliriz ve Marx ile Engels'in yazdıklarından, Marx'ın Kapital'deki son derece öğretici formülasyonundan, "sermayedar, kişilik kazanmış sermayedir", burjuva sınıfı için, bu önermenin mutlak bir işlerliği olduğunu öğreniyoruz. Öte yandan, bildiğimiz köylü devrimlerinin en şanlılarından birisini borçlu olduğumuz Emilio Zapata ile Pancho Villa'nın, gericiliğin bütün kalelerini zaptettikleri zaman, büyük bir yönetim aczi ile ve daha önemlisi bunu kabul ederek, sarayın tepesine, yönetmek üzere, "bir namuslu adam aranıyor" ilanının asıldığı rivayet ediliyor[13]; bu, köylü yoksulluğunun isyan içgüdüsünü doğurmakla birlikte, hiçbir yönetim bilinci ve yetisi yaratmadığı anlamındadır. Peki, işçi sınıfında durum nedir ve eğer Marx'ın Gotha Programı Eleştirisi'ndeki kapitalizme büyük ve haksız tavizini kabul edecek olursak, işçi sınıfında sosyal konum, neden bilinç yaratmıyor? Bu soruya, kolayca, yine Alman teolojisi'ne dayanarak, doğum izlerini hatırlayarak cevap verebileceğimizi düşünebiliriz; ancak, burada söz konusu olan kapitalizmden komünizme taşınan iz ya da bulaşıklık değil, doğrudan doğruya kapitalizmin kendisi olmaktadır. Dolayısıyla, teorik düzlemde Alman İdeolojisi, bir cevap getirmekten uzaktır ve pratikte ise durum daha cevapsızdır; çünkü başka Sovyet uzmanları da gösterdiler ve ben de "Sosyalizmin Kuruluşu" çalışmamda ayrıntısıyla ortaya çıkardım, "gigantommania" ve arkasından gelen, "anti-gigantommania" politikaları, Sovyetlerin dünyanın en büyük fabrikalarını gerçekleştirdiler. Bu, otuzlu yıllardadır; demek oluyor, Sovyet işçi sınıfı, altmış yıl, kapitalizmde bile ulaşılamayan büyük ve modern işletmelerde çalışıyor ve yine de, kapitalizmin temel ilkelerinden veya bula-

Levent Şahverdi Arşivi

şıklığından kurtulacak bir bilinç düzeyine ulaşamıyor, burada çok ciddi sorunlar olduğu açıktır.

Sorunlar mı, "otuzlu yıllar mı?" Eğer bana bir uzmanlık yüklenecek olursa, ben en çok, yirminci yüzyılın otuzlu yıllarıyla ilgiliydim; otuzlu yıllara ayrı bir düşkünlüğüm hep oldu ve hâlâ var. Sovyetler Birliğinin otuzlu yıllarını inceleyeceğim zaman, meslekten bir kalkınma iktisatçısı ve meslekten bir plancı olarak, kalkınmanın ve büyümenin ve özellikle bunu hızlı yapmanın, insanlık için çok hastalıklı bir tutku olduğunu, hayret ve büyük bir üzüntü içinde saptadım; emperyalist aşamada, ne kadar geniş olursa olsun, "tek ülkede sosyalizm" kuruluşunun zorladığı açmazları ve Stalin'in bu açmazların tutsağı haline gelişini görüyordum. Bu zorunluluk ve tutsaklık, yavaş yavaş, sosyalizmi, sosyalizan ilkelerden ve asıl tariflerinden uzaklaştırıyordu ve sonunda uzaklaştırmıştır.

Althusser, Fransızlar'ın sosyalizm ülküsüne bağlı teorisyenlerinin olmamasından yakınıyordu ve "Guesde mi Lafargue mı?" diye soruyordu; Engels'in mektuplarında birincisi hakkında, oldukça olumsuz yargılara rastlıyoruz. Marx'ın en sevgili kızının eşi "Kapital'i okuduğum zaman, sanki gözlerimin önündeki perde yırtılıyordu" diyen Marx'ın, Küba doğumlu, saygın damadını, benim için ölümsüz* yapan "le Droit a la Paresse" adındaki çok kısa broşürüdür. Hapishanede yazılan bu broşürün alt başlığı 1848 Devriminin sloganı olan çalışma hakkına karşı bir "reddiye" adını taşıyor; "tembellik hakkı" üzerinedir.

Önemi geliştirdiği çözümlemelerden kaynaklanmıyor, bu söz konusu bile değildir; önemi, alt başlığında yazıldığı üzere, bir reddiye olmasındadır. "Kapitalist uygarlığın egemen olduğu uluslarda işçi sınıfını bir garip tutku kontrolüne alıyor" diye haykırarak başlıyor ve işçilerin

* "Ölümsüzlük" nedir; eğer ölümsüzlük yaşam ile ölüm arasındaki sınırı kaldırmaksa, bu hem en ilkelde ve hem de en gelişmişte vardır. İlkel için de en gelişmiş için de yaşamdan ölüme geçmek son derece kolaydır; S. Zweig, insanların öğrenme sevincini yitirdiklerini görünce, bu geçişi yapabiliyor. Marx'ın çok sevdiği ve "Cockatoo" olarak çağırdığı kızı Laura ile kocası, Marx'ın mektuplarında "Toole" diye hitab ettiği Paul Lafargue, ruhlarında ve sosyalizme bağlılıklarındaki dirilik ile vücutlarının gerilemeleri arasındaki çelişkiyi daha fazla göstermek istemediklerini yazarak, yetmiş yaşlarına doğru, yaşam ile ölüm arasındaki olmayan çizgiyi, barış içinde geçiyorlar.

Levent Şahverdi Arşivi

işte çalışmayı, çılgınlık ölçüsünde istemelerini eleştiriyor; daha doğrusu istemelerini çılgınlık sayıyor. Kapitalist toplumda, iş, bütün gerilemelerin ve bütün organik bozulmaların kaynağıdır, diyor; çok yerindedir. Bir çalışmamın arka kapağına bile yazdım, "sosyalizmin amacı hoş zamandır" ve Lafargue, Marx'ın ölüm yılında, 1883 tarihinde, bu açıklıkta olmasa bile, sosyalist yazının, ancak kutsal din kitaplarında bulunabilecek bir iş'i takdis etmesini ve emek-zamanın değerin ölçüsü olmasından hareketle, çalışmayı bir onur haline getirmesine karşı çıkıyordu, Marksist teorinin bu yönde gelişmemiş olması, en büyük zaaflarından birisi olmuştur. Sovyet düzeninin emperyalist saldırıları durdurmak için hızla silahlanmak ve bunun için de hızla sanayileşmek zorunda kalması, teorik zaafın pratikte de, artarak ve sanayileşme ile uzayın zaptının göz kamaştıran zaferleri karşısında, kör bir biçimde sürdürülmesine imkan vermiştir.

Pratikte şiddetlendirilmiş bir teorik zaafın, çok filozofik nedenleri ya da nedeni var mıdır? Bu çok kapsamlı felsefi soruyu daraltmak için, başka bir soruyu ve şunu Marx'ın Hegel'den gerçekten kopup kopamadığı sorusunu, ortaya atabiliriz; kopabilmiş midir? Ben, Engels'in formüle ettiği Hegel'in felsefesinin idealist yanının atıldığı ve solcu olan diyalektiğinin alındığı yollu açıklamalarını fazla ikna edici bulanlardan değilim; "diyalektik" felsefe değil, mantıktır ve bir felsefeden bir mantığı ayırmanın sorunlarının tartışılmasını pür felsefecilere bırakmanın doğru olacağı inancındayım. Ayrıca Hegel'in mükemmel bir şekilde geliştirdiği, diyalektik mantığın üç kuralının, reddin reddi, zıtların birliği ve nicelin nitele dönüşümü, kurallarının bir bölümünün kaba kullanım nedeniyle körleştiğini ve ayrıca her üçünün birlikte yetersiz kaldığını kabul etmek zorundayız. Sovyet Marksizmi'nin uzun süre Kafka, Freud ve Sartre'a olduğu gibi, Kuantum Fiziğine de korkuyla ve ürkerek yaklaşması, yetersizliği hızla giderme kanallarından birisinin de heba edilmesi anlamına gelmektedir.

Hegel'den kopmak ne demektir? Marx'ın, kapitalizmi abarttığı yolundaki görüşlerim eskidir[14] ve bu abartmanın en edebi ifadeleriyle, Komünist Manifesto'da karşılaşıyoruz. Bir yerde, Marx ve Engels. "burjuvazi, duruma hakim olduğu her yerde, feodal, patriyarkal ve kırsal, ilişkilere son vermiştir"[15] diyorlar ve devam ediyorlar; kapitalizm,

Levent Şahverdi Arşivi

"dinsel şevkin, şövalyece coşkunun, naif duygusallığın en göksel vaatlerini, egoist hesapçılığın buzlu sularında boğmuştur" güzel haberini veriyorlar. Bunların, hem abartma ve hem de gerçek dışı olduğunu artık herkes görebiliyor; kapitalist sistem, bunları ortadan kaldırmamak bir yana, sürekli canlı ve gelişkin tutmaya özen göstermektedir. Dünyanın en gelişmiş yerlerinde bile, komünizmin destablizatörü rolünün dışında, artık kürtaj türünden son derece insani bazı teknikleri bile dinsel kararnamelerle yasaklayan bir papa'yı, karşılamak için, milyonlarca insan sokaklara dökülebiliyor. Marx'ın zamanı bir yana, sosyalizm hem yıkıldığı yerlerde ve hem de diğer büyük kapitalist ülkelerde, İslamik ve Hıristiyan Ortodoksluğu çok hızlı bir gelişme gösteriyor ve bu gelişmenin özendirildiği kesindir.

Manifesto, "dinsel ve siyasal yanılsamalarla peçelenmiş sömürülerin" hepsinin, kapitalizm sayesinde, tarihe karıştığını da bize müjdeliyor ve yerine, sadece çıplak ve vahşi sömürünün kaldığını ileri sürüyor; artık "iyi haberler" bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Yine Komünist Manifesto'da, "the bourgeoisie, by the rapid improvement of all instruments of production, by the immensely facilitated means of communication, draws all, even the most barbarian, nations into civilisation" önermesi de var; üretim araçlarının gelişmesi sayesinde, kapitalizmin, en barbar ulusları bile uygarlık düzeyine çektiği iddiası da son derece idealist kalmaktadır.

Pratik, Manifesto'nun haberlerini doğrulamamıştır; eğer Manifesto'yu önemli ve bilimsel bir belge sayacak olursak, tekelli bürokratik bir devlet düzeninin kurumlarını yerleştirmek isteyen, eylülist cuntanın, neden dinsel yanılsamaları bu kadar körüklediğini ve kurumsallaştırmaya çalıştığını anlayamayız ve anlatamayız.

Aynı şekilde, "emperyalist" sözcüğünü kullanmadan, dünyanın en ileri kapitalist ülkesi olan Amerika Birleşik Devletlerinin, Afganistan'da Taliban hareketiyle birlikte hareket etmesini de kavrayamayız; eğer hem bunları kabul ediyorsak ve hem de Manifesto'yu bilimsel buluyorsak, beynimizde, bölmeler açmaya mecburuz.

Fakat şimdi buradaki sorunumuz, bunları anlamak ve anlatmak değildir; Marx'ın sistemini ve bilimselliğini tartışıyoruz. Burada, bu tar-

Levent Şahverdi Arşivi

tışma içinde, Marx'ın dünyasına baktığımızda, kapitalizmle ilgili, Bastiat ile yarışabilecek bu iyimserliğin, bazı açılımlarını bulabiliriz; gerçekten de, Fransız Devriminin hâlâ esen entelektüel rüzgarları ile restorasyonun baskılı dünyasının, Marx'ta, demokratik çarpıklığa yol açtığına dair işaretlere ekleme yapma imkanı bulunmaktadır. Marx'ın çocukluktan çıkıp olgunlaştığı yıllarda, özellikle İngiltere'de, ancak genellikle Batı Avrupa'da yine tarihin pek az kaydettiği hızda, teknolojik uygulamaların birbiri arkasına sahnelendiği gözlenmektedir. Tekstil sektörünün mekanizasyonu, buharın bir enerji olarak kullanılması, demiryolu makinesinin egemenliği, trenin bir taşıma aracı oluşu, büyük demir köprülerin yapılması, daha da önemlisi, buharla işleyen gemiler, hepsi hepsi Marx'ın kısa ömrünün yarısında ve gözlerinin önündedir. Teknolojik uygulamalarda ve ulaştırma alanında insanı şaşırtan bir hız var.

İşte Marx, bu hıza diyalektik olarak yaklaşmamış ve Hegel anlamında idealist olarak bakmıştır; Hegel'de, bir düşünce vardır ve eğer düşüncesi varsa, bunun ışık hızından daha büyük bir süratle, maddeleşmesi mutlaktır. Marx'ın, kapitalizmi bir kavram haline getirmesinden sonra, her alana işletmesi ve kapitalizme, zamanı aşan bir hız ve güç yüklemesi, tümüyle hegelisttir. Marx, Hegel'den kurtulamamıştır.

Aslında Feuerbach'ın Essence'iyle, Hegel'in tahtından indirilmesine ve Marx'ın bir zaman için hızla feuerbachyan olmasına karşın, hegelist otomotizmden kurtulamaması, Marx'ın sisteminin en zayıf yanlarından birisini oluşturmaktadır. Capital'de yer alan ve sık sık tekrarlanan diyalektik mantığın, Hegel'de başı üstünde "durduğu" ve akli hale getirilmesi için başaşağı yapılmasının zorunluluğu da, bazı Fransız düşünürlerinin sonradan mistifiye etmelerine karşın basit bir iştir ve Marx'tan önce, Feuerbach tarafından tamamlanmış durumdadır. Üstelik bu da, tekrar ediyorum, bir mantık olan diyalektiğin değil, bir bilim yolu olan felsefenin sorunudur; Tanrı'nın bütün insanlığı yarattığı düşüncesi, düşüncenin reel olması anlamında, Hegel'indir ve Essence'deki Feuerbach'ın parlak bir biçimde gösterdiği gibi, Tanrı'yı insanların yarattığı ve yaratmaya zorunlu oldukları düşüncesi ise, bunun başaşağıya çevrilmesidir. Bu başaşağı ediş, gerçekten, materyalizmin bilimsel ayakları üzerinde durmaya başlaması anlamındadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Marx'ı özgün bir filozof saymak imkansızdır; ancak, harika bir bilim adamı olduğunda hiçbir kuşku olmamalıdır. Marx, belki kendisinden sonra örneği olmayan, öncesinde ise ancak Aristotales ve Adam Smith ile karşılaştırılabilecek ölçüde çok geniş ve sağlam bir bilgi donanımına sahiptir. Bunun ötesinde, aklını, gerçek ve kavramsallaştırılmış süreçleri, sürekli olarak, birbirleriyle düzenleyen, syntaxique, bir eğilim ve güçle çok zenginleştirebilmiştir; bu haliyle sistemine "Marksizm" yerine, zamanın bilimi demek daha yerinde olurdu. Capital'i hâlâ, bilim düzleminde ve toplumsal alanda, yazılmış en son bilim kitabı saymak mutlaka haklıdır.

Bilim, Marx için, en üst önceliğe sahip görünmektedir; bu o kadar öyle ki, kendi sisteminin açıklamada yetersiz kaldığı noktaları bile, öncelikle kendisi saptayabilmektedir. Tarihin peryodizasyonu ve peryodları kavramlaştırma denemesinde, Doğudaki bazı oluşumları, "Asya Tipi Üretim Tarzı" adıyla genel modelin bir istisnai durumu olarak göstermekten geri kalmıyor ve üretici güçlerin gelişme düzeyiyle açıklanmasını mümkün görmediği, gelişme çizgileriyle üretim güçlerinin gelişmişlik derecesini aşan, Roma Borçlar Hukuku ile Elen Klasik Sanatı'nı "eşitsiz gelişme yasası" hipoteziyle ayırabiliyor.[6] Bunlar, gerçekten ancak, has düzeyde bilim adamlarına yakışan tutumlardır.

Capital, hâlâ yazılmış son bilim kitabıdır; ancak, burjuvazinin çıkışını ve iktidarını perçinleme cüretini hesaba katmamıştır ve muhtemelen sadece bunları esas almıştır. Marx'ın sisteminin ve özellikle Capital'in, daha sonra Rusya Marksizmi'nin oluş sürecinde çok tartışılmasından biliyoruz, en önemli varsayımı, burjuvazinin, kavramlarına ve kendi tanımlarına kıskançlıkla bağlı olmasında ve dönüşü veya zigzağı bilmemesinde düğümlenmektedir. Marx'ın sisteminde, burjuvazi, sanki, kırmızıya doğru ve mutlaka saldıran azgın bir boğa'dır ve belki de, Hegel anlamında, en idealist boğa'dır. Böyle olduğu için, Feuerbach Manifestosu'nda devrimcileştiren eyleme çok önemli bir yer açmasına karşılık, bu, hep sistemin dışında kalmaktadır.

Marx, Babeuf ten başlayarak bütün devrimci eylemleri, ütopyacıları ve bunların ortakçı ve örgütçü yazınını hep sansür etmiş ve bunları ihmal etmiş, sansür veya ihmal etmediği zamanlarda da, bir yandan tanımsız gelecek zamanlara ve diğer yandan da, idealist bir otomatiz-

Levent Şahverdi Arşivi

me havale etmiştir. Fakat bu noktada birlikte alınmasına karşın, Engels ile arasında zaman zaman nitelik farkı görebiliyoruz; Engels, köylü savaşları ve işçi sınıfı tarihi türünden daima irade içeren ve başkaldırı çözümlemelerine olanak tanıyan alanlara eğilmekten geri kalmamıştır. Anti-Duhring, hâlâ, bir harika'dır.

"İyi" bir Marx öğrencisinin otomatizmden kurtulması çok zordur; Rusya Marksizmi ise bu kurtuluşun sancılı tarihidir. Lenin, bazı yoldaşlarını ve gerçekte "hakiki marksistleri", menşevikler olarak mahkum ederek, "Şto Sdelat?" ile, Marx'ın sisteminde, en büyük revizyonu ve bu anlamda devrimi gerçekleştirmiştir. "Ne Yapmalı?" ile Lenin, bir çığır açarak, doğru yola işaret etmiştir ve hâlâ etmektedir. Ancak ne yazık, Kitap, dünyanın her tarafında caddelere inen ve molotofkokteyline tutkulu devrimci üniversite gençliğinin el kitabı olmasının ötesinde, Marx'ın sisteminde, pek öyle kullanılmayan bir kapı olarak kalmıştır.

Lenin, Moğol renkli Kazan'da doğmasına karşın, Rusya tarihinin, Rusya görkemli entelektüel tartışmalarını ve aynı ölçüde görkemli devrimci hareketinin çocuğu ve ürünüdür; damgasını taşıyor. Rusya ve hareketler tarihinin essence'ı ise güvensizlik'tir; Rusya'nın özüne gömülü bu güvensizlik, Rus olan her şeyi, az veya çok, fakat mutlaka önemli ölçüde, etkisi altına almaktadır. Güvensizlik, Rusya'da ve hâlâ eterdir. Lenin'in, iktidarı alıncaya kadar, bütün devrimci hareketleri sosyalizm içinde asimile etmeye çalışması ve iktidardan sonra, dünyadaki bütün devrimci-sosyalist partileri isim değiştirmeye zorlayarak Rusya Komünist Partisi'nin bölümleri haline sokması ile hepsinin kişiliklerini ve iradelerini kaldırmasının, güvensizlik eterine bağlamak durumundayız; bu, bilim ve devrim kapısını önemli ölçüde kapatmıştır. Lenin, kapı açmış ve kapı kapatmıştır.

Bugün insanlık, "Sol Marksizm" ihtiyacı içindedir. İnsanlığın ilk ve büyük şarkısı olan ve benim için hâlâ güzel, ilk sosyalist düzenin yıkılışına verilecek ilk cevap sol Marksizmin kurtuluşunu ciddiye almak olmalıdır. Bu devrimci ve yaratıcı bir görevdir; sonunda çıkacak yeni bilime, "Marksizm-leninizm" veya "sol-Marksizm" denmesi veya denmemesi, hiç önemli değildir. Önemli olan sağ tortularından temizlemek ve sol bütünlüğüne kavuşturmaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Bölüm

CUMHURİYET'İN KISA YÜZYILI

Bu Yahudi kökenli İngiliz İktisatçısı'nı her okuduğumda bir eksiklik duygusuna kapılıyorum; eksikliği bende değil kendisinde buluyorum. Entelektüel açıdan yüksek dalgalı Viyana'dan Londra'ya küçük yaşta göç ettiğine göre, anlatımındaki yavanlığı, İngilizcesi'nin eksikliğine bağlayamıyordum, öğrenmiş olmalıdır, ayrıca Hobsbawm'ı her elime aldığımda aklıma hep Doçent Mete Tuncay geliyor. Doçent Tuncay bana bir öğretim üyesi ve hatta araştırıcının, kendi dilinde nasıl kötü yazabileceğinin, nasıl anlaşılmaz olabileceğinin, pek az dilde bulunabilecek, bir örneği olarak görünüyordu; bu nedenle, İngiliz İktisat Tarihçisi Hobsbawm'ın anadili ne ise, İbranice ya da Almanca ve hatta doğum yeri Mısır olduğuna göre belki de Arapça, bunda da, en az İngilizce kadar kötü yazacağından hiç kuşku duymuyordum. Bu nedenle, uzmanı olmadığı bir alanda yazdığı son çalışmasını, "The Age of Extremes", Türkçe'ye "Uçlar Çağı" olarak çevirmek daha doğrudur, binbir tereddütle elime aldım; iyi bir süpriz bekliyordum, yer yer parlak noktalar olmakla birlikte şaşırtmacasız aynı yavanlıkla karşılaştığımı saklayamıyorum.

Ancak, yine de yararlı olmuştur, çünkü bu kez, hiç olmazsa; Hobsbawm'da beni itenin ne olduğunu keşfedebildim, Hobsbawm, bir kez solcu olmasının kendisine sağladığı bir pasaportla, her sayfasında, satırlar arasına veya dipnotlarına, sosyalizme, büyük bir kin olmasa bile, tedavisi mümkün olmayan bir gazete okuyucusunun rahatlığı ve

Levent Şahverdi Arşivi

bilgiçliğiyle, bir kez güvenini yitirdiği sosyalizmin hep güvene layık olmadığını anlatmaya çalışıyordu. Bu özellik, son çalışmasında çok açıktır.

Peki neden aldım ve belki de, bir değil birkaç kez okudum; böyle bir sorunun, bende olan cevabı da, çok açıktır. Kitabının en ilginç yanı, alt başlığındaydı, "The Short Twentieth Century" diyordu; "kısa yirminci asır" anlamındadır ve son zamanlarda tarihte peryodlama ve Türk tarihinde pek yazılmamış, "iç savaş dönemleri" ya da "fetret devri" veya "restorasyon" kavram ve bölümleri üzerinde çok yoğunlaştığım için, "yüz yıldan kısa bir yüzyıl", beni çok ilgilendiriyordu. Ne yazık Hobsbawm, bu çok çekici ipucu hakkında, kitabında aydınlatıcı olmaktan uzaktır ve öte yandan, kısırlığını telafi edercesine, bu kısa yüzyıl kavramının kendisine ait olmadığını, bir Macar Bilim Adamı'ndan ödünç aldığını söyleme dürüstlüğünü gösteriyordu.[17] Kavramın yaratıcısı Macar Berend'in, bu kısa yüzyılı nereden başlattığını bilmiyoruz. Hobsbawm ise, kısa yüzyılı, 1914 yılından başlatıyor ve Sovyetler Birliği'nin düştüğü, 1991 yılında tamamlıyor; 1914, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıldır ve eğer, 1917 yılıyla, Ekim Devrimi tarihi ile başlatacak olursak, bu kısa yüzyıl, 1917-1991 tarihleri arasına sıkışıyor ve ben buna yatkın duruyorum.

Kuşkusuz, bu kısa yüzyıldan önceki yüzyılı, "uzun" saymak ve 1789 yılıyla 1917 yılları arasına koymak makuldür; ayrıca makul olmasının ötesinde, bilimin bir yanıyla en büyük dostu ve bir yanıyla da en büyük düşmanı olan kalıplarla çalışma duygusunu aşma bakımından da yararlıdır. Bunun da ötesinde, çok zamanlıdır; yüzyıl kavramının hiç de yüzyıllık olmadığını görmek, bin yıl kavramının da aynı ölçüde anlamsız olduğunu bilmeye adım atmaktır. Geçerken kaydetmekten kendimi alamıyorum, bir yüzyıldan diğerine geçişi daha önce yaşamamıştım, bu nedenle, on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla geçerken çağdaşlarının bugün olduğu kadar ilkel ve gösterişçi heyecanlar sergileyip sergilemediklerini bilemiyorum.

Muhtemelen ipuçlarını daha önce, başka incelemelerimde vermiş olabilirim; yakın zaman tarihimizin bölümlenmesinde benim yeni önerilerim var. Elenler'in Türkiye'den bağımsızlıklarını aldıkları, Mısırlı İbrahim Paşa Kuvvetleri'nin Kütahya'ya kadar karşı koymasız gel-

Levent Şahverdi Arşivi

dikleri, Tanzimat'ın ilan edildiği ve Bedirhan'ın isyan ettiği bir on yıllık kesiti, bir dönemin habercisi sayma eğilimi taşıyorum. Bu dönem, bana göre, asıl birinci dünya savaşı sayılabilecek ve hak ettiği kadar incelenmemiş Kırım Savaşı'nı da içine alarak, Türk-Rus Savaşı ile Berlin Konferansının hemen arkasına uzanıyor. Açıkçası, 1880 yıllarının başını bir yeni dönem olarak alıyorum ve bu dönem, Musul'un manda Irak'ı bağışlamasını, Şeyh Sait Başkaldırısı ve Takrir-i Sükûn ile kemalist refomların başladığı, 1925-1926 yılına kadar gidiyor; görülüyor, benim peryodizasyon önerime göre, Samsun'a çıkış, Afyon'da savaş ve diğerleri, 1925-1926 yılının gelişmeleri kadar dönem açıcı veya kapsayıcı değildir. Ancak bu dönem değişikliğinin, inanmış kemalistleri çok fazla rahatsız etmeyeceğini düşünüyorum; çünkü dönemin başı, Kemal Paşa ve arkadaşlarının doğumuna işaret ediyor. Bütün bu nedenlerle Cumhuriyet'in kuruluşunu, 1925-1926 zaman noktasına almayı tartışmaya açıyorum. Türkiye'nin yirminci yüzyılı, yirmili yılların ortasında başlıyor.

Bundan sonra, 1966-1968 bir yeni kesittir, bir iç savaş dönemi açılıyor. Bu incelememde bu noktaları ayrıntıyla ele alacak durumda değilim; ancak daha 1995-1996 gelmeden, bir dönüş noktasına gelmekte olduğumuzu seziyor ve yazıyordum, güncelin her zaman çekici yanıltıcılığı içinde, olayların, bu kestirimimi doğruladığını söyleyebiliyoruz. Öyleyse, bizim yüzyılımız, biraz daha kısadır ve 1925-1926 ile 1995-1996 arasındadır. Daha açık söylebiliyorum; yüzyıl bitmeden biz yüzyılımızı bitirmiş bulunuyoruz. Kendi tarihimiz var ve yeteri ölçüde belirleyicidir; ancak dış tarihle paralellikler kuracak olursak, bizim yüzyılımız, Ekim Devriminden biraz sonra başlıyor ve Sovyet Düzeninin yıkılışından biraz sonra tamamlanıyor. Bir geç kalmışlık var; ancak herhangi bir sakınca içermiyor.

Geride bıraktığımız yüzyıl nasıldı; Hobsbawm, kitabının başına, iki sayfaya, dünyada önemli saydığı insanların, bu kısa yirminci yüzyıl ile ilgili değerlendirmelerini almış bulunuyor. Hemen hemen hepsi kötümser, çoğu böyle bir yüzyılda yaşadığına lanetler yağdıran bir ruh halini yansıtıyor; ancak birisi farklıdır, Yahudi Menuhin, büyük sanatçılara özgü bir sezgiyle yüzyılın bütün hayalleri ve idealleri yıkmakla birlikte insanlık tarihinin en yüce umutlarına da imkan verdiğine işa-

Levent Şahverdi Arşivi

ret ediyor. Bu nokta çok önemlidir; bizim Nazım Hikmet de, böyle bir yüzyılda yaşadığı için onur duyduğunu dillendiren dizeler yazıyordu. Ben, her daim çok umutlu ben, hala bu büyük umut dalgasındayım ve yıkılmasına ve büyük eksikliklerine karşın, bir kez bir sosyalist düzenin kurulmasını, insanlığın en güzel türküsünün dünyalaşması olarak algılıyorum; yetmiş yıl bir yana, üç gün de olsa, insanlığın bir bölümünün sosyalist bir düzende yaşaması ve yaşadığının görülmesi, insanlığın en büyük kazanımıdır ve bu giden kısa yüzyıla aittir.

Peki neden çöktü? Bu soruya iki düzeyde cevap verilebilir; birincisi, çok uzundur ve kitapları aşmak zorundadır. Diğeri ise son derece kısadır; ben, şimdi kısa olanın çekiciliği karşısındayım ve çok kısa olarak sıralamak istiyorum. Bir: Materyalist bakışın çok ağırlıklı bir yere çıkardığı ekonomik faktörlere dayalı çözümlemeler çok zaman bizi düşünemez veya düşündüğümüz zaman ise yanlış düşünür hale getiriyor; Sovyetler Birliği'nin yıkılışında bir ekonomik başarısızlık kesinlikle sözkonusu değildir. Benim, "Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Çözülüşü" çalışmamın önsözü, 1990 yılının Ekim tarihine işaret ediyor, demek oluyor, resmen yıkılıştan önce tamamlanmıştır.[18] Burada, büyük bir entelektüel korkuyla ve ancak aynı kesinlikle, pek çok kanıtıyla ortaya koydum; yıkılırken, Sovyetler, çok sağlam ve başarıyla çalışan bir ekonomiye sahiptiler; aradan geçen zaman, bunu doğruluyor ve bugün, Rusya, dünyanın en zengin sekiz ekonomisinin içine alınıyor ve Rusya, uzay araştırmalarını başarıyla sürdürdürüyor. İki: Sovyetler yıkılırken, emperyalist dünya, her açıdan tarihinin en büyük ekonomik ve sosyal bunalımından geçiyordu; fiyat artışları ikili rakamı aşmıştı, işsizlik tarihsel olarak tehlike sınırlarını çoktan geçmişti ve daha da önemlisi, Portekiz, İspanya ve Elenler gibi ülkelerde, faşist düzenler birbiri arkasından yıkılıyordu. Üç: Köhnemiş Osmanlı İmparatorluğu'nu bile tarihten silmek için bir dünya savaşı gerekmişti; büyük Sovyet Düzeni, bir tek kurşun sıkılmadan tarihten çekiliyordu. Dört: Bütün bunların bir tek nedeni var; Sovyet Düzeni kendi içinden yıkılıyordu.

Bir düzen kendi içinden yıkılıyorsa, kendi iradesini kaybetmiştir; Sovyetler'in yıkılışında, önce Sovyet yöneticilerin ve giderek Sovyet halkının büyük bir bölümünün, sosyalizme güvenlerini yitirmelerini, temel mekanizma olarak, görmek zorundayız. Kısa yazmak, eğer "bir

Levent Şahverdi Arşivi

şey" yazılacaksa, çok açık yazmaktır; Sovyetler Birliği, yeteri kadar sosyalist olmadığı için yıkılmıştır. Daha açık da söylenebilir; sanıldığının aksine, pek kıt bir entelektüel katkıyla, zayıf bir proletaryanın omuzlarında mucizevi bir biçimde dünyaya gelen Sovyet Düzeni, kuşatmanın sine qua non bir koşul yaptığı hızlı sanayileşme ile birlikte, hızlı bir biçimde, işçi tulumunda bir mujik toplumuna dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır; Hruşov, eninde-sonunda, sosyalizmi yeni sınırları keşfe götürmekten çok, varolanı korumaya önem veren, bir köylü-önder olmayı aşamamıştır. Brejniyef, bu kısa yüzyılın son büyük sosyalisti, Sovyet halkına verilen konsümerizm afyonunun, sonunda, kapitalizm olduğunu görmüş, ancak artık bir yeniden atılım için zamanın çok geç olduğunu görememiştir. Sovyet düzeni, yeni sınırlara yönelmek ile yokolma arasında kalmış ve bir kör güçsüzlükle intiharı seçmiştir. Kendi düzenine güvenini yitirenlerin her zaman girme iradesi gösterebilecekleri tek kapı, intihar'dır.

Bunları yeni mi söylüyorum; bu açıklıkta doksanlı yıllardan beri söylediğim kesindir. Ancak bugünkü bilinçle ele alındığında, ilk yazımını, 1970 yılında tamamladığım, benim "Sosyalizmin Kuruluşu" çalışmam, bir "efendi" biçemle de olsa, Sovyet sosyalizmine karşı önemli eleştiriler içeriyordu; tek sözcükle, emek-değer yasasının işletmenin sosyalizmle bağdaşmayacağı saptamasına dayanıyordu.[9] Emek-değer yasası, eninde sonunda insanın harcadığı emeğin, belli bir tanıma göre, karşılığını almasıdır; bu nedenle yasa, özünde, küçük kapitalist çiftçi veya zanaatkarın piyasa ilkesidir. Bu ilke ise, sosyalist insanın kanseridir; sosyalist insan her zaman, topluma hizmeti ve karşılığını almadan hizmet vermeyi en büyük sevinç yapabilendir. Bu nedenle sosyalist insan, peygambere en yakın yaratıktır ve peygamber de, kaldı mı bilmiyorum, ilkokul öğretmeninin ikizidir. İlkokul öğretmeni, benim insanlar içinde, en büyük hayranlığımdır, karnı doyduktan sonra, bütün zamanını, insanlara veren, belki de kendisini bilmeyecek bebelere harcayan, bir başka türdür; harcadığı emeğin kaydının tutulmamasını istemek, sosyalist olmaktır. Bu kadar da değil; sosyalist insan, kendi yetenek ve zenginliklerinin toplumca paylaşılmasını özendiren yaratıktır; bunların ise emek-değer yasasıyla bir ilgisi olmamak bir yana, emek-değer yasası, sosyalist düzenin köküne akıtılmış arsenik oluyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyalist, atına binmiş, atını sürekli kamçılayan bir peygamber'dir.

Emek-değer yasası, sosyalist değil, egoist insanın gübresidir; ne yazık, Sovyet Düzeni, en çok özellikle, dış politikada egoist olmuştur. Daha da vahimi, düşmanı emperyalist sistem, bunu saptamakta ve bunu, bir karşı-silah haline getirmekte gecikmemiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra, daha net bir biçimde, başını Amerika Birleşik Devletleri'nin çektiği emperyalist sistem, Sovyetler Birliği'nin, sosyalizmi yeni coğrafyalara yayma konusunda istekli ve çeşitli nedenlerle oluşan Sovyet yanlısı düzenleri korumada kararlı olmadığından emin olmuştur; hem uluslararası politika pratikleri hem de bu yönde gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların incelenmesi, bizi bu sonuca götürüyor.

Ben burada bu bilimsel araştırmalardan birisinden, aslında ikisinden söz etmek istiyorum; bu "Mahabad Cumhuriyeti" üzerinedir. Mahabad, Türkiye sınırına yakın, İran Kürdistanı'nda minnacık bir kasabanın adıdır ve bu kasabanın, Türkçe ve İranca isimleri de bulunuyor. Bu kasabanın adını duyurması, İkinci Dünya Savaşının sonunda, burada ve kısa süreli bir Kürt Cumhuriyetinin kurulması nedeniyledir; biz, bu minnacık Cumhuriyet'in, bir tür laboratuar cumhuriyetinin kuruluşu ile ilgili bilgileri, Roosevelt jr. ve Eagleton jr. adında iki Amerikan yurttaşına borçluyuz. Mahabad bilgilerini bize sağlayanın ikisi de, Amerikalı olmanın ötesinde, Amerikan diplomatıdır; birincisi ateşe ve ikincisi meslekten diplomattır.[20] Diplomat Eagleton jr., kullandığı bilgilerin tamamının, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın gizli arşivi olduğunu, önsözünde açıkça belirtiyor; çalışmasını, 1962 yılında tamamlıyor. Ancak Eagleton'un da büyük ölçüde dayandığı, ünlü Roosvelt'in yeğeni ateşe Roosvelt Junior'un kaleme aldığı ilk araştırma ise, 1947 yazında, Middle East Journal'da yayınlanıyor; ikisinin de, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın iç araştırma çalışmaları olduğunu ve daha sonra yayınladığını düşünmek durumundayız.

Ne önemi var, 1947 yılı, aynı zamanda, Truman Doktrini'nin ilan edildiği yıldır. Biz Türkler, dünya politikası içindeki yerimizi değerlendirirken de, çok zaman tam bir şaşılık sergiliyoruz; önemli olmadığımız zamanlarda kendimizi önemsiyor ve asıl önemli olduğumuz zamanlarda ise, Batı yorumcuları üzerini örttükleri için, kendimizi tümüyle ihmal ediyoruz; Truman Doktrini bunlardan birisidir. Ben,

Levent Şahverdi Arşivi

"Tezler" dizisinde, Soğuk Savaş denilen bu pek acımasız savaşın başlatılmasında, Türk diplomasisinin çok önemli bir rol oynadığını göstermeye çalıştım; Truman Doktrini'ni, Hobsbawm'da, "provokatif' sözcüğüyle olmasa bile, "Truman Doktrini'nin açıklanması, muhtemelen en eksplotif dönemi başlatıyordu"[21], diyerek çok önemsiyor ve Moskova'nın bunu savaş nedeni saymasına şaşkınlığını ifade ediyor. Öyle sanıyorum, o zaman da bazı deneyimli İngiliz diplomatlarının Londra'ya gönderdikleri telgraflarda ısrarla ileri sürdükleri gibi, emperyalist başkentler, yeni kazanımlar için, Sovyetler Birliğinin savaşmayacağını görüyorlar ve gördüklerinden emin olmak için araştırma yaptırıyorlardı. Roosvelt'in 1947 tarihinde yayınladığı araştırma bunun ipuçlarını veriyor; diplomat Eagleton'un tekrar Mahabad laboratuarına indiğinde ise, Küba ve Türkiye'deki füzeler nedeniyle ve özellikle Küba'daki Sovyet füzeleri nedeniyle, Soğuk Savaş kazanı, yeni bir sıcak savaşa dönüşecek bir sıcaklıkta kaynıyordu. Eagleton'un, 1962 yazında yayınlanan araştırması, muhtemelen Amerikan karar-vericilerini, bastırıldığında, Moskova'nın müttefiklerini terkedeceği konusunda rahatlatıyordu.

Üzerinde Sovyet üniformasını hatırlatan bir giysiyle, küçük Mahabad'ın meydanında, Mahabad Cumhuriyeti'ni ilan eden Gazi Muhammed, bir yıl geçmeden, Sovyetler'in sadece Mahabad'ı değil, çok daha açık bir biçimde desteklediği, İran Azerbaycanı'ndaki muhtar devleti de, kaderine, daha doğrusu Washington'un desteğinde Tahran'ın acımasızlığına terkedeceğini bilemiyordu; aynı yerde astılar. İran Azerbaycanı'ndaki "demokratik" yapılar da çil yavrusu örneği dağıldılar. Şimdi daha açık görüyoruz; Washington bundan önemli teoremler çıkarmış oluyor ve yakın zamanlarda açıklanan, Küba Krizi zamanında Castro-Hruşov mektupları da, egoizmi bir ahlak haline getirmeye başlayan Sovyet yöneticilerinin, hiçbir gerekçeyle, savaş riski almayacağını gösteriyor. Öyle anlaşılıyor, daha önceden çıkartılmış net derslere karşın, Küba Krizi'nde, Hruşov'un Küba'daki ve Kennedy'nin Türkiye'deki füzelerden vazgeçmesi, iki tarafta da, düzenin hakiki savunucularını tatmin etmiyor; bir yıl sonra Kennedy bunu hayatıyla ödüyor ve ikinci yılı dolmadan, Hruşov, yönetimden uzaklaştırılıyor. Fakat ne olursa olsun, Eagleton'un Mahabad laboratuarından çıkan dersler, Küba Krizi'nde bir kez test ediliyor ve doğrulanıyor.

Bundan sonra, bugüne gelebilmek için, bundan sonrasının çözümlenmesi hem daha kolay ve hem de kısadır; altmışlı yılların ikinci yarısından itibaren, emperyalist dünya hem içeride sosyal devrim ve hem de dışarıda Sovyet tehdidinden tümüyle kurtuluyor; bir tür korkudan özgürleşmesi var. Stagflasyon adı verilen, o zamana kadar imkansız sayılan, işsizlik ile yüksek fiyat artışlarının bir arada ortaya çıkması ve buna karşın sosyal depremler yaşanması, işsizlik ve fiyat artışlarının ayrı ayrı yüzde beşlik eşiklerin aşıldığında patlamaların olacağına inanan tekel yöneticilerini çok rahatlatıyor. 1971 yılında, Washington destekli Türkiye'deki askeri darbenin, Moskova'dan hiçbir tepki görmemesi ve hatta zamanın başbakanı Kosigin'in, parlamentoya ilk kez sosyalist temsilci sokabilmiş, Sovyetler'e dost, Türkiye İşçi Partisi yöneticilerinin de zindanda olduğu bir zaman, askeri yöneticilerle iyi ilişkiler için Ankara'ya gelmesi ve İskenderun Demir-Çelik'i takviye etmesi, tekelli azgınları daha da azdırmış olmalıdır. Aynı çevrenin, iki yıl sonra, Latin Amerika'nın legalist ancak filozof tavırlı marksist başkanı Allende'yi sarayında kurşunlaması karşısında gösterilen tepkisizlik de canavarların iştahını açmış olmalıdır; yetmişli yıllarda emperyalist çevrelerce "komünizme düşmüş" sayılan Türkiye'de, acımasız diktatörlüğün reisi General Evren'in, Sovyet yanlısı "cephe" örgütlerinin önde gelenlerinin hepsinin tutuklandıkları bir gün, Sofya'da sokaklara ilkokul çocuklarını dizerek selamlaması da, aynı yönde işaretlerdir. Sovyetler'in bunlara cevabı, her açıdan çürümüş Polonya düzenine sahip çıkmak ve çok zayıf bir sol ile aydına sahip Afganistan'a yardım için girmek olmuştur. Son Sovyet sosyalisti Brejniyef gerçekten talihsizdir.

Bütün bunlar, emek-değer yasasının, uluslararası planda gerçekleşmesidir; Sovyet halkına sinen ve yönetimine yansıyan egoizm, hem ekonomik ve hem de ahlak planında, çok büyük bunalım içine girmiş olan batı düzenini, kendi içinde, tohumları iki savaş arasına atılan ve ikinci savaştan sonra kurumlaşan sosyal devlet anlayışına karşı bir haçlı seferine zorlamıştır. Bu savaşta, kişisel yetenekleri artık batı basınında bile kuşkuyla karşılanan, Reagan-Thatcher'in yönetimi elinde bulundurması raslantı olarak görünmüyor; birisi idrak ve diğeri ilke açısından fazla abartılmayan Kohl-Mitterand ikilisi arada yer alıyorlar. Batı'da sosyal devletin reddedilmesi ve terbiye edilmiş bir kapita-

Levent Şahverdi Arşivi

lizmin yıkılmasının, Sovyet insanının, sosyalizme güvenini daha da kemireceğini, Sovyet yöneticileri anlayamadılar.

Peki ne oluyor ve şimdi neredeyiz? Temmuz ayının başında, Madrit'te toplanan Nato Zirvesinde, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'nın Nato'ya alınması ve Ukrayna ile ortak askeri manevraları içine alan bir antlaşmanın imzalanmasını, Fransız-Alman ortak kanalı, genellikle daha rafine haberler veren beşinci kanal, Rusya'nın büyük kaybı olarak değerlendiriyordu. Rusya Dışişleri Bakanı ise, Nato'nun bu gelişmesini, "belki de İkinci Dünya Savaşından bu yana en büyük hata"[22] olarak niteliyordu. Bu anlaşmanın, Rusya'nın güvenlik hislerini sarsmasının ötesinde, "büyük millet" sabit fikrinden hiç vazgeçmeyen bu millete onur kırıcı geleceği kesindir. Rusya milletine bir yüzkarası olan Yeltsin'in, işte bu sırada, Komünist Partisi'ni de meşru sayacağını ve resmi temaslara başlayacağını ilan etmesi, raslantı olarak ortaya çıkmıyor. Paradoksal görünebilir; Sovyet blokunun dağılmasından çok kısa bir zaman sonra, dünya yeni bloklaşmalara gebe'dir.

Burada da kalmıyor, bugünlerde onurun kırıldığını sananlar, sadece Urallar'ın ötesinde yaşamıyorlar; bu tarafta da var. Avrupa basını şu sıralarda Avrupa'nın küstahlığı üzerine bizim altmışlı ve yetmişli yıllarımızı andırıyor; Madrit Zirvesi'nden bir hafta önceki Le Nouvel Observateur, Çekoslovakya'nın sosyalizme geçişine kızarak, Amerikan vatandaşlığına geçen bir Çek diplomatının kızı olan bugünkü Amerikan Dışişleri Bakanı Bayan Albright'ın, Alman Dışişleri Bakanı Kinkel'i azarlamasından söz ediyordu. Biliniyor, Avrupa, Nato'ya Romanya türü başka eski sosyalist ülkelerin de alınmasında ısrar ediyorlardı; Observateur'un tırnak içinde naklettiğine göre, Albright, "üç olacak, bir tek fazla değil, bu, son sözümüz"[23] diyerek, "küstah" sayılabilecek bir üslupla, Kinkel'i, bilgilendiriyordu. Bu söz, "küstah" sözü, bana ait değil; yine International Herald Tribune'nun yazdığına göre, başta Chirac olmak üzere, Avrupa devlet başkanı ya da başbakanlar tarafından, Amerikan yönetimi ve Clinton'a karşı kullanılıyor. Clinton ve Washington'un, müttefiklerine, Soğuk Savaş zamanında görülmemiş bir biçimde, zorlayıcı ve hegemon bir tutum aldıklarını söylüyorlar; Tribune, "overbearing" sözcüğünü seçiyor.

Bu nokta tartışmalıdır; muhtemelen Soğuk Savaş, Avrupalı mütte-

Levent Şahverdi Arşivi

fiklerinin, Amerika'nın küstah ve hegemonik tavrının bilincine varmalarını önlüyordu, şimdi açıktır. Madrit Zirvesi'nde alınan kararın, bir tek fazla olmadan kararın üç olarak çıkması bir yana, Washington'un Nato'nun askeri işlerinde hiçbir stratejik komuta noktasına Amerikan olmayan bir generalin getirilmesine izin vermemesi öğretici olmuştur. Şimdi açık olan nokta da, Washinton'un müttefiklerine hiç güvenmemesi ve kontrolünü Avrupa'da Rusya sınırına kadar yaymak istemesidir. Bunun Türkiye açısından önemi, çok kısa olarak, iki noktada düğümleniyor. Birincisi, Türkiye, belki de Soğuk Savaş'tan daha sıcak bir biçimde, bölge güçlerinin Washington ile olan sorunlarının hedefi olmak durumuna gelmektedir. Başta Rusya'nın ve bu arada Arapların, bölge sorunlarında, çok daha fazla Türkiye'yi zayıflatıcı inisiyatiflerin sahibi olmalarını bekleme durumundayız. İkincisi, Washington'un, Türkiye sorunlarında, Türkiye lehine Avrupa üzerine koyacağı baskıların değeri azalırken, Avrupa ülkelerinin Türkiye politikasında etkili olmaları da gittikçe zorlaşmak eğilimine girmektedir. Nitekim, Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne kabul edilmek üzere görüşmelere başlanacak ülkeler listesine konması için Washington'un yapmış olduğu ve Kinkel'in de açıklamaktan çekinmediği baskıların hiçbir sonuç vermediğini görüyoruz. Avrupa, Avrupa Birliği için görüşmelere, Güney Kıbrıs'ı çağırırken Türkiye'yi dışlamaktan çekinmemiştir. Avrupa'nın kendi itirazlarına ilave olarak, Washington'un bir "Truva Atı" inancıyla da, Türkiye'yi Avrupa Birliği'nin karar organlarından uzak tutmaya çalışması da imkan dahiline girmiş olmaktadır.

Kuşkusuz sadece, Washington ile olan problemler etkisini göstermiyor; ayrıntılı bir çözümlemeyi başka bir yere bırakmakla birlikte, şimdi, Ortadoğu'da "İslamın koruyucu" rolünü, Almanya'dan Washington'un alıp almadığı sorusunu da tartışmak zorundayız. Türkiye'den gelenlerin Almanya'da "ikinci millet" haline gelmeleri ve Ankara'nın solculuğu ve Kürt etkilerini zayıflatmak için çok büyük bir özenle güçlendirdiği islami akımların Almanya için de bir tehdit haline gelmesinin, Bonn'u çok ciddi olarak kaygılandırdığını gösteren işaretlere sahibiz. Ancak yine de Almanya'nın bu tarihsel kartı elinden bırakmak isteyeceğine emin değiliz; buna karşılık, Washington'un Urallar'dan Doğu'su ve Ortadoğu için en büyük kartının "Türk-İslam" sentezi olduğu artık çok nettir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu netlik içinde, Profesör Mümtaz Soysal'ın kısa bir süre önce sütununda değindiği, New York Times'ın "Türkiye'nin Artık Laik Bir Lideri Var" başlıklı başyazısı önemli olmaktadır; bir zamanlar, çok parlak bir Türk aydını olan Soysal'ın, bu başyazıyı sadece politika dedikodularını ve lobi şirketlerini ilgilendirdiği ölçüde ve yanıyla ele alması da yazının kendisi kadar önemlidir. Ancak yazının lobiyle ilgili kısmını bir kenara bırakıyorum. Fransız basını açıkça yazıyor; Amerika'nın etkin gazetelerinin dış politika başyazılarının Dışişleri Bakanlığı tarafından yönlendirildiğini kaydediyorlar; Soysal, daha kibar bir biçemle bunu not ediyor ve New York Times, Erbakan'ın "İran ve Libya flörtleriyle Washington'u üzmüş" olmakla birlikte, "demokrasinin kurallarına saygılı davrandığını ve laikliği Amerikalıların anladıkları biçimde uyguladığını"[24] ileri sürüyor... Soysal, lobi dedikodularına ağırlık verirken, Washington'un, Libya ve İran seferleriyle, kendisini rahatsız eden Erbakan takımı ile anlaşması son derece önemlidir. Bu, Washington'un artık çok netleşen bir politika doktrinidir ve artık ülkede, "Türk-İslam Sentezi" politik hattına karşı çıkan ve İslamın politik etkisini önemli ölçüde azaltmaya yönelik bütün politik açılımlar, aynı zamanda, Washington'a karşıdır.

Bu noktaya tekrar geleceğim, kuşkusuz "İslam" kartını kullanmak Washington için yeni değildir, ancak yeni olan, bunun kazandığı önemdir ve bu yüksek önemin mutlak ekonomik nedenleri bulunuyor, ancak bu incelemenin sonunun yaklaştığı bir zamanda, bitirmeyi hızlandırmak için, hızla üç noktayı saptama gereğini duyuyorum. Bir: Türk Genelkurmayı'nın, Refah karşıtı, yeni politikası, Washington'un özendirmesiyle değil, en azından, başında Washington'un karşı koymasıyla uygulamaya konulmuştur. İki: Türk Genelkurmayı, hükümeti almayı değil, ülke yönetiminde kendisini açıkça belli eden bir rolü tercih etmiştir. Benim, ilk örneği Pakistan'a uyguladığı için, "Pakistan Modeli" adını verdiğim bir senaryo, Washington'un da onayına sahiptir. Bu iki noktayı, Refah karşıtı politikanın Washington'u hoşnut etmemesi ve Türk generallerinin açıkça yönetimi almak istememesi, çok kısa bir zamanda, Refah yöneticileri de gördüler, ancak, benim bir bilimsel çaresizlikle, "ödep-hadep ahmaklığı" teşhis ettiğim ekiptekiler anlayamadılar. Üç: Washington açısından, şeriat eğilimlerine destek olmak, felsefi-politik açıdan çok tutarlıdır; çünkü Washington, kendi

Levent Şahverdi Arşivi

düzenini, ancak kontrol altına almak istediği yörelerin insanlarının aklını bozarak sürdürebileceğini biliyor. Bu açıdan bakıldığında, imam-hatip okullarını, birer din eğitimi kuruluşu olarak görmek, çok yanılmak anlamındadır. İmam-hatipler, insan aklını tahrip fabrikalarıdır ve Washington, bunu çok iyi kavrıyor.

Sosyalizm, insan aklının sınırsız gelişimi ile insan hayal gücünün fışkırması düzlemidir. Bu nedenle, sosyalizmden yana olanlar, insan aklını bozmaya yönelik bütün mekanizmalara şiddetle karşı koymak durumundadırlar. Bunu, bu kısa yüzyılın en önemli derslerinden birisi saymak zorundayız; çok açık olarak görebiliyoruz; sosyalizm gerçekliğine karşı, sınıflı toplumun keşfedebildiği en önemli silah, insan aklını bozmak olmuştur. Daha da açık yazabilecek konumdayız; yirminci yüzyıldaki Avrupa faşizmini, Amerikan soğuk savaşı'nı ve Türkiye imam-hatip mekanizmalarını, tümüyle, aynı çizginin farklı biçimleri olarak ele alma gereği var. Sınıflı toplum, kendisini, yalnızca aklını bozarak savunabilmektedir.

Bu düşünce de son zamanlarda beni tutkuyla işgal ediyor; sanıyorum, ilk formülasyonlarından birisi, "Tarih Felsefesi" başlıklı denememde yer alıyor.[25] Yer yer "kirlenme" veya "kirletme" sözcükleriyle de anlatmaya çalışıyorum; sistem, sosyalizmin yükselişi karşısında kendisini, ancak önce kendisini ve daha sonra da tüm toplumu kirleterek savunabiliyor, bu çok yaygın bir pratiğe sahiptir.

Bir: Yakın on yıllarda, ardarda patlayarak bütün dünyayı sarsan skandallarına bakılacak olursa, İtalya, Japonya, Amerika ve Türkiye, en çok kirlenmiş toplumlardır. İki: Sistem kirlenmesi, bir sistemin, küçük kirleri dışarıya atacak kapılarının olmamasıyla doğrudan bağlantılıdır. Üç: Dünyada en çok iltihabın İtalya'da görülmesi çok öğreticidir; çünkü Dikta Amerikana'nın egemen olduğu özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, İtalyan Komünist Partisi, toplumun en büyük temsil gücüne sahip olmuş ve uygulanan Amerikan doktrini gereğince, İtalyan komünizminin çözücü rolü, yürütme imkanından uzak tutulmuştur. İtalyan sistemi, toplumunun en büyük çözümü olan İtalyan komünizmini reddederek, içindeki kirlerin büyümesine ve iltihap kanalları olarak bütün vücudunu sarmasına imkan hazırlamıştır. Dört: Japonya'nın durumu hiç farklı değildir; İkinci Dünya Savaşı'nda

Levent Şahverdi Arşivi

işgalci Amerikan kuvvetleri, önce, savaş kini ile, Japon tekelli düzeninin damarları olan zaibatsu sistemini dağıtmış ve ancak kısa bir süre sonra buna ihtiyacı olduğunu anlayarak yeniden kurmuştur. Böylece Japonya, zaibatsu kanallarında sadece pisliğin aktığı ve sadece Amerikan diktasında Liberal Parti'nin hükmettiği bir pislik fabrikasına dönüşmüş ve bunlar, taşınmaz hale geldikçe, sık sık patlamıştır. Beş: Bu bakış açısı içinde Amerikan sistemi üzerinde ayrıca durmaya gerek görmüyorum; yalnız, McCarty'ciliği, çok zaman yapıldığı türden bir anlık toplumsal çılgınlık sayamayacağımız çok açık olmalıdır. Bu, İkinci Dünya Savaşının bitirilmesini, bir "demokrasi zaferi" sayabilecek safdil sanatçı ve aydınlara, çok soğukkanlı ve brütal bir uyarıdır. Bu çerçevede, kapitalizmin dışında yaşayabilir bir başka sistemin varlığını kabul eden, Kennedy Kardeşler'in öldürülmesi de aynı ölçüde uyarıdır; bunun ötesinde bir Cumhurbaşkanı'nın, Nixon'un, siyasal hileler nedeniyle görevinden ayrılmasını, "demokrasi zaferi" ya da "iltihabın taşınmaz ölçüye varması" yollu anlamak özgürlüğümüz vardır. Reagan ise, Amerikan toplumunda kirlenmenin en yüksek noktası olmuştur.

Türkiye'de sosyalist düşüncenin çocuksu bir taşkınlıkla bütün kamu kurumlarını etkisi altına almasını ve on beş sosyalist iddialı temsilcinin parlamentoya girmesini, sistemin bir iç savaş nedeni saymasını, bugün daha kolaylıkla anlayabiliyoruz. Altmışlı yılların ortası, Türkiye'de insanımızın aklının bozulma mekanizmalarının birbiri arkasından meydana indirildiği bir otuz yılın başıdır. "Komünizmle Mücadele Demekleri", (Türkiye'de bir cumhurbaşkanı bunun başkanlığına özenebilmiştir) kontr-gerilla, ülkü ocakları, (Türkiye'de bir başbakan, ülkücülerin öldürmesine cinayet denemeyeceğini seslendirebilmiştir) ve imam-hatipler, bunların mekanizmalarından sadece ilk akla gelenlerdir; kirlenme, Türkiye düzeninin kendisini tehdit eden bir boyuta ulaşınca, "restorasyon" arayışlarının ortaya çıktığını görüyoruz.

"Restorasyon" mu ve ne ölçüde? Bu soruya cevap ararken, unutmamamız gereken, "restorasyon" aletinin gelişmiş bir mikrop olmadığıdır.

Büyük Fransız Devrimi ve özellikle Büyük Bonaparte'ın nihai yenilgisinden sonraki dönemin ve merkezi Viyana olan Kutsal İttifak'ın

Levent Şahverdi Arşivi

"restorasyon" olarak nitelendiğini ve öte yandan, Marx'ın beyin açan, "karşı devrimin kendisinin de devrimci temeli vardır" yollu önermesini de biliyoruz. Ancak bunun ötesinde, bu kavram geliştirilmiş olmaktan uzaktır ve geliştirilmesi bizleri beklemektedir; bu nedenle, son zamanlarda Türkiye'nin içine girdiği dönemi, tekeller düzeninin, ellili yılları kemalist kapitalizmin restorasyonları olarak önerirken, elimizdeki aletin henüz geliştirilmiş olmaktan uzak olduğunun belki de en çok ben bilincindeyim. Bildiğimiz, ister devrimci ve isterse karşı devrimci olsun, bir düzeni yerleştirmenin, tutulabilir mevzilerden ötelere uzanmakla mümkün olduğudur; Engels'in çözümlelemelerinde bunun ipuçlarını buluyoruz. Restorasyonu, bu nedenle, devrimci ya da karşı devrimci düzenin sürekli korunabileceği sanılan alanlarına çekilme olarak anlama durumundayız.

Bir başka nokta da, karşı-devrimci açılımın da restorasyonun da aktörünün aynı olmasını yasaklayan bir tarihsel mantığın olmadığıdır. Bu nokta bizim için pek çok önemli soruya açılan kapıdır; şimdi, bu aktörün aynılığının, devrim kapısını kapatmadığını e deyerek, bazı somut saptamaları sıralamak istiyorum.

Bir: Bin dokuz yüz elli yılına geçilirken, "en kemalist" sayılan ve kemalizmin savcısı sayılabilecek Yunus Nadi'nin kurduğu gazetede, Cumhuriyet'te, en İslamcı yazarın, Ömer Rıza Doğrul'un, yazar olarak bulunması ve Yunus Nadi'nin oğlu ve Gazete'nin başyazarı Nadir Nadi'nin, Mihri Belli ve arkadaşlarının, karşı-devrimci olarak gördükleri ve benim restoratör saydığım, Demokrat Parti listesinden parlamentoya girmesi öğreticidir. İki: Son zamanlarda en şeriatçı gazetecilerden sayılan Cengiz Çandar'ın, en kritik zamanda ve yine bu Gazete'de önemli bir köşeye sahip olması, bizim Toplumsal Kurtuluş'ta afişe etmemize ve sonradan öğreniyoruz, öldürülen müftü Turan Dursun'un, sık sık mektuplarla Gazete'de politik komiser İlhan Selçuk'a şikayet etmesine karşın tutulması ve şu anda, Bab-ı Ali'de Washington çizgisinin en şaşmaz savunucuları olan Hasan Cemal ile Ufuk Güldemir'in bu gazetede kariyer yapmaları da aynı ölçüde aydınlatıcıdır. Üç: İmam-hatip okullarını lise statüsünün, 12 Mart askeri darbesi sırasında ve aynı okullara üniversite kapısının da, eylülist cunta döneminde açılması da raslantı sayılmamalıdır. Dört: Benim, yargılandığım Selimiye

Levent Şahverdi Arşivi

Kışlası sanık kürsüsü de dahil, her yerde ve bugün bile anayasa dışı saydığım Türkiye'nin "İslam Konferansı" üyeliğinin de ancak bir askeri cunta zamanında gerçekleştirilmesi de açıklayıcıdır. Daha başka saptamaya ihtiyaç olacağını düşünmüyorum; akıl bozmada "kemalistler" ve Genelkurmay, öncü rolü oynadılar.

"Kemalistler" mi? Bu soru sanıldığından önemlidir. Çünkü bu soru, aslında ve özünde, Türkiye'de bir "kemalist" akımın varlığı sorunudur; var mıdır? Ben, açıklanmasını ayrı bir incelemeye bırakmak üzere, olmadığını düşünüyorum; ancak bu yokluk, bir düşünce demeti olarak kemalizmle sürekli tartışma halinde olmayı önlemiyor. Tam tersine; bu arada, bizim kemalist eleştirilerimizin, Türkiye Komünist Partisi ve Çayan-Gezmiş Hareketi'nin kemalist özünü sergilememizin amacının yeteri kadar saflıkla anlaşıldığı inancını taşımıyorum. Bizim ve benim, temel amacım, kemalizmi ortadan kaldırmaktan daha çok, kendimizi tanımlamak ve saflaştırmaktı, bunun anlaşılması gerektiğine inanıyorum.

Netlikle söyleyebileceklerim şunlardır: Birincisi, Cumhuriyet Gazetesi ve Genelkurmay'ı özgün kemalist saymak çok zordur. İki: Kemalizm, Türklük'ün tarihinde sanıldığından kısa bir nefes'tir. Türkçülüğü de çok tartışmalıdır, dar bir coğrafyanın dışındaki Türkleri unutmaya ve bunun yerine dar coğrafyada Türklük yaratma çelişkisi içinde olmuştur. Üç: İç Asya'da Türklerin olduğunu hatırlatmak ve Musul'a geri dönmeyi planlamak kemalizmin bir başka açıdan da sonudur.

Bunları yazıyorum ama, özellikle kendi solumdan da korktuğumu saklamıyorum; çünkü bizim solumuzun en büyük zaaflarından birisi, eksik kapatma veya kendi eksikliğini başka fazlalıkla örtme eğilimidir. Çok daha açık olarak söyleyebileceklerim şunlardır: Beni ciddiye alan bazı solcuların, umuyorum hiç olmazsa bu noktada çok azdır, birden bire kemalizmin olmadığını kabul ederek, "sosyalistler, en iyi kemalistlerdir" demelerinden endişeleniyorum. Çünkü bu eğilimimiz ve bu zaafımız var; çünkü ne de olsa, uzun yıllar, "en iyi demokratlar, sosyalistlerdir" ya da "sosyalistler en iyi yurtseverdir" övünmeleriyle avunduğumuzu biliyoruz. Bunlar, boş avunmalardır.

Ben hiçbir zaman, bir sosyalistin nasıl en iyi demokrat olacağını an-

Levent Şahverdi Arşivi

layamadım; kendimin, Robespierre'den daha iyi demokrat olabileceğimi hiç düşünemiyorum. Aynı şekilde, muhtemelen Teşkilat-ı Mahsusa'dan, çete reisi, Yanıçoğlu Osman Dedem'den de daha çok yurtsever olabileceğimi aklıma getiremiyorum. Bunlar bir yana, ordular yönettikten sonra, bir köşeye çekilmeyen, Berlin demeyen, Moskova demeyen, iç Asya demeyen, hep kurtuluşun pınarını arayan, gerektiğinde eniştesinin alnına kurşunu dayamaktan geri kalmayan, hatalı-sevaplı, ancak binbaşı iken özgürlük için dağa çıkan, bihakkın "Kahraman-ı Hürriyet" Enver Bey kadar yurdumu sevsem de eylemli olarak kanıtlayabilir miyim, sanmıyorum. Kanıtlamak istediğim, ahlakımla ve eylemimle, sadece "iyi" ve mümkünse "en iyi" sosyalist olabilmektir.

Bir sosyaliste açık olan tek iyilik, "en iyi" sosyalist olabilmektir.

Gerisi, sanatta eksiğini politika veya tarihle, politikada eksiğini romanla kapamaya çalışan, yeteneksiz romancılarımıza benzemektir. Asıl önemlisi, bir sosyalist için, "iyi" demokrat ya da "kemalist" ya da yurtsever olmaya çalışmak, sosyalizme güvensizliği açığa vurmaktır.

Kemalizme tekrar dönecek olursak, bir başka sınıra daha işaret etmek durumundayız, aslında bu işaret kemalizmi aşan bir boyuta sahip bulunuyor. Bu da şudur: Anadolu, maalesef, Anadolu ile sınırlı siyasal yapıların, uzun ömürlü olmadığını gösteren bir uzun siyasal tarihe sahip görünüyor. Eğer Pers İmparatorluklarını bir kenara bırakacak olursak, İskender, Roma ve Osmanlı İmparatorlukları çok düşündürücüdür. İstanbul'un ardarda tarihin kaydettiği iki uzun ömürlü imparatorluğa merkez olması çok daha dikkat çekici oluyor; kuşkusuz, imparatorluklar sözcüğü de anlattığı gibi, çeşitli kavimleri boyunduruk altına alan bir çizgisi var. Fakat bu göreceğimiz tek çizgi değildir; bir de, barışın ancak daha geniş bir coğrafyada gerçekleşebileceğini gözlemliyoruz. Bu nedenle, ben, Kemal Paşa'nın "yurtta sulh, cihanda sulh" söyleminin, çok kısa dönemde cazip olmasına karşın, Enver ve arkadaşlarının, Teşkilat-ı Mahsusa ile uygulayabileceklerini sandıkları, bölgeye uzanan arayışlarının daha kalıcı olduklarına inanıyorum.

Bunun bugün için sonuçlarını çok kısa olarak kaydederek, bu incelemeyi bitirmek istiyorum: Türkiye'de sosyalist, bölgesine bakmadığı

Levent Şahverdi Arşivi

ölçüde, miyop kalmak durumundadır. Miyopluk da, bir başka tür egoizmdir ve sosyalizme çok uzak düşüyor.

Washington'un son zamanlarda Türkiye'ye artan düşkünlüğü de, Türkiye'yi, sınırları sürekli sarkan bir bölge içinde ve bunun pivotu olarak düşünmesinden ileri geliyor. Bu düşünmenin arkasında ise, emperyalist-ideolojik olduğu kadar dar ekonomik bir mekanizma da var.

Bu mekanizmayı açıklarken iki atıf yapmanın, anlatımı kısaltacağına inanıyorum. Paris'te yayınlanan haftalık Courrier İnternational'in, okuyucusunu tembelleştirici bir etkisi oluyor; dünyanın belli başlı günlüklerinden haftalık önemli çevirileri yayınlıyor. Bu yılın ilk ayındaki haftalıklardan birisi, "la faute a la mondialisation" yazılı kapağı içeriyordu; Amerikalıların "globalizasyon" dediklerine Fransızlar, "mondializasyon" diyorlar ve vahşi kapitalizmin dünya ölçüsünde de sınır tanımadan yayılmasını anlıyorlar.[26] Özellikle Fransa'daki işsizliğin üç milyonu aşmasına ve emperyalizmin vitrini Güney Kore'nin büyük bir ekonomik krize girişine özellikle işaret ediyordu; şimdi Avrupa'da yirmi milyondan fazla işsiz vardır ve daha da önemlisi, Sovyet sisteminin çöküşü üzerine bir süre zafer naraları atan dünya kapitalizmi, bu büyük ekonomik katastrof karşısında çaresizliğini açıkça kabul etmektedir.

Bilmiyorum, yeni hükümetin göreve başlaması üzerine, başbakan Yılmaz'ın "başlarken" başlıklı konuşmasını dinleyenler oldu mu? Burada bir tükenmişlik son derece açıktı; Yılmaz, ülkenin büyük sorunlarla karşı kaşıya olduğunu kaydettikten sonra ilaç olarak, sadece faiz oranlarıyla döviz kurlarına dokunmamayı vaad ediyordu.

İşte budur; dünya kapitalizminin bugün tek övünmesi, faiz oranları ile döviz kurlarına dokunmamaktır ve bu da yapılacak hiçbir işin olmadığını kabul etmek anlamına geliyor. Tekeller düzeni, tam bir acz içindedir.

İkinci gözlem, çok yakın zamanda aylık Challenges dergisinin Fransa'nın en zenginlerinin listesini yayınlamasıdır; buna göre, makyaj malzemesi satan L'Oreal Laboratuarları veya Türkiye'de şube açan Carrefour büyük mağazaları sahipleri veya Ankara'da büfeler açacağı-

Levent Şahverdi Arşivi

nı işittiğim fırıncı Paul, Fransa'nın en zenginlerinin başındadırlar.[27] Bu kadar değil, hem bu dergide ve hem de Hürriyet Gazetesi'nde[28] dünyanın en zenginlerinin listesi de yayınlanmış bulunuyor; buna göre, aslında bir ara ülkede birden bire zengin olan dokuz yüzlü numara işleticileri kategorisinde sayılması gereken ve modern daktilo makinelerinin nasıl çalıştırılacağının manuellerini yazan Bill Gates, dünyanın en zenginidir. İkincisi ticaretle uğraşan bir aile, üçüncüsü borsacı ve dördüncüsü Hong-Kong'lu bir emlakçıdır; dünyanın en zenginleri, Marx'ın hem ahlak ve hem de iktisat planında büyük bir haklılıkla, "parazit" olarak nitelendirdikleridir. Bu da dünya emperyalizmi ile ilgili yepyeni bir durumdur. Ticaret ve parazit işler, emperyalizmin, çok ağırlaşan ekonomik sorunlarını bir ölçüde hafifletebilmenin tek aracı durumundadır.

Bu çerçevede, hem Afrika ile hem de İç Asya ile ticaret, Washington için çok eskisinden daha önemlidir. İslam-Türk kartı ise, her zaman Washington'dan daha da uzaklaşmak zorunda olan Rusya'yı terbiye ve hatta destabilize etmek için olduğu kadar, İç Asya piyasalarında köprüler kurabilmek için de gerekli olabilmektedir. Bunun ötesinde, İran ve Irak'taki ters gelişmelere karşı, Washington'un kurmak istediği, Kiyef-Ankara-Kahire ekseni tutmayınca, Ankara-Tel Aviv bağı şimdilik tek seçenek olarak kalmıştır.

Emperyalizmin bu parazitik yayılmasına, Türkiye'de tekabül eden "Tit" adını verdiğim sektörler topluluğudur; politik olarak tek sektör saymakta hiçbir sakınca görmüyorum. Turizm-İnşaat-Tekstil sektörlerini içine alan bu ekonomi- politik-amalgam, ülkemizdeki bütün kanların ve iltihabın adı olabiliyor. Azılı faşist Besim Tibuk'un turizmci ve kumarhane sahibi, Çiller'in inşaatçı, Boyner'in tekstilci, Chp'nin tümüyle bir inşaat sektörü partisi olması, ülkücü katillerin tekstil ve inşaat sektöründe yuvalanması, Çağlar'ın tekstilci olması, bunların çoğunun kirli para temizleme kazanları olan bankalara ve bankacıların da televizyon kanallarına sahiplik etmeleri, ülkücü katil Çatlı'nın bir kurupye ile birlikte ölmesi, Fransa'da faşist Front National'ın en çok ünlü turistik yerlerde güçlenmesi, turistik Kıbrıs Türk kesiminin, kirli para kanallarıyla ülkücü katillerin cenneti haline gelmesi, başka yerlerde ortaya çıkardığım binlerce somut gerçeklik, bir zamanlar dünya

Levent Şahverdi Arşivi

sol politikacılarının dilinin ucunda olan, "en" nitelemesiyle anlatılan, en sömürücü, en kan akıtıcı ve en cahil ekonomiyi görmemize yardım ediyor. Tablo, tamamdır.

Bu tablodan çıkan ise, bana göre çok açıktır: Dünyanın ve ülkemizin tek derdi sosyalizmin az olmasıdır. Sosyalizmi çoğaltmak ise, her yerde Amerikan diktası ile karşılaşmak ve savaşmak anlamındadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İKİNCİ KİTAP

EMPERYALİZM

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Bölüm
EMPERYALİST TÜRKİYE

Belki de bilimsel araştırmada bir şans faktörü var; bana sorulduğunda en şanslı olduğum noktalardan birisi, 1970 yıllarının ortasında, Türkiye'nin ekonomik "falına", bakmaya çalıştığım zamandır. Bu Türkiye tarihinin, yine benim saptayabildiğim üçüncü uzun "iç savaş" yıllarında ve üstelik "umudumuz" Bülent Ecevit'in hükümete gelip Türkiye'nin "demokratikleştirilmesi" programını uyguladığı bir zamanda, ben, Türkiye'nin son elli yılının temel ekonomik çizgilerine bakarak geleceğini görmek istiyordum; kan gördüm. Oluk oluk kan akıyordu: Ekonomik çözümlemeler bunu gösteriyordu.

İnsanlar, "umudumuz" Bülent Ecevit'in mavi dalgasında esrar almışların duymazlığını yaşıyordu ve iç savaşta ölümü göze alanlar içinde bile bu esrarlı sarhoşluk görülüyordu; insanların, o zamana göre görülmemiş bir kanlı iç savaşı yaşadıkları bir zamanda, gelecekte kan görmek istemedikleri anlaşılıyordu. Bu bulgumu göstermek istedim; yapabileceklerimden birisi, o zaman yeni baskısı yapılan bir kitabımın arka sayfasında özetlemek oldu. Çünkü esrarlı sarhoş bir dünyanın insanları satın aldıkları kitapların bile sadece arka sayfalarını okuyorlar.

Başta merhume Behice Boran, Nihat Sargın ve diğer Tip yöneticileriyle günlerce konuştuk; kan geliyordu. Disk'in yerle bir edilişini görüyordum; askerlerin iktidara gelişini seziyordum. Mantık çok basitti: 1960 yıllarının ikinci yarısından itibaren dayanıklı tüketim mallarının

Levent Şahverdi Arşivi

yurtiçi üretiminde patlama denilebilecek artışlar vardı; ihraç edilemezdi ve içerde satılması gerekiyordu. Dayanıklı tüketim mâllarını alabilmek için ise satın alma gücünün ve bazı maaşlı ve ücretlilerin ücret düzeyinin belli yüksekliği bulması gerekiyordu. Disk'in sendikal başarısı, Marxlı* mantığın acımasızlığı içinde, dayanıklı tüketim araçları üreten büyük sanayicilerin de işine yarıyordu; çünkü yüksek ücret alan işçiler, yeni yeni üretilen çamaşır makinasına, elektrik süpürgesine, televizyona ve hatta Murat 124 otomobile alıcı oluyorlardı. Memur maaşları da buna göre yüksek tutulmalıydı; büyük paradokstur, memurların altın çağı Demirel'in başbakanlık dönemine rastlıyor.

Falda kan çıkması, Disk'li ve yüksek ücretli düzenin sona erdirilmesinin ekonomik olarak gerekliliğine dayanıyordu; bu düzenin yıkılması ancak kanla olacaktı. Artık iç pazar saturasyon noktasına yaklaşmıştı ve bundan sonra dayanıklı tüketim araçları sanayilerinde de tekstil ve gıda sanayiinde olduğu gibi, o zamanlar tekstil ve gıda sanayileri ihracat şansı olan sektörlerin başında yer alıyordu, düşük ücret ekonomisi uygulanması zorunlu görünüyordu.

Boran'la, Sargın'la bunları tartıştık; başkaları da vardı, gelen baskıya karşı ciddi hazırlıklar yapılmasını istiyordum. Mevcut yapı buna imkan vermiyordu; ama baskıya karşı direnen ve daha da ötesinde iktidarı deneyen bir hazırlık gerekiyordu. Kanı, iktidarı almadan durdurmanın imkansızlığını görüyor ve bunları söylüyordum. O zamanki yol arkadaşlarım bir an için heyecanlandılar ve daha sonra, kendi içinde yine bir iktidar tartışması geçiren Tkp'nin evcil kanadına yaklaşmayı uygun buldular. Kuşkusuz böyle bir fal gördüğüm için bana karşı da, en keskin, kendilerini en solda ve beni en sağda gösteren suçlamalarını eksik etmediler, şimdi bu yazdıklarımın çok daha inandırıcı geleceğini biliyorum.

Eylülist darbe benim tahminlerimden çok daha erken geldi. Ekonomik açıdan, Türk parasının değerini düşüren, birim işçi ödemelerini radikal bir biçimde indiren ve bununla birlikte ve diğer kesimler de dahil gelir bölüşümünü son derece bozan bir politika izlendi. Bu ancak kanla yapılabilirdi ve öyle yapıldı. Yapılan çok basittir; gelir bölüşümü

* Marxlı sözcüğüyle ilgili bir değerlendirme ve tartışmayı, Millet İktisadı Üzerine Notlar, yazısında yapıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

son derece bozularak sebze, meyve, et ve benzeri besin maddelerine yönelik talep kontrol altına alındı ve buradan ayrılabilen soğan, elma ve et, o sırada petrol zengini olan komşu Arap ülkelerine gönderildi. İktisatçı olmayanlar için tekrarlıyorum, iktisatçı olanlardan özür diliyorum, tüketim araçlarında bir ihraç kapasitesi yaratabilmek için gelir bölüşümünü hızla bozmak zorunludur; ihracatını hızla artıran ülkelerin, Güney Kore buna örnektir, askeri rejim altında yaşaması bu nedenle oluyor. Ücretlerin düşürülmesi yerli üretimin dışarda rekabet gücünü artırıyor ve Türk parasının değerinin düşürülmesi ise burada ek bir imkan sağlıyor. Özetlenebilirse, gelir bölüşümü bozulup, ücretler hızla düşürülür ve Türk Lirası sürekli devalüe edilirse, ihracatı artırmak bir mucize değildir; ancak bunları hızla yapmak gerekiyorsa mutlaka kan akıtmak da gerekli oluyor.

Fal budur. Bu fal doğru çıktı ve aşırı ölçüde doğrulandı. Buradaki çok hızlı ve aşırı doğrulanmaya bakarak, bilimsel araştırmada şans öğesinin yüksek olabileceğini düşünmekten kendimi alamıyorum.

Şansımı bir kez daha deneyerek şunları ileri sürmek istiyorum: Türkiye, emperyalist devlet düzenine giriyor. Bu düzen bir eter gibi toplumun her kesimine girmek, her yere sinmek ve tüm değerleri kemirmek durumundadır.

Emperyalizmin kapitalizmin en yüksek de olsa bir aşaması olup olmadığı tartışmalarına girmek istemiyorum; tekelli devlet varsa, mutlaka emperyalist politika ve düzenlemeler ortaya çıkıyor. Çıkışta eşitsiz gelişme yasasının etkinliğinin artışı çok büyük bir rol oynuyor; emperyalist devlet, tekelli devletin kendi sınırının ötesine uzaması oluyor.

Devam etmeden önce küçük bir parantez açmak gereğini duyuyorum; eğer Marx tekelli düzeni yaşamış olsaydı, kapitalist devleti de çok daha net ve Hegelyen hukuki örtülere fazla takılmadan yazabilirdi. Kapitalist devlet, toplumsal yaşamdaki çelişkilere asılı şiddetin toplanarak bir baskıya dönüştürülmesidir; yabancılaşma, şiddet parçacıklarının toplanarak dışsallaştırılması anlamına gelmelidir. Toplumsal yaşamın çelişkilerine asılı şiddet parçacıkları toplanarak bir bütünsel baskıya çevriliyor ve bu kez toplumun üzerine asılıyor; dışsallaştırma, toplumun üzerine asma, yabancılaşma olarak ifade edilebiliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Kapitalist hukukta, burjuva anlayışında, devletin bağımsızlığı görüşleri de buradan kaynaklanıyor; kapitalist devlette baskının tek tek kapitalistlere de uygulanması imkan dahiline giriyor. Yaygın olmayabilir; ançak imkansız da görünmüyor.

Tekelli düzende devletin dışsallaşmasını göremiyorum. Ayrıca eğer diğer tekellerin lanetine uğramamışsa, tekelli devletin hiçbir tekele baskı uygulaması söz konusu olamıyor; tekelli düzende devlet kılcal damarlar gibi toplumun en uç noktalarına kadar uzanıyor. Bu yüzden her baskı döneminden sonra bir köhne ay'ı kesip yıldız yapan, kendileri de, kafalarını karıştırmaya meraklı genç kuşakları bir süre eğlendiren Murat Belge ve arkadaşlarının, bu darbeden sonra, piyasaya sürdükleri 'sivil toplum'u ya anlamadıklarını ya da aptallık ettiklerini düşünüyorum. Tekelli düzende devleti, ekonomik ve toplumsal yaşamın üzerine bir örtü olarak düşünebilmeyi, gerçek bir aptallık olarak niteleyebiliyorum. Tekelli düzende baskı sürekli, ayrıntılı ve hep aktif oluyor; medya, televizyon, radyo ve yazılı basın, devletin günlük, sürekli şiddet uygulaması olarak gelişiyor.

Kapitalist düzende devlet, kapitalistlerindir.

Tekelli düzende, tekeller devletindir.

Tekelli düzende devletin tekellerin olduğunu söylemek, gerçeğin binde birini anlatmak demek oluyor. Tekelli düzende devlet tekellerle de gerçekleşiyor.

Tekelli düzende dünyanın her yanında büyük basın devletleşmiştir.

Daha önce tekelli düzene geçmiş ülkelerde büyük basında çalışanların hepsi gerizekalı ise, bu yaptıkları işin, hiçbir zeka gerektirmemesinden kaynaklanıyor. Bir büyük zeka, eğer şehirlerarası bir yoldaki bir dinlenme tesisinin helasında para toplamaya memur edilirse, bir süre sonra mutlaka gerizekalı olacaktır; çünkü zekası yaptığı işe uymak durumundadır.

Türkiye bu bakımdan ilginçtir; tam tekelli düzene geçişi yaşıyor ve bunlar hızla oluyor. Bu nedenle yazdıklarımın doğruluğunu herkes deneyebilir; on yıl önce tanıdığı bir gazeteci olan, eğer bu tanıdığı hala büyük basında çalışıyorsa, on yıl sonra bir kez görmeyi denemelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Hayretler içinde tanıdığının zekasını yitirdiğini, başka bir insan olduğunu, aptallaştığını farketmek durumundadır.

Fakat böyle bir denemeyi yapma şansı, tekelli düzene daha önce geçmiş, örnek olsun Amerika Birleşik Devletleri'nde mümkün değil; çünkü tekelli düzen, basında yaşanan süreci yaygınlaştırıyor. İnsan, kendisi olan insanda, bir fark görme yetisine sahip olamıyor.

Tekelli devlet, her tekele bir sahiplik sorumluluğu duyan örgütlenmedir.

Emperyalist düzenin bu yanının altı ne kadar çok çizilse, yine de abartma sayılamayacağına inanıyorum; çünkü emperyalizmin en belirgin çizgilerinden birisi burada yatıyor. Devlet, sınır dışında iş yapan kendi tekellerinin yatırım alanı, iş alma şansı, karı ve özellikle güvenliğiyle doğrudan doğruya ilgileniyor.

Hem sömürgeci ve hem de emperyalist devlette, güçlü bir donanma, her an asker çıkarma yeteneği, buna bağlı olarak macera ruhuna sahip son derece etkin bir kara ordusu son derece önemli ve stratejik oluyor; sömürge devlette, ancak, sürekli bir koloni ve asker bulundurma şart olabiliyor. Emperyalizmde koloni gerekli değil; güç, tehdit ve bu gücün kullanımını unutturmamak için belli aralıklarda kullanmak yeterlidir.

Dış ticaretin kendisi eşitsiz gelişme yasasından kaynaklanıyor; eğer üretim eşit gelişebilseydi, üretim hep iç pazara ait olsaydı, ihracat ihtiyacı doğmazdı. Tekelli düzende bu eşitsizlik tek tek firma düzeyinde de yaşanıyor; kendi pazarıyla sınırlı tekeller istisna denebilecek kadar az çıkıyor. Türkiye'nin tekelli aşamaya girişi ile ilgili herhangi bir tartışmaya girmek istemiyorum; eylülist darbe, tekelli düzeni temel renk ve çizgi yapma operasyonudur.

İktisatın önemli kavramlarından birisi fiyat diskriminasyonudur; bunu iktisat derslerimizde, aynı gün vizyona giren bir filmin, benim öğrencilik yıllarımdan kalma bir ayrımla, Çemberlitaş ve Beyoğlu sinemalarında farklı fiyatlarla oynatılmasıyla açıklayabiliyorduk. Amerika türünden ülkelerde ise piyasaya yeni çıkan bir kitabın ciltli ve "paperback" kopyelerinin farklı fiyatları da bir fiyat diskiriminasyonunu gösteriyor; kağıt kapaklı maliyet farkından çok daha ucuzdur ve kağıt ka-

Levent Şahverdi Arşivi

paklı kitaplar kitap okumak isteyenlere hitap ediyor. Ciltler, oturma odasındaki kitaplıkları süslüyor. Dünyada kitap "teşhir" ederek süslenildiği bir dönem olmuştur; hoş ve inanılması zor görünüyor.

İzin verilirse ve şansımı denemek için, şiddetin diskriminasyonundan söz etmek istiyorum; eylülist darbe şiddeti çok geniş tutmuş, Diyarbakır çevresinde ve hapishanelerinde buna bir ırk kini eklemiş, Batı hapishanelerini ise esir kampına çevirmiştir. Ancak şiddet, çok yaygın olarak bir kez uygulanıyor ve belleklere kakılıyor.

Eylülist darbe, tekelli düzeni yerleştirmek ise, öyle olduğunu düşünüyorum, eylülizm devam ediyor; şimdi şiddetin farklılaştırılması, uygun sözlerle şiddetin diskriminasyonu dönemi işliyor. Solun bir bölümünü, Metin Çulhaoğlu'nun beni bir türlü ısındıramadığı seçimiyle, "gelenekçi" solu, şiddet alanının dışına çıkartıyor; bunlar, Beyoğlu sinemalarındaki vizyon ya da ciltli Amerikan kitapları oluyorlar. Bunun dışında devrimci çizgiyi sürdürenlere, Kürtlere, devrimci baskıcılara, kurtuluşçulara uygulanan şiddette bir azaltma değil artırma görülüyor. Sevgili arkadaşım hukukçu Hüsnü Öndül'e Ankara Dal'da uygulanan işkence tiyatraları, Türkiye'nin bir tanınmış ve devrimci avukatını hepimizin iyi bildiği Ankara Dal'ın buzluğuna yatırma, ne tesadüftür, ne de bir yanlışlık oluyor. Bunlar, herkes için yapılıyor. Daha yaygın şiddet örnekleri belleklerde olduğu sürece, şiddeti sınırlı tutmak ve ancak sürekli tutmak, tekelli düzenin bir özelliğidir.

Emperyalist devlet ile sömürgeci devlet arasında da benzer bir ayrım olduğunu düşünüyorum; sömürgeci sömüren ülkeden bir koloniyi ve sürekli askeri sömürge topraklarında barındırmak durumundadır. Emperyalist devlet için başlangıç şiddeti ve bunun, başka yerlerde başka coğrafyalarda ve aralık olarak ancak mutlaka uygulanmaya konması yeterli oluyor; sömürgedeki kolonilerin yerini emperyalist devlette, bankalar, tekeller, basın ve kültür örgütlenmeleri alıyor.

Bu açıklamalardan sonra Türkiye'nin emperyalist devlete yönelişlerinin gerekçeleri üzerinde durmak istiyorum. Birinci gerekçe, tekelli düzene girilmiş olmasıdır; tekellerin her birisi eşitsiz gelişmenin somut birimleri olarak da düşünülebilir. Tekeller, mutlaka ülke dışı ekonomik hareketlilik istiyorlar.

Levent Şahverdi Arşivi

İkincisi, 24 Ocak Kararları ile yaratılan ve eylülist darbe ile kanla uygulanan ekonomik politikalar, eninde sonunda bir şok uygulamasıdır; Türkiye'nin dış pazarlara girişinde kalıcı mekanizmalar bulunmuş olmaktan uzak görünüyor. Türkiye, herhangi bir stratejik hammadde veya ileri teknolojiye dayalı bir rekabet gücü nedeniyle dış pazarlara çıkmış değildir; şimdilik tekstil ve gıdada, çok ucuz işgücüne dayalı bir açılım görülüyor.

24 Ocak Kararları'nın sağladığı ihracat gelişmesi yavaşlarken, ithalat eğilimi yükselerek devam ediyor; hizmet kesiminde yaratılan yüksek ücretli teknokrat-menejer katmanı, yabancı tüketim mallarına alışmış görünüyor. 1990 yılı ithalat ve ihracat rakamları gerçek tehlike işaretidir; ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde ellinin biraz üstünde kalıyor. Bu, bir ekonominin viability'sinin tehlikeye girmesi ve uluslararası bankalar sisteminde creditibility'sinin önemli ölçüde sarsılması demek oluyor.

Üçüncüsü ve dördüncüsünü birlikte yazmak durumundayım. 1970 yıllarındaki petrol krizi, petro-dolar denilen paraların, dünyadaki parasal değerler, likitide, önemli ölçüde petrol üreten Arap ülkelerinin eline geçmesine yol açtı. Türkiye, petrol üreten ülkelere gıda maddelerinin yanında ve çok önemli bir biçimde, müteahhit hizmetleriyle girdi. Petro-dolar, Türkiye'nin dışarda iş yapan müteahhitlik kesiminde büyük bir birikime sahip olmasını sağladı; Türkler, dışarda iş yapmasını, diğer tekellerle ortaklık kurmayı, Arap yöneticilerine rüşvet vermeyi öğrendiler.

Bu üçüncü noktadır; dördüncüsü, Araplarda petro-doların tükenmesiyle ilgilidir. Bu, hem yeni iş alanlarında çok büyük daralma ve hem de yapılan işlerin ödenmesinde güçlükler çıkması demektir; bu son nokta, sanıldığından önemlidir ve emperyalist devletin fonksiyonlarından birisini gündeme getiriyor. Emperyalist devlet için tekellerin alacaklarını tahsil etmek kendi alacağını tahsil etmekle birdir; ancak Türkiye, Libya'dan Türk müteahhitlerinin alacaklarını toplamada bile etkisiz kalabildi.

Beşinci noktaya geliyorum; Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü ve kapitalist restorasyon, Türkiye iş dünyası için yeni bir aşama

Levent Şahverdi Arşivi

olacak nitelikte görünüyor. Türkiye, şimdiye kadar kendi toprakları dışında sadece büyük müteahhitlik işleri üstlenebiliyor; dışarda sürekli ekonomik faaliyette henüz deneyimi bulunmuyor. Emperyalizm ise bu demektir; Sovyetler Birliği'nde otel yapıp işletmek veya eczane zincirleri kurmak, dışarda sürekli işletme sahibi olmanın ilk adımlarından birisi olmak durumundadır.

Perde arkasında Türkiye'nin bundan önceki Washington Büyükelçisi ve Koç Grubu'nun sadık bürokratı Şükrü Elekdağ'ın sponsorluğunu yaptığı "Karadeniz Refah Bölgesi" Türkiye'nin emperyalist senaryolarının uygulama alanlarından birisi olarak görünüyor. Türkiye, Karadeniz'i çevreleyen yerlerde her türlü ve sürekli işletme açmaya hazırlanıyor.

Turgut Özal'ın ilk plandaki ölçüsüz hevesleri bastırıldıktan sonra, Türkiye'nin, Amerika'nın Irak savaşına bakışı da bu yöndedir; Türkiye Irak'tan güçlü ve savaş deneyimi yüksek bir silahlı kuvvetlerin önemini anlamış olduğu anlaşılıyor. Özal için artık Irak budur ve bu savaştan beklediği tek sonuç, bölgede hiçbir üstün askeri gücün olmamasıdır. Bir kez savaş deneyimini kanıtlamış, bir kez ceza hukukunun meşhur "ibret" etkisini yaratmış bir ülkenin kendi tekellerinin alacaklarını tahsilde çok etkili olabileceği görülüyor; Irak, "üstün teknoloji" öcüsü yaratan Amerika için bile bir "öcü" etkisi yapmadı mı? Becerisini kanıtlamış bir profesyonel oldu, sık sık savaşa çıkmasa bile, iş almada ve pazar paylaşımında büyük bir kozdur. Şimdi Türkiye, bunu anlıyor.

Altıncı nokta ile tekrar içeriye dönmek gerekiyor; üretimin temel kaygısı işçi ödemelerine gelmek istiyorum. Cumhuriyet gazetesinin artık misyoner olduklarına inanacağım, inandığım zaman perişan edeceğimden hiç kimsenin kuşkusu olmasın, yazarlarının ve Hürriyet gazetesinin Mit ile işbirliği içinde ortaya çıkan "grev yaklaşımları" unutulmamalıdır; grevi evcilleştirmek ve işçi sınıfına tam bir popülist edebiyatla, hakları yenmiş "acınası fukaralar" olarak bakmak, temel yaklaşım olarak görülüyor. İşçinin bu ücret düzeyinde kalamayacağı bu yaklaşımın temel varsayımıdır; bu varsayımın, oligarklar tarafından da benimsendiği, verilmiş demeçlerden anlaşılıyor. Güzel; ancak, ücret düzeyinde önemli bir artışa ekonomik hesap el vermiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Çözüm, aşırı artıklarla çalışan bir emperyalist sektörün yaratılmasında yatıyor.

Kardeş Arap ülkelerinin; Amerika'nın Irak Savaşı nedeniyle, mümkün olduğu kadar tahrip edilmesinin Türkiye'nin temel stratejisi olması buradan kaynaklanıyor; Türkiye, ne kadar çok tahribat yapılırsa o kadar çok iş almayı ümit ediyor. Ancak, bir koşul var; Irak Lideri Hüseyin'in temizlenmesi isteniyor. Bu istek, Özal açısından tutarlıdır; artık Özal'ın kişilik kazanmış bir tekel olduğu daha iyi anlaşılıyor.

Parantez açıyorum; Turgut Bey, sonradan övündüğü planlama deneyimine, bizim yanımızda başladı. Benden çok önceki kuşaklardandır; ancak Planlama Teşkilatı genç kuşaklar tarafından kuruldu ve yaşlı kuşaklar sadece deneyimlerini aktaracak sınırlı bir takım olarak kuruldu. Biz, Süleyman Demirel'i davet ettik; Demirel'in daha sonra Turgut Bey'i küçümsediğini söylemesi, bizim planlama kuşağımız için, hiçbir inandırıcılık taşımıyor. Demirel, nereye gitse Turgut Bey'i taşıyordu; bize, planlamaya, getiren de kendisidir.

Bizim planlama kuşağı Turgut Özal'ı pek bilgisiz ve becerisiz birisi olarak tanır; geldiği yerleri hazmedeceğine hiç ihtimal vermiyorum. Her gün uyandığında, uyandığı yerin Çankaya Köşkü olduğuna hala hayret ettiğini sanıyorum; bizim, yedek subaylığını Planlama'da yapanlar içinde sürekli iş önermediğimiz pek az kimseden birisi Özal oluyor.

Bu deneyimlerim ve tanımamla, Turgut Özal'ı hiç ciddiye almadığımı söylemek durumundayım; böyle bir bakışım, Meclis'teki Planlama Teşkilatı'nda yan yana iki odada oturduğumuz dönemden başlıyor. Ancak şimdi Turgut Bey'in kendisine bir misyon bulduğunu görüyorum; bu, Türkiye'yi emperyalist devlet modeline göre budamak oluyor.

Kişiliği ısrara ve misyoner bir mücadeleye elverişli değildir; geriletip, bekleyip, fırsat buldukça bastırmak isteyecektir. Bu, bir bürokrat ve özellikle büyük devlet ya da firma bürokratının davranışıdır; ayrıca, emperyalist devlet düzenlemesi, Türkiye'de başlangıçta pek çok kesimden muhalefetle karşılaşmak durumundadır.

En önemli muhalefet kaynağı da, Misak-ı Milli'dir ve çok az biliyo-

Levent Şahverdi Arşivi

ruz. Osmanlı Mebusanı tarafından kabul edildiğini dahi bilmiyoruz; Ankara Hükümeti de kabul ettiği için kutsal sayıyoruz. Çok net değil, ancak bugünkü sınırları çizdiğini kabul ediyorduk ve Türkiye'ye gelmiş en temkinli lider olan Kemal Paşa da hepimize kabul ettirmiş durumdadır.* Bu nedenle de dışına çıkmayı hiçbir zaman akıl ve cüret edemiyoruz; kutsal bildiğimiz Misak-ı Milli, genişlemeye her zaman engel'dir.

Ancak jingoizm Türkiye'de de yaygınlaşacaktır; şoven ve basit bir Anglo-Amerikan savaş şarkısından türeyen bu sözcük, kolonyalist ve emperyalist savaşçılar için kullanılan yerleşmiş bir deyim oluyor. Jingo Cengiz Çandar, Jingo Engin Ardıç, Jingo Mehmet Barlas, Jingo Ertuğrul Özkök, diğer adıyla, "Elveda Ertuğrul", Türkiye'nin ilk "çağdaş" jingolarıdır; bunlar ile Tercüman ve Türkiye gazetelerinin jingoları arasında "çağdaşlık" farkı bulunuyor.

Emperyalist Türkiye, çağdaş jingolara muhtaçtır; Özal'ın emperyalist Türkiye senaryosuna yattığı bir zamanda birdenbire Kürtçe yasakları ve 141-142 ile çağdaşlaşma yarışına girmesi bir tesadüf olmuyor. Yine tesadüf olmayan, işte tam bu zamanda, Anap içinde bir "Anap sağı" ve "Anap solu" kavgasının başlamasıdır; emperyalizmin ve jingoizmin çağdaş bir süreç olduğunu göstermesi açısından önemli buluyorum.

* Ancak ben yakın zamanlarda, Misak-ı Milli'nin Hatay'ı içine almadığını, fakat, Musul'un içinde olduğunu göstermiş bulunuyorum. Şüphesiz başkaları da biliyordu, ama, pek söylemiyorlardı ve ayrıca benim görüşlerim daha hızla yayılıyorlar; demek ki, Özal'ın Musul'u alma hevesinde olduğu zaman bilinmiyordu; şimdi durum değişmiş haldedir.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Bölüm

HİYERARŞİK EMPERYALİZM

Tarihin başarıyla taçlandırdığı insanların, red ya da mahkum ettiklerine borçlarının sanıldığından büyük olduğu görülüyor; belki de bu, red veya mahkum etmenin, sadece bir tür ayrışma olmasından kaynaklanıyor. Emperyalizm teorisi, red ve mahkumiyet yoluyla, doğruyu saflaştırma ve yüceltme sürecidir. Lenin, bu süreç içinde, hala ve ne yazık, en yüksek aşamadır; yeni gözlem ve soyutlamalarla zenginleştirilmeyi ve bu anlamda yenilenmeyi bekliyor.

Başkaları da var; ancak önünde üç temel çalışma duruyor. "Sosyal-Liberal" olarak niteledi̇ği J. A. Hobson'un "Imperialism" çalışması, 1902 tarihini taşıyor. "Marksist" saydığı tipik bir sosyal demokrat olan ve asla devrimci olamayan Rudolf Hilferding'in "Finance Capital" adını verdiği kitabı 1910 yılında yayınlanıyor. Alt başlığı son derece ilginçtir: "Kapitalist Gelişmenin En Son Aşamasının Bir İncelemesi" alt başlığı, "Finans Kapital" başlığının hemen altında yer alıyor. Buradan "Kapitalizmin En Yüksek Aşaması" nitelemesini bulmanın zor olmayacağını düşünüyorum. Bolşevik Partisi'nin "tatlı çocuğu", Lenin'in "skolastik" bulduğu Nikolay Buharin'in "Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi" başlıklı çalışmasına Lenin'in yazdığı önsöz, 1915 Aralık ayının damgasını taşıyor. Bir yıl sonra Lenin'in "Kapitalizmin En Yüksek Aşaması" olarak "Emperyalizm", broşürü çıkıyor; bütün çalışmaların en çok bilineni budur.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunlar öndedir; ancak hem Buharin'in ve hem de Lenin'in çalışmasında, en önde yer alan, Kautsky'nin son çalışmaları oluyor. Uzun yıllar, Marx ve Engels'ten sonra dünyanın en büyük Marxlı otoritesi sayılan Kautsky, Birinci Dünya Savaşı'nın borazanlarının öttüğü bir zamanda "ultra-emperyalizm" görüşüyle ortaya çıkıyor; Kautsky, artık dünya emperyalizmini emperyalist güçlerin katıldığı son derece barışçıl bir klüp olarak görmeye başlıyor. Buradan "barışçıl" bir kapitalizme sıçrıyor; Buharin ve arkasından Lenin hücumlarını buraya çeviriyorlar. Her zaman barışçıl olan yol devrimci yolu tıkıyor; her ikisi de, 1915 ve 1916 yıllarında, dünya devrimi için devrimci bir çizginin sahibi oluyorlar.

Hemen söyleyeceklerim var; Buharin ve Lenin'in çıkışlarını zamanlı ve doğru buluyorum. Ancak ikna edici olabildiklerini söyleyecek durumda değilim, bu noktayı daha ileride tartışmak istiyorum. Önce "Finans Kapital" üzerinde durma gereği duyuyorum.

Öyle görünüyor, Hilferding'in "Finans Kapital" çalısması büyük bir boşluğa ve açlığa düşüyor; Marx ve Engels'ten sosyal ekonomiyi inceleyen kapsamlı çalışmaların arkasının gelmemiş olması, Markslı çevrelerde bir güven kırıklığına yol açıyor. Hilferding'in çalışmasının, çıkar çıkmaz, Otto Bauer tarafından Capital'e ek yeni bir cilt olarak değerlendirilmesini, bu değerlendirme hemen Kautsky tarafından destekleniyor* başka türlü açıklayamıyorum; değerli bir çalışmadır, ancak zamanındaki bilgi birikimine göre önemli bir sıçrama olarak görünmüyor. Yine de önemli bir sıçrama olarak kabul ediliyor ve finans kapital, çok büyük ölçüde abartılıyor.

Hilferding, hem geçici ve hem de yerel olan bir olguyu, büyük bir abartma ile, dünya kapitalizminin temel özelliklerinden birisi haline getiriyor; banka sermayesinin, sanayi sermayesine egemenliğini bir temel kural sayıyor. O zaman doğru değildi; daha sonraki zamanlarda ise pek çok zaman doğru olmadı. Banka sermayesi tarihin belli kesitinde sadece ve sadece Almanya ile Avusturya'da belirleyici bir duruma geldi, diğer ülkelerde hep tabi bir rol oynuyor.

* Rudolf Hilferding, *Finance Capital-A Study of the Latest Phase of Capitalist Development*, London 1910-1981, Tom Bottomare'in giriş incelemesi, s. 1

Levent Şahverdi Arşivi

Emperyalist aşamaya geçişte finans kesimine önemli bir rol verme, bu alandaki ilk klasik çalışmanın sahibi Hobson'a aittir; ancak Hobson, aynı zamanda, uyarıcı davranma gereğini duyuyor. Hobson, emperyalist çağa geçişte finans kesiminin rolünü vurguladıktan sonra, "finansörlere çok büyük bir güç izafe etmek, tarihe çok dar bir ekonomik açıdan bakmaktır" diyor* Emperyalizmin motor gücünün tek başına finansal olmadığını yazıyor; finans kesimini, emperyal motorun yöneteni olarak niteledikten sonra, "motorun yakıtını sağlamaz ve gerekli enerjiyi de doğrudan üretmez" diye ekliyor.

Kuşkusuz Hobson, finans kesimine çok büyük bir ağırlık vermenin geçersizliğini ileri sürerken, ekonomik motiflere dayanmıyor; politikacıların, askerlerin, filantoropistlerin ve tüccarların patriyotik duygularını ürettiklerini, kamçıladıklarını yazıyor. Bu kaynaktan çıkan güçler, "güçlü ve gerçek olmakla birlikte düzensiz ve kör" sayılıyor; finans kesimi, bunları, emperyalist genişleme için düzenli bir hale getiriyor. Hilferding ise hem daha "iktisatçı" bakıyor ve hem de tüm iktisat motiflerini, finans kesiminin tabiyeti altına koyuyor; "fazla kredi açma, bir bankanın sanayi işletmesi üzerinde yüksek düzeyde kontrol kurmasını zorunlu hale getirmektedir ve bu da, sanayi işletmesinin banka ile assosiasyon halinde çalışması demek olmaktadır" diyor.** Hilferding, finans kapitale, Hıristiyan dinindeki kutsal yerlerden birisini layık görüyor ve bilinen Trinite'si ile bir benzetme kurduktan sonra, sanayi sermayesinin "Baba Tanrı", banka sermayesinin "Oğul Tanrı" ve parasal sermayenin de "Kutsal Ruh" olduğunu ileri sürüyor, bu üçlü ya da üç insan, bir de, finans kapitalde, birleşiyorlar.*** Dinler de gerçekleri yansıtıyor; ancak son derece basitleştirilmiş gerçekleri ve son derece tek doğrultulu hale getirilmiş akıllar için yansıtıyorlar. Hilferding'in kutsal finans kapitali, zengin ve her zaman sofistike somuta uymuyor.

Hobson, "imperialism is thus seen to be, not a choice, but a neccesity" diyor; emperyalizm, kapitalizm için bir tercih değil, bir zorunlu-

---

* J. A. Hobson, *Imperializm*, London 1902-1988

** K. Hilferding, *Finance Capital*, op.cilt., s. 97

*** İbid., s. 220

Levent Şahverdi Arşivi

luktur. Daha sonra Kautsky, bunu reddediyor; dönüşü buradadır. Buharin ise, emperyalizmi, "finans kapitalizmin tümleşik bir öğesi" olarak tanımlıyor.* Finans kapital ile emperyalizm arasında bir zorunluluk ilişkisinin bulunduğunda ısrar ediyor; emperyalist olmadıkça finans kapitalizminin kapitalist anlamını yitireceğini belirterek, emperyalizmin de zorunlu olarak fetihçi bir politika izleyeceğine işaret ediyor.

Buharin, modern ekonomilerde iki süreci karşı karşıya koyuyor; bunlardan birincisi sermayenin enternasyonalizasyonu sürecidir. Diğeri ise ekonomilerin "nasyonalizasyonu" süreci oluyor; merkez ülkeden taşarak çeşitli topraklara yayılan ve böylece enternasyonalize olan sermaye, buralarda, hem nasyonal ekonomilerin oluşmasına ve hem de oluşan nasyonal ekonomilerin başta gümrük duvarları, çeşitli imkanlarla, diğer emperyalist güçlere kapatılmasına yol açıyor. Hepsi fetihçi olmak zorunda emperyalist güçler, enternasyonalizasyon ve nasyonalizasyon süreçlerinin çatışması sonucunda, kendilerine, Lenin'in büyük bir dikkatlilikle yapmış olduğu ayrımla, iki tarafı da emperyalist, savaşlara yol açıyor.

Buraya kadar güzel; yalnız finans kapital tekerlemesi gerçeklere batıyor. Bu tarihte Türkiye'de yaşayan bir kimsenin banka sermayesinin sanayi işletmelerini egemenlikleri altına aldıkları iddiasını ciddiye alması imkansız görünüyor; büyük sanayi gruplarının emirlerinde bir veya daha çok bankaları bulunuyor. Bu o kadar öyle ki, bankalar, sanayi kesiminden kredi taleplerinin azalması nedeniyle yüksek faizli tüketici kredilerine yönelmek zorunda kalıyorlar; egemenliklerine aldıkları, varlıklı tüketicilerdir.

Dünyanın en ileri kapitalist ülkesi sayılan Amerika Birleşik Devletleri'nde banka sermayesinin sanayi işletmeleri üzerindeki egemenliği pek bilinmiyor, büyük sanayi grupları, hep bankalara yönetici veriyorlar. Bu noktayı fazla irdelemek istemiyorum; çünkü tarihin sadece belirli kesitlerinde Almanya hariç finans kapitalin modern ekonomileri yönettiği iddiası bir saçmalıktır.

Hilferding'in kitabı yayınlanır yayınlanmaz, Markslı otoriteler bü-

* Nikolay Buharin, *Imperialism and World Economy*, 1915-1973, s.142

Levent Şahverdi Arşivi

yük övgüler düzerken "burjuva" iktisatçılar bu noktaya büyük eleştiriler yönelttiler; Hilferding, bunları kabul etme durumunda kalıyor. Ancak bu emperyalist teoride çok daha önemli bir tartışmanın üstünü örtüyor, sermaye ihracı, nakit sermaye mi, sermaye malları ihracı mı, tartışmak gerekiyor. Lenin, Razvitiya Kapitalizma v Rossii adlı çalışmasında ihracatın ve uluslararası ticaretin çok büyük ölçüde kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasından doğduğuna işaret ediyor; bu işaret, sermaye ihracatında aşırı sermaye malları üretiminden kaynaklanan bir ihracat baskısını gösteriyor.

Bu tartışmaya burada girecek durumda değilim; ancak bir emperyal ülke sınırlarının dışına çıkan finans kapital, eğer doğrudan doğruya bankacılık ya da sigortacılık sektörüne değilse, çıkış ülkesinden mutlaka sermaye mallarını da talep ediyor. Modern çok ülkeli şirketler için ise yeni bir ülkeye gitmek, çok büyük ölçüde, sermaye malları, ara mallar ve tüketim malları için yeni talepler yaratmak anlamına geliyor.

Buradan Lenin'e dönmek durumundayım; Lenin de yaşadığı günlerin, eylemsel ve düşünsel baskıları altındadır. Bu nedenle Lenin'in de, "Emperyalizm" broşüründe, sık sık finans kapitalden söz etmesine şaşırmamak gerekiyor; asıl bunlardan söz etmediği zamanlar şaşırmak zorunludur. Buradan bakıldığında Lenin'in her zaman şaşırtıcı olduğu görülüyor; abartılı kaynakların baskısından kurtularak, çalışmasında, kısa dönüş ve özetler yaptığı sıralarda, emperyalizm teorisinde hala son söz sayılabilecek cümlelerini kaleme alıyor.

"Typical of the old capitalism, when free competition held undivided sway, was the export of goods. Typical of the latest stage of capitalism, when monopolies rule, is the export of capital."* Sovyetler Birliği'nde yapılan İngilizce çevirilere güvenmemekle birlikte, İngilizce olarak aktarmayı uygun buluyorum; serbest kapitalizm zamanında, meta ihracatının tipik olduğunu vurguluyor. "Kapitalizmin en son aşamasında" ise, bu aşamayı, ikirciksiz, "tekellerin yönetimi" olarak görüyor, sermaye ihracı tipik hale geliyor.

* V. I. Lenin, *Imperialism-The Highest Stage of Capitalism*, 1916-1974, Moskova, p. 59

Levent Şahverdi Arşivi

"The pirincipal feature of the latest stage of capitalism is the domination of monopolist associations of big employers."

"If it were necessary to give the briefest possible definition of imperialism*we should have to say that imperialism is the monopoly stage of capitalism!"

Bu aktarmaların her ikisinde de son derece netlikle ortaya çıkıyor; Lenin, eğer emperyalizmin mümkün olan en kısa tanımı verilecek olursa, bunun kapitalizmin tekelci aşaması olduğunu vurguluyor.

Özetlemek ihtiyacını duyuyorum; tekeller varsa, emperyalizm ortaya çıkıyor. Emperyalizm, tekelli düzenin ülke coğrafyası dışına yayılmasıdır; tekeller içinde vurucu ve öncü olanlar ise sanayi sektöründen çıkıyor. Ayrıca banka sermayesi çok fazla akışkan olduğu için sanayi sermayesi kadar fetihçi olmak durumunda değildir; yeni kaynaklar ve yeni pazarlara muhtaç olan, başta, sanayi üretimi oluyor.

Bu kadar değil; Lenin'in emperyalizm çözümlemesinde, genellikle gözlerden kaçan iki vurgu daha var. Bunlardan birisi, emperyalist güçlerin sadece tarımsal toprakları fetih ve ilhak etme eğiliminde olmamalarıyla ilgilidir. Almanya'nın Belçika'ya karşı kabaran iştahını, Fransa'nın Lorraine'e olan hırsını, Lenin, emperyalist güçlerin gelişmiş ülke topraklarını da ilhak etme niyetlerine örnek olarak gösteriyor. İkincisini, daha da önemli görüyorum. Lenin, emperyalizmin özünü "hegemonya" kurmak olarak gösteriyor; "an essential feature of imperialism is the rivalry betvveen several great powers in the striving for hegemony" diye yazıyor.* Emperyalist güçler arasında rekabet hegemonya kurmak ve hegemonyayı sürdürmek için, rakibi zayıflatmak ve "to undermine his hegemony", hegemonyasını kırmak için de toprak ilhak edilebiliyor.

Lenin'in bu son derece verimli işaretini genişletme eğilimini taşıyorum; emperyalizm, bir güç yayma sürecidir. Emperyalist bir ülke, emperyalizmini sürdürebilmek için, arada bir hegemonyasını sınamak ve mümkünse yeni hegemonya alanları bulmak durumundadır; bunun için her zaman ekonomik gerekçe bulma zorunluluğu olmadığını düşünüyorum.

* İbid., s. 86

Levent Şahverdi Arşivi

Emperyalizmin özünde sürekli bir güç gösterisi var.

Bu söylediklerimle Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" görüşü doğrudan doğruya bağlantılı görünmüyor; ultra-emperyalizm, emperyalist ülkeler arası savaşlara, Lenin'in sözleriyle iki tarafı da emperyalist olan silahlı çatışmalara son verme çabası olarak ortaya çıkıyor. Emperyalist ülkeler, kamplar ve ittifaklar kurarak, birbiriyle savaşma pratiklerine son verebilirler; buna karşın, ekonomik nedenle veya değil zaman zaman güçlerini hatırlatma ve sınamak durumundadırlar.

Bu noktaya yeniden dönme umuduyla, şimdi, ultra-emperyalizm tartışmasına dönmek istiyorum; bir yanında Kautsky ve diğer yanında ise Buharin ve Lenin yer alıyor.

Karl Kautsky, ultra-emperyalizm görüşünü, Birinci Savaş patladıktan hemen sonra dillendiriyor; Kautsky'nin görüşlerine ilgi kalmadığı için ultra-emperyalizm formülasyonu da pek bilinmiyor veya zor bulunuyor. Şunları yazıyor: "From the purmic standpoint, it is excluded that capitalism may live through enother new phase, the transference of the policy of cartels to foreign policy, a phase of ultra-imperialism, which of course we must fight against just as energically as we fought imperialism."* Kautsky'nin ultra-emperyalizm mantığı son derece basittir; iç ekonomide tekellerin kartel kurarak pazarı paylaşması türünden, dünya ölçüsünde de, emperyalistlerin dünyayı paylaşacakları ve emperyalistler arası savaşların sona ereceği düşleniyor; Kautsky'nin yazılarında, ultra-emperyalizm düşününün hiçbir ekonomik dayanağı yer almıyor. Sadece emperyalistlerin karşılıklı savaşın yüksek maliyetini görerek "emperyalistler arası bir kutsal ittifak" ile emperyalizmi nihai olarak çözebilecekleri ileri sürülüyor. Çözebilirler mi; Kautsky, "in purely economic terms, there is nothing to prevent this powerful explosion finally dissolving by a holly alliance of the imperialists", ekonomik açıdan emperyalistlerin bu güçlü patlamaları önlememeleri için hiçbir engelin bulunmadığı kanısındadır. Ultra-emperyalizm için ekonomik mekanizmalardan söz edilmiyor; emperyalistler arasında bir savaşı önlemenin önünde ekonomik engellerin olmadığı yazılıyor.

Lenin, "emperyalizmin en derin temeli tekelciliktir" dedikten son-

* Karl Kautsky, *Selected Political Writings*, London, 1983, s. 88

Levent Şahverdi Arşivi

ra, bekleneceği gibi, "the teory of ultra-imperialism is (so) absurd" diye ekliyor; ultra-emperyalizmi, "saçma" olarak niteliyor.[1] Buna, "reaksiyoner" olduğunu ilave ediyor; ancak benim de eklemem gerek, Kautsky'nin ultra-emperyalizmini temellendirmemesi türünden hem Buharin ve hem de Lenin, ultra-emperyalizmin neden saçma olduğunu çözümlemiyorlar. Daha doğrusu, böyle bir tartışmanın temel mekanizmalarını ortaya koymuyorlar. Emperyalistler arası savaşın ekonomik şansı, pek çok mekanizmanın karşılıklı etkisine bağlı olmak durumundadır; burada bunların bazılarını tartışmak istiyorum. Ultra-emperyalizmin, ortaya çıkıp çıkmaması bu mekanizmaların ağırlıklarının tartılması sorunudur; yapılması gerekiyor.

Bir: Amerika, Monroe Doktrinini aştıktan ve açık bir emperyalist yayılma arayışı içine girdikten sonra, "open door", açık kapı siyasetinin savunucusu oldu; bu hiçbir ülke ile ticaretin bir büyük emperyalist güç tarafından kapatılmaması anlamına geliyor. Open door siyasetin yayılması, emperyalist ülkeler arasında barışçıl rekabetin geçerli olması anlamına geliyor.

İki: Rekabetçi kapitalizmde, kolonilerin kapatılması o kadar önemli değildir; sermaye ihracı aşamasında tabi ülkeler emperyalist güçler tarafından diğerlerine kapatılıyor. Bu, sermayenin enternasyonalizasyonunun emperyalist ülkeler arasında sert bir rekabete yol açması demek oluyor. Fakat üretimin enternasyonalizasyonu yeni bir süreçtir; burada aynı sanayi mamulünün parçalarının çok çeşitli ülkelerde üretilmesi durumuyla karşı karşıya geliniyor. Sermayenin enternasyonalizasyonu aşamasından sonra özellikle imalat kesiminde üretimin enternasyonalizasyonu, çüş'ler çok ülkeli şirketler ile birlikte gelişiyor. Böylece üretimin enternasyonalizasyonu ve çüş'ler, Buharin'in sözünü ettiği ekonomilerin nasyonalizasyonu sürecinin tersine doğru bir etkiye sahip oluyor.

Bu iki mekanizma, ultra-emperyalizm yönündedir.

Üç: Yeni, büyük, hırslı "nasyonal" ekonomilerin ortaya çıkması yepyeni bir mekanizmayı işletiyor; Birinci Savaş'tan önce Almanya son derece hırslı ve aynı ölçüde sıkıştırılmış bir nasyonal ekonomidir. Japonya ve Rusya, Almanya'yı izliyor; Birinci Savaş öncesinde Rus-

Levent Şahverdi Arşivi

ya'ya "ikinci sınıf" bir emperyalist ülke demek yerindedir. Türkiye'ye, Sibirya'ya, Mançurya'ya doğru ekspansiyon içindedir.

Yeni, güçlü, kendi sınırlarına sığmayan bir nasyonal ekonomi, her zaman bir savaş kaynağıdır. İki savaş arasında, Almanya ve Japonya, sıkıştırılmış bir zembereğe benziyorlar.

Dört: Emperyalist sistemi dışından karşılama ve frenleme, eninde sonunda, emperyalistler arası barışçıl rekabeti silahlı çatışmaya çevirme eğilimindedir. Ultra-emperyalizm görüşünün sahibi Kautsky'nin kendisinin 1905 yılından itibaren Doğu'da devrimleri bu çizgide görmesini son derece ilginç buluyorum; Kautsky, Lenin'in son devrimci çalışması olarak nitelediği 1909 tarihli "İktidar Yolu" başlıklı incelemesinde açıkça, 1904-1905 Rusya-Japonya savaşından sonra Uzak Doğu ve Muhammedi dünyanın "Avrupa Kapitalizmini yıkmak için ayağa kalktığını" yazıyor.* Kautsky, Doğuluların ve tüm Müslümanların Avrupa proletaryasıyla aynı düşmana karşı savaştıklarını ve ancak bir sermayenin yerine bir diğer sermayenin egemenliğini kurmak istediklerini kaydediyor.

Kautsky, bu incelemesiyle, 1920 yılında Komintern tarafından toplanacak olan Doğu Halkları Kurultayı'nın temellerini atmış oluyor; aynı zamanda emperyalizmi daraltacak hareketlere parmağını basıyor. 1905 Rusya Devrimi'nden sonra Jön Türk Devrimi'ni, İran Devrimi'ni, daha sonraki Meksika ve Çin Devrimleri, büyük bir kuşak oluşturuyor; bu, hiç kuşkusuz, burjuva devrimci kuşağın, emperyalistler arası rekabeti kızıştırarak Birinci Emperyalist Savaşa yol açmış olması ihtimal dahilindedir.

İkinci Savaş'ın mekanizmaları daha karışık ve bulaşık olmakla birlikte, Sosyalist Devrim'in yerleşmesi, Çin Devriminin yaklaşması, emperyalist yayılmaya önemli frenler olarak çıkıyorlar. Dışından sarılan emperyalist sistem, diğer mekanizmalarla birlikte, kendi iç çelişkilerini artırıyor ve sonunda emperyalist savaşı yaşıyor.

Ultra-emperyalizm tartışmasını, bu saydığım, eklenebilecek veya çıkartılabilecek mekanizmalar çerçevesinde sürdürmek gerekiyor; Bu-

* Karl Kautsky, *Selected Political Writings*, op. cit., s. 77

Levent Şahverdi Arşivi

harin ve Lenin'in bunları yapmadığını tekrarlamak gereği duyuyorum. Ancak özellikle Lenin'in böyle bir tartışmaya hiç yabancı olmadığını düşünüyorum ve bunun kanıtları var. Lenin'in, Buharin'in çalışmasına yazdığı, 1915 yılının sonlarının damgasını taşıyor, önsöz, her nedense hep ihmal ediliyor. Bu önsözden aktarıyorum: "Can one, however, deny that in the abstract a new phase of capitalism to follow imperialism, namely, a phase of ultra-imperialism, is thinkable? No. In the abstract one can think of such a phase."* Çok açık; soyut olarak emperyalizmin bir yeni, ultra-emperyalizm aşaması tarafından izlenebileceğini inkar etmenin mümkün olup olmadığını soruyor. Kesinlikle inkar edilemeyeceği cevabını veriyor. Soyut olarak böyle bir aşama düşünülebilir; Lenin, bu düşüncededir.

Güzel; bunu, Lenin'in, sözünü ettiğim tartışmayı yazmamakla birlikte yapmış olduğu biçiminde yorumluyorum, Lenin, hiç kuşkusuz gelişme çizgisinin, "istisnasız bütün devletleri ve işletmeleri yutan bir dünya tröstü doğrultusunda" olduğunu kaydediyor. Çok güzel, ancak ekledikleri var. Emperyalizm, ultra-emperyalizme dönmeden önce "emperyalizm, kaçınılmaz olarak, patlayacaktır ve kapitalizm zıddına dönecektir." Lenin, bu haberi veriyor.

Burada duruyorum ve kısa bir açıklama yapmak istiyorum: Ortaya iki Lenin çıkıyor. Birisi, bilim adamıdır ve diğeri devrimci politikacı oluyor.

Bilim adamı Lenin, gelişmenin ultra-emperyalizm yönünde olduğuna işaret ediyor ve devrimci politikacı Lenin, bu noktaya varılmadan önce sistemin patlayacağını ya da patlatılacağı mesajını veriyor.

Belki de hiçbir yerde bilim adamı Lenin ile devrimci politikacı Lenin bu ölçüde birbirinin karşısına dikilmiyor ve belki de hiçbir yerde bilim adamı Lenin, devrimci Lenin'i böylesine büyük uyumla desteklemiyor; yöntemsel olarak bunlara değinmeden edemiyorum.

Peki şimdi?

Son savaşı, tek yanlı bir ultra-emperyalist savaş olarak nitelemek mümkün mü? Burada bu noktaya girmek istemiyorum. Şu anda dü-

* N. Buharin, *Imperialism*, op. cit., s. 13

Levent Şahverdi Arşivi

şündüklerim Irak Savaşı'nda bile emperyalistler arasında ahenkin hiç de göründüğü gibi olmadığını, pek çok emperyalist ülkenin Amerika'nın bir "süper emperyalist" ülke durumuna gelmesini, emperyalist ülkelere de kendi emrini dikte ettiren bir konuma ulaşmasını engellemek için, Amerika'nın kuyruğuna takıldıklarını düşünebiliyorum. Katılmada, Amerikan hegemonyasının yaygınlığı izlenimini önleme motiflerini görebiliyorum; ayrıca Irak eninde sonunda bu birleşik emperyalist saldırı için küçük bir lokma oluşturuyor.

Bu nokta ve soru ilerde tartışılacaktır; ben burada emperyalistler arası savaşların bitip bitmediği sorusunu ele almak istiyorum. Bu soruyu tartışırken de "hiyerarşik emperyalizm" kavramını denemek durumundayım.'* Bir üst emperyalist gücün hegemonyasında bir başka emperyalist devlet düşünebiliyorum.

Mevcut emperyalist ülkeler arasında, kendiliğinden çıkabilecek bir savaş uzak bir ihtimal görünüyor; Japonya'nın yeni pazarlara girişi, Avrupa ve Amerika pazarları dahil, son derece barışçıl gelişti. 1960 yıllarından itibaren Japonya, yeni pazarlar ararken son derece dikkkatli ve temkinli davrandı; özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin tepkisi büyüdükçe geri adım attı ve dolar zayıfladıkça yardım elini uzattı. Başka bir yolu da görünmüyordu; çünkü İkinci Savaş'tan sonra Almanya gibi silahsızlaştırılmıştır.

Almanya ve Japonya'nın Amerika ve geri kalan Avrupa ekonomilerini tehdit ettikleri bir zamanda silahsızlandırılmış olmaları, mevcut emperyalist ülkeler arasındaki bir savaş ihtimalini ortadan kaldırmış oluyor, ama yeni yollar açılabiliyor. Belki de Irak üzerine açılan savaşı, hem emperyalistlerin hegemonya gösterisi ihtiyacı ve hem de büyük bir uzak görüşlülükle Arap Birliği'ni önleyerek ilerdeki daha büyük bir savaşın önünü alma olarak değerlendirmek mümkündür; bu savaşla kaybeden Araplar ve Arap Birliği oluyor.

Arap Birliği yönünde atılan küçük ve zor adım birleşik emperyalist

* Bob Rowthorn, "Imperialist satellite", uydu emperyalist, kavramını ortaya atıyor; Büyük Britanya'nın Amerika'nın uydusu bir emperyalist ülke olduğunu ileri sürüyor. Çok yerindedir; bugün yazdığı zamandan daha geçerli görünüyor. Ancak benim tartışmama yetmiyor. B. Rowthorn, Imperialism in the Seventies-Unity or Rivalry? *New Left Review*, N. 69, Sept-Oct. 1971, s.51

saldırı ile karşılaşıyor; ancak aynı zamanda bir Türk Birliği olmasa bile Türkik kökenli bir federasyon için Ankara'nın şiddetle özendirildiği görülüyor.* Daha açık da söylenebilir; Türkiye, Amerika'nın üst hegemonyası altında ikinci sınıf bir emperyalist devlet olmaya doğru itiliyor.

Sovyet sisteminin çözülüşü ile birlikte Türkiye'den Azerbaycan üzerinden geçerek Orta Asya'daki Türkik kökenli devlet ve halkların Türkiye'nin hegemonyası altında toplanması, çözülüş başlar başlamaz Amerikan basınında pek büyük bir sıklıkla yazıldı; Türkiye'de böyle bir iradenin olmayışından yakınılıyordu. Irak Savaşı ile birlikte Türkiye'de bir emperyalist ülke olma iradesinin canlanmaya başladığı görülüyor.

Şu anda Ankara ne yapıyorsa, Washington'un bilgisi ve planları dahilinde yapıyor; Türkiye ikinci sınıf bir emperyalist güç olma planını açığa vuruyor. Bu açıklık, "Seçmeli Caydırıcılık" olarak Türkçeleştirdiğim Amerikan doktrinine uygun görünüyor; bu doktrinin genişlemesi anlamına geliyor. Washington, "discrete deterrence" doktrini ile Ortadoğu'da kendisine paralı askerlik yapacak yerel halklar arıyordu; Türkiye ile birlikte ikinci sınıf bir emperyalist güç bulabileceği noktasına geldiği anlaşılıyor.

Türkiye'nin emperyalist senaryosu, ilk aşamada, kuzeyine doğru barışçıl ve güneyine doğru fetihçi olmak durumundadır; her iki açıdan da zorunluluk görüyorum.

Hiçbir ülkenin yalnızca ekonomik gücüne bakarak ve yalnızca bunu göstererek bir emperyalist ülke sayılması mümkün görünmüyor; mutlaka bir kez, ülke dışında zorunu göstermesi gerekiyor.

Buradan emperyalistler arası savaş ihtimaline veya ultra-emperyalizm tartışmasına dönmek istiyorum.

İkinci sınıf bir emperyalist ülke de, eninde-sonunda, bir emperyalizmdir; güçlenmesi ve büyümesi halinde üst hegemonyayı dinlememesi büyük bir ihtimal sayılmalıdır. Irak, çok daha sınırlı imkanlarla,

* Tekin Yayınevi tarafından yayınlanan "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü" adını taşıyan çalışmamda bu özendirmenin kanıtları yer alıyor.

Amerika'yı dinlememe şansını denemiş oldu; bunu, daha büyümüş bir ikinci sınıf emperyalist ülkenin tekrarlamasını normal karşılamak gerekiyor.

Böyle bir ihtimal, yeni bir durum anlamına geliyor; ortaya çıktığında ve realize edildiğinde mutlaka emperyalistler arası dengeleri etkileme durumundadır. Bu etkileme, ultra-emperyalizm tartışmasını doğrudan doğruya ilgilendiriyor.

Ancak ben daha çok Türkiye'nin emperyalist açılımı ile ilgileniyorum; "hiyerarşik emperyalizm" kavramı, bu açılışın emperyalistler arası dengeler açısından da imkan dahilinde olduğunu gösteriyor. Rusya'nın bir zamanlar ikinci sınıf bir emperyalist devlet olması, kavramın sadece Türkiye ile sınırlı kalmadığını ortaya koyuyor. Türkiye'nin hem Kuzey'de yeniden doğmakta olan "Rusya" devletini ürkütmemeye ve hem de topal bir "süper emperyalist" görüntüsü kazanan Amerika'yı teskin etmeye özen göstereceği anlaşılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Bölüm

EMPERYALİST TRANSFORMASYON

Türkiye, itirafçılarına estetik ameliyatı yaptırmanın maliyetini kendi devletine yükleyen bir ülkedir. Önce şaşırtıcı geliyor; ancak giderek daha az şaşırtıcı buluyorum. Çünkü Türkiye tanınmaz olan insanlar ülkesi haline gelmiştir; son zamanlarda insanlarının yüzü hızla değişiyor. Türkiye insanı ve özellikle elit insanı, çok hızlı bir estetik ameliyat sürecini yaşıyor.

Türkiye, elit insanının yüzünü değiştirdiği bir döneme giriyor.

Türkiye, aydın insanının yüzsüz kaldığı bir ülke oluyor.

"Artık hiç tanıyamıyorum" bu söz günlük dile giriyor.

"Sanki, bambaşka bir insan"; bu daha çok işitiliyor.

"Çok hızlı değişti"; bu, Türkiye'nin elitine en uygun düşen söz olmalıdır.

Somut zengindir; soyutlama, kavramlaştırma ve giderek bilim, zengin somutun işlenmesine dayanıyor. Büyük sanatçı veya büyük bilim adamı, "muttarid muhteriz" damlalar türünden somut değişiklikleri kimyasal bir kaynaştırma ile soyutlayabilendir; çok zor bir iş olduğunu kabul etmek gerekiyor. Ancak çok hızlı değişen somutluk, büyük bir zenginliği içinde barındırıyor.

İhtilaller, her zaman rastlanmayan somutluklar oluyorlar. İhtilal-

Levent Şahverdi Arşivi

ler, tarihin patlama düzeyine ulaşmış hızlanmalarıdırlar; bu nedenle büyük zenginlikleri taşıyorlar. Bu nedenle kavranması kolay olmayan teorik açıklıklar gösteriyorlar.

İhtilaller, teori düzeyine çıkmış, somutluklardırlar.

Türkiye devrimsi bir dönemden geçiyor; bir düzenden diğerine atlıyor. Bu, başta elit olmak üzere insanlarının yüzünü değiştiriyor ve aydınlarını yüzsüzleştiriyor.

"Devrimsi" olması hızının yüksekliğinden kaynaklanıyor. Bu, çok kısa bir zaman aralığına çok büyük değişikliklerin sığdırılması demektir; sanayi devriminden bu yana sınıflı toplumlarda zaman bugüne yaklaştıkça süreçlerin zamansal uzunlukları kısalıyor. Bunu şöyle de söyleyebilirim; eğer Büyük Britanya'da rekabetçi kapitalizm yüz yıla yayıldıysa, bu, Türkiye'de on yılda tamamlanıyor. Türkiye'nin sanayi kapitalizmi dönemi ve eğer söz uygunsa "sanayi demokrasisi" zamanı sanıldığından çok kısadır; bugün, 1970 yıllarında, bir yanında "demokratik devrim" ve diğer yanında sanayi kapitalizmi öncesi Türkiye olan iç savaşın bir interregnum, iki düzen arası bir geçiş dönemi, olduğu çok daha iyi anlaşılıyor. Daha iyi anlaşılan bir de şu var; Eylül darbesi doğrudan doğruya tekeller düzeni için yapılmıştır. Güçlü "demokratik devrim" partisi ve güçsüz "sosyalist" partisine karşı iç savaş tekelli düzeni kurabilmek için gerçekleşiyor; mülk sahipleri için sanayi demokrasisi öncesine dönüşün imkansızlığı 12 Mart darbesi ile ortaya çıkıyor.

Buraya kadar güzel; ilerlemek için Lenin'den aktarma yapmak gereğini duyuyorum. Lenin, "the deepest economic foundation of imperialism is monopoly"* diyor; emperyalizmin en derin temelinde tekel yatıyor. Bu çok basit görülebilir; ancak bundan sonraki çözümlemelerim için mutlaka kabul edilmek zorunluluğu var. Eğer tekelli düzen çözümlemesi varsa, mutlaka emperyalizm tartışması da olmalıdır; emperyalizme, dış dünyaya uzayan tekelli düzen denebileceğini sanıyorum.

Bundan sonra şu geliyor: "Parasitism, which is characteristic of im-

* V. I. Lenin, *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism*, 1916-1978, s. 93

Levent Şahverdi Arşivi

perialism", Lenin, parazitliği emperyalizmin karakteristik çizgisi olarak gösteriyor. 1920 yılında Fransızca ve Almanca çevirileri için yazdığı önsözde çok daha açık olabiliyor; "Kapitalizmin en yüksek aşamasının niteliği, tamı tamına parazitizm ve çürümedir." Buna büyük ölçüde katılıyorum; kaygım, bu son derece önemli saptamaların geliştirilmemiş olmasından kaynaklanıyor.

Aslında geliştirilmeyen nokta bir sorudur; asalakların niteliğini belirlediği ve diğer yandan çürüyen bir düzende emek değer yasasının işlerliğinden söz edilebilir mi? Bu soru tersinden de sorulabilir; emek değer yasasının işlemediği bir düzen kapitalizm olur mu? Soru soruyu açıyor; kapitalizm, sadece rekabetçi kapitalizm midir?

Bu sorular, benim ekonomi politik ile ilgili olarak son yıllarda hiç gündemimden çıkmayan, ancak henüz yeterli cevaplara ulaştırmadığım sorunlarım oluyorlar; hızlı değişen "insanlarımın" yüzlerinde bir parazitizm ve bir çürüme hastalığı görüyorum. Çok somut göstergeler var; büyük kentlerde genç elitlerin, daha çok geceleri saat onbirden sonra gittikleri ve sabaha doğru döndükleri barlar türedi. Herkesin, işçilerin, işe gitmek için yataktan çıktıkları saatlerde yatağa giren genç ve orta kuşak türediler parazit değil de nedir; sayıları hızla artıyor ve büyük kentlerden çevreye yayılıyor.

Türkiye'de sadece birinin yıllık cirosunun yüz milyar lirayı aştığı reklam şirketleri var; çoğalıyorlar ve işlerinde büyüyenler de artıyor. John Berger, çok yerinde bir saptama ile reklamın tüketici toplumun ekini olduğunu ileri sürüyor; Berger'in saptamasının özünü değiştirmeden reklamcılığın emperyalist aşamanın artık kültürü olduğunu söylemek durumundayım. Tekelli düzende sokaktaki insanın kültürü reklam kültürüdür; dili, reklamcının basit düşünmeye mahkum eden dili oluyor.

Parazit çürür ve çürütür.

Emperyalist aşamanın insanı, ilke olarak yeteneksiz ve becerisizdir. Hangi kesim, hangi uğraş, tekelli düzenin etkisi altına girerse, hızla çürüyor ve kaliteli olan her türlü niteliği kaybediyor.

Tekelli düzen çürüyen kurum ve insanlar üzerine bir hegemonyadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tekel egemenliği bütün gücünü çürütebilmekten alıyor.

Sadece kurum ve insanlar değil; kavramlar ve mekanizmalar çürüyor.

Tekelli düzende ve bunun ülke dışına uzayan biçimi olan emperyalizmde ilk başta çürüyen ve etkisini yitiren kavram ve mekanizma kuvvetler ayrımı ilkesidir; ortadan kalkıyor. Bugün Türkiye'de iktidar ve muhalefet arasında sürdürülen başkanlık sistemi tartışması budur ve bu tartışma kuvvetler ayrımı ilkesinin cenaze törenine benziyor.

Aslında kuvvetler ayrımı ilkesinin doğrudan doğruya başkanlık sistemi ile bir ilgisi bulunmuyor; Wilson zamanına kadar, 1912 seçiminde başkan oluyor, Amerika'da kuvvetler ayrımı ilkesinden söz etmek mümkün görünüyor. Kongre, senatör ve temsilciler, Wilson zamanına kadar yürütmeye egemendirler; sonra tersi gelişiyor. Bunu, başkanlık sisteminin yasama organının güçlü olduğu bir durumla bağdaşabileceğini belirtmek için kaydediyorum; ancak başkanlık sistemi tekelli düzene, diğerinden çok daha uygun düşüyor.

Hobson'dan bir aktarmanın yeri olduğunu düşünüyorum. "Emperyalizm" sözcüğünü düşünce ve politika tarihine sokan Hobson, bir yerde, şunları yazıyor; "Imperialism and popular government have nothing in common; they differ in spirit, in policy, in method"* Hobson, emperyalizm ile halk yönetiminin ortak hiçbir yanı olmadığını, espiri, politika ve yöntem açısından birbirinden ayrıldıklarını ileri sürüyor. Bu saptama 1902 tarihlidir ve geçen her zaman, Hobson'u doğruluyor. Tekelli ve emperyalist düzene geçen her ülke halk yönetimini bir kenara atıyor.

Tekelli ve emperyalist düzenin birbirinden ayrı iki temel niteliği var; hem bürokratik ve hem de ideolojiktir. Aslında her yönetim ve her düzen, bir ölçüde bürokratik ve ideolojik nitelik taşıyor; tekelli düzende, bürokratik ve ideolojik boyutlar, hem birbirinden ayrılıyor ve hem de son derece uç noktalara ulaşıyor. Kütleler ideolojik boyunduruk altına alınırken yönetimin kendisi son derece bürokratik ve halk egemenliğinden önemli ölçüde uzak bir yapıya dönüşüyor.

* J. A. Hobson, *Imperialism*, A Study, London, 1902-1988, .s. 150

Başkanlık sistemi, bürokratik yönetime en uygun sistemdir.

Türkiye'nin başkanlık sistemine geçiş süreci, bir yanıyla yönetimin daha da bürokratlaşması ve diğer yanıyla kuvvetler ayrımı kavram ve ilkesinden uzaklaşmayı temsil ediyor. Burada tarihsel bir süreçten söz etmek zorunludur; bunun 1980 sonrasında ortaya çıktığını düşünmek ve söylemek yanıltıcı oluyor. Şu nedenle; yasama organının etkisi, en son çözümlemede, kamu gelirlerinin kullanılmasında ve yasa yapmada söz sahibi olmakla ölçülüyor. Bu açıdan bakıldığında Chp ve Ap yönetimlerinin, nitelik açısından, bugünkü Anap yönetiminden farklı olduğunu ileri sürmek pek zor görünüyor.

Kanun hükmünde kararname sistemini keşfeden Anap değildir; bu sistem, parlamenter sistemi, bir yüksek denetleme kurulu veya Sayıştay haline getiriyor. Kanun hükmünde kararname sistemi ile parlamento, yürütmenin çerçevesini çizmiyor ve bunun yerine, yürütmenin yürürlüğe koyduğu ve yasa sayılan düzenlemeleri yıllar geçtikten sonra onamak ve düzeltmek görevini üstleniyor. Bu sistem, tekrar ediyorum, Anap'tan önce Chp ve Ap yönetimlerinin de sistemidir.

Parlamento vergi koyma ve kamu gelirlerini harcamada halk adına söz söyleme yeridir; harcamaların kuruşuna kadar parlamento tarafından verilen izne göre yapılması parlamenter sistemin esasını oluşturuyor. Ancak hem Chp ve hem de Ap yönetimleri, bütçeleri, daha önceden alınan fonların serbestçe kullanımı haline getirmiş bulunuyorlar; parlamentolar, artık bütçelerin bir tür sabit harcamalarına karar veriyorlar. Karar vermek zorunda olduklarına karar veriyorlar ve yeni harcamaları birer fon sistemi ile yürütmeye bırakıyorlar. Demek oluyor, bütçede çok büyük ölçülere ulaşan fonlar, parlamenter ilkeyi çoktan çürütmüştür; burada öncülük Anap'a düşmüyor. Anap, bu sistemi geliştiriyor.

Yürütme ile yasama ilişkisi açısından söylenecekleri burada kesiyorum; Türkiye'de temsili sistem bitmiştir. Bu tekelli ve yeni açılan emperyalist düzenin doğal bir sonucudur. Sonrasına geliyorum; burada yürütme ve yargı ilişkisi var. Bu ilişkiyi ortaya koymak ve yeni durumu çözümlemek için fazla söze ihtiyacım olmadığını düşünüyorum ve bir aktarma ile yetinmek istiyorum. Konuşan Devlet Başkanı Özal'dır:

Levent Şahverdi Arşivi

"Hala Dev-Sol gibi örgütler var. Komünizm öldükten sonra bunlar ne işe yarıyor? Bunlar bir yerde mafya örgütü haline gelmiş. Cinayetler işliyor, soygunlar yapıyorlar. Tbkp liderlerini Türkiye'ye getirdik. Önce hapse attık, mahkemelere çıktılar, büyük hadiseler oldu. Sonra serbest bıraktık, kongrelerini yaptılar. Esasında bizim kanunlarımıza göre kongre yapmaları kanunlara aykırıdır. 'Gelin bizi tevkif edin' dediler. Ama kimse tevkif etmedi. Şimdi esameleri yok. Eski gürültü patırtı da yok. Demek ki, bazı endişelerimiz, korkularımız yersizdir."* Bunlar yayımlanıyor; en küçük bir tepki ile karşılaşmıyor.

Özal, Tbkp liderleri Türkiye'ye geldiğinde başbakanlık yapıyor ve "Tbkp liderlerini Türkiye'ye getirdik" diyebiliyor. Burada tepki beklemiyorum; bu ifade, daha önce yazdıklarımıza uygun düşüyor. Ancak o zamanki başbakan ve şimdi devlet başkanı, "Esasında bizim kanunlarımıza göre kongre yapmaları kanunlara aykırıdır, 'gelin bizi tevkif edin' dediler, ama kimse tevkif etmedi' diye buyuruyor. Hukuk kurumları ve hukuk bilmediklerini yıllardır yazdığım Türkiye'nin "ünlü" hukukçuları ne yapıyorlar; bir eski başbakan ve görevdeki devlet başkanı yasaların uygulanmasının veya uygulanmamasının son derece keyfi olduğunu haykırıyor ve bir tek kimseden karşılık almıyor. Çok şaşırtıcıdır; bu, keyfi uygulamanın, hukuk dışılığın sözde hukuku savunan, ancak hukuk bilmediklerini yıllardır yazdığımı tekrarlıyorum, Türkiye'nin "ünlü" hukuk kurum ve kişilerine de malolduğunu gösteriyor.

Eğer kanunlara göre suçluluk durumu varsa, kanunlar işletilmelidir; kapitalizmin hukukun eşitliği ilkesinin de sona erdiği anlaşılıyor. Çok açık; utangaç bir utanmazlık içinde hukuksuzluk ve kırıntı ile yetinmek, cephenin bu yanında olanlara da mal olmuş görünüyor. Son derece açık; Eğit-Sen kapatılıyor ve Eğitim-İş'e dokunulmuyor. Eğitim-İş'e dokunulmamış olmasının verdiği kırıntı duygusu ile hukukun temel ilkelerinin çiğnenmesi gözardı ediliyor.

Tekelli düzen hukuk eşitliğinin tarihe gömüldüğü ve hukuk diskriminasyonunun ön plana çıktığı bir dönemdir.

Tekelli dönem yargının, yürütmenin yönetim ve güdümüne girdiği bir dönem oluyor.

---

* *Güneş*, 19 Mart 1991

Her tarafta Kürt sorunu tartışılıyor. Ancak İsmail Beşikçi'ye yasaktır ve bu yasak sözde ünlü hukuk kurumu ve kişilerinin de yasağı oluyor. Bunlar İsmail'i savunmayı reddederek, Yunanistan'da Türkiye istihbarat örgütleriyle yakın ilişki içinde olma ihtimali yüksek bir şoveni savunmak için devletle yarışanlardır; İsmail, bunların da kafalarında çoktan mahkum olmuştur ve mahkumiyetini çekiyor.

Her gazete, utanmaz bir iki yüzlülükle, Öcalan'a muhabir gönderiyor ve ben Öcalan ile yaptığım mülakattan dolayı hala bir değil iki dava ile yargılanıyorum. Herkes Kürtler üzerine yazıyor ve benim "Kürtler Üzerine Tezler" kitabım, İsmail ile birlikte tutukluluk günlerini çekiyor* Bu hukukun diskriminasyonudur; adaletin, yürütmenin güdümüne girdiğini gösteriyor.

Üç kuvveti bitirdim ve bir de dördüncü kuvvet var.

Dördüncü kuvvet vardı ve şimdi var mı?

Basın var mı?

Türkiye'de devrimci basın hariç, devletten gayrı bir basın var mı?

Türkiye'de basın ikiye ayrılıyor: Devrimci basın ve devlet basını. Bunu çok kolaylıkla kanıtlayabilecek durumdayım; birdenbire Türkiye'nin devlet basınında "bölücü" Kürtler gittiler ve yerine "kardeş" Kürtler geldiler. Bu geliş iyi olmuştur; ancak utanmaz bir ikiyüzlülükle geldiğini gözardı etmemek gerekiyor.

Yasalar değişmemişti ve ansızın yürütmenin tutumu değişti; Türkiye'nin devlet basını, bir gecede, "bölücü" Kürtlerin "kardeşleri" olduğunu anlayabildiler. Hiç tereddüt etmediler; ansızın anlayıverdiler.

İyidir; ancak iyiliklerin ne kadar büyük bir çirkinlikle geldiği görülmelidir. Hiç kuşkusuz Tbkp lider ve yöneticilerinin tutuklanmamaları iyidir. Hiç kuşkusuz Eğitim-İş'in kapatılmaması iyidir. Hiç kuşkusuz bizlerin Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde ve sanık kürsüsünde sa-

* Şu günlerde daha çok sevmeye başladığım "Kürtler Üzerine Tezler" kitabım ile ilgili kısa bir açıklama gerekiyor; ben Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne verdiğim dilekçe yazılarını böyle bir kitapta toplamadım. Daha sonra kitap haline getireceğim çalışmalarımı Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne verdim; Kürtçülük nedeniyle ilk kez yargılandığım zamanda da böyle bir kitap yazacağımı vaat ettim. Başlangıçtır; ancak yine de ilk kez ünlü Dgm'lerde okunmasının sınırlamaları var.

Levent Şahverdi Arşivi

vunduğumuz kardeşlik duygularının duygusuz devlet matbuatını da etkilemiş olması iyidir; ancak bütün bu iyilikler son derece kötü haberlerle birlikte geliyor. Yargının yürütmenin komutasında olduğu ve basının, görülmez bir el ile devlet politikası doğrultusuna ve hızla çevrilebildiği anlaşılıyor.

Bir tez yazıyorum: Tekelli düzen çelişkileri algılayan aklı siliyor.

Bir tez daha yazıyorum: Tekelli düzen insansızlaştırma sürecidir.

Zor bir sözcük uydurarak, uydurmayı "telif etme" anlamında kullanıyorum, bir tez daha yazmak istiyorum: Emperyalizm düzeni, devrimcisizleştirme sistemidir.

Emperyalizm ve basın tarihinden bir yaprak çevirmek durumundayım: Hem emperyalizm ve hem de basın tarihinde bir "muckfaker" dönemi var. Belki de sorumlu ve yırtıcı basın tipolojisi bu dönemden çıkıyor; basın, yasama, yargı ve yürütmenin yanında dördüncü kuvvet derecesini en çok "muckfaker" dönemde hak ediyor. "Muckfaker", pislik tırmıkçısı anlamına geliyor; Amerika emperyalist çağa girerken, basın pislik tırmıkçısı oluyor. Dünya basınının en büyük onuru bu dönemdedir; Jack London ve Upton Sinclair türünden didaktik romancıları bir kenara koyuyorum. Ida Tarbell, Lincoln Steffens, Ray Stannard Baker türünden büyük gazeteciler bu dönemde ortaya çıkıyorlar; başta büyük şirketler olmak üzere toplumdaki bütün soysuzlukların, yolsuzlukların ipliğini döküyorlar. Ida Tarbell, "History of the Standard Oil" ile basın tarihinde bir çağ açıyor; en güçlü tröstlerden birisi olan Standard Oil'e savaş açıyor. Diğerleri bunu izliyor; gazetecilik, yolsuzluk peşinde koşan bir kuvvet anlamına geliyor.

Basın üzerine ve demokrasi üzerine filmlerin pek çoğu bu döneme aittir; şimdi bir tarih oluyor. Türkiye basını yolsuzluklar üzerine gidiyordu; şimdi devlet basını olma döneminde, bunlar çok geride kalıyor. Yolsuzlukların üzerine gitmek ve karanlıkları çözmeye çalışmak, artık Türkiye basınının işi olmaktan çıkıyor.

İlginçtir; yolsuzlukların üzerine gitme, Uğur Dündar aracılığıyla devlet televizyonunun görevi sayılıyor. Dündar'ın yararlı bir iş yaptığını kabul ediyorum; ancak yolsuzlukları açıklama iktidarı, tekellerin

Levent Şahverdi Arşivi

kapısında sona eriyor. Tekeller, kendilerinin olmayan yolsuzluklara karşıdırlar; şimdi Uğur Dündar bununla görevlenmiş görünüyor.

Transformasyonun yazımını hızlandırabilirim; sanat, düzeni sorun yapan sanattan düzeni sorun yapanları sorun yapan sanata doğru transformasyonunu tamamlamışa benziyor. Orhan Pamuk, Latife Tekin ve Ahmet Altan'dan daha kurnaz davrandı; Latife ve Ahmet'in devrimcilere cepheden hücumu yerine, düzenle sorunu yok sayarak insanlara başka küçük ve rahatlatıcı ilgi alanları bulmayı denedi. Adalet Ağaoğlu, öğrencilerine uyarak devrimci olmadığı için intiharı deneyen bir öğretim üyesi tipolojisinden, devrimcilere model olarak iş adamlarını gösterme aşamasına geçti. Bunlar daha çok desteklenecektir; devlet basını, düzenle hiçbir sorunu olmayan ve tek düşmanlığını düzenle sorunu olanlara yönelten bir sanatı özendirecektir. Bunu yapıyor.

Bir tez daha yazacak durumdayım: Emperyalist aşamanın aydını, iktidarı reddeden yaratıktır. Küçük avuntuların, büyük sorumsuzlukların, kendisini tekrarlayan şakaların, reddetmeyen bir nihilizmin toplamı aydın; Türkiye aydını buraya doğru transformasyonunu yaşıyor. Bu, kendi aydın tarihini ve kaynağını reddetmesi anlamına da geliyor.

Yurt sevgisi için ölen askerden yurt sevgisi için öldüren askere; bu, silahlı kuvvetlerin transformasyonunu ifade ediyor. Silahlı kuvvetlerin transformasyonunun emperyalist transformasyon demeti içinde en önemlilerinden birisi olduğunu düşünüyorum; çünkü her emperyalist ülke, kendisini emperyalist olarak kabul ettirebilmek ve bunu sürdürmek için mutlaka, belli aralıklarla ülke toprakları dışında kuvvet kullanmak zorundadır. Türkiye de bu çizgiye yöneliyor ve buradan geçmeye hazırlanıyor.

Emperyalist aşamanın ordusu profesyonel ordudur; bu, Türkiye silahlı kuvvetlerinin zaman içinde depolitizasyonunu zorunlu hale getiriyor. Politik ordu, profesyonel olamıyor; öldürme sanatının gereklerine göre değil, Türkiye soluna, askeri darbelere ve Kürtlere karşı tutuma dayalı bir liyakat ve terfi sistemine göre biçimlenmiş bir ordunun profesyonelliğinden söz etmek mümkün görünmüyor.

Silahlı kuvvetlerin depolitizasyonu Türkiye'deki devrimcisizleştirme süreci ile de yakından ilgilidir; iktidarı reddeden aydın ile depoli-

Levent Şahverdi Arşivi

tizasyon sürecinden geçmiş ordu, devrimcisizleştirme gereğine pek uygun düşüyor. Devrimcisizleştirme, genel insansızlaştırma sürecinin mekanizmalarından birisi oluyor.

Devrim, şiddet kullanarak şiddeti çözme sürecidir.

Emperyalizm, devrim sevmez bir düzendir ve dünya sistemi olduğu için dünyanın her yanında devrimlere düşmanlık duyuyor ve böylece hareket ediyor.

Emperyalist Türkiye, ülke dışında şiddet uygulamak zorundadır. Buna hazırlanabilmek için içerdeki şiddet alanlarını daraltmak ve daralanları ise, mümkünse, yumuşatmak istiyor; son gelişmelerin sürpriz olmaması gerekiyor.

Emperyalizm tarihi bu alanda çarpıcı örnekler sergiliyor; Amerika'yı emperyalist aşamaya sokan, Başkan McKinley'den sonra Theodore Roosevelt'tir. Roosevelt, Amerika'ya emperyalist serüveni sevdiren kimse olarak çıkıyor; donanma bakan yardımcılığından ayrılıp Amerika'nın emperyalist savaşına gönüllü olarak katılıyor. Bu kadar değil; içerde uyguladığı ve imkan verdiği açılımlarla da, Amerika'nın en "ilerici" başkanları arasına giriyor. Roosevelt'in adının Amerikan politikasında "sosyalist" düzeyine çıkarılması ve aynı zamanda emperyalist düzeni açıklıkla uygulamaya koyması son derece düşündürücü olmalıdır; Türkiye'deki son gelişmeleri çok iyi açıkladığını düşünüyorum.

Roosevelt, emperyalizmi Amerika'ya, Amerika'yı emperyalist aşamaya sokan kimsedir; Wilson ise kurumlaştırıyor. Ekonomi politiğin gerekleri de, insanlara yeni biçimler veriyor; Türkiye'nin emperyalist düzene geçme stratejisi içinde Başkan Özal, birdenbire, kendi partisiyle sürekli çelişen ve "ilerici" açılımların şampiyonluğunu yapan bir yeni kimliğe ve yüze bürünüyor.

Hızlı bir düzen değişimi, aynı zamanda, bir yüz değişimidir.

Türkiye'ye bilim yağıyor.

Çünkü teker teker somut, devrimsi bir dinamizm gösteriyor ve birbirinin üstüne yığılıyor.

Bu incelemeyi bitirirken Amerikan emperyalizm tarihinden bir yaprak daha çıkarmak istiyorum: Roosevelt, renkli kişiliğiyle başkanlık ve emperyalist şampiyonluk yaptıktan sonra yerini Taft'a bırakıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak 1912 yılına gelindiğinde partisini ve ülkesini bölünme tehlikesiyle karşı karşıya görerek tekrar aday olmak istiyor; Roosevelt'in ilericiliğinden ürken Cumhuriyetçi Parti, Roosevelt'in yardımcısı ve arkasından başkan olan Taft'ta karar kılıyor. Roosevelt, bunun üzerine ilerlemeci bir parti kurarak seçimlere girerken, düzen, hem Taft'tan ve hem de Roosevelt'ten korkarak çok daha tutucu bir aday arıyor ve Demokrat Parti'den Wilson seçimlere giriyor. Roosevelt Taft'tan daha çok oy alıyor; fakat bütün tutucular oylarını Wilson'a yığıyorlar ve Wilson başkan oluyor.

Güzel; ancak Wilson kendisine oy verenleri şaşırtıyor. Bu, ayrı; burada üzerinde durmak istediğim bu değil. Seçimlere sosyalistler de, E. Debs'in adaylığıyla katılıyorlar; Wilson, seçimi kazandıktan sonra Debs'i casusluk suçundan on yıla mahkum ettirebiliyor. Ancak üzerinde durmak istediğim nokta bu da değil; Debs, bir milyona yakın oy alıyor. Genellikle unutturulmak istenen, sosyalizmin bir ara Amerika'da da güç kazandığıdır.

Daha önemli bir ilişki şudur: Amerika'da emperyalizm bir düzen olarak yerleşirken, hem sosyalizm ve hem genel demokratik harekette bir yükseliş görülüyor. Bunu önemli ve şaşırtıcı buluyorum; bunu, insanlığın, bilinçsiz ya da son derece bilinçli bir sıçrayışı olarak ele alma eğilimi taşıyorum. Bütün denemeler, emperyalizmin yerleşme sürecinin son aşamasındadır.

Belki de insansızlaştırma sürecine bir tepkidir; emperyalizmin Amerika'da bir düzen olarak yerleştiği tarih, önce Taylorizm'in ve sonra da Fordizm'in bir fabrika sistemi olarak yerleştiği döneme denk kalıyor. Taylorizm ve Fordizm, Lenin'in de, bir fabrika sistemi olarak övgüsünü almıştır; ancak işçinin insansızlaştırılması süreci de oluyor. İşçi, Taylorizm ve Fordizm ile kendi yaratıcılığının sonunu görüyor.

Üretim sürecinde yaratıcılığın sonu, ölüm olmalıdır.

Emperyalist düzenin kuruluşunda, Taylorizm ve Fordizm'in doğduğu dönemde, bu ölüm sürecini görmek mümkün olabiliyor.

Belki de hepsi, bu ölüm sürecine, bu insansızlaşmaya tepkidir.

Böyle bir sonuç, benim için büyük bir sevinç kaynağı oluyor. Çünkü tersinden bakıldığında, yaşamın ve insanlığın kaynağını gösteriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü Bölüm

AGRESİF EMPERYALİZM

Tartışmanın iki yanı içice giriyor ve açıklığı önleyici bir etki yapıyor. Bir yan, emperyalistler arası keskin rekabet ve bunun sonucunda emperyalistler arası savaş oluyor; Lenin, buna iki tarafı da emperyalist savaş adını veriyor. İkinci yan, bir veya daha çok emperyalist kuvvetin, bir ya da daha çok emperyalist aşamaya gelmemiş ülkeye saldırmasıdır; birincisi, çok zaman ikincisini örtüyor.

Kautsky'nin açtığı "ultra-emperyalizm" tartışması, emperyalist savaşın birinci yanı üzerine kuruludur; bunun, emperyalist agresivite ile ilgili bütün tartışmaları asimile edecek bir düzeye ulaşmasının iki önemli nedenini görebiliyorum. Birisi geçmişe ve diğeri geleceğe yöneliyor; on dokuzuncu yüzyılın sonu, tekelli devletler arasında Afrika ve Asya topraklarını paylaşmak için kızgın bir yarışa sahne oluyor. Daha da önemlisi, özellikle Büyük Britanya, Fransa ve Rusya, bu toprakları ve Osmanlı topraklarını paylaşmak için gizli birçok antlaşma imzalıyorlar; büyük ekonomiler, eksenlere ayrılıyorlar. Bu, Birinci Dünya Savaşı öncesinin gerçekliğidir; savaş ile birlikte bu keskin rekabetin sona erip ermeyeceğinin tartışılmasını normal karşılamak gerekiyor. İkinci neden, gelecekle ve sosyalist devrimle ilgili görünüyor; sosyalist devrimin kalıcılığı ve gelişmesi ile emperyalistler arası sert zıtlıklar arasında bir bağlantı kurulabiliyor. Öyleyse, ultra-emperyalizm tartışması, bir yanıyla, muhtemel sosyalist devrimin kendisini sürdürebilmesinin koşullarının araştırılmasından birisi oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Burada bu iki tartışmayı önce birbirinden ayırmayı ve sonra tekrar birleştirme imkanlarını araştırmayı öneriyorum. Çünkü bu iki tür agresivite'nin birbirinden bağımsız olmaması gerekiyor; ikincisinin, birincisini doğurma şansı var. Bu şansın ya da imkanın da tartışılması gerekiyor.

Eğer Smith'in "Wealth of Nations" çalışması, siyasal iktisadın ilk kapsamlı kitabı sayılıyorsa, Hobson'un "Imperialism" kitabını da emperyalizm disiplininin başlatıcısı saymada büyük yarar var; Batı düşüncesinde Hobson'un unutturulması belki de Smith'ten çok daha devrimci açıklıklara gebe olmasından ileri geliyordu. Hobson'dan bir paragraf alıyorum ve önemi nedeniyle de yine ana dilinden aktarıyorum: "Agressive imperialism, as our investigation has shown, is virtually confined to the coercion by stronger or better-armed nations of nations which are, or seem to be, weaker and incapable of effective resistance; everywhere some definite economic or political gain is sought by Imperial aggressor"* Çok güzel, Hobson, "agresif emperyalizm" tanımlamasını yapıyor ve bunun gerçekte daha güçlü ve iyi silahlanmış ulusların zayıf ve etkin mukavemet yeteneği olmayan uluslar üzerinde zor kullanması olduğunu ifade ediyor. "Emperyalist müteca-viz" bu zor uygulamasıyla, belirli "ekonomik veya siyasal" kazanç sağlamayı amaçlıyor; gerçekten bu paragrafın çok taze olduğunu belirtme gereği duyuyorum.

Hobson, emperyalist çağın, 1870 yıllarında başladığına işaret ediyor; Lenin, bunu kabul ediyor ve pekiştiriyor.** Türkiye açısından da uygundur; 1853-1856 Kırım Savaşı nedeniyle, Büyük Britanya ve Fransa, Rusya'ya karşı Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak üze-

* J. A. Hobson, *Imperialism*, London, 1902-1988, s. 200

* Lenin'in has anlamda emperyalizmi tartışmayan bir yazısında, 1917 Ocak tarihlidir, bir paragraf var; buraya almak istiyorum. "State capitalism" devlet kapitalizmi, nitelemesi yerine tekelli düzen ya da tekelli devlet demeyi, şimdilik, daha uygun buluyorum.

"Geçen yüzyılın altmışlı ve yetmişli yıllarında serbest rekabetin öncü ve ileri bir gücü olan ve yirminci yüzyılın başında tekelli kapitalizme, yani emperyalizme geçen dünya kapitalizmi, savaşta, yalnızca finans kapitalin daha büyük bir konsantrasyonu yününde değil aynı zamanda devlet kapitalizmine doğru büyük bir adım attı." V. I. Lenin, *Collected Works*, Vol.23, s.287

Levent Şahverdi Arşivi

re bir büyük savaşa girmeyi göze alırken, 1877-1878 Turco-Rus savaşından sonra artık Büyük Britanya, Türkiye'yi paylaşım çizgisine dönüyor. Paylaşma çizgileri, tekrar ediyorum, emperyalistler arası ilişkileri savaş eşiğine getiriyor; ancak emperyalistler arası savaş programları, öyle sanıyorum, tek tek emperyalist ülkelerin, zayıf devletler üzerinde, örnek olsun Rusya'nın Türkiye ve Balkanlarda hegemonya kurma programlarını gözden uzaklaştırma sonucunu doğuruyor.

Bu, emperyalist agresivite'nin tek boyutlu olması demektir, Kautsky'nin "ultra emperyalizm" çözümlemesi sadece bir boyutta, agresivite'yi ortadan kaldırma amacını taşıyor. "Barışçıl kapitalizm" ise, diğer boyutla ilgilidir;* Birinci Savaş'ın ilk yıllarında hem Buharin ve hem de Lenin, barışçıl kapitalizmin imkansızlığı üzerinde ısrarla duruyorlar. Şimdi, kısaca, bu nokta üzerinde durmak istiyorum.

Nikolay Buharin, Lenin'e de yol açan, çalışmasında, şu netlikle yazıyor: "Kapitalist rekabet dünya ekonomisi alanına taşınca, kapitalist toplumda savaş, tek kapitalist rekabet yöntemidir."** Bu dönem, Buharin'in en devrimci olduğu yıllardır; Lenin, buradan ilerliyor.

Lenin, "barışçıl kapitalizm" tamlamasıyla evlenmeyi, Marksizmden kopuş olarak görüyor. Bunu, en net bir biçimde, Buharin'in broşürüne yazdığı önsözde dile getiriyor. Aktarıyorum: "Particularly as regards Kautsky, his open break with Marxism has led him, not to reject or forget politics, nor skim over the numerous and varied political conflicts, convulsions and transformations that particularly characterize the imperialist epoch; nor to become an apologist of imperialism; but to dream about a peaceful capitalism." Çok açıcı bir paragraf var; emperyalist aşamanın ihtilaflar, çalkalanmalar, transformasyonlar dönemi olduğu konusundaki vurgu çok önemlidir. Emperyalizmin, bir sükun ve barış dönemi olamayacağını, Kautsky'nin politikayı unutma veya red-

* Bu noktanın bir insanın ve sınıfın düşünce sisteminde turnusol kağıdı işlevi olduğuna inanıyorum. 1987 yılına kadar Sovyet Marksizminin hep ciddi bir izleyicisi oldum ve büyük önem verdim. 1987 yılında SBKP Genel Sekreteri Mihail Garbaçov, barışçıl kapitalizm tartışmasını ortaya attığı zaman ve buna olumsuzlukla yaklaşmayınca, benim Sovyet Marksizmi ile ilişkilerim koptu.

Şimdi hem o tarihe kadar sağlıklı ilişkim için ve hem de bu soruyla birlikte net kopuşumdan son derece hoşnutluk duyuyorum.

** N. Buharin, *Imperialism and World Economy*, 1915-1973, yer yok, s. 54

detmesini ön plana çıkarmasının altının çizilmesi gerektiğini düşünüyorum. Lenin, bütün bunlar bir yana, Kautsky'nin Marksizmden kopmasının tek ve net sonucunun "barışçıl kapitalizm" kavramına varması olarak görüyor. Lenin, "barışçıl" kapitalizmin yerini, "barışçıl olmayan, militan, felaket taşıyıcı" emperyalizmin almış olduğunu yazıyor.

Güzel; ancak burada ben çok kısa olarak dünya düşüncesine Lenin katkısı üzerinde çok kısa bir parantez açmak istiyorum. Lenin, tekelli dönemin ve aynı anlama gelmek üzere emperyalist aşamanın, marksistidir. Bu hem Marx'ın düşüncesini sürdürmek ve hem de bu düşünceden belli ileri dönüşleri içermek anlamına geliyor. Bunları, burada, iki noktada toplamak istiyorum.

Birincisi, Lenin'in, dünya düşüncesine eşitsiz gelişme yasasını sokmasıdır. Tekelli dönem, eşitsiz gelişmeler dönemidir; Marx, bu yasayı görmekle birlikte, sisteminin içine sokamıyor. Lenin, bu yasayı bilmekle birlikte, yeterli ölçüde bilincine varamıyor. Ancak yer yer düşüncesinde çok önemli bir konum kazanıyor. Bunu şöyle de söylemek mümkündür; Lenin'in tüm katkılarının altında eşitsiz gelişme yasasının harekete geçişini görmek gerekiyor.

İkincisi, Marx'ın sistemini açmasıdır; Marx'ın sistemi, Batılı akademisyenleri bu yanı her zaman çekmiştir, kapalı bir yapıya sahip bulunuyor. Sistemin kapalı ya da açık olması, teknik, daha çok matematikçileri ve iktisatçıları ilgilendiren bir özelliktir; sistemin bütün süreçleri, bir dış manivelaya gerek göstermeden işliyorlar ve çözüme ulaşıyorlar.

Lenin, Marxlı kalarak Marx'a en büyük katkısını buralarda yapıyor ve Marx'ın sistemini iki yerden açıyor. Bir: Marx'ta bilinç sistemin içinde doğuyor. Lenin, "Ne Yapmalı" çalışmasıyla sistemin kapalılığını bir neşterle açıyor ve bilincin dışardan verileceğini öneriyor. Çok büyük bir neşter'dir; buna karşın, Lenin'in Marxlı kalabilmesi, sanıyorum, devrimciliğinden kaynaklanıyor.

İki: Marx'ın ekonomik sistemini, dış ticarete ve dış sömürüye açıyor. Marx'ın ekonomik yapısı, iktisatçı sözcükleriyle, tümüyle bir "kapalı" model'dir; Marx'a göre, sistemin olumlu veya olumsuz işlerliği için dış ticaret gerekmiyor. Lenin, bunu açmaya, geçen yüzyılın sonlarında kaleme aldığı Razvitiya Kapitalizma v Rossii ile başlıyor ve em-

Levent Şahverdi Arşivi

peryalizm broşürü ile devam ediyor. Her ikisinde de vurgu eşitsiz gelişme üzerinedir.

Burada parantezi kapatarak Rosa Luxemburg'a geçmek istiyorum. Rosa, tutturduğu biçem açısından, Lenin'den ayrılıyor; Lenin, büyük katkılarına karşın, Marx'ı, önemli yerlerde açıkça eleştirmekten özellikle kaçınıyor. Ayrıntıda ciddi eleştirilerini dillendiriyor ve adını koyuyor; özünde hep ortodoks bir Marxlı kalıyor.

Bunu hem doğru ve hem de eksikli buluyorum. Ne yazık, Lenin, Marx düşüncesine önemli katkılarını irdelemiyor; politikada yepyeni bir ekol olmakla beraber iktisatında Marx'a çok büyük bir bağlılığı sürdürüyor. Eğer Lenin, marksist politik düşünceye katkılarının iktisat uzantılarını geliştirmiş olsaydı, bugün Marxlı düşünce çok daha ileri bir yerde olabilecekti; buna inanıyorum.

Gramsci ile Rosa Luxemburg, başka mayada iki düşünür olarak ortaya çıkıyorlar; her ikisi de Marx'ın iktisatının, zaman zaman en önemli dayanaklarının, "yanlış" olduğunu ileri sürebiliyorlar. Bu kadar önemli değil, daha önemlisi, hem kendi anlayışlarında ve hem de başkalarının bakışlarında devrimci Marxlı'lar olarak kalabiliyorlar. Bu noktayı da çok önemli bulduğumu eklemem gerekiyor.

Rosa, daha çok iktisatçıdır.

"Marx's diagram of enlarged reproduction cannot explain the actual and historical process of accumulation. And why? Because of the very premises of the diagram. The diagram sets out to describe the accumulative process on the assumption that the capitalists and workers are the sole agents of capitalist consumption."* Luxemburg, Marx'ın genişletilmiş yeniden üretim şemasının akümülasyonun gerçek ve tarihsel sürecini açıklayamayacağını açıklıkla ileri sürüyor; bu Marx iktisatının temel sonuçlarından birisinin temelden geçersiz olduğunu iddia etmekle aynı anlama geliyor. "Peki, neden?" diye soruyor ve bu şemanın, tümüyle ve sadece kapitalistlerle işçilere dayanmasının, genişletilmiş yeniden üretimde kapitalist tüketimin sadece bu iki faktör, ajan da denilebilir, tarafından yapılmasının, sistemin temel çürüklüğü olduğuna inanıyor.

* Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, London, 1913-1963, s. 348

Levent Şahverdi Arşivi

Marx'ın sisteminde, gerçekten Luxemburg'un ileri sürdüğü türden, sermayedar ile işçiden başka aktör yok mu, hiç kuşkusuz var. Ancak Marx'a göre, bunlar kapitalist akümülasyon döneminde değil, akümülasyon aşamasındadır ve kapitalizmin tarih öncesini temsil ediyorlar.* Kapitalist aşamaya gelindiğinde, yakın zamanlarda açıklıkla ve ısrarla yazıyorum, Marx kapitalizmin gücünü abartıyor. Marx'a göre, kapitalizm, üçüncü bir dünyaya ihtiyaç duymuyor.

Doğu Hindistan Şirketi, Levant company, uluslararası düzende, yoksul yasaları, kulak kesmeler, kalça dağlamalar iç ekonomide; bunlar kapitalizmde var.

Marx, bunların yokluğunu ileri sürmüyor; ancak Adem'in elmayı ısırması türünden, bunlar da ilk günahlar oluyorlar ve kapitalizmin, tarih-öncesi aşamasını anlatıyorlar. Kapitalizmin kendi tarihinde ise, Marx'a göre, öylesine büyük bir dinamizm ve gelişkinlik sergileniyor ki, bunlara gerek kalmıyor.

Rosa, bu görüşte değil ve bu görüşe şiddetle karşı çıkıyor: "the process of accumulation elastic and spasmodic as it is, requires inevitably free access to every new areas of raw materials in case of need, both when imports from old sources fail or when social demand suddenly increases."** Luxemburg, kapitalist akümülasyonun esnek ve nöbetli niteliğine dikkat çekiyor ve kapitalizmin, hep yeni hammadde topraklarına girebilmek zorunda olduğunu ön plana çıkarıyor. Luxemburg, çok açıklıkla, kapitalizmin ancak tüm toprak ve iklimlere, istediği zaman ve tam olarak girebilme imkanına sahip olduğu sürece tümüyle gelişebileceğini yazıyor; "sermaye beyaz insanın çalışmayacağı toprakları işletmek için diğer ırklara ihtiyaç duyar" diyor. Bu düşüncelerini ayrıntıyla geliştirdikten sonra "Marx'ın çözümünün", kapitalist gelişmenin gerçekleriyle, kapitalizmin gelişmek için kapitalist olmayan toplumsal yapılara muhtaç olduğu gerçeğiyle, "diyalektik bir çelişki" içinde olduğunu tekrarlıyor.

---

* "This primitive accumulation plays in Political Economy about the same part as original sin in theology, Adam bit the apple and there upon sinfell on the human race" "It appears as primitive, because it forms the pre-history stage of capital and of the mode of production corresponding with it." K. Marx, *Capital*, Vol, I., s. 1713 ve 715

** Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, cit., s. 358

Levent Şahverdi Arşivi

Bunlar iktisatıdır; Rosa, yapmış olduğu iktisat doktorasında, Marx'ın şemasına yönelttiği eleştirilerini zenginleştiriyor. Bunları aktarmıyorum. Israrla, gelişmiş kapitalist ekonomilerinin genişletilmiş yeniden üretimi sürdürebilmeleri için dünyanın kapitalist olmayan toprak ve iklimlerini sömürmek zorunda olduklarını savunuyor; kapitalist sermaye kapitalist olmayan iklimlere gitmek zorunda kalıyor. Öyle anlaşılıyor, Luxemburg'un, gelişmiş ülke sermayesinin gittiği kapitalist olmayan topraklarda kapitalist işletmeler kurmasına bir itirazı yok; görüşlerinin gelişmesini, böyle bir durum, etkilemiyor. Bunu da kaydettikten sonra bir sonuç çıkarıyor ve bu nedenle bu sonucu içeren paragrafı aktarmak gereğini duyuyorum: "There is no a priori reason why rubber plantations, say, run on capitalist lines, such as have been laid out in India, might not serve the ends of capitalist production just as well. Yet if the countries of those branches of production are predominantly non-capitalist, capital will endeavour to establish domination over these countries and societies. And in fact, primitive conditions allow of a greater drive and of far more ruthless than could be tolerated under purely capitalist social conditions." Çok güzel, gelişmiş ekonomilerin sermayedarları, non-kapitalist topraklara gittikleri zaman, gitmek zorundadırlar, burada bir hegemonya kuruyorlar. Rosa, ilkel koşullarda, tahakküm sistemlerini kurarlarken, çok daha acımasız olabildiklerine işaret etmekten kendisini alamıyor.

Rosa Luxemburg'un bu önemli katkısını bugün ön plana çıkarmakta büyük yarar görüyorum. Emperyalist aşamada tekeller düzeni son derece mütecavizdir; zaman içinde agresivite dozajının azalmasını sağlayacak hiçbir mekanizma göremiyorum. Kan, rezistansın bir türevidir.

Tekelli düzen her zaman agresiftir; emperyalist düzen, her zaman kuvvet göstermek durumundadır. Bunu, tersinden ve bir tez olarak formüle etmek istiyorum: Arada bir kuvvetini en kaba biçimde de olsa göstermeyen bir emperyalist güç olamaz. Bu tezi uzatabiliyorum; emperyalizm, sadece ekonomik değil aynı zamanda politik bir nitelik taşıyor. Şunu da eklemem gerekiyor: Emperyalist olmanın başında, kuvvet gösterisi bulunuyor. Emperyalist statünün devamı için mutlaka, arada bir, kuvvet gösterisinde bulunmak zorunlu oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Amerikan emperyalizminin Irak Savaşını bu açıdan ele almak ve yorumlamak gerekiyor; Noam Chomsky, Bush'un göreve başladığı sırada, kendisine verilen bir gizli rapordan bir cümle aktardı.* Bunu, yine İngilizce olarak, buraya alıyorum: "in cases where the US confronts much weaker enemies, our challenge will not be simply to defeat them, but to defeat them decisively and rapidly." Başkan Bush'a göreve başlarken verilen stratejik raporda, eğer Amerika Birleşik Devletleri, zayıf bir düşmanla karşılaşırsa, Amerika'nın stratejisinin sadece mağlup etmek olmaması gerektiği, aynı zamanda hızla ve kararlı bir biçimde mağlup edilmesi gerekliliği dile getiriliyor. Bu, önce New York Times'ta açıklanan son derece açıklayıcı bir politika çizgisidir;** Irak Savaşında Washington'un yarım milyon askeri seferber etmesini ve Saddam'ı ekonomik ambargoyla çözmeyi beklememesini çok iyi aydınlatıyor.

Peki buna neden gerek duyuluyor? Bu sorunun cevabı, Irak'ın teslim olmasıyla birlikte Washington'dan dünya televizyonlarıyla birlikte, bütün dünyanın evlerine kadar iletilen bir mesajda yatıyor: "Vietnam Sendromu sona erdi." Sanki bu kadar acı, yıkı ı, ölüm, Vietnam sendromu denilen arazı ortadan kaldırmak için gerçekleşiyor: Öyle olduğunu düşünüyorum.

Çok basittir; yiğit Vietnam halkının Amerikan emperyalizmine verdiği ders ve yenilgi, sadece Amerikan ekonomisini sarsmakla kalmadı, aynı zamanda Amerika'nın emperyalist statüsüne darbe indirdi. Amerikan emperyalizmi, kuvvetini gösteremeyen ve yenilen bir güç durumuna geldi; emperyalizm kavramıyla bağdaşmıyor.

Bu nedenle, Bush, göreve başladığı zaman kendisine verilen tavsiyeye de uygun olarak zayıf bir düşmanla karşılaşınca, fırsatı kaçırmamak ve hızla düşmanı "perişan" etmek gereğini duyuyor.*** Yapılan, budur.

---

* N. Chomsky, The Weak Shall Inherit Nothing, *Guardian Weekly*, Nisan 7, 1991, s. 8

** Irak savaşının bir televizyon savaşı olduğunu ve insanların "televizyon seyrettikçe daha az bilgili olduklarını" yazan Cockburn da aynı aktarmayı yapıyor. Alexander Cockburn, The TV War, *The Newstatesman*, Mart 8, 1991, s. 14

*** Batı iletişim araçlarının, savaş öncesinde, Irak'ın gücünü çok abartmış olduğu da ortaya çıkıyor; bu, Vietnam Arazı'nın silinmesi için gerekli oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Irak Savaşı, çok önemli bir soyutlamaya imkan veriyor; emperyalist ülke, ekonomik nedenler ve karşılaştığı mukavemet bir yana, zaman zaman kuvvet gösterileri yapmak zorundadır. Zaman zaman agresivitesini göstermek durumundadır; bunu, bu tartışmadan çıkan sonuçlardan birisi olarak kabul ediyorum.

Yalnız bu durum emperyalizmin ekonomik ihtiyaçlarını gözardı etmemelidir; Amerika, Ortadoğu'ya yerleşme ihtiyacında görünüyor. Tek başına İsrail, Amerika'nın buradaki çıkarlarını güvenlik altına alamıyor; Bayar-Menderes rejimleri ile Şah dönemleri geride kaldığına göre, Amerika'nın İsrail ile işbirliği yapacaksa yeni bir güce ihtiyacı olduğu anlaşılıyor.* Washington'un Kürt Devleti projesi, şu anda, bir yandan Türkiye'nin bir karakol rolü için son derece istekli görünmesi ve İran'ın Washington'la anlaşma kapılarını açması, bu iki devletin Kürt Devletine şiddetle karşı olmaları nedenleriyle, ılımlılaştırılmış bulunuyor. Böyle bir durumda, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede kalıcı bir statü elde etmesi yolu ön plana çıkıyor.

Nasıl olabilir? Christopher Hitchens, yeni bir incelemesinde, Washington'un ünlü Vietnam pasifikasyon uzmanı, daha sonra büyükelçi olarak geldiği Türkiye'de Odtü kampüsünde otomobili yakılan Robert Commer'in** Amerikan Hükümetine yapmış olduğu bir tavsiye ilkesinden söz ediyor. Commer, şu sonucu dile getiriyor: "No country in the region is prepared to accept US forces in peacetime." Bu bölgede hiçbir ülke barış zamanında, Amerikan kuvvetlerini kabul etmek istemiyor; öyleyse, barış zamanını, ortadan kaldırmak gerekiyor.

Eğer bu çözümleme doğruysa, Amerikan emperyalizminin, kendi emperyalist statüsünü sürdürebilmek için, sürekli savaş kışkırtıcılığı yapması zorunluluğu ortaya çıkıyor; bu, birinci sonuç oluyor. İkinci sonuç, diğer pek çok çalışmamda tekrarladığım bir tezle ilgilidir; bütün dış savaşlar aynı zamanda iç savaştır. Modern zamanlarda emperyalizm pek çok zaman, kendi savaşını iç savaş niteliğine dönüştürüyor;

---

* Bu son gelişmelerle birlikte daha önce ileri sürdüğümüz Washington'un Kürt Devleti çözümlemelerimizin doğrulandığını düşünüyorum. Ancak bu konuyu burada ele almak için bir gerek duymuyorum.

** Christopher Hitchens, Realpolitik in the Gulf, *New Left Review*, Mart/Nisan 1991, s. 99

Levent Şahverdi Arşivi

Afganistan ve Etiopya, bunun iki örneğidir. Irak Savaşında Irak'ın teslim olmasına karşın, Amerika'nın bu bölgeye yerleşebilmek için yeterli gerekçeler bulamaması üzerine Irak'ta iç savaşın alevlenmesi, üçüncü örnek oluyor.

Böylece bu incelemenin sonuna gelmiş oluyorum. Tartışmak istediğim iki nokta daha bulunuyor. Bunlardan birisi, Irak Savaşı nedeniyle, önde gelen bütün emperyalist ülkelerin birlik oluşuna bakılarak bir ultra-emperyalizmden söz edilip edilemeyeceğidir; kuşku duyuyorum. Büyük Britanya artık Amerika'nın uydusudur; Fransa ise, sonunda, bu savaşın bütün ganimetlerini ve prestijini Washington'a kaptırmamak için savaşa girmiş olduğu izlenimini veriyor. Fransız emperyalizmi, Amerikan emperyalizmi ile bütün sorunlarını çözmüş olmaktan daha çok önemli bir bölümünü dondurmuş görünüyor.

Ayrıca emperyalist ülkeler arasında önemli ekonomik ihtilaflar var; üstelik bunlar büyümek eğilimi de gösteriyorlar. Japonya'nın Amerikan otomobil pazarının dörtte birini yutmuş olmasına Amerika ne zamana kadar dayanabilecektir ve Japonya, Amerika'dan gelen tepkilere ne zamana kadar uysallıkla cevap verecektir; bunlar, ortadadır. Bunun dışında, henüz küçük Türkiye ekonomisinin Sovyetler Birliği'nde aldığı iki konut ihalesine karşı Almanya'nın tutumu çok dikkat çekicidir; Türkiye, bugün ne Sovyetler Birliği'ne ne de Almanya'ya söz geçirebilecek konumda görünüyor. Ancak aç ve giderek hırslanacak olan Türkiye'nin tekellerinin, böyle bir durum karşısında, "Emperyalist Türkiye" senaryosunu daha ciddiye almalarını beklemek gerekiyor.

Tartışmaya, "ultra-emperyalizm" ve "barışçıl kapitalizm" reçetelerini birbirinden ayırarak başlamış bulunuyorum; şimdi birleştirme zamanıdır. İki yanı da emperyalist savaşlar, bir yanı emperyalist olan savaşların büyümesiyle doğrudan ilgilidir; öyle görüyorum. Dünyanın ise, bir yanı emperyalist savaşlar döneminden henüz çıkmadığını düşünüyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Kitap İçin Birinci Ek:
Emperyalist Cephede

Tarihin, derinden hızlandığı bir dönemden geçiliyor; yıkılışın bir hızlanma olduğu pek az farkediliyor. Risk getiriyor; aktivist için son derece riskli günlerdir. Düşünen aktivist için, uçta eylemci için, uçlarda eylem ile teori birbirinden ayrılmadığı için, büyük risklerin olduğu günlerden geçiliyor.

Uçta aktivist, teori ile yaşayandır ve güncel insan aklının en büyük yanıltıcılarından birisi oluyor. Hem günceli yakalamak ve hem en yanıltıcı olanı yaşamak, yaşamı, çok daha çekici hale getiriyor.

Modern bilgi teorisi, yaşamı gerçek bir heyecan haline sokmuştur. Bilgi ile maddenin birbirinden ayrılmadığı bir zamanda, bir uç aktivist için, yaşam, teori ve yaşama alanı ise epistemolojidir.

Bunları düşündükçe yeni kuşaklar için büyük bir heyecan duyuyorum.

Yeni kuşaklar için duyduğum heyecanın kaynağı yalnızca epistemolojik nitelik taşımıyor ve günden güne açılan yeni pratik alanları da, yaşamı, büyük bir sevinç haline getirici bir nitelik taşıyor.

Yöneten sınıflar içinde bir bölüğün, oligarklardan bir müfrezenin, tekelli bürokrat politikacılarla birlikte emperyalist senaryolar üzerinde çalıştıklarını yazdığım tarihten henüz altı ay bile geçmedi, yazdığımda yine pek korkuyordum. Çünkü aktivisti, uzun yolundan saptıranın teorik yanılmaları olduğunu çok iyi biliyordum ve bu nedenle her önemli teorik açılımım bende büyük korkular yaratıyor. Şimdi pek çok rahatım ve bu incelemeyi böyle bir rahatlık içinde yazıyorum.

İki nokta var; bunlardan birisi devlet aygıtının ve bürokrasinin sanıldığından daha çok öğretici olmasıyla ilgilidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Turgut Özal, devr-i iktidarında, devlet bürokrasisine ek olarak sürekli olarak İstanbul oligarklarından ve Washington'daki, hem State Department ve hem de Imf ve Ibrd çalışmalarından beslenmiştir; Mesut Yılmaz, politik açılımlarını, Washington yerine Bonn'dan alıyordu.

Süleyman Demirel ve Erdal İnönü, başbakanlık ve yardımcılık koltuklarına oturunca, eksik kalan beslenmelerini tamamlamaya başladılar ve hızlı bir biçimde, emperyalist senaryolara yöneldiler. Hikmet Çetin, çözülüşten yeni çıkan Orta Asya devletlerini tanımakta gecikmedi ve Kültür Bakanı Fikri Sağlar, yanına Türkiye gericiliğinin yeni kalemlerinden Mim Kemal Öke'yi de alarak, Orta Asya kültür seferine çıktı.

Televizyon, Orta Asya'da izlenebilmek için yatırımlar yapıyor.

İslamik yayınların hepsi Orta Asya'da okunmayı en büyük öncelik sayıyor.

Necmettin Erbakan'a, benim emperyalist çözümlemelerim anlatılınca, şimdiye kadar "hata yaptığını" kabul ettiği haberleri geliyor; Necmettin Erbakan ve Aydınlar Ocağı'nın Suud Kralı'nın himayelerinde bir "İslamik-enternasyonalizm" aramaktan vazgeçmek üzere oldukları yolunda işaretler var. Türkçü-İslamcılar, Türkçü-İslamcı bir enternasyonalizmi kendi başlarına ve hiç kuşkusuz oligarklarla birlikte yapacak duruma geldiklerini düşünmeye başlıyorlar.

Güzel. Fakat pek çok soru ve pek çok görev ortaya çıkıyor.

Belgrad'tan Çin Duvarlarına kadar Türkçe anlaşılabilen bir alan Türkiye oligarklarına açılıyor. Bunun bir yakın sonucunu görebiliyorum; kemalizm bir yana Kemal Paşa'nın itibarının "resmen" de indirileceği bir dönem başlıyor.*

Marx ve Engels'in bilinç ve ideoloji ile ilgili yazdıklarının kesinkes doğruluğu bir daha yaşanmak üzeredir; Kemal Paşa'nın artık Türk yönetenlerinin ideal lideri olmaktan çıkacağı bir zaman aralığı kapıdadır.

* Bunu daha önce tahmin etmiş olduğuma şaşırdığımı not ediyorum; tabii buna yol açan gelişmeleri de tahmin ettiğimi söylemek saçmalıktır. Şimdi resmi belgelerden silmek istiyorlar; 1950 yıllarında heykellerini kırmaktan daha acımasız buluyorum.

Bütün çalışmalarımda Kemal Paşa'nın devrimci geçmişi olmayan, oldukça tutucu ve son derece sınırlı ufuklu bir burjuva demokrat olduğunu gösterebilmiş durumdayım. Türkiye Üzerine Tezler dizisinin sonuncu ve beşinci kitabı bu alanda yepyeni bilgiler getiriyor; ayrıca bu inceleme, tartıştığım alanla pek büyük ölçüde çakışıyor. Tezler'in bu sonuncu kitabında, 1918-1922 arasında Anadolu, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan devrimlerine ayrı yer vermeye çalıştım; Enver Paşa, işte bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğunu, Orta Asya'ya taşımaya çalışıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nu Orta Asya'ya taşımayı planlamış olan bir burjuva-demokrat, bugünün oligarklarına, Kemal Paşa'dan çok daha yatkın bir model veriyor.

Kemal Paşa inecek ve Enver Paşa çıkacaktır*; Marx'ın epistemolojisinin bir kez daha doğrulanacağına inandığım için muhtemel gelişmeleri bu kadar net yazabiliyorum. Görüleceğini umuyorum. Enver ile birlikte Kazım Paşa'nın da yıldızı parlamak üzeredir.

Güzel. Ancak burada Marx'ın bakışından artık benim için bir sistem niteliği taşıyan bir ayrılığımı dile getirmek istiyorum. Daha önce değindim; burada yeniden ve daha yalın bir biçimde formüle etmek durumundayım. Artık Marx'ın tüm düşüncesini, kabul edemediğim ölçüde olgunluk-eğilimli buluyorum.

Marx'a göre modern devletin ortaya çıkabilmesi için sınıfların gelişmesinin ileri aşamalara ulaşması zorunludur; ben öyle düşünmüyorum. Marksist-Leninist bilgi teorisine göre tekelli düzenin emperyalist senaryoların peşinde koşabilmesi için de tekeller düzeninin önemli ölçüde gelişmesi gerekli oluyor; böyle düşünmediğim için tekelli düzenin hemen başlarında Türkiye'nin emperyalist zembereğin etkisi altına girdiğini yazabiliyorum.

Bu ayrılığımın yöntemsel bir boyutunu görebiliyorum; Marx'ın bakışı, eşitsiz gelişme yasasından uzaktır. Lenin, eşitsiz gelişme yasasını görerek formüle etmiş olmakla birlikte Marx'ın bakışının, pek çok

* Burada kast ettiğim şudur; yayılmacı veya emperyalist eğilimler yükselince, "Büyük Türkiye" sözü telaffuz edilmeye başlayınca, sembol olan Enver'in adının parlatıldığını görüyoruz. Cumhuriyet tehlikede görülünce Kemal Paşa adı yükselmektedir. 2007 Nisan ve Mayıs Ayları'nda Kemal Paşa'nın yeniden doğuşuna şahit olduk.

Levent Şahverdi Arşivi

alanda, Ortodoks bir izleyicisi olarak kaldığı için, bu yasayı kendi bakışının temeli haline getiremiyor. Eşitsiz gelişme yasasına göre ise, devrimin realize edilebilmesi için sınıfların gelişmesinin ve çelişkinin derinliğinin çok ileri boyutlara varmaması gerekiyor; böyle düşünüyorum.

Tekelli düzenin realizasyon sorunu Irak Savaşı ve Kürt Cephesi'nde Türkiye tarafının başarısızlıkları, Türkiye Cumhuriyetini, yöneten partilerin tümünü kapsayacak bir biçimde, Orta Asya'ya doğru bir emperyalist yayılmacılığın eşiğine getiriyor; yönetenlerin tümünde bu konuda bir görüş birliği görebiliyorum. Ancak yeteceğini düşünmemek zorunludur; Türkiye, bir üst emperyalist sisteme dayanmadan ve bununla işbirliği yapmadan herhangi bir emperyalist senaryoyu uygulama şansından yoksun durumdadır.

Türkiye'nin emperyalist şansında, Almanya'nın tutumunu ve Alman-Rus ilişkilerinin gelişimini önemli bir faktör olarak görmek gerekiyor; yakın zaman bir Alman-Rus yakınlaşması ve ittifakı mı, yoksa Rus-Amerikan ittifakına mı gebedir, önemli sorun burada yatıyor. Doğu Almanya'yı, ırkçı bir temeli ve eğitilmiş büyük bir Alman ordusunu devralmış olan Almanya, güçlü ekonomisiyle birlikte, agresif olmayı deniyor; bütün itirazlara karşın Yugoslavya'yı parçalanmış saymakta tereddüt etmedi ve geri adım atmadı.

Irak Savaşında önemli süre Washington'a karşı direndi ve şimdi Kürt Cephesi'nde sempati arayışı içine girdi. Bunlar, Almanya'nın uzun yılların tedbirliliğini bir kenara attığının ve yayılmacı bir stratejiyi yeniden benimsediğinin işaretleridirler.

Komünizm, Rusya kapitalizmine, gelişmiş bir ekonomi bırakıyor; Rusya'nın çok güçlü bir tekelli devlet olacağı günleri uzak saymak büyük bir yanılmadır. Kurulu büyük işletmeler yeni yetme oligarklarını bekliyor ve bulmakta gecikmeyeceğini düşünüyorum. Rusya, geniş kaynakları, üstün teknolojisi ve yetişmiş işgücü ile bu bölgenin tekelli devlerinden birisi olmakta gecikmeyecektir; hesapların buna göre yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Agresif Almanya ile tekelli dev Rusya; bir ittifak içinde olabilecekler mi, önemli soruyu burada görüyorum. Eğer Ekim Devrimi olma-

Levent Şahverdi Arşivi

saydı, bu ihtimallerden birisi olarak ortaya çıkıyordu; şimdi de ihtimallerden birisi olarak duruyor.

Amerika ne yapabilir; Rusya'nın yeni doğacak oligarklarına, tulumbayı çalıştıracak kadar yardım ve ek olarak da yönetme morali verebilir mi? Şu anda net bir cevap verecek durumda değilim; gerilemeye geçmiş Amerikan ekonomisinin ayıracağı kaynakların fazla olamayacağı kesindir. Ayrıca yeni Rusya yönetiminin henüz kalıcı bir çizgi geliştirebileceğine de ihtimal veremiyorum.

Bu soruların Türkiye emperyalizmi açısından önemi şudur: Eğer Rus-Alman hattı oluşursa, Türkiye, kaçınılmaz olarak zayıf Washington emperyalizmiyle iş tutmak ve bir çizgi oluşturmak zorundadır. Birikim bunu kolaylaştırıcı yöndedir; ancak, güçlenecek Rusya tekelli devi ile rekabetinde, Türkiye'nin Amerikan emperyalizminden nasihattan başka alacağının fazla olacağını sanıyorum.

Rus-Amerikan hattının oluşturulması halinde ise Alman-Türk hattı gelişebilecektir; bunun daha imkanlı ancak daha sorunlu olacağını tahmin etmek zor değildir. Enver'in bir Alman adamı sayıldığı 1918 yılında bile Türk ve Alman kuvvetleri Ön Kafkasya'da çatışmanın eşiğine gelebildiler.

Alman-Rus hattının oluşması halinde Kürt Alanı'nda bir Almanofil Kürt hareketi yaratılacağını tahmin etmek zor görünmüyor; Berlin yönetiminin, Barzani ve Talabani ilişkilerini Washington'dan koparmak için çalışmasını beklemek gerekiyor.

Alman Hükümeti'nin, Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarına, kendi adamları Mesut Yılmaz'ın başbakanlığı zamanında bile sert tepki göstermeleri, Kürt Cephesi'nde dostluk yaratma girişimlerinin bir sonucu olmalıdır.

Bu dostluk arayışında Pkk için hiçbir yer göremiyorum; hiçbir emperyalist ülkenin Pkk'nin gelişmesinden olumlu bir sonuç beklemesini beklememek gerekiyor. Berlin'in, Lenin'i Petrograd'a götürdüğü biliniyor; ancak bu, uzamış bir dünya savaşının sonlarına doğru ortaya çıkıyor. Savaşa karşı Bolşevizm, Rus cephesini çökertmek için, Almanya'nın geçici müttefiki sayılıyor; ancak şimdi böyle bir durum görülmüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Rus-Alman ve dolayısıyla Amerikan-Türk hatlarının oluşturulması halinde hem Washington'un ve hem de Ankara'nın bölgede daha zor bir durumla karşılaşması ve daha agresif olması kaçınılmaz görünüyor; böyle bir durumun Kürt hareketliliği içinde de beklendiğinin işaretleri ortaya çıkıyor. Son Hep Kongresinin "tek çizgi" izlenimini veren bir yapıya doğru bir yönelişi başlatması Kürt solu ve hareketliliği içinde yeni ayrışım ve oluşumların da işaretlerini getiriyor; bu işaretler içinde Washington-Ankara yakınlaşmasına bir de Şam eklenerek, Bekaa Vadisi ile ilgili olarak burjuva basınının bilinen senaryoları yeniden gündeme getiriliyor.

Burada söylenebilecek olan şudur: Bölgeyle ilgili her türlü kamplaşmada PKK'nin yeri bulunmuyor. Bu bir değerlendirmedir; ancak değerlendirmeleri birer temenni haline getirenler ve daha sonra da temennilerini gerçek sayıp bunun üzerine politikalar kurmak isteyenlerin çıkabileceğinden kaygı duyuyorum.

Kaygı ile umut ikiz kardeş oluyorlar.

Anti-emperyalizm ile anti-kapitalizm de zaman zaman dost ve çok zaman da düşman iki kardeştirler. Türkiye solunun altmışlı yıllar pratiğinin sonlarına doğru düşmanlık yanı ağır bastı; öyle hatırlıyorum. Bu, o sıralarda netlikle çözümlenemiyordu; Kürt Cephesindeki gelişmeler eksik kalan netliği tamamlıyor.

"Milli" yanı çok ağır basan bir anti-emperyalizm zorunlu olarak anti-kapitalizmden uzaklaşıyor. Her unsuruyla Kürt bir anti-emperyalist mücadelenin, hiç kuşku yok, millilik yanı tam, ancak anti-kapitalist yanı eksiktir; sonuca da yavaş yürüyeceğini ve çok zaman da hiç ulaşamayacağını düşünebiliyorum.

Anti-kapitalist yanı canlı bir anti-emperyalist mücadelenin ise "sınıfi" yanının yüksek olacağını, ancak, milli yanında eksikliklerini ezen ulusun devrimci hareketiyle kapatacağını kabul etmek zorunluluğunu görüyorum. Daha radikal bir içerik taşıyor ve zahmetli de olsa, sonuca ulaşmasını çok daha kesin görebiliyorum.

Emperyalist merkezin kontrol sistemini zayıflatmayan bir anti-emperyalist mücadelenin katedeceği mesafe daha uzun görünüyor. İrlanda örneği, bu açıdan, son derece düşündürücü bir tablo çiziyor.

Hem sınıfi tabanı yüksek ve hem de ezen ulusun devrimci hareketiyle birlikte harekete geçen ve çözümler üreten bir anti-emperyalist mücadelenin başarı şansının daha yüksek olduğunu sanıyorum. Daha çabuktur; ancak hiçbir zaman çok çabuk değildir.

Burada bir soru ortaya çıkıyor: Türkiye Devrimi ve Kürt yükselişi ne ölçüde içiçedir? Bu soruyu sormakla yetiniyorum* ve şimdilik bir cevap arama gereğini duymuyorum.

Bunun yerine bir ikinci soruyu ortaya atmak durumundayım: Türkiye'nin, ister Alman ve daha yüksek bir ihtimalle de, isterse Amerikan hattı ile emperyalist senaryosunu gerçekleştirmede başarı elde etmesinin Türkiye devrimi üzerindeki etkileri ne olabilecektir?

Benim dışımdaki bir Ortodoks marksistin bundan çelişkilerin daha ileri bir aşamaya ulaşacağı ve bu nedenle devrimi güvence altına alacağı sonucu çıkarması ihtimal dahilindedir.

Böyle düşünmüyorum ve devrimi geciktirici, görünmez bir gelecek ve takvime bağlayacağı bir potansiyel sayıyorum.

Bunu şöyle anlatabilirim; Orta Asya'da Türkik kökenli ülkelerin Türkiye nüfuzuna girmesi, Türkiye'ye her adımda birkaç Konya ya da Kayseri'nin eklenmesi anlamına geliyor.

Türkiye gericiliği, Orta Asya'da büyük kaynak zenginliği kadar çok daha büyük gericilik bulacaktır ve böylece her açıdan daha da "güçlenecektir"; bunun görülmesi gerektiğini düşünüyorum.

Görmek, yeni görevler demektir. Görev, sorumluluk ile birlikte ortaya çıkıyor.

Bu noktayı ayrıntıyla geliştirmek gereğini duyuyorum; eğer Türkiye Devrimi ile Kürt yükselişinin yazgıları birlikte biçilmişse, bir bölge devrimi zorunluluğunu görmemek imkansız görünüyor. Bölge devrimini zorunluluk olarak görme eğilimi taşıyorum.

Herhalde benim düşünce sistemim içinde sürprizli bir yere sahip değil; 1 Mayıs 1987 yılında, Sovyet düzeninin çözüleceği kimsenin ve bu arada benim aklımda yokken, Doğu Sosyalist Cumhuriyetler Birli-

* Şimdi cevap verebiliyorum, Kürtler, ne yazık ki Türk Devrimi'ne karşı bir yere düştüler. Gerici oldular ve Türk gericiliği ile kader birliği içindeler.

Levent Şahverdi Arşivi

ği projesini ortaya atabildim. Şimdi bu projenin daha büyük bir şans ve gereklilik taşıdığına inanıyorum.

Kuşkusuz sosyalist sistemin çözülmesi bu birlikte tüm bileşenlerin sosyalist olma şansını azaltacaktır; önemli olan sosyalizme açık olmaktır. Bu bölgenin Batı sınırını, Elenler'i ve Bulgarlar'ı içine alacak bir biçimde düşünüyorum, dünyanın en güzel ortakçı düzenini kuracağından hiç kuşku duymuyorum; Ermeniler'i içinde ve İraniler'i dışında görüyorum. Irak ve Suriye kesinlikle, bölge tanımının içinde yer alıyor. Yeltsin'in Gürcüleri dışlamasını da sevinçle karşılıyorum.

Şunlar eklenebilir; Türk Devrimi ile Kürt Hareketliliği yazgı bütünlüğü içindeyse, bir bölge devriminin motor gücü olabilecek dinamiği de içeriyorlar. Sovyet sisteminin çözülüşü, bölgeyi genişletiyor ve bölge devrimini, dünya devriminin kaldıracı haline getiriyor.

Hep bu bölgenin insanı olmaktan heyecan duydum. Hiçbir zaman Avrupa veya Amerikan dünyasına özenmedim.

Avrupa ve Amerikan dünyasının insanlığın düşmanı olduğuna inanıyorum. Bunu, politik olarak değil felsefi planda dile getiriyorum. Avrupa ve Amerika'da insan sürüdür. Felsefi anlamda insan değil, Kafka'nın ünlü öyküsündeki gibi, tahtakurusudur.

Tekellerin olduğu yerde insan, tahtakurusudur.

Kapitalizm, kaçınılmaz olarak tekeller düzenini açıyor.

Ortakçı düzen, bu nedenle, zorunluluk oluyor.

Tekeller düzeni, gittikçe, insana yapabileceğinden çok daha önemsiz işlevler yüklüyor: Sürüleşmek kaçınılmazdır.

Dünya devrimine kapı açan bir bölge devrimi, insanı büyütücü tek yoldur.

Bu dünyayı eline alabileceğine inanmayan bir kimsenin devrimci olabileceğine hiçbir zaman inanmadım. Şimdi de inanmıyorum.

Bu bölge gençliğinin önündeki imkanları düşündükçe büyük bir heyecana kapılıyorum.

İnsanlık, hep kendisini arayan büyük bir serüvendir.

Yaşamak ise ancak serüven olduğu zaman yaşamaya değiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Kitap İçin İkinci Ek:
Millet İktisadı Üzerine Notlar

Sıradan insan için önemli olan tarihtir.

Bilimde ise tarih yöntemi ön plana çıkıyor. Tarihin zaman zaman son derece yanıltıcı olmasına karşılık, tarih yöntemi bilimin en büyük kaynaklarından birisi oluyor ve doğrunun en sağlam doğrulayıcılarının da başında geliyor. Ne yazık bu, bugüne kadar yeterli ölçüde kabul görmüyor.

Kabul görmemesinde bir Soğuk Savaş bilim felsefecisi olmaktan ileri geçemeyen Popper'in önemli katkısı var.

Popper'in agnostik olduğu yavaş yavaş kabul edilmek zorundadır.

Popper, tarihçi yöntem sahiplerinin, kendince, "sociology is theoretical history" görüşüne karşı çıkıyor, ömrünce bunu çürütmeye çalışıyor*; bilim için tek önerisi "piecemeal tinkering" oluyor. Bunu tenekecilik olarak Türkçeleştiriyorum.

Milton Friedman'ın bütün yaptığının bu gerici bilim felsefecisinin görüşlerini iktisata taşımaktan ibaret olduğunu düşünüyorum.

Friedman, bir tenekecidir.

Türkiye'de iktisat mesleğinde öğretim işini üstlenenlerin pek büyük bir bölümünün Friedman'cı olduğunu görüyorum; bunlar da tenekecidirler. Çok uzun olmayan bir zamanda iktisat mesleğinin tenekecilik krizini atlatarak tarihçi yöntemle birlikte yeni gelişmelere açılacağına inanıyorum.

Tarihin yazdıklarından birisi şudur: 1071 yılında Malazgirt'teki sa-

* K. R. Popper, *The Poverty of Historicism*, London, 1957-1961, s. 39

Levent Şahverdi Arşivi

vaşta, Türkler, cephenin iki tarafında yer aldılar. Ancak bir süre sonra Roma orduları arasında yer alan Türkler, milli duygularını duydular ve Selçuklu tarafına geçerek Küçük Asya'yı Türklere açtılar ve pek üstü açılmamakla birlikte, böylece, Anadolu'nun Türkleşmesini başlattılar. Ortaokullardan beri tarih derslerinde okutulan bu "gerçekler" tarihçi yöntemin sınavından geçemiyorlar; bu kısa incelemeye bununla başlamak istiyorum.

Önce parantezlerimden birisini açmak durumundayım; kuantum fiziğindeki gelişmeler, epistemolojide sıçramalara gebe görünüyor. Ne yazık, fizik son derece uzmanlaşmıştır, bu nedenle buradaki gelişmeleri çok yakından izlemek imkanı doğamıyor. Bunun için bu parantezin içini; kuantum fiziğinden değil kendi çalışmalarımdan birisiyle doldurmak zorunda kalıyorum. Çalışmalarımın birisinde, 1960 yıllarında Türkiye'de bir Türkiye Komünist Partisi olduğunu ortaya çıkardım; bilinen komünist partisinin dışında ve bunun varolma çabaları gösterdiği bir zamanda böyle bir bulgu hem itiraz görmedi ve hem de önemli bir kabul gördü. Böyle bir durum bende şöyle bir soruya yol açtı: Acaba o dönemde "gerçekten" Türkiye'de bir Komünist Partisi faaliyet gösteriyordu da bunu benden başka kimse göremiyordu ya da ben yazdığım için bu dönemde Türkiye'de bir Komünist Partisi "gerçek" oldu? Böyle bir soru hem gerçekle bilgiyi içice sokuyor ve hem de yaşamı, yaşanmaya değer bir serüven haline getiriyor. Sorunun ve kuantum fiziğinin epistomolojik değerini burada görüyorum.

1071 yılındaki savaşa gelince, burada yanlış olan şöyle görünüyor; millet olmak bir aidiyet bilincidir ve bu dönemde, dünyanın hiçbir yerinde aynı kandan gelenler arasında bir aidiyet bilinç veya duygusu bulunmuyor. Dolayısıyla Malazgirt'te, cephenin iki yanında olanlara "Türk" demek imkanı yoktur; bunların birbirine bağlılık duygularından ve bir millet olmalarından söz etmek mümkün görünmüyor.

"Millet" tarih sahnesine kapitalizmle birlikte çıkıyor.

Daha önce var olan, parçalılıktır. Daha önceki aidiyet durumu, çok büyük ölçüde fizikseldir ve güçten, birlikte iş yapmaktan, ganimet toplamaktan, varolabilmekten, savaşmaktan kaynaklanıyor; eninde sonunda bir güçlü liderin etrafında toplanma olarak beliriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Kısa yazabilmek parantez açabilmektir.

Marksizmin ve leninizmin değerinden en küçük bir kayba uğradığını düşünmüyorum. Marx, tarihe düşmüş, en hırslı kitap oburlarından, sözcüğün en olumlu anlamında ansiklopedik bilgisi en geniş olanlardan ve en büyük bilim adamlarından birisidir; Lenin, bir büyük politikacı ve büyük devrimcidir. Böyle olmakla birlikte Sovyet düzeninin çöküşü, benim bu düzenin çözülüşünden önce başlatmaya çalıştığım bir sürece daha büyük bir hız kazandıracaktır; Marx'a ve Lenin'e daha soğukkanlı bakma imkanı doğuyor. Bunun hem bir devrimci ve hem de epistomolojik zorunluluk olduğunu görüyorum: Devrimin eşiğindeki ülke ve bölgelerde, kutsallıklar dinselliklerini yitiriyorlar. Bilgi teorisi öndeki yeni ve daha önceki kutsallıklarla çözülemeyen sorunları çözme zorunluluğuyla karşı karşıya geliyor.

Marx'ın iktisatında katılmadığım bir yana işaret etmek istiyorum; aslında bütün düşüncesinin rengi olarak ortaya çıkıyor. Marx, Komünist Manifesto'dan başlayarak, olgunluğa büyük bir eğilim gösteriyor, "maturity biassed" türünden ifade ederek tenekeci öğretim üyelerinin yetiştirdiği kuşakların anlamalarını kolaylaştırabileceğini sanıyorum. Devrimde, çelişkilerin olgunluğuna, devlette burjuva sınıfının gelişkinliğine ve millette pazarın büyümesine, bir yatkınlığı gözleyebiliyorum.

Yalnızca bilgi teorisini ilgilendirmiyor veya başka bir söyleyişle sadece "akademik" olmuyor; çelişkinin varlığı, zenginliği ya da dağılmışlığı devrim için gerekli iken, daha gelişmiş çelişkiyi, üstelik Marx ile Engels'in işaret ettiği türden bütün çelişkilerin gelişerek emek-sermaye çelişkisine dönüşmesini devrimi çabuklaştıran değil geciktiren bir etken olarak görüyorum.

Devletin ortaya çıkması için ise burjuva sınıfının gelişmesinin değil doğumunun önemli olduğunu düşünmeye başlıyorum; devlet, burjuvaziye, sınıfını geliştirmek ve zenginleştirmek için gerekiyor. Devlet, burjuvazinin rakiplerini yok etmesi, yok edemezse teslim alması ve bunun içinde kendisini güçlendirmesi demektir; güçlü bir burjuvaziden daha çok güçler dengesini kendi lehine çevirebilen genç bir burjuvazinin varlığını gerekli yapıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Millet ile ilgili çözümlemelerim de bu yönde, ancak daha karışıktır; bir milli devlet için, örnek olsun, dilin gelişmesini ön koşul saymayı anlamıyorum. Çağdaş Fransız devleti kurulmadan önce Fransızların dil birliğinden söz etmek imkansızdır; aynı biçimde, Yaban'da Yakup Kadri'nin çizdiği türden, modern Türk devleti kurulmadan, Türkler birbirinden Pencaplı Hintli ile Londralı İngiliz kadar uzak görünüyorlar. Dil birliğinin, modern Türk devletinin dayanaklarından birisi olmadığı sonucu beliriyor.

Güzel; ancak her çözüm bir yeni soru oluyor. Ortak Türk dilinin doğuşu, milli bir pazarın sonucu mudur; bu soruya "evet" denmediği sürece ulusun ve dilin ortaklığının doğuşunda "milli pazar" için tanınan ağırlıklı yerin tartışmaya açılması gerektiğini ileri sürebiliyorum. Yirminci yüzyılda, Türkiye pazarının "milli" olabileceğini iddia etmek, bana oldukça, kuşkulu görünüyor.

Diyarbakır çarşısında arçelik buzdolabı satan Vehbi Koç bayiinin, köyden gelen alıcısıyla, içinde "arçelik" ve belki de "buzdolabı" türünden yabancı sözcükler bir yana, neden bir yabancı dilde ve Türkçe konuşmaları gerektiğini anlayamıyorum; pazarın enternasyonal olması, dilin Kürtçe olmasını engellemiyor. Buradan şu sonucu çıkarıyorum; milletin oluşumundaki pazarın rolünden, pazarın mutlaka "milli" olacağı sonucuna varamıyorum.

Parantez açmayı sürdürmekte yarar var. Zengin iktisat tarihinde milli pazarlar sanıldığından azdır. Orta Çağ ve "Büyük Endüstri", bir ayrıntılı çalışmamda göstermeye çalıştım*; bütünüyle enternasyonalist bir sanayidir; hem hammadde kaynakları ve hem de mahreçler ağı itibarıyla o zamanlar varolan dünyanın her yanına yayılmıştır. Her ne kadar endüstri devrimini duymamışsa da, Adam Smith'in kitabını okumak, sanayi devrimi eşiğinde iktisatın son derece enternasyonalist olduğuna inanmaya yetebiliyor; sanayi devriminin çok kısa döneminin bir iç pazara kapanma eğilimi gösterdiği doğrudur, ancak bu da dünya pazarlarından kopamıyor.

Sovyet sosyalizmi, Say'ın pazar yasasının sınırlı bir süre için ve kapalı "milli" bir ekonomide geçerli olabildiği tek uygulamadır; bu da,

* Y. Küçük, *Bilim ve Edebiyat*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985.

Levent Şahverdi Arşivi

Say'dan çok Tugan'ın ve daha sonra Lenin'in "Pazar Sorunu Üzerine" yazdıklarında teorik temellerini buluyor. Ayrıdır; ancak Sovyet düzeni de buna dayanma iradesini gösteremediği için yıkılıyor.

Buradan önemli olduğunu sandığım bir sonuca yaklaşıyorum; pazarın "milli" olup olmaması önemli görünmüyor, ancak, bir asimilasyon, birbirine benzetme, sürecini gerçekleştiriyor. Bir yandan, pazarın olmadığı yerlerdeki parçalılığı ortadan kaldırıyor ve diğer yandan da, benzerinin varlığını bilmeden doğan bir aidiyet duygusuna kaynaklık ediyor.

Burada altı çizilmesi gereken asimilasyon ve aidiyet duygusudur; pazar bunların ortaya çıkışının mekanizmalarından birisi oluyor. Uzun savaşları, Haçlı Seferi örnektir, büyük felaketleri veya uzun devrimci mücadeleleri de aynı tür mekanizmalar olarak görebiliyorum.

Aidiyet duygusu ve birbirine bağlılık en çok köyde var; köyü ise sermayeden özgür bir yerleşim birimi saymak mümkündür. Köyde aidiyet duygusu, kan birliği kadar ortak felaketlerden ve yazgıdan kaynaklanıyor. Ayrıca köyde dil, en ilkel ve aynı anlama gelmek üzere en saf biçimiyle yaşıyor ve kendisini koruyarak sürdürüyor.

Parantez açmayı sürdürüyorum: Felsefesi ve iç konuşmaya dayalı romanı olmayan bir toplumun dilinin gelişebileceğini ve böyle bir dilin gelişmiş sayılabileceğini hiç düşünemiyorum. Ancak benim düşündüklerimi tenekeci profesörler hiç düşünemiyorlar.

Hep kovulup ve üniversiteye her dönüşümde, hiç yitiremediğim umutluluğumla "meslektaşlarımın" yazdıklarını ve kitaplarını okumaya çalışıyorum. Bu arada en çok takıldığım "anamal" oluyor; bir mesleğin böylesine gerilemesine yine de şaşırıyorum. Köylülüklerini reddetmekle birlikte aydın ve dilci olamayan Türk Dil Kurumu "uzmanlarının" sözcüğün en olumsuz anlamıyla bu uydurmalarının tenekeci profesörlerce böylesine kolaylıkla benimsenmesi son derece şaşırtıcıdır. Aynı derecede üzücüdür.

"Capital" sözcüğü, "capita", baş veya kelle anlamına geliyor, sözcüğünden çıkıyor; Osmanlıcası, çıkışına çok uygundur. Sermaye, "ser", baş ve maya, bir anlamda bekledikçe çoğaltan anlamına gelen sözcüklerden oluşuyor; son derece bilimseldir. Bunu, "anamal" olarak anla-

Levent Şahverdi Arşivi

mak ve anlatmak imkansızdır; "capital", iktisat disiplininde bir "mal" değildir ve "mal" olsa bile ana ile bir ilgisi bulunmuyor. Sermayenin "ana" ile ilgisinin olmadığını görmek için herhangi bir randevu evine gitmek zorunlu değildir; ancak randevu evi edebiyatını bilmek yetebiliyor. Randevu evlerinde ana'lar "sermaye" ve sermaye'ler "ana" değiller; bu en eski pazar, bir yanlışlığı göstermesi açısından yüksek bir değer taşıyor.

Saflık, gelişkinlik demek olmuyor; ancak, antropolojiyi, yatay düzleme yatırılmış tarihçilik olarak anlayabiliyorum. Antropolojik araştırmalar yapma imkanım yok; yalnız saflık aradığım zaman köye başvuruyorum. Köyde, kapital'in ve sermayenin tam karşılığı olan bir sözcük var: "Başlık". Bu sözcük hem bilimsel ve hem de dil bilim anlamında tamı tamına sermaye demek oluyor.

Yavaş yavaş köyü düşünmek bana iktisatı anlamanın önemli anahtarlarından birisi olarak geliyor; köyü düşünüp tersine çevirdiğim zaman emek-değer yasasını çözebiliyorum. Emek-değer yasası, en az çabalar yasasıdır; bu yasa, hiçbir köye hiçbir zaman uğramıyor. Köyde herşey, gerektiğinden çok büyük bir zahmetle ve çok büyük bir gösterişle gerçekleştiriliyor; belki de köylü için iş yapmanın Fransızca "ban", İngilizce "to ban", mahkum etmek, zorlamak, sözcüğüyle*, Türkçe'ye de giren "banal" sözcüğü avam tabakasının yapacağı "iş" demek oluyor, özdeş olması, gösterişin kaynağıdır. İş zorla ve başkası için yapılıyor; hem zahmeti daha çok oluyor ve hem de göstermek gerekiyor.

Bir zorunluluğun bir yaşam biçimine dönüşü şaşırtıcıdır; köylü, acısını dövünerek ya da yüzünü parçalayarak göstermek gereğini duyuyor. Uzun tutabiliyor. Burjuva, acısını bile en az çabalar yasasına göre duyabiliyor; değil yüzünü parçalamak, acısını göstermeyi bile estetik dışı sayıyor ve mümkün olduğu ölçüde kısa tutuyor. Ulusların geliştikçe, burjuvalaştıkça, cenaze törenlerinin kısalmasını çok öğretici buluyorum: Emek-değer yasasının acımasız bir uygulamasıdır.

Parantezi sürdürüyorum: Türkiye'de ünlülerin cenazesinin bir "Müslüman kokteyli" haline dönüştürülmesi ve saygın tabutların

* Osmanlıca "celp" sözcüğü ile karşılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

önünde toplanan aynı ölçüde ünlü aydınların şen şakrak birbiriyle sarılıp öpüşmesi, tabutta yatandan daha çok günlük işlerini konuşmaları, emek-değer yasasının ve gelişmişliğin yaşanması anlamına geliyor. Bu açıdan baktığımda ve yurtdışında gördüğüm Funeral'lerin ciddiyeti ile karşılaştırdığımda, Türkiye'nin gelişmişlik açığını hızla kapatmaya başladığını düşünebiliyorum.

Dil, en az çabalar yasasına göre işliyor; köyde, emek-değer yasası ve aynı anlama gelmek üzere en az çabalar yasası işlemiyor. Pazarda ise egemendir; Fransız dilindeki yazılış ile söyleniş arasındaki bu önemli fark, en az çabalar yasasının etkisine güçlü bir işaret oluyor. Pazar, söylenişi kısaltıyor; ancak hukukçuluktan gelme noterler, eski yazışta ısrar ediyorlar. Bu ısrar, iktisatın temel yasalarından birisinin gözlenmesini son derece kolaylaştırmış oluyor.

Aidiyet; en çok köyde vardır.

Köy, milletin embriyonik olarak bulunduğu yer anlamına geliyor; bunda sürekli olarak ortak felaketle karşı karşıya gelmek kadar sermayenin yokluğunun da büyük etkisi olmalıdır. Şimdi millet iktisatında sermayenin konumuna değinmek istiyorum.

Etkisi ikili görünüyor; pazarı genişlettikçe, parçahhk duvarlarını yıktıkça, feodalitenin çok sayıda biat, hommage, düzenlerini tek tek ortadan kaldırdıkça, ortak aidiyetin ve böylece milletin oluşumuna önemli katkıda bulunuyor. Ancak bu etki ve katkı, daha çok sermaye formasyonunun başlangıç aşamalarındadır.

Sermaye, varolabilmek için büyümek zorunda olan antite'dir. Rekabetçi kapitalizmdeki rekabet, varolmayı, ancak daha güçlenmek ve böylece, diğerlerini ortadan kaldırmak ve yutmakla olanaklı hale sokuyor; bu, yasadır. Buna ek olarak, Marx'ın açıklık getirdiği realizasyon teoremi de sürekli sermaye birikimini kaçınılmaz yapıyor.

Sermaye sürekli büyüyecek, yoksa yok olacaktır; bu tekellerin kaçınılmazlığı yasasını ortaya çıkarıyor. Tekellerin varlığı ise emperyalizmin bir başka türde söylenmesi demektir.

Parantez açıyorum: "Tekelci" sözcüğü ile "tenekeci" sözcüğü aynı dil yapım kuralına dayanıyor. "Tenekeci", teneke yapandır ve "tekelci" tekel yapan olamaz; burada bir anlamsızlık görüyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Bilim, eninde-sonunda, dilde netlik ve titizliktir.

Tekellerin egemen olduğu düzene "tekelli" düzen demek gerekiyor.

Parantezi sürdürüyorum: "Marksist" sözcüğü de zaman zaman "Marksçı" ya da İktisat Fakültesi'nin eski ve saygın profesörlerinden sevgili dostum Sencer Divitçioğlu'nun bir süre pazarlamaya çalıştığı türden "Marksgil" sözcüğüyle karşılanmak isteniyor. Her ikisinin de yanlış ve yetersiz olduğunu düşünüyorum.

"Marksçı" sözcüğü "tenekeci" sözcüğüyle aynı yapım düzenine sahiptir; bir kimsenin Marx'ı yaptığını anlatması imkansız sayılmalıdır; "gil" eki ise, baklagil örneğinde olduğu türden bir aileyi belli ediyor; burada ise bir aileden daha çok Marx'ın öğretisine aidiyet anlatılmak durumundadır. Böyle bir anlatım, Arapça'da "-i" eki, ilmi örnektir, gösteriliyor. Türkçe'de kavramsal bir aidiyet olduğu zaman "-sel" eki kullanılabiliyor; "bilimsel" en çok bilineni oluyor.

Arapça'da "-i" eki, doktriner bağlılıkları da gösterebiliyor; bir kimseye bağlılık yine bu ekle yapılabiliyor. Musa'dan, Musevi, İsa'dan İsevi ve Muhammed'ten Muhammedi, bunun en çok bilinen kullanımlarıdır. Türkçe'de bu yola gidilmiyor; Markssal denilmiyor.

Türkçe'de bir büyük isimden çıkış ya da bu izme bağlılık, "-li" ekiyle gösteriliyor; yine en büyük kaynak köy'dür. Bugün de pek çok yerleşim yerinde "Ahmetli" ya da "Ömerli" köyleri ya da benzerleri görülüyor; bu köy adları, bu köylerde ahmet veya ömerlerin çokluğunu değil bir önemli Ahmet veya Ömer'in bulunduğuna işaret ediyor.

Türkçe'de marksistlere "markslı" demek zorunludur. Arapça'da bunun tam karşılığı, Abbas isminden gelen Abbasi'dir. Türkçe'de daha çok yaygın karşılığı, "devletlu" veya "devletli", ancak bundan da öte, "Selçuklu" ve "Osmanlı" sözcükleridir. Bu son ikiliden birisi Selçuk'a ve diğeri de Osman'a bağlılığı ifade ediyor. Markslı, Marx'ın düşünce yöntemi ve öğretisinin temeline bağlı olan kimsedir.

Parantezi kapatıyorum; ancak Selçuklular bir yana, Batı'da modern millet ve devletlerin doğuşundan nerede ise iki yüzyıl öncesinde bile Türklerin hanedanı ile devleti birarada kurmaları ve millet kavramına çok uzak kalmaları son derece şaşırtıcı ve öğreticidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Öğrenmek için önce şaşmak gerekiyor.

Bugün Türkiye üniversitesinde öğretim üyelerinin çoğu şaşırma hassalarını yitirdikleri veya hiç kazanmadıkları için de bilim adamı olamıyorlar. Teneke cidirler.

Osmanlı düzeni de tekelli bir düzen türünden yayılmacıdır; teknik anlamda emperyalist değil emperyal bir özellik gösteriyor. Yayılması, tekelli sermayeye dayanmıyor; önce akıncılara ve daha sonra yeniçeri birliklerine bağlı kalıyor. Yayılmasının milliyete dayalı bir söylemi ve ideolojisi bulunmuyor.

Emperyalizm, tekelli düzenin sınır ötesi görünümüdür. Tekelli düzende sermaye millet iktisatı açısından ikili bir nitelik alıyor; içerde millet ile bağlantısını koparmamakla birlikte sınır ötesinde "milli" görünümünü, önemli ölçüde arka plana atıyor. Tekelli düzen sınır ötesine bir millet egemenliği kurmak için değil, uygarlık taşımak için çıktığı iddiasını taşıyor.

Tekelli düzenin millet bilincinden kaynaklanan aidiyet duygularını erozyona uğrattığı kesindir. Tekelli düzenin, hem agnostik yapısı, hem bireyi edilgen hale getirmesi ve hem de yeni parçalı iktidarlar yaratması açısından feodal düzenle, kapitalizmden çok daha fazla, benzerlik kurduğunu düşünüyorum.

Tekelli düzende, millet bağını zayıflatmış insanların, edilgenleşme sürecinde sürüleşenlerin, spor klüpleri, tekel bayrakları, tekkeler, tarikatlar, sığınaklar, cinsiyet üzerine fırkalar, barınaklar türünden parçalılığı seçmelerini kaçınılmaz buluyorum.

Sosyalizmin, yaşayan bir sistem olarak, ortadan kalkmış olması bu süreçte hızlandırıcı bir etki yapıyor. Çünkü sosyalizm, insanlar arasında bir başka aidiyet bilincini ve bağlılık duygusunu veriyor; bunu duyamayanların sığınak ve barınak aramaları hızlanıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ KİTAP

MARKSİZM

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Bölüm

TÜRKİYE'DE MARKSİST DAMAR VAR

Eşitsiz gelişme yasası, henüz bir yasa saydamlığı ve keskinliğinde geliştirilmiş olmaktan uzak duruyor. Henüz embriyonik aşamasını geride bırakmış olmakla birlikte işlenmesi gereken bir kabalıktadır; içinde bulunduğu kabalık bir yanıyla kalın çizgilerle bir yol göstericiliğe ve diğer yanıyla da içi boş mantıksal tekerlemelere imkan sağlıyor. Başka yasalarla görülmeyen yollara işaret edebiliyor; bu verimliliğin kanıtı oluyor. Ancak eşitsiz gelişme yasası daha ileriye götürülmediği sürece, çıkılan yeni yollarda mesafe almak imkansızdır; gelişmemiş eşitsiz gelişme yasası, sadece patinaj yaratıyor.

Ancak hiç kuşku yok, yirminci yüzyılın ışığı eşitsiz gelişmede ve yasasında yatıyor. Bilimde "ışık" iki yanlıdır; gelecek kadar geçmişi aydınlatıyor ve geleceği yapılandırırken geçmişi değiştiriyor.

Gelişmemiş eşitsiz gelişme yasasıyla bakıyorum; Hegel, buzullaşmış maddenin arasına sıkışmış bir beyindir. Yaşadığı Alman toplumunda Hegel yalnızca beynini geliştirebilir ve havalandırabilir; beyninin havalanmasını, maddenin ve toplumun hareketi yerine koyabilir. Hegel'in yaşadığı sırada Türkiye toplumu, Hegel'inkinden çok daha hareketlidir; ancak derinini hiç etkilemeyen ve yüzeyde sınırlı kalan bir hareketliliktir. Türkiye toplumunun dinamiğini, sınırlı hareketlilik olarak algılayabiliyorum.

Dünya tarihinin, en kolay kafa işini Ricardo'nun önüne koymuş olduğunu düşünüyorum. Artık doğanın ve toplumun derinindeki patla-

Levent Şahverdi Arşivi

malar, yeryüzünü ve insan dokusunu yeni bir mozaiğe kavuşturmuş durumdadır; hem teknolojik yenilikler ve hem de toplumdaki transformasyonu ele alan pamfletler, broşürcükler, dilekçeler ve raporlar, amprisizmin her türünü zenginleştirebilecek bir hazine görünümündedir. Marx'ın somutun zenginliğinde soyutlama olarak nitelediği bir aşama var; Ricardo'nun kişisel talihini oluşturuyor.

Hegel, sonsuz hareketsizliğin ve Ricardo, sınırsız hareketliliğin ürünleri oldular ve ürünleri, kaynaklarının damgasını taşıdı. Türkiye ise doğanın ve toplumun hareketlendiği bir dönemde yüzeysel ve son derece sınırlı hareketliliği aşamadı; Cumhuriyet dönemi de yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonrasına kadar aynı çizgileri taşıdı. Türkiye'nin uzun sınırlı ve yüzeysel hareketlilik çizgisi, teorik kısırlığını doğurdu.

Kemalizmi bu çerçevede ve eğer kabul ediliyorsa bu ışıkta ele almak gerekiyor. Felsefi yanı olmayan, entelektüel tarafı son derece zayıf, bir politik program olarak çıkıyor ve Türkiye'nin teorik sığlığında kendisini bir "doktrin" olarak sunabiliyor. Tanzimatı ve Sultan Hamid'i aşın ölçüde sansür etmesi, İkinci Mahmut'tan derin bir biçimde etkilenmesini ve gerçekte Hamidizmin, sınırlı değişikliğe uğramış bir ortamda devamı olmasını, gözlerden gizlemesine yarıyor.

Kemalizmin ikna edici gücünü yitirmeye başlaması 1960 yıllarının ikinci yarısına denk geliyor. Hangisi sonuç ve hangisi nedendir; bunu tartışmak durumunda değilim. Ancak işte tam bu dönemde, İslami hareket, Kürt hareketi ve sosyalist hareket, Kemalist şemsiyenin altından çıkış mücadelesi vermeye başlıyor. Hiç kuşkusuz çıkış hiçbir zaman mutlak değildir; başlangıçta uzun yıllar gölgesinde yaşadığı şemsiyenin izlerini de taşıyor.

Şemsiyenin fonksiyonlarının tartışılmaya başladığı zaman, Türkiye'ye Marksizmin ciddi giriş yaptığı zaman oluyor. Çok büyük bir gecikmişliği var; fakat yine de bu yanını fazla önemli bulmuyorum. Daha önemli yanı şudur: Marksizmin Türkiye'ye giriş yılları, Avrupa'da canlılığını ve sosyalist dünyada ise yaratıcılığını yitirdiği bir dönemdir. Türkiye'ye Marksizm girerken, Avrupa'dan geldiği ölçüde ölü ve sosyalist dünyadan gelirken ise cansız bir nitelik gösteriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Böyle bir durum, ilk bakışta, başlı başına bir şanssızlıktır. Ancak eşitsiz gelişme yasasının ışığında bakıldığında ise en büyük şansı getiriyor. Avrupa'dan geldiği ölçüde her türlü dinamizmin yitirtici yabancı öğelere bulaşmış ve Sovyetler Birliği'nden geldiği biçimiyle, geçmişin dış politika zorluk ve zorlamalarıyla her türlü basit pratiğin teori düzeyine abartılmasından doğan kıraçlıkla birlikte geliyor.

Marksizm Türkiye'ye bir gözden geçirilme ve uzun yıllar itibarsızlaştırılan bir sözcükle, "revizyon" ihtiyacı ile birlikte giriyor. Marksizmin Türkiye'ye bir "revizyon" ihtiyacı ile girmesini hem Marksizmin ve hem de Türkiye'nin talihi sayıyorum.

Garbaçov çizgisi karşısında takınılan tutum, bu talihi çok açık bir biçimde ortaya çıkarıyor. Marksizmin Türkiye'ye girişinin gecikmişliğine karşın, Garbaçov çizgisinin Türkiye'de ele alınışı, Türkiye'de hem bir marksist damarın olduğunu ve hem de bunun derinlere inmeye başladığını gösteriyor.

Bir bütün olarak ele alındığında Türkiye Marksizminin Garbaçov çizgisini kabul etmediği kesinlikle ve nitelikle söylenebilir. Türkiye Marksizmi, Garbaçov çizgisini kendi yaratıcı gelişmesi içinde görmüyor ve bunun, dünya sosyalizminin içine girdiği güçlükleri çözücü bir yönde gelişebileceğine de ihtimal vermiyor. Bunu Türkiye Marksizmi adına önemli bir olgunluk işareti saymak gerektiğini düşünüyorum.

İki düzeltmeye ihtiyaç var; birincisi Tkp-Tip çizgisiyle ilgilidir. Tkp-Türkiye'de burjuva sosyalizmini ve 1961-1971 Tip'i ise legal sosyalist dönemi temsil ediyor; olumsuzluklarının yanında inkar edilemeyecek ve az denemeyecek olumlulukları bulunuyor. Birleşmelerinden sadece bir burjuva legalizmi çıkıyor ve Avrupa'dan gelen cansızlıkla, Sovyetler Birliği'nden gelen kısırlık, öldürücü etkilerini, en çok bu birleşmenin çocuğunda gösteriyor. Artık tövbekarlık, bir de başkalarının beyni ile düşünmeyi anlatıyor; Garbaçov çizgisinin Stalin ve Brejniyef dönemlerini reddi, Tkp'nin Stalin dönemine ve Tip'in Brejniyef zamanına övgüleri bir yana tövbekarlığın bütün sosyalist kazanımlardan kopuşunu da başlatıyor.

İkinci düzeltme, Tdkp-Tikb çizgisini tartışmaya sokuyor. Tövbekarlık, başkasının beyni ile düşünmeyi anlatıyorsa, Garbaçov çizgisi söz-

Levent Şahverdi Arşivi

konusu olunca Tdkp-Tikb çizgisi bir beyin duruşunu gösteriyor. Bu çizgi, 1956 Yirminci Kongre'yi bir milad olarak alıyor; bir gün öncesinden itibaren bütün geçmiş son derece parlak, bir gün sonrasından bütün yakın zamanlar ise kapkaradır. Böyle bir bakışı marksist yöntemin içinde saymanın mümkün olabileceğine inanamıyorum; marksist akıl yürütmede nokta operasyonları bulunmuyor. Stalin'in bütün başarısı olumsuzluklar üzerine olumluluklar kurabilmesinde ve olumsuzluklar ile olumlulukların mübadelesinde gösterdiği ustalıktadır. Stalin'in tek ülkede sosyalizmden dünya sosyalist sistemine geçişi, son derece büyük olumsuzluklar içinde gerçekleştirdiği ve bu olumsuzluklar için ödenen fiyatın 1940 yıllarından itibaren kendisini açıkça bastırdığı unutulmamalıdır; Hruşov'un kendisi bile ödenen bir fiyat oluyor.

Madde ve düşün dünyasında boşluk hiçbir zaman olmuyor.

Dünyada sosyalist sistemin bir dünya sistemine dönüştüğü zaman da marksist açıdan bir boşluğun doğmaya başladığı görülüyor. Mülk sahiplerinin bakış açısı, dünya sosyalist sisteminde ortaya çıkan marksist boşluktan yararlanarak sosyalist ilkeleri kemirmeye ve sosyalist dünyaya nüfuz etmeye başlıyor. Bunda Stalin döneminin objektif sorumluluğunu görmemek, düşünmeyi bırakmak ve beyni durdurmak demektir.

Sosyalist sisteme bakış açısından Tkp-Tip ve Tdkp-Tikb çizgileri bir ve aynıdır. Her ikisi de bu açıdan, Türkiye Marksizminin dışına düşüyorlar.

Türkiye Marksizminin Garbaçov çizgisini değerlendirmede, sosyalist sisteme Türkiye devrimi açısından bakışının önemli bir yer tuttuğunu sanıyorum. Soğukkanlı ve gerçekçi bir bakış ortaya çıkıyor. Türkiye'de iktidara gelinceye kadar Sovyet sisteminin kapitalist sızma ve taarruza dayanabileceği değerlendirmesini görebiliyorum. Burada bir kaygı görülmüyor ve soruna Türkiye devrimi açısından bakış, eski küfürbaz edebiyatı ve anlamını yitirmiş bir "revizyonist" suçlamasını itibarsızlaştırıyor.

Devrim eşiği, kutsallıkları ortadan kaldırıyor.

Devrim eşiği, yeni büyüklüklerin doğduğu yer ve dönemdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Marksizminin Garbaçov çizgisini kabul etmemesi, böyle bir kaygıdan doğmuyor. Garbaçov çizgisi, gecikmiş sorunlara çözüm bulabilmek için, sosyalizmi karalamaya ve sosyalizmin umut özelliğini ortadan kaldırmaya başlamıştır. Sovyet sistemi içindeki sorunlara çözüm bulabilmek için dünyayı büyük bir çözümsüzlüğün eşiğine getiriyor. Bunu, sorunlu ve haklı saymak mümkün değildir.

Yirminci yüzyıl, bir devrimler çağı olarak başladı. Karşı devrimler dönemiyle kapanma ihtimali hızla yükseliyor. Bunda Garbaçov çizgisinin sorumsuzluğu önemli bir rol oynuyor.

Sosyalizmi, dünyanın yeniden umudu haline getirmede Türkiye Marksizminin sorumluluğu ve şansı var. Bunu görmemenin imkansızlığını görüyorum.

Marksizmin temel önermesine dönüyorum. Marksizm, insanlığın gelişmesini, bir yandan pek çok çelişkinin ortadan kalkması ve diğer yandan bütün çelişkilerin bir tek çelişkiye dönmesi olarak ortaya, koyuyor. Emek ve sermaye arasındaki çelişki bütün çelişkilerin üzerini örtüyor ve Marksizm, bu çelişkinin derinleşmesiyle devrimin yakınlığı arasında bir korelasyon kuruyor.

Türkiye Marksizmi burada bir "revizyon" şansı taşıyor. Önemli olan çelişkinin tek kanalda derinliği değil, kütleselliği ve zenginliğidir. Tek kanalda derinleşmiş çelişki halinde, Abd örnek olsun, tekelsi düzenlemeler, birbirinden çok derin bir çelişki kanalıyla ayrılmış emek ve sermaye arasına koyu bir ideolojik sis tabakası koyabiliyor ve çok derin çelişkiyi fonksiyonsuz hale getirebiliyor.

Önemli olan çelişkinin bir tek kanalda derinleşmesi değil zenginleşerek toplum yaşamının her tarafında kanallar açmasıdır. Emek-sermaye çelişkisi, yoksul köylülüğün çözülmeyen sorunları, halk sorununun toplumu etkileyen bir çelişki düzeyine yükselmesi, mezheplerin politik çatışmalar haline getirilmesi, işsizliğin müzminleşmesi, üniversitelerin işsiz ordusu fabrikalarına dönüşmesi, kültürel ve bilimsel yaratıcılığın durması, emperyalizmin yaşamın en kılcal damarlarına kadar girmesi ve işgal etmesi, tekellerin bütün yurttaşları insanlıklarından çıkararak bir sürüye dönüştürmeyi temel politika saymaları, bugün Türkiye'nin gerçekleridir. Türkiye'de emek-sermaye çelişkisi de-

Levent Şahverdi Arşivi

rinleşerek bütün çelişkileri yutamamaktadır; çelişki kütlesi giderek büyüyor. Böyle bir durum, tekellerin ideolojik sis bombalarını etkisizleştirmeyi son derece kolay bir hale getiriyor ve yığınları düzene yabancılaştırıyor.

Türkiye'de çelişki, büyük lav dalgaları halinde kütlenin üzerine yayılıyor.

Türkiye'de çelişkinin zenginliği, Türkiye Marksizminin de zenginleşebileceğinin işareti oluyor.

Derinliği değil kütlesi büyüyen ve coğrafyası genişleyen çelişki, en acımasız darbeyi bile geçici bir talihsizlik yapabiliyor.

Türkiye'deki marksist damarın genişleyen coğrafyasını görüyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Bölüm

GİZİL VE GİZLİ GÜÇ İŞÇİ SINIFI

Eğer 1917 yılında Ekim Devrimi olmasaydı ve buna ek olarak Lenin, gerçekleştirdiği devrimi Marx'ın adına yazmasaydı, bugün Marksizmden ve Marx'tan geriye ne kalırdı; gerçekten sorulması gerekiyor. Ekim Devrimi'nin böyle bir soruyu önemli ölçüde geciktirmiş olduğu anlaşılıyor. Şimdi ise Ekim Devrimi'nden yetmiş yıldan uzun bir zaman sonra Avrupa'da ciddi bir işçi sınıfı devrimi ortaya çıkmayınca ve bundan ötede de Ekim Devrimi başkentinde devrime kuşku düşüren eğilimler güç kazanınca bu soru, açık veya kapalı bir biçimde ortaya çıkıyor. Soru böylesine açık bir biçimde konmadan, çoğu geçici olmaya mahkum birtakım cevap arayışları, Batı'da ve Sovyetler Birliği'nde birbiri arkasından tartışma alanına sürülüyor.

Marksizmin temel ve hiçbir biçimde vazgeçilmez rengi, işçi sınıfının düzen değiştirici ve devrimci rolüne güvendir; burası düğüm noktası oluyor. Marx'tan ve Marksizmden kalanı tartışmak, bu determinizmden kaynaklanan güveni kabul etmek veya yok saymaktan ibarettir; turnusol kağıdı buraya düşüyor. Güvensizliği ifade edenler ve proletaryaya veda kitapları çıkaranlar, uzun bir zamandır ve özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika ekonomilerinin derin ve kronik bir bunalım içine girdiği son on beş yılda, gelişmiş ekonomilerde bir devrimci yükselişin olmaması bir yana, işçi sınıfının politik hareketinin sürekli mevzi kaybetmesi ve tüm rengini yitirmesine bakıyorlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Burada güvenini yitirenlere güven vermek amacında değilim. Amacım, güven bunalımını formüle ederek bir başka tartışma alanına açılmaktır; benim güvenim tamdır. Çünkü bugünkü sorunun güven bunalımını tartışmaktan çok, işçi sınıfının niteliğini netleştirmek olduğuna inanıyorum. Ayrıca niteliğin netleştirilmesinin güven sorununu da ortadan kaldıracağını düşünüyorum.

Başlarken tekrar etme zorunluluğunu duyuyorum: Her devrim arayışı bilgi teorisinde bir yeniden arayıştır. Doğru bilginin doğuşu, doğrulanması ve doğruluk koşulları, hem bilgi teorisini ve hem de devrim teorisini ilgilendiriyor. Bugün öncelikle bu alanda çaba harcamanın zorunluluğuna değinmek istiyorum.

Bu değinme çerçevesinde bir nokta var: Bugün işçi sınıfının devrimci rolüne güvensizlik ifade edenler, bunu ya fiilen önemli devrimci kalkışmaların olmamasından ya da işçi sınıfının çalışma koşullarının incelenmesinden çıkarıyorlar. Burada bu çıkarımın geçerliliğini tartışmak istemiyorum; parmak basmak istediğim nokta böyle bir çıkarımın tümüyle ampirik olduğudur. Marx'ın işçi sınıfına değiştirici ve devrimci rol bağlaması ise tümüyle teoriktir; tarih felsefesi yöntemiyle elde edilen bir teorik sonuç oluyor. Önce bir teorik sonucun her zaman ve kolaylıkla ampirik bir gözlemle karşılaştırılamayacağına işaret etmek durumundayım.

Marx, Engels ile birlikte Komünist Manifesto'yu kaleme aldığı zaman, henüz 1848 Devrimleri başlamamış bulunuyor; üstelik başladıktan sonra bile Marx, '48 Devrimini, bu devrime çok karşı olan çağdaşı Tocqueville kadar bile işçi sınıfına ve sosyalizme layık bulmuyor. Paris Komünü'ne gelince, Marx'ın, başında buna çok kuşkulu yaklaştığı ve olumlu görmediği ise hep biliniyor. Dolayısıyla şunu netlikle tekrarlayabiliyorum; Marx, Engels ile birlikte, determinizmi formüle ettiği zaman, işçi sınıfının değiştirici misyonuyla ilgili hiçbir ampirik olgu ve bilgi bulunmuyor. Bu açıdan bakıldığında Marx'ın Kapital çalışmasının, bu determinizm önermesini çeşitli olgulardan yararlanmakla birlikte yine de tümüyle teorik planda, temellendirme çabasından ibaret olduğunu görmek gerekiyor.

Marx, insanlığın gelişmesinin durmayacağına inanan bir kuşaktan

Levent Şahverdi Arşivi

geliyor. Yaptığı, burjuvazinin değiştirici rolünü, emek süreci alanına kaydırmak, burada ayrıntılandırmak ve ayrıştırmaktan ibaret görünüyor. Belki de bilimselliğe nerede ise mistik bir güç ifade eden en son kuşakta yaşıyor; sınıf çelişkilerine fizik bilimindeki yerçekimi ölçüsünde önünde durulamaz bir güç veriyor.

Bütün bunlarda en küçük bir yanılgıya düştüğünü sanmıyorum. Türkiye'ye bakılabilir; bu emekçileri sersemleten atmosferde bile, eninde sonunda, en belirleyici olanın emek süreci olduğunu görmemek için kör olmak gerekiyor. Türkiye'nin emekçi örgütleri değil, Washington'daki planlamacılar, Türkiye emekçilerinin çalışma koşullarının patlama sınırına yaklaştığının sinyallerini veriyorlar. Ankara'daki bütün siyaset, eninde sonunda, işçi sınıfının patlamasını önlemek için düzenler hazırlama çerçevesinde oluşuyor.

Eğer Marx, bir ip ölçüsünde yanlış olsaydı bütün baskı mekanizmaları, işçi sınıfını harekete geçirmek isteyen bir avuç devrimci üzerine üşüşür müydü? Bütün bunlar, bu teorik önermenin geçerliliğinden kuşku duyulmaması gerektiğine işaret ediyorlar. Bunu tersinden de söylemek mümkün görünüyor; devrimci olduğu sürece, Marx'ın teorik sonucu geçerliliğini koruyor.

Yalnız burada bir nokta var; Marx'ın önermesinin doğruluğu ile ilgili görüşlerimi ifade ederken, tümüyle Marx'ın formülasyonu içinde kalamadığımı kabul etmek zorundayım. Bunu açıklıkla yapıyorum; çünkü bu hem bilgi teorisini ve hem de kaçınılmaz olarak proletaryanın niteliğini ilgilendiriyor. Yapmak istediğim tartışma burada duruyor.

Üç noktayı arka arkaya yazmak durumundayım.

Bir: Komünist Manifesto formülasyonunda sonra, Marx'ın bu temel determinist yasayı temellendirme çabaları iki şanssız mücadeleden olumsuz ölçüde etkileniyor. Bunlardan birisi, Marx'ın kurduğu bilimsel sosyalizmin, öncelikle ütopyacılarla mücadele ile niteliğini kazanmasıdır. Ütopyacılarla mücadele, ütopyacılık hep geleceği projelendirmek olduğu için, Marx'ın formülasyonunda geleceği kurma tasarılarını sansür etme sonucunu da beraberinde getiriyor. İkincisi, Marx, Bakunin'in adına bağlanan anarşist eğilime de büyük bir müca-

Levent Şahverdi Arşivi

dele açmak zorunda kalıyor. Özünde ve temelinde hem ütopyacılara ve hem de Bakunincilere karşı açılan mücadeleye bir itiraz taşımıyorum; ancak çubuğun tersine bükülebileceğinin kabul edilmesini istiyorum. Bakunin, işçi sınıfı yönetimi için siyasal ve örgütlü mücadeleyi mantıki ucuna götürüyor; Marx, bu ucu kırmak için çubuğu fazla sayılabilecek ölçüde büküyor.

İki: Başka bir yerde, yanlış anlaşılmayı risk ederek, çubuğu tersine bükmek istiyorum. Şunu yazmak durumundayım: Menşevikler, Lenin öncesi Marksizme, Lenin'in kendisinden çok daha yakındırlar. Lenin, menşevizmi ortaya çıkararak, yalnız Rusya'daki devrimci mücadeleyi değil aynı zamanda Marksizmi de kurtarıyor. Marx, büyük bir bilim adamı, Lenin ise inanılmaz bir politikacıdır. Bilim alanında Lenin'i, bugün daha önceleri sandığımdan çok daha fazla Marx'ın sadık bir öğrencisi olarak görüyorum. Politikada ise büyük bir yenilik olarak ortaya çıkıyor.

Emek-sermaye çelişkisi sosyalizmi getirecektir. Henüz gelmiyorsa, bu, bu çelişkinin yetersizliğinden kaynaklanıyor. Yetersizliğin çaresi, emek-sermaye çelişkisinin artmasındadır. Artacaktır. Artması kaçınılmazdır. Önlenemez. Bu önlenemezlik içinde devrim de ortaya çıkacaktır ve üstelik kendiliğinden gerçekleşecektir. Devrim, önemli bir politik müdahale olmadan olacaktır.

Menşevik sav böyle formüle edilebiliyor. Her tarafından ekonomizm akıyor. Menşevikler, savlarının "hakiki" Marx'a ait olduğunu ileri sürebiliyorlar.

Buraya eklenebilecek bir küçük nokta var. Marx'ın teorisini temellendirirken ütopyacılara ve anarşizme karşı mücadele vermek zorunda kalması türünden menşevizm de narodniklere mücadele kanalından ve daha da önemlisi Pyotr Struve ile Plehanov'un başını çektiği legal marksist aşamadan geçiyor. Birincisi politik mücadeleden kaçınmayı, ikincisi ise kapitalizmin okulunda okumayı öğretiyor.

Lenin de buradadır. Ancak içindeki bitmez tükenmez proletarya tutkusuyla, Pyotr Struve'nin hayranı olmasına ve ilk önemli çalışmasını, Struve'yi doğrulamak için yazmasına karşın, menşevizmi geride bırakarak bu aşamalardan çok daha başka yerlere fırlayabiliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Üç: Marx, Sanayi Devrimi'nin teknolojik başarılarının realize edildiği bir zaman aralığında olgunlaştı. Marx'ın olgunlaştığı zamandaki kapitalist performansın gözle görülür ve elle tutulur parlaklığına, kapitalizm, bir daha hiçbir döneminde yaklaşamadı. Bastiat, bu parlaklıktan kapitalizmin ebediliği sonucunu çıkardı. Marx, ise kapitalizmin bütün çelişkileri ortadan kaldırarak emek-sermaye çelişkisini hızla derinleştireceği ve dolayısıyla kapitalizmin mezarına inanılmaz bir hızla yaklaşacağı güvenini buldu.

Hız ve hızdan kaynaklanan tanımladığım güven ayrı; Marx'ın sisteminin belli başlı bloklarının kavramlaştırılmasında Marx'ın manüfaktür aşamayı çok fazla gözönünde tuttuğu izlemini taşıyorum. Bu aşamada işçiler, yeni ortaya çıkan atölye işçileri, işlikte çalışanlar, gerçekten ellerine aldıkları malzemeyi değiştiren ve gerçekten kendi emek güçlerini her gün yaşayanlardır. Hem yarattıklarını görüyorlar ve hem yanlarında yeni bir düzenin oluştuğunu, bir iktidarın bir sınıftan alınıp bir sınıfa geçtiğini duyuyorlar. Okuyorlar. Kendilerinin dünyasını düşleyebiliyorlar.

Bu dönemin emekçileri, Sanayi Devrimi'nden önce yaşayan, Engels'in söylemesiyle, bitkisel yaşam sürdüren emekçilere benzemiyorlar. Bu işin bir yanı oluyor. İkinci yanı, tekelsi aşamada, Lenin'in övdüğü taylorizmin egemen olduğu bir zamanda, örnek olsun, kayış başında sadece bir vidayı sıkıştıran işçiyi düşünmek gerekiyor.

İşte bu noktada Lenin'e tekrar bakmak zorunluluğu var: Lenin, menşevizmi tanımlarken, bilincin götürülmesi gerektiğine de işaret ediyor. Şimdi Lenin'in bu işaretinden seksen yıldan daha uzun bir zaman sonra, çok daha açık olmak zorunluluğu ortaya çıkıyor. Lenin'in işareti işçi sınıfını gizil bir güç haline getiriyor. Burada bazı ara sonuçları yazmak durumundayım.

Bir: İşçi sınıfının gizil güç olması, gücünü azaltmıyor.

Yapılacakların netleşmesini sağlıyor. Bilgide netleşme işlevlerinin açıkça tanımlanmasını da beraberinde getiriyor.

İki: Bilinç götürmeyi sadece söz olarak ele alma dönemi geride kalıyor. Hem Paris Komünü ve hem de Ekim Devrimi, savaş koşulları içinde ortaya çıkıyor. Savaş koşullarını da yalnızca, büyük bir ekono-

Levent Şahverdi Arşivi

mizm ile, sadece ekonomik ve toplumsal matriksin sarsılması biçiminde almamak zorunludur. Bu var. Ancak bunun yanında savaş, herkes için bir şiddet öğretmenidir; politik yanı daha az önemli görünmüyor.

Bu noktayı biraz açmak istiyorum: İnsanlar, eylemli öğrenmeye daha yatkın oluyorlar. Her iki yönde de eylemli örneği tekrarlama eğilimini gösteriyorlar. Ekim Devrimi'nden sonra Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve çoğu ciddi hazırlıklara bile dayanmadan irili ufaklı iktidar denemeleri görülüyor. Fakat 1920 yıllarının başında ardarda yaşanan başarısızlıklar, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, bütün ekonomik koşulların varlığına karşın, bir iktidar denemesine sahne olmuyor.

Üç: Böyle bir netleştirmeden sonra, işçi sınıfına, "efendimiz" ya da "kurtarıcımız" türünden yaklaşımların anlamlı olacağını düşünemiyorum. İşçi sınıfını oluşturanların da her zaman bu tür yaklaşımları anlayabileceğini sanmıyorum.

Şimdi buradan devam etmek istiyorum. İktidar yürüyüşünde ekonomik, politik, ideolojik mücadelelerin yanyanalığı ve her zaman birbirini destekleyeceği savını da tartışmak zorunluluğu ortaya çıkıyor. Burjuvazinin iktidar mücadelesinde bu üç moment, gerçekten yanyana, hatta içice gelişiyor ve gerçekten birbirini destekliyor. Para tüccarlara geçerken feodalleri hem borçlandırarak hem de yoksullaştırarak zayıflatıyor. Artizan, zanaatkar, daha çok okuyor; tüccar, uluslararası ticaret yanıyla da daha çok biliyor. Entelijansiyayı da yanına alarak yeni bir bakış açısını hızla yaşıyorlar. Varolan ve o zamana kadar işlemez olarak tutulan "konuşma yerlerini", parlamentoları, meclisleri yavaş yavaş işleterek, karar verme yetkisini buralara ve dolayısıyla kendilerine aktarmayı başarıyorlar.

Bunların hepsi burjuvazinin iktidar mücadelesinde görülüyor, işçi sınıfının iktidar mücadelesinde ise görülmüyor. Görüldüğü ölçüde de, çok zaman, iktidarı yaklaştırmıyor ve uzaklaştırıyor. Tek tek işçilerin zenginliği, işçi olmaktan çıkmaları anlamına geliyor. İşçi sandıklarının ya da sendikalarının zenginlikleri, İsrail, Almanya baş örneklerdir, tümüyle işçi örgütlerinin kurulu düzenin koruyucusu olmaları sonucunu doğuruyor. Sendikaların ekonomik mücadelesinin sermaye iktidarını

Levent Şahverdi Arşivi

sarstığını söylemek için aşırı iyimserlik sınırlarını da aşmış olmak gerekiyor. Sendikalar güçlendikçe varolan iktidarı paylaştığı illüzyonuna kapılıyor. Kendisinin iktidarından daha da uzaklaşıyor.

Bütün bu söylenenlerden bir önemli sonuç çıkarıyorum: Sendikal mücadeleyi reddetmemekle birlikte bu haliyle işçi sınıfının iktidar mücadelesinde önemli bir kanal olarak göremiyorum. Ancak bu noktada tek olmadığımı da biliyorum. Türkiye'de devrimci Marksizmin kuvveti, bu haliyle sendikal mücadelenin yetersizliğinde, büyük bir beraberlik olmasıyla da kanıtlanıyor.

Çeşitli arayışlar var; fabrika komiteleri ya da işyeri kurulları bu arayışlardan birisidir. Ancak şimdiki haliyle ve özellikle Çetin Uygur ve arkadaşlarının önerilerine göre, fabrika komiteleri, sendikal mekanizmanın içine yerleştiriliyor. Böyle bir yerleştirme, arayışı, çıktığı anda ortadan kaldırıyor. Böylece fabrika komiteleri, mevcut sistemde varolan işyeri temsilcilerinin geliştirilmiş biçimine dönüşüyor.

Peki, fabrika komitelerinin gizli kalması mı gerekiyor? Çetin Uygur ve arkadaşlarının bunu önerdiklerini sanmıyorum; çünkü gizli bir sistemin açık önerilemeyeceğini ve gizli bir projeye açık yaklaşılmayacağını bildiklerini kabul ediyorum.

Devam etmeden önce bir parantez açmak durumundayım: Burada amacım, Çetin Uygur ve arkadaşlarıyla tartışmak ve iyi anlamda polemik yapmak değildir. Yapılabilir; ancak, burada böyle bir planım bulunmuyor. Yaklaşımları, benim düşüncemi, daha kolay ve kısaca ortaya koyma imkanını sağlıyor; bu nedenle değiniyorum.

Bir çıkmaz var. Çıkmaz, işçi sınıfının niteliğini daha iyi görmeye yardım ediyor. Bunu şöyle formüle edebiliyorum: Sendikal mücadelenin gerekliliğini hiç yadsımamakla birlikte böyle bir mücadelenin işçi sınıfının çıkışına ve temel niteliklerine ters düştüğünü düşünmeye başlıyorum. Bu nedenle terslik, Çetin Uygur ve arkadaşlarının önerilerinin sağlıksızlığından çıkmıyor; açıklığın işçi sınıfının yapısına ters düşmesinden kaynaklanıyor.

İşçi sınıfı gizli doğuyor. Örgütlenmelerinin çoğu gizli olarak gelişiyor. Açık mücadeleye pek yatkın görünmüyor. Demokratik mücadeleye aşırı vurgusu bile bir gizlenmek ve saklanmak içgüdüsünü yansıtı-

Levent Şahverdi Arşivi

yor. Fabrika, işçi için, camilerin gelenekle, üniversitelerin bir zamanlar yasalarla kazandıkları, dokunulmazlık alanları oluyor. Burada ve sınırları içinde kendisini güvenli görüyor.

Başa dönüyorum. Eğer bu çok kısa çözümleme doğru ise, işçi sınıfının değiştirici ve devrimci misyonuna güvensizlik ifadeleri, bir başka açıdan da havada kalmışa benziyor. Çünkü bu güvensizliğin açıkça ifade edildiği yerlerde, işçi sınıfına, temelde ve ilke olarak açık yaklaşılıyor. Ayrıca yalnızca ve yalnızca açık yaklaşım propaganda ediliyor, işçi sınıfının açık örgütlenmesinin yalnızca düzenin reformasyonuna yaradığı tümden unutuluyor.

Bu "saptama" incelemesini burada bitiriyorum. Bir somut öneri veya eylem programı ile ortaya çıkmıyorum. Burada sadece sınıf tanımlaması üzerinde durmayı tercih ediyorum.

Bitirirken bir somut örneğe dayanmak istiyorum. Polonya'da açık sendikal hareket ile Walesa'nın gizli örgütlenmesi karşı karşıya geldiler. Şimdi Walesa'nın gizli işçi örgütlenmesi, iktidardan da destek alan açık örgütlenmeyi tümüyle yetkisiz bırakabildi. Herhalde gücünü, ideolojisinden almıyor; işçinin yapısına daha uygun düşmüş olmasından çıkarıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Bölüm

"NE YAPMALI" EYLEMLİ BİLİNÇ TAŞIMA

Marx bir derinlik tutkunudur; derinlikleri görmek istiyor. Yaşanan anın çok derinliklerinde nelerin olduğunu bir tutkuyla merak ediyor. Bunun için tarihin derinliklerine bakıyor; Marx tarihi çok yaklaştıran bir bilim adamıdır.

Derinlikleri görüp yüzeydeki görüntüleri açıklamak istiyor. Aydınlanma çağının çocuğudur ve bir öğrenme ve aynı anlama gelmek üzere açıklama tutkunudur. Ütopyacıları bahane ederek ortaya attığı ünlü eleştirilerinden birisi, anlamanın eleştirmekten daha önemli olduğu yargısına dayanıyor.

Newton da yerçekimini görmemiştir. Görünenleri, görmediği yerçekimi ile açıklıyor. Marx, düşünmeye başladığı andan itibaren görüntüdeki hareketlilikleri hep fizik olarak eline alamadığı derindeki bir tanımla açıklamaya çalışıyor. Ancak yaptıklarının bilgisini, çok sonraları Kapitalde formüle ediyor; görüntü ile öz birbirine özdeş olsalar, bilimin olmayacağını ifade ediyor.

Bu noktanın Marx'ın devrim ve örgüt bakışına temel olduğunu düşünüyorum. Marx tarihin kaydettiği devrimlerin mekaniği ile fazla ilgili görünmüyor; bunları veri kabul ediyor. Gerçi Engels ile birlikte kaleme aldıkları Komünist Manifesto'ya kadar yaşadığı tarih kesitinde, 1830 cılız Fransız Devrimi bir yana önemli bir devrimin etkisine girmiyor. Bu dönemde Avrupa entelijansiyasını çok derinden etkileyen

Levent Şahverdi Arşivi

Yunanların devrimi var. Ancak Marx'ın bütün düşüncesinde, zaman zaman gereksiz tarih kaymalarının yol açtığı çözümsel olumsuzluklarla birlikte, tarih de bir büyük derinliktir ve toplumdaki anın derinliği ile her zaman yer değiştirebiliyor. Bu açıdan bakıldığında on sekizinci yüzyıl gerçekten bir devrimler çağı olarak gelişiyor. Önemli devrim bolluğu yaşanıyor. Marx'ın yaşadığı zamanda ulusal devlet ya da birlikler için devrimli burjuva hareketlilikleri görülüyor.

Buraya kadar net ve açıktır; Marx'ın devrimlerin geleceği konusunda hiçbir kaygısı yoktur. Olacaktır. Devrimler birbirini izleyecektir; Marx'ın düşüncesi budur. Nasıl on yedinci yüzyılda İngiliz ve on sekizinci yüzyılda Fransız Devrimi olmuşsa, Sırplar, Yunanlar nasıl devrim yapıyorlarsa, Amerika nasıl başkaldırıyorsa, İtalya ve Almanya üniter devlet olmak için nasıl iç savaşlarını sahneliyorsa; devrimler olacaktır. Marx devrimlere, bir bilim adamının kafasını yormaması gereken bir otomatizm ile bakıyor.

Devrim yolu engellenemez ve dönüşü olmayan bir yoldur; Marx devrimlerin pıtırak türünden birbiri arkasından ve kendiliğinden patlayacağını kabul ediyor. Bu nedenle devrimleri değil bu kendiliğinden çıkacağını düşündüğü devrimleri doğuracak mekanizmaları araştırmaya koyuluyor.

Marx, kendi bilimsel tarihine önemli ölçüde dürüst, ancak sonsuz derecede tutarlı bir araştırıcıdır. 1852 yılında yoldaşı Josef Weydemeyer'e yazdığı mektup sadece bilim tarihi açısından da önem kazanıyor. Kısa bir paragrafta Marx, sınıf kavramının ve sınıf mücadelesinin bilime kazandırılmasının kendisine ait olmadığını ifade ediyor. Bunlar Marx'ta çok önceden beri var. Marx, katkısının buradan sonra başladığına işaret ediyor ve birincisi, sınıfların varlığını üretimdeki gelişmenin tarihsel aşamalarına bağlıyor. Belirleyici olan, üretimdeki gelişmedir ve gelişmenin belli aşamasında belli sınıflar tarih sahnesine ve sahnenin önüne çıkıyorlar. Birinci ve önemli katkı budur. İkinci buluş, Marx devam ediyor, sınıf mücadelesinin zorunlu olarak proletarya diktatoryasına yol açacağıdır. O zamana kadar proletarya diktatoryası örneği yok; bu sözde telaffuz edilmiştir. Ancak daha önce telaffuz edilen sözü Marx, süreçlere bağlıyor ve jakoben diktatoryasını proletaryaya taşıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncüsüne geçmiyorum; şu andaki tartışmayı ilgilendirmiyor. Ancak diktatorya, sınıflar arası mücadelenin mutlaka patlamalı olacağı anlamına geliyor. Üretici güçlerdeki gelişmelerin yeni sınıflara yol açması, ancak sınıf savaşlarıyla gerçekleşiyor; bir sınıfın öne geçmesi diğer bir sınıfla savaşı ve bu savaş da, ileriye ve geriye doğru hızlı dönüşümleri gerçekleştirebilmek için, diktatoryayı zorunlu kılıyor.

Üretici güçler gelişirse ve gelişme belli noktalara ulaşırsa, mutlaka devrimler olur; Marx'ın temel görüşü budur. Nasıl olur, devrimler için devrimciye gerek yok mudur? Devrimcilik bir bilinç durumudur; ancak Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın önsözünde ün kazanan ifadeye göre, bu bilincin doğuşu açısından daha fazla kaygılanmak gerekir. Çünkü maddi durum, bilinci yaratır; bireylerin bilinçleri konumlarını değil, konumları bilinçlerini ortaya çıkarıyor. Dolayısıyla bilinç, bilinçli devrimci ve devrimler, üretici güçlerdeki gelişmelere bağlı olarak kendiliğinden diziliyorlar.

Marx, budur. Bu düşünce ne ölçüde devrimcidir? Bu sorunun cevabı tanım gerektiriyor; burada bu tanım tartışmasına girmek istemiyorum.

Bakunin veya Blanqui ile tartışmasını Marx'ın düşünce sistemi içinde anlamak gerekiyor; devrimi böyle düşünen bir bilim adamı için devrimi gerçekleştirecek örgütlü çabalar, zararlı olmasa bile yararlı olmaktan uzak görünüyor. Ayrıca zorunluluğun su üzerine çıkardığı dizilmeye müdahale ederek yer yer sorun da çıkarabilir; Marx, müdahalecilere hep karşı çıkıyor.

Rusya'da Marksizmin gelişmesi de müdahalecilere karşı çıkarak başlıyor. Narodnizm, bir müdahaleciliktir. Kapitalist aşamadan geçmeden, köy komününü temel alarak ve şiddet yoluyla çarlığı devirdikten sonra bir halkçı yönetim kurmayı amaçlıyorlar; buna "sosyalizm" ve çok zaman da kendilerine "marksist" diyorlar. Rusya'ya Marksizm bu eğilimle mücadele ederek giriyor; Emeğin Kurtuluşu İçin Mücadele, Plehanov'un çabaları, Pyotr Struve'nin legal marksist çalışmaları, Lenin sosyal mücadelede kalfalık dönemini bu çevre içinde geçiriyor, bunlar hep narodnizrae karşı ve Marksizmi yerleştirme kavgaları oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Rusya'da geçiyor; özünde söylem aynıdır. Önemli yeniliği Rusça yazılmasından ibaret görünüyor. Üretimdeki gelişmenin devrimi daha sağlam, daha doğru raylarda ve belki de daha zahmetli ortaya çıkaracağı anlatılıyor. Ekonomik yapıdaki gelişmelerin, tarihin belli aşamasında bu gelişmelerin ortaya çıkardığı ilişkiler ağı toplamına kapitalizm deniliyor, kapitalizmin, devrimi zorunlu ve otomatik bir biçimde ortaya çıkarmak türünden çok olumlu yanı olduğu da böylece vurgulanmış oluyor.

Lenin bu okuldadır. Daha sonraları kendisinin bu okulda oluşunu, yapmış olduğu ilk ciddi ittifak olarak nitelendiriyor. Bu tür ittifaklardan ancak kendine güveni olmayanların korkacağına inanıyor. Fakat daha sonra yirminci yüzyılın başına doğru Lenin, okulu terk ediyor ve terkederken okul arkadaşlarının önemli bir bölümünü beraberinde götürmek için ciddi bir savaş veriyor.

Nedir? Marx haklanıyor mu? Konum bilinci yaratıyor mu ve bilinç, Lenin olarak mı doğuyor? Yoksa Lenin'in gözünü Bernstein mı açıyor? Ne Yapmalı'da Lenin Bernstein'ı sert bir biçimde eleştiriyor ve legal Marksizmden gelen artık "ekonomizm" olarak adı konan eğilimle Bernstein'ın aynı olduğunu belirtiyor.

"Ekonomizm", Marksizmden bir sapma ya da Marksizmin bir revizyonu mu; yoksa Marksizm içinde gizli olarak bulunuyor mu, sormakta hiçbir sakınca görmüyorum. Bernstein, Marx'ın öngördüğü yıkılışın gerçekleşmediği noktasında hareket ediyor ve kapitalizmde işçilerin devrimci olmayacağı sonucunu, bu açıklıkla ya da sözlerle olmasa da dile getiriyor. Materyalizme, derindeki maddi gelişmelerin insanoğlunun düşünce ve bakışını belirlediği yolundaki görüşe inancını yitirdiğini açıkça ifade ediyor. Bugün Sovyetler Birliği'nde çok moda olan sözcükleri aynen kullanarak, tek başına işçi çıkar ve bakışına değil, insanlığın genel çıkar ve değerlerine sahip çıkılmasını istiyor.

Bernstein'ın söylediği şudur: İşçilerin devrimci bilinci yoktur ve olmasını da beklememek gereklidir. Bernstein bu görüşüne açıkça "revizyonizm" adını veriyor ve Marx ve özellikle Engels'e kişisel olarak da yakın olmuş olan Alman sosyal demokrasisinin bu yıldızı, artık devrim partisi yerine, tedrici reformlara inanan bir demokratik sosyal reform partisini savunmaya başlıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Lenin, yaptığına, kesinlikle "revizyonizm" adını vermiyor; ancak net bir biçimde işçi sınıfının yalnızca üretici güçlerin gelişmesinden kaynaklanan, bir devrimci bakış açısının olmayacağını söylüyor. Lenin, Marx'a o zamana kadar düşünülmeyen ve belki de hala tek kalan bir sol müdahale yapıyor ve devrim programlarının otomatizmini ortadan kaldırıyor.

Çok açık söylediği şudur: İşçi sınıfının kendiliğinden bilinci en çok sendikacılık olabilir. Sendikacılık, ben ekliyorum, bir sınıf bilincini içeriyor; herhalde, işçiler, kendilerini sermayedardan ayrı bir "düzen" sayıyorlar. Bu, bir bilinçtir; ayrılığın önemli bir bilinçlenme olduğunun inkar edilemeyeceğini düşünüyorum. Ancak bu bilinç düzeyinden bir yeni dünya özlemi ve bunun için mücadele; bu otomatik olarak ortaya çıkmıyor.

Her devrim, bir yeni bilgi teorisidir.

Neden çıkmıyor; Lenin'in bunu düşünmeye zaman bulmadığı sonucu var. Belki de Lenin, bu soruyu sorma ihtiyacı duymuyor. Belki de Rusya, böylesine önemli sorunlar için, yine de yeteri kadar elverişli olmamıştır; tahminde bulunmak istemiyorum. Ancak Lenin ile ilgili ardarda iki değerlendirmemi sıralamak istiyorum: Bilincin otomatizmini koparmak büyük katkıdır. Politik bir katkı olarak ortaya çıkarıyor, ikincisi bilimsel ve felsefi alanlarda, politik gerekler fazla zorlamadığı zamanlarda, Lenin Marx'ın sormadığı sorulara vakit ayırmak istemiyor.

"Ne Yapmalı"; bugünün yeni kuşaklarının okumakta güçlük çekecekleri ve izleyebilmek için bilgi yetersizliği duyacakları bu uzun broşürün, Marx'ı yok olmaktan kurtardığına inanıyorum. "Ne Yapmalı" aynı zamanda yazıldığı zamana kadar gelen, bir Rusya sosyal mücadeleler tarihi oluyor. Lenin burada narodnizmi irdelerken amaçları için çok geniş kütle ve katmanları toplamaya çalıştıkları ancak bunun yanlış olmamak bir yana en önemli ve değerli yanları olduğunu belirtiyor. Yanlışlık, diyor Lenin, teorilerindedir.

Türkiye'nin 1960 yıllarının ikinci yarısından sonra ortaya çıkan kendi narodnizmine de böyle bakmasının yararlı olacağını düşünüyorum. 1960 yıllarının ikinci yarısı eylemci ve devrimci gençlik, Ne Yapmalı'yı bir el kitabı haline getirmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Hem işçi sınıfını atlama düşüncesi hem de Ne Yapmalı'da Lenin'in öğrenci devrimcilere verdiği onurlu ve önemli yer, böylesine bir sıcaklığı haklı yapıyor. Lenin işçi sınıfının devrimci bilincinin kendiliğinden ve salt materyal gelişmelerle ortaya çıkmayacağını işaret ettikten sonra burada öğrencilere düşen rolü vurguluyor.

Nadejda Krupskaya, Lenin'in Çernişevskiy'e hayranlığını hatırlıyor. Çernişevskiy, narodnizm öncesi ile Rusya bilimsel sosyalizmi arasında bir köprü sayılabilir; iktisatçı, eleştirmen, romancı ve hepsinden önce devrimcidir. Çemişevskiy, liberalizmin en moda olduğu zaman liberallere kuşku ile bakan bir kişidir; Lenin'i kişiliğinin en çok bu yanı etkiliyor.

Çemişevskiy'in romanının yazım biçimi eskicedir; ama hala okumaya doyamadığım bir inceliği saklıyor. Adı, Ne Yapmalı'dır; nedendir, Türkçeye "Nasıl Yapmalı" olarak çevriliyor. Lenin'in kitabının adıyla, Çernişevskiy'in romanının Rusça adları aynıdır; Lenin'in Çernişevskiy'in romanının adını tekrarladığından ve bunu bilinçli olarak yaptığından kuşku duyulmuyor.

Romanın bir ütopik yanı var; bilinç taşımayı örnek terzi kooperatifleriyle gerçekleştirmek istiyor. Ütopyacılık, Çemişevskiy'in zamanında Batı da ölmüşse de Doğu her zaman olduğu türden ölüleri yaşatmayı beceriyor.

Ütopyacılar, model projeleri egemenlere tanıtmak için çaba harcıyorlar. Marx, tanıtmaktan daha çok anlamaya önem veriyor; burada da aydınlanma çağının tam bir mirasçısı olduğunu gösteriyor. Lenin ise çok tipik; bir önemli adım ileriye geçiyor. Marx'ta anlama önemli iken Lenin'de anlatma ön plana çıkıyor.

Lenin, propaganda ve ajitasyon üzerinde çok yazıyor. "Ne Yapmalı", daha önceki önemli çalışması "Nereden Başlamalı" adlı yazısının devamı oluyor. Burada ulusal düzeyde bir günlük gazetenin önemi üzerinde duruyor.

Şimdi, bütün bu uzun girişten sonra, asıl saptamaya geliyorum. Ne anlama ne de anlatma yeterlidir. Bugün ikisinin de yeteceğini sanmıyorum. Tekelsi düzen insanda anlamaya isteksizlik, anlatılanlara kayıtsızlık yaratmıştır. Bugünün insanı başkadır. Bugün bilincin otomatik olarak doğmaması bir yana anlatma ile de gerekli ve yeterli hızda

Levent Şahverdi Arşivi

verilmesi mümkün görünmüyor. Bugün eylemli bilinç taşıma ön plana çıkıyor.

Bugün birçok kurum ile ortaçağ tekrarlanıyor. Bugün emekçi sınıflar kuşatma altındadır. Bugün eylemli bilinç taşıma ön plana çıkıyor; ancak bilimsel düşüncede, Marx'ın çok güzel söylediği gibi, önce çatı kuruluyor. Bu anda böyle oluyor ve tarihte de aynı biçimde gelişiyor. Bilimsel düşüncede, bugün ortaya çıkan bir kavram ile mutlaka geçmişe de bakmak zorunludur; uyum ve uyumsuzlukların açıklanmasından kaçınmak mümkün olmuyor.

Onda görünen şudur: Şu anda sosyalist ülkelerin çoğunda karşı-devrimci kütlesel hareketlilikler yaşanıyor. Bunların emirle veya cia ajanlarının marifetiyle ve birdenbire patladığını söylemenin çok kaba olacağını düşünüyorum. Emirlerin kısırlığının ve cia ve benzeri örgütlerin yıllardır süren çabaları var; bunları yadsımıyorum. Fakat bugün birbiri arkasından bir ülkeden diğerine geçen karşı-devrimci kütlesel hareketlilikler ancak eylemli bilinç taşınmasıyla açıklanabiliyor. İnsanlar bir yerde yapabileceklerini görüyorlar ve diğer yerde yapmayı deniyorlar.

1968 yıllarında Türkiye'de ilk üniversite işgali oldu. Bunu ilk fabrika işgali izledi. Fabrikayı işgal edecek işçiler, üniversiteyi işgal eden öğrencileri bulup yol ve yordam sordular.

Bugün sosyalist Avrupa ülkelerinde esen karşı-devrimci kütle hareketlerini, çoğu öğrenci ve akademisyen görünüyor, bundan yirmi yıl önce bütün kapitalist büyük kentleri sarsan '68 eylemlerine bir cevap olarak düşünmek mümkündür; tarihin sıralanışıdır. '68 eylemlerine zaman zaman "komünist partilerin kışkırtması" veya "taklit" gözüyle bakıldı. Birincisinin ciddi bir yanı bulunmuyor; ikincisini, sözcüğü açıklayarak, kabul etme eğilimindeyim. Taklit; benzeterek yapmayı anlatıyor ve eylemli bilinç taşımada benzeterek tekrarlamanın önemli bir yeri var. Taklitte, yapılabileceğini görmek yapmayı istemek temeldir; buna bir de yapabilme güveni ekleniyor.

Hepsi budur; 1905 Rusya Devrimi ile beş-altı yıllık bir zaman kesitinde, Türkiye, İran ve Çin Devrimleri gerçekleşiyor. Marx'ı genel olarak doğrulayan bir mantıkla, Rusya, Türkiye, İran ve Çin'de üretimde

Levent Şahverdi Arşivi

benzer gelişme başlangıçları sonucu, sistemin üst yapısının sarsıldığını ve benzer bilincin doğmaya başladığını düşünmek mümkündür; bunu tümden reddetmenin imkansızlığının kabul edileceğini umuyorum. Ancak bu dört ülke arasındaki gelişme fazları ve farkları, burjuva demokratik devrimlerin zaman içinde bu kadar dar bir aralığa dizilmesiyle çelişiyor.

Bu çelişkiyi ancak eylemli bilinç taşıma olarak ele almak mümkün oluyor. Rusya'da zor kullanarak despotu şartlı bir rejime zorlama diğer ülkelerde de meşruti düzenlerin gerçekleştirilebileceği bilincini güçlendiriyor.

Bu noktayı bir ölçü daha açmak istiyorum. Eylemli bilinç taşımayı, yalnızca belli politik programları yürürlüğe koymak biçiminde anlamamak gerektiğini düşünüyorum. Paris Komünü de, Ekim Devrimi de bir savaşın içinden çıktı. Bunu nasıl açıklamalı; savaşa yol açan ekonomik dengesizliklerin devrime de yol açtığı söylenebilir. Çok söylenmiştir. Çok söylenmiş olması yanlışlığı anlamına gelmiyor; yetmediğini ve çözümlemeyi inceletmek gerektiğini ortaya koyuyor.

Savaş ayrıca yöneten dengelerde değişmedir. Dengeler oynuyor. Bu ekonomik krizin sonuçlarıyla aynı noktaya geliyor. Dolayısıyla savaş ile devrimler arasında bir yakınlık var; Lenin 1914 sonrasında bunu gördü. Ancak görmesi için de önceleyen bulunuyor. 1905 Devrimi de, Rusya için, bir savaşla birlikte geldi.

Ancak benim savaş ile devrim arasındaki köprü üzerinde duruşum, doğrudan doğruya eylemli bilinç taşıma ile ilgilidir. Savaş eninde-sonunda, şiddet kullanarak tartışmaktır. Savaşta insanlar ve savaşan toplumlar şiddet kullanmayı, bir konuşma ve sorun çözme yolu olarak kullanmaya çalışıyorlar. Buradan şiddeti, çok daha spesifik bir politik değişikliği gerçekleştirmek için kullanmaya çok kısa bir adım kalıyor.

Bitirirken son bir noktaya değinmek durumundayım; 1960 yıllarının sonlarına doğru dünyada ve bu arada Türkiye'de başlayan anti-Sovyetizmi hiç anlayamadığımı itiraf etmek istiyorum. Şu kadarını anladım: Anti-Sovyet eğilim ve kişiler Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmi beğenmiyorlardı ve değiştirmek istiyorlardı. Buraya kadarını anlıyordum ve bundan sonrasını anlamıyordum. Birincisi, birkaç sözcükle Sovyetler'e hakaret etmenin ötesinde bir eleştiri bulunmuyordu. İkin-

Levent Şahverdi Arşivi

cisi, bulunsa bile, Sovyetler Birliği bunları anlamıyordu. Bu nedenle bütün bu beş-altı çeşitlik eleştiri ya da küfrü, ne için tekrarladıklarını bir türlü anlamıyordum.

Bugün ne anladığımı söyleyemiyorum. Bugünkü gelişmelerin üstelik bunları çok zor bir duruma getirdiğine inanıyorum. O yılları Türkiye'deki anti-Sovyetler kadar eleştirenler ve aynı beş-altı çeşitlik küfürle yaklaşanlar, şimdi sosyalist ülkelerin çoğunda hükümete geldiler; Türkiye'nin yirmi yıllık anti-Sovyetleri'nin sorunları çözüldü mü? Bugün Polonya'da ve Macaristan'da hükümete gelenlerin, hem kendi ülkelerinin hem de Sovyet ülkesinin yirmi yılına bakışları, örnek olsun, Doğu Perinçek'in bakışından farklı görünmüyor.

Rockefeller'in karısının elini, Bush'un başka bir yerini öpen satılık mallardır. Bu durum karşısında, Türkiye'nin yıllanmış anti-Sovyetleri, ya görüşlerini değiştirmek ya da yıllardır Sovyet eleştirisi adı altında kapitalizmi savunduklarını kabul etmek zorundalar.

Burası ayrı; bunları böyle yapmaları için değil, sadece argümanın sonuçlarını ortaya koyabilmek için yazıyorum. Yoksa, benim açımdan, yirmi yıllık anti-Sovyetizmin özü bellidir; bu öze yönelik açıklamalar istemiyorum.

Burada söylenmesi gereken şudur: Reel sosyalizmin aksaklıklarını soldan eleştirmedikçe, herhangi bir eleştiri yapılmış olmuyor. Hem Sovyetler Birliği'nde varolandan daha çok bireycilik istemek hem de sosyalizmi eleştirmek tam bir çelişkidir; Türkiye'de yapılan budur. Hem ortaklık düşüncesini daha ileriye götürmek hem de Sovyet sosyalizmine karalar sürmek, tam bir mızıkçılık oluyor ve yirmi yıldır yapılanın da tam bir mızıkçılık olduğuna inanıyorum.

Güzel ancak bu yazdıklarım, bir incelemenin mantık zincirinin içine düşmüyor. Bunları bir digression saymak gerekir ve zorunlu olarak oluyor. Bu incelemenin çerçevesinde söylemek istediğimi şöyle özetleyebilirim: Dünya ileri sosyalizme muhtaçtır. Bugünkü reel sosyalizmi daha ileri götürebilmek için daha ileri sosyalizmin olabileceğini göstermek gerektiğine inanıyorum.

Böylece eylemli bilinç taşıma ile ilgili görüşlerim bir bütünlük kazanmış oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü Bölüm

DEVRİMDEN DÖNÜŞ NOKTASI

Aslında bu yazımın başlığını "Dönüşümden Dönüş Noktası" olarak koymam gerekiyor. Çünkü doğrusu ve Türkçesi "devrim" değil dönüşümdür. "Revolution" sözcüğünün tam karşılığı "devrim" değil "dönüşüm" oluyor; "revolüsyon" sözcüğü ilk kez, siyasette değil astronomide ve gökcisimlerin dönüşümünü anlatmak için kullanılıyor. Bilimde büyük devrimin başlatıcısı Copernicus'un kitabının başlığında, Latince olarak bu sözcük yer alıyor; dünyanın döndüğünü anlatmak için kullanılıyor.

Dönüşüm*, devrim demektir ve "devrim" sözcüğünden daha büyük bir anlam taşıyor. Uzun yıllar sadece astronomide kullanıldıktan sonra on yedinci yüzyılın sonundan itibaren politika ve tarihte de telaffuz edilmeye başlıyor; anlamını artırıyor. Ancak yine de çıkışına uygun bir ve tek anlamı var: "İyilikler" dünyasına doğru ani ve kalıcı dönüşümdür.

Devrim ya da daha doğru Türkçe ile dönüşüm, ansız olma özelliğini taşıyor ve tümüyle iyiliklerden çelenk bir dünyaya kalıcı geçişi anlatıyor. İyilikler dünyasına ebedi, ancak ansızın denecek kadar hızlı bir

* Türkiye'de devrimci gençliğin politikada şiddetle karşılaşması, buna alışıp kullanmaya başlamasında "Dönüşüm" dergisinin ayrı bir yeri var. 1960 yılları ortasında çıkartılan bu dergi Kızılay Meydan'ında elden satılırken ilk kez polisin desteğinde gericiliğin hücumuyla karşılaştılar. 1960 sonrasında devrimci gençlik kavgaya "dönüşüm" ile başladı.

Levent Şahverdi Arşivi

geçişi düşlemeyen ve bunun için çalışmayana devrimci ya da dönüşümcü denmiyor; başka bir tanım yoktur.

Copernicus yalnızca bir habercidir; dönüşü haber veriyor. Kepler, dönüşüm yasalarını çıkarıyor. Çağdaşı ve mektup arkadaşı Galilei Galileo dönüşüm nedenleri ve aynı anlama gelmek üzere mekanizması üzerinde çalışıyor; yol açan yasalar çıkarıyor. Fakat asıl açıklamayı yapmak Newton'un omuzlarına kalıyor; Marx'ın burjuvazinin çocukluk dönemi olarak nitelediği bir yüzyıllar demetinin sonlarına doğru, fizik dünyada dönüşümü bir bilim haline getiriyor.

Marx'ın kuşağında hala bir Newton hayranlığı vardır; herkes, kendi alanının Newton'u olmak istiyor. Marx bir olgu olarak devrim ya da dönüşümü veri olarak kabul ediyor; dün olmuştur ve yarın da olacaktır, diye düşünüyor. Marx'ta, kendi dışında bir devrimler olgusunun dinamiğini ya da mekanizmasını ortaya koyma eğilimi var. Bir "dönüşüm teorisi" var. Bu teoride, bireyler bir yana sınıfların bile iradesinin pek rolü görülmüyor; iradeleri, bir zorunluluğa uyma özgürlüğü olarak ortaya çıkıyor.

Marx, dönüşümü, politika alanından bilim planına kaydırıyor. Kendisi, yoldaşı Engels ile birlikte politika alanında var; bunu yadsımıyorum. Ancak Marx'ın kalıcı etkisi daha çok bilimselliğe katkısındadır ve ikincisi, artık politika platformundaki yerinin tartışılması da gerekebiliyor. Burada yapmak durumunda değilim; şimdilik 1848 Dönüşümlerinin sosyalist özünü küçük görmüş olduğunu ve Paris Komünü ile sonuçlanan kalkışmaya başında karşı çıktığını kaydetmekle yetiniyorum.

Bir soruyla bir saptama yapmak istiyorum: Marksizmin tarihi devrimler tarihi midir, yoksa devrimden dönüşler katalogu mudur? Marksist tarihte daha çok olan devrimden dönüşler yerine daha az olan devrimler üzerinde tek yanlı olarak düşünmek doğru mudur? Artık bir devrim teorisi için dönüşümden dönüşleri de veri saymak gerekmiyor mu?

Yıllardır, hem Aydın Üzerine Tezler hem de Türkiye Üzerine Tezler dizilerinde, şimdiye kadar hep revolüsyonun üzerinde durulduğu ancak aynı ölçüde restorasyonun çözümlemesinin yapılması gerektiği yazıldı. Marx ve Engels'in çeşitli çalışmalarında geçerken yaptıkları kısa

Levent Şahverdi Arşivi

dillendirmeler dışında "restorasyon süreci" üzerinde düşünme, şimdiye kadar, dünyanın her yerinde ihmal edildi. Ancak son zamanlarda en çok başvurulan kategori özelliğini kazanmaya başlıyor.

"Restorasyon süreci" kadar ihmal edilen bir alan da dönüşümden dönüş noktasıdır. Marksistler, dönüşüm objektivitesinin elle tutulur olduğu pek çok durumda, devrimden uzaklaşıyorlar ve daha da ilginci yaptıklarını da Marksizme uygun sayıyorlar. Marksizmin düsturu bugün "Marksist" dönüşümden dönüş açıklamalarıyla doludur.

Çözümlemeyi sürdürebilmek için hemen bir hipotez kaydetmek durumundayım; Marx'ın dönüşüm teorisi, dönüşümden dönüş noktasını da içeriyor. Şöyle de söylenebilir; Marx'ın dönüşüm teorisi veri alınınca, devrimden kaçanların ortaya koydukları dönüş mekanizmalarının Marksizmin dışına çıktığı tümüyle kanıtlanamıyor ya da bunlar kendilerini Marksizmin içinde sayabiliyorlar. Almanya'da Bernstein'ın ve Rusya'da menşeviklerin durumu budur. Hangisi daha marksisttir; menşevikler mi, bolşevikler mi? Çözümlemeyi ilerletebilmek için böyle bir paradoksu ortaya koymanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Şimdi sıra Marx'ın dönüşüm teorisini yeniden yazmadadır; bunu yapmak istiyorum.

Bozmadan, ancak mümkün olan basitlikte yazıldığında, "teori" şöyle görünüyor: Bir yandan bir üretim biçimi var. Marx kendisinden önce de varolan bu anlayışı geliştirerek sistemleştiriyor; üretim biçimi, bir ilişkiler ağı toplamı oluyor. Bunun sınırları iyice belli değil, ancak içi aynı ölçüde tanımlanmamış bir düzlem olarak algılamak mümkündür. Teorinin üstünde bir düzlem var.

Bir de üretici güçler bulunuyor. En önemlisi ilkidir; emekçiler ve sermayeye içerilmiş teknolojik bilgidir. Marx'ın çözümlemesi içinde teknoloji maddi sermayeden ayrılmıyor; ancak önemli olan teknolojik gelişmedir.

Teori, buradan yürüyor; emekçilerin her nitel ve nicel gelişme aşamasında ve teknolojinin her gelişme derecesine uygun bir üretim biçimi ortaya çıkıyor. Üretim biçimlerini sonsuz sayıda düşünmemek gerek; dönüşüm teorisi için birisi egemen diğeri doğmakta olan iki düzlem sözkonusu olabiliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Egemen üretim biçimi, düzlemdir ve emekçiler ile teknolojik gelişmeyi iki ayrı vektör ya da daha günlük sözcükle ok olarak algılamakta sakınca görünmüyor. Tarihle birlikte iki vektör ya da ok harekete geçiyor; hareketin önünde bir düzlem var. Bu düzlemle çatışıyor.

Buraya kadar Marx'ın dönüşüm teorisinin önemli öğelerini ortaya çıkarmış oluyorum; yapmış olduğum çıkarımın, büyük bir soyutlama olmamakla birlikte Marx'ın çözümlemesini tümüyle yansıttığına inanıyorum. Bir düzlem ve buna dayanan iki vektör ya da ok, mekanizmayı ortaya koyuyor.

Ancak bu, bir devrim, aynı anlama gelmek üzere dönüşüm için yeterli görünmüyor; buradan ani bir geçişin çıkması için bazı varsayımlara ihtiyaç görünüyor. Bunlardan birincisi, düzlemin, aynı anlama gelmek üzere üretim biçiminin, kolaylıkla değişmeyecek ve uyum göstermeyecek bir katılıkta olan zorunluluğudur. Bu yetmez; ayrıca alttan gelen vektörlerin açacağı deliklerden tümüyle dengesini kaybedecek bir yapıda olması ve bir diğer anlatımla, düzlemin karşılaştığı darbeleri lokalize etme yeteneğinden yoksun bulunması şarttır.

Düzlemin esnek olmaması ve karşılaştığı darbeleri lokalize etmek yeteneğinden yoksun bulunması, Marx'ın dönüşüm teorisinin iki önemli koşuludur. Bunların açıkça yazılıp yazılmaması o kadar önemli görünmüyor; çünkü eğer çizilen mekanizma gerçekçi bir anlatımsa, bu mekanizmadan bir dönüşüm teorisine ilerleyebilmek için bu iki koşul kesinlikle gerekiyor. Sine qua non, olmazsa olmaz, koşullar olarak ortaya çıkıyorlar.

Öyle sanıyorum, böyle bir dönüşüm teorisi, her zaman dönüşümden dönüş noktasını da içeriyor. Bu teorinin taraftarları istedikleri zaman, yine bu teoriye sığınarak devrimden kaçabilirler; kaçtılar ve kaçtıkları zaman da hep "Marksist" olduklarını iddia edebildiler.

Şimdi buradan devam ediyorum. Ancak, "teori" üzerinde bir nebze daha durmak ihtiyacını duyuyorum.

Marksizmin dönüşüm teorisi budur. Lenin'in ünlü katkısı, teori değildir; bilimsel açıdan bir ölçü ve politik alanda ise bir işaret sayılmalıdır. Lenin'in dönüşüm objektivitesi ile ilgili olarak getirdiği üçlü saptama, yalnızca bir ölçü olarak ele alınmalıdır; teorik bir içeriği olduğu-

Levent Şahverdi Arşivi

nu sanmıyorum. Yönetenlerin yönetemez hale gelmeleri, yönetilenlerin eskisi gibi yönetilmek istememeleri ve artan kütle eylemlilikleri, birer dönüşüm teorisi öğesi değil, sadece hareket zamanının geldiğini haber veren çanlardır. Çanları, teori ya da kalıcı saymak büyük yanılgı olur; tarihin gelişmesiyle birlikte başka haberciler ön plana çıkabiliyor.

"Teori" ile "ölçü" arasındaki ayrımdan sonra "teori" ile "pratik" arasındaki ayrıma da işaret etmek istiyorum. Burada önümüzdeki yıllarda ekonomi politiğin devrimcileştirilmesi ve sosyalizmin, bilimin yeniden kurulması, bu ikisi birbirinden ayrıdır*, süreçlerinde son derece önemli gördüğüm bir saptamayı bir tez olarak kaydetmek istiyorum.

Tezi şöyle formüle ediyorum: Ekonomi politikten çıkarılan yasaların hepsini sosyalist devrim sürecine ya da sosyalizme uygulamak yanıltıcı oluyor.

Şimdi Marx'ın dönüşüm teorisini bir kenara bırakarak Marx'ın tüm yazılarından çıkartılan burjuva devrim pratiğini özetlemek istiyorum. Pratik üç kanaldan geçiyor. Birincisi ekonomiktir; feodalitenin ekonomik gücü, ticari kapital olarak ve ayrıca sonradan da adı "küçük sanayi" olan, çıktığında sadece "sanayi" ve daha doğrusu "manüfaktür" denilen kesime ve kentlilere geçiyor. Bir geçiştir. İkincisi ideolojik cephe oluyor; çok gezen uluslararası limanlara uğrayan tüccar ile zanaatkar esnaf, birdenbire en bilgili insan durumuna geliyor. Fars dilinde "bezirgan" sözcüğünün "sahip" ya da "efendi" anlamını taşıması, daha sonra "üç kağıtçı" anlamına geliyor ve Arapçada "herif sözcüğünün, "marifetli" sözcüğü ile aynı kök ve anlama sahip olması, bilgi ve saygınlığın da işaretleridir. Tüccar kulüpleri ve esnaf locaları yepyeni bir ideolojinin üretildiği, yayıldığı odaklar oluyorlar; feodaliteden ve bunlarla aynı konuma sahip kiliseden ideolojik üstünlüğü almaya başlıyorlar. İdeolojik alanda bir mücadele yaşanıyor.

* Yanlış anlaşılmamak için bilerek yanlış yazıyorum. "Sosyalizmin Bilimi", Bab-ı Ali kapısı türünden bir yanlışlıktır. Sosyalizm, bazen buna "komünizm" de deniyor, ancak ben "sosyalizmin" sözcüğünü yeterli görüyorum ve böyle bir ikilemeyi önemsiz buluyorum, kendisi bilimdir. Daha açıkçası "ekonomi politik" bir bilimdir, "sosyalizm" ayrı bir bilimdir. Böyle olmakla birlikte, özellikle Sovyet Marksizminin bir deformasyonu olarak çıkan ekonomi politiği sosyalizmde de yaşatma anlayışı ve "bilimsel sosyalizm" vurgusundan kaynaklanan "sosyalizm bilimi" yanlışlıkları karşısında bir süre için bile bile yanlış yapıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncüsü siyaset cephesindeki mücadeledir; siyaset, güç oluşturma ve gücü taşıma sanatıdır. Güç oluşturmanın, çoğaltmanın, taşımanın olduğu her yerde siyaset vardır; tersinden söylendiğinde, güç hareketinin olmadığı hiçbir yerde siyaset yoktur. Bu nedenle, bugünün kullanılan dilinde, "siyaset" ve "seyis" sözcüklerinin aynı kökten gelmeleri ve birbirlerine yakın anlamlar taşımaları son derece öğretici oluyor. Seyis, atları çekerek bir yere götürüyor ve "idare" ediyor; siyasetçi ise önce güç oluşturuyor ve daha sonra bu gücü "hakim" ya da "egemen" yapıyor.

Aslında güç olmadan egemen olmak mümkün değil; güç olabilmek için ise önce "konuşmak" gerekiyor. "Parlamento" sözcüğünün de Batı dillerinde "parler" fiilinden, "konuşmak" sözcüğünden türetilmiş olması da rastlantı sayılmamalıdır; parlamentolar, şu veya bu şekilde burjuvazinin güçlenmesinden önce de var. Burjuvazinin siyasal mücadelesi, parlamentoları "almak" yönünde gelişiyor.

Bu üçlü, Marx'ın önündeki ve Marx'tan önceki devrim ya da siyaset sürecinin pratik kanallarıdır. Her üçünün aynı yönde etkili olduklarını ve etkili oldukları ölçüde burjuvazi öncesi iktidarın zayıfladığını söylemek durumundayım. Pratikte "devrim" özellikle bu sonuncu alanın, eninde sonunda, burjuvaziye verilmemesinden çıkıyor. Burjuvazi öncesi düzen esnek davranamıyor.

Marx'ın dönüşüm teorisindeki dönüş noktasını açıklamaya buradan devam edebilirim; ancak daha önce formüle ettiğim tezle ilgili bir parantez açmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Burjuvazi sonrası devrimci mücadeleye, burjuvazinin iktidar pratiğinden çıkan bu üçlü şemanın aktarılmasının yarar-zarar hesabını yapmak istiyorum.

Ekonomik cephede burjuva iktidarı sonrasında çıkan işçi sendikalarının ücret pazarlığı mücadelelerinin ve bunlar için yapılan grevlerin, burjuvazinin ekonomik iktidarını zayıflattığı ve zayıflatacağı düşüncesi çok tartışma gerektiriyor. Tekelsi durumlarda ise zaman zaman ekonomik iktidarın sağlamlaştırılmasının bir yolu bile olabiliyor.

Bu bağlamda Türkiye Üzerine Tezler'de ortaya çıkan bir süreçten kısaca bahsedilebilir. 1960 yıllarının sonlarında ve 1970 yıllarının başında, Disk'in iyi pazarlık yaparak yüksek ücret düzeyi sağlaması, te-

Levent Şahverdi Arşivi

kellerin yeni piyasaya sürdükleri buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi, televizyon ve benzeri metaları için gerekli pazarı da yaratmıştır. Tersinden düşünüldüğünde, Disk'in yüksek ücret sözleşmeleri yapmamış olduğu bir durumda, ihracat imkanlarının sıfıra yakın olduğu söz-konusu tarih kesitinde, bu sanayilerini ve şimdiki tekellerin yerleşemeyeceği kesinlikle söylenebilir.* Marx'ın iki departmanla yeniden üretim şemasının tam gerçekleşmesi demek olan böyle bir durum, bir eğilim olarak, Disk yöneticilerinin iradelerinden bağımsızdır; kişiliklerini ilgilendirmiyor.

Burjuvazinin ekonomik mücadelesi karşısındaki gücün ekonomik dayanaklarını kemiriyor; bu, kesindir. İşçi sınıfının sendikalar aracılığıyla gerçekleştirdiği ekonomik mücadelesinin ise burjuvazinin ya da tekelsi düzenin ekonomik dayanaklarını etkilediği pek söylenemiyor. Bunu pek çok tekelsi ülkenin işçi sendikalarının da farkettiği anlaşılıyor; daha çok kendi ekonomik varlıklarını artırmaya önem vermeye başlıyorlar. Bugün Batı Avrupa'daki ya da İsrail'deki işçi sendikaları son derece zengin, büyük bir tekel kadar varlıklı örgütlerdir.

Bir parantez açarak, Marx'ın dönüşüm teorisinin tersine çıkan bu durumun uzantısı bir tezi kaydetmek istiyorum:

Varlığın artması ideolojik geriliği de beraberinde getiriyor.

Bu tezimin iki uzantısını yazabiliyorum.

Bir: Avrupa'daki "kardeş" partilerin görece geriliği denetimlerindeki sendikaların zenginliği ile doğru orantılı ve ilgilidir.

İki: Zenginliğin artışı ile ideolojik gerilik arasında bir doğru ilişki olduğu için zenginlere ve aynı anlama gelmek üzere ideolojik gerilere ideolojik şiddeti büyük bir yoğunlukla uygulamak zorunludur.

Buradan Marx öncesi devrim pratiğinin burjuva sonrası devrim sü-

* Disk'in zorbalıkla ortadan kaldırılması, ekonominin yüksek ücret politikasına ihtiyacının kalmamasına ve düşük ücret politikasının gündeme gelmesine denk düşüyor. Ancak her zorbalıktan önce, çok zaman bir ihanet döneminin yaşandığı biliniyor. 1970 yıllarının ortasında Disk büyük bir ihanete sahne yapılıyor. Nabi Yağcı alias Haydar Kutlu, Aydın Meriç alias H. Erdal ve Sıtkı Coşkun'un yönetimindeki bir çete, Disk'i Chp'leştirmek ve büyük sermayeye peşkeş çekmek için sınır tanımaz oyunlar ve acımasızlıklar uyguluyorlar. Eylülist darbeye kadar Disk'i gücünü yitirmiş bir örgüt haline düşürebiliyorlar.

Levent Şahverdi Arşivi

recine, ikinci aktarıma gelmek istiyorum. Çok kısa olarak söylenecek şudur: Tekelsi düzende işçi sınıfının ideolojik mücadelesi etkin olamamaktadır. Tekelsi düzen, özellikle basını ve televizyonu aracılığıyla, yepyeni bir "akıl" yaratabiliyor ve Marx öncesinde insan aklının en önemli özelliği olan tutarlılığı ve neden-sonuç ilişkisine bağlılığı tümüyle felce uğratıyor.

Bu nokta üzerinde ayrıca durulması gerekiyor. Uzun düşünme çabalarına ihtiyaç görüyorum. Şu sırada söyleyebileceğim şudur: "Entellekt" üzerinde sürekli "entelektüel şiddet" ile başka bir "akıl" oluşturulmalıdır. Tek başına yeterli olabileceğini sanmıyorum; ancak geliştirilecek mekanizmaların öğelerinden birisi olması gerektiğinden kuşku duymuyorum.

Pratiğin üçüncü koluna, politik mücadeleye geldiğimizde, söylenebilecekler ikilidir; kısaca yazıyorum. Birincisi, parlamentolarda etki ve gücü artırma mücadelesi, Marx'ın teorisine tam bir zıtlık içeriyor. İkincisi, iki büyük devrim, Fransız ve Ekim Devrimleri, böyle bir politikayı doğrulamıyor. Her ikisi de mevcut meclislerde güç artırmak yerine, başka meclisler yaratarak geliştiler; bu nedenle ikincisi daha açık olmakla, her ikisi de devrim süreci içinde, "ikili iktidar" olarak adlandırıldılar. Fransız Devrimi, kendisini, mevcut parlamentolarda değil Jakoben Klüplerde gerçekleştirdi. Ekim Devrimi, ise mevcut konuşma yerlerinin dışında "sovyet", eski Türkçesi ile "şura" iktidarlarını ortaya çıkardı.

Bu uzun parantezleri yalnızca Marx'ın dönüşüm teorisindeki dönüş noktalarını daha iyi açabilmek için değil; aynı zamanda "teorik" olanla olmayanı ayırt etmeye yardım edebilmek için yazmak zorunluluğunu duydum. Şimdi Marx'ın dönüşüm teorisindeki dönüş noktalarına gelebiliyorum.

Bir kez üretim biçiminin ya da bir sistemin bir ilişkiler ağı, hatta kapitalizmin bir tür "eter" olarak tanımlanmasının devrimden kaçış için sağladığı bazı kolaylıklar var. İster mantık düzeyinde bir ilişkiler ağı, isterse matematik alanda bir denklemler sistemi biçiminde tanımlansın, bu tanımlamada önemli olan teker teker denklemler ya da ilişkiler değil, bunların toplamıdır; bu, teker teker ilişkilerde ya da denklem-

Levent Şahverdi Arşivi

lerde değişmeye kapıyı açık tutuyor. Almanya'da Bernstein ve nerede ise Rusya'da aynı zamanda menşevikler, önce bu kapıdan giriyorlar.

Kapitalizmin kendisini tekelsi düzenle değiştirmeye başladığı bir zamanda dünya devrimci işçi sınıfı hareketini Alman Sosyal Demokrat Partisi temsil ediyor; o kadar öyle ki, "Sosyal Demokrat Partisi" dünyanın her tarafındaki devrimci işçi sınıfının politik hareketine hem model hem de ad oluyor. Herkes bu güçlü hareketten devrim bekliyor; Bernstein, kapitalizmin değiştiği görüşüyle ortaya çıkıyor. Nasıl ve ne ölçüde değişti; tartışmaya çok açıktır. Ancak sistemin bir ilişkiler ağı olarak tarif edilmesinden gelen ve anlamlı tartışmayı güçleştiren bir yan var, Bernstein'ın mesajından çıkarılabilecek tek bir sonuç bulunuyor; Bernstein, düzlemin esnediğini ileri sürüyor.

Bernstein'ın ileri sürdüğü ikinci nokta, değişmenin sadece düzlemde ortaya çıkmadığıdır, çağdaş söylemdeki bir kavramla "feedback" etkisiyle vektörlerden birisinin de köreltildiği iddiası formüle ediliyor. Oklardan birisi, delici ve yıkıcı etkisini yitiriyor; Bernstein, üretici güçlerden işçi sınıfının yırtıcılığını ve bu nedenle tarihsel olarak kendisine verilen rolü yitirdiğini de kaydediyor.

Dönüşümden dönüş, Marx'ın dönüşüm teorisi olarak çizmek istediğim mekanizmanın iki öğesinde çok nettir; üçüncü öğede ise daha ileri boyutlara varıyor. Üretici güçlerden ve delici oklardan birincisi körelirken, Bernstein'in formülasyonuna göre, ikincisi ön plana çıkıyor. Ön plana çıkan, teknolojik ilerlemedir.

Burada politik ve ideolojik mücadelenin alanlarını, cephelerini ve boyutlarını gösterebilmek için bir parantez daha açmak gereğini duyuyorum. Sovyet toplum düşüncesinin son otuz yıldır ısrarlı bir biçimde bilimsel-teknolojik devrimi ön plana çıkarması ve Batı düşüncesinin buna uyum göstermesine karşın, yirminci yüzyılda ve özellikle Ekim Devrimi sonrasında bir teknolojik devrim olmadığında hep ısrarlı oldum. Yirminci yüzyılın sonundaki teknoloji ile başındaki teknolojide niteliksel bir değişme olduğunu iddia etmek gerçekçi görünmüyor. Tekelsi düzenin enerji kaynağı olan elektrik hala temel hareket kaynağıdır; otomasyon ise tedrici olarak hep devam ediyor. Turret tezgahı ile robot arasındaki gelişme ancak gazete okuyucusunu ilgilendirir; bi-

Levent Şahverdi Arşivi

limsel bakış ise canlı emeğin sermaye ile değişimine bakıyor. Bu hep söyleniyor. Ford'un fabrikasında uyguladığı konveyer sisteminin bugün Japonya'da uygulanan robotlara göre daha büyük ya da daha küçük bir teknolojik değişme olup olmadığı ciddi bir biçimde tartışılabilir.

Buradaki Sovyet görüşü bilimsel-teknolojik devrimin varlığı ile yokluğu tartışması, özünde ve son çözümlemede bir sınıfsal tartışmadır; teknolojik gelişme, aktörsüz ve işçi sınıfsız bir süreçtir. Şöyle de söylenebilir, teknolojik gelişmeyi, işçi sınıfının karşısına çıkaran görüşler, sermayeye yakın becerilerin ve amorf yığınların politik öncülüğüne kayarlar. Bernstein bunu yapmıştır. Teknolojik gelişmeyi aşırı vurgulayan bütün görüşler, "insanlığın ortak mirası" ya da "uygarlık" türünden üretim biçimi ya da sistem çözümlerinde daha nebülöz, sınıfsız kategorileri ön plana atıyorlar.

Söylenenler toplanabilir; teknolojik gelişme, önündeki sistemi itiyor. Ancak kimlikten yoksun bir aktör olmaktan ileriye geçemediği hatta aktör* bile olamadığı için ancak uysal bir itici olabiliyor.

Buraya kadar yapılan çözümlemelerden bir ara sonuca varıyorum: Marx'ın dönüşüm teorisini bir üretim biçimi ya da sistemi ile üretici güçlerin karşılaşması olarak ortaya koymuş olması, dönüşümden dönüş noktalarını da içermiş oluyor. Bu teoriden bir devrim çıkışını kuşku ile karşılıyorum. Devrim, iki sistemin karşılaşmasının sonucudur. Dönüşüm, iki düzlemin iki kalkan türünden birbirine girmesinin sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Bu sonuca birbirinden aynı yönde iki düzeltme getirmek durumundayım. Birincisi, Marx'ın felsefi görüşü sonucu, üretici güçlerin gelişmesinin belli aşamalarının bir sistemi anlatmasıdır. Dolayısıyla önde bir düzlem varsa, üretici güçlerdeki gelişmenin belli aşamasında bir başka düzlem kendisini zorluyordur; dolayısıyla bilince çıkmak üzeredir. Bu nedenle Marx'ın devrim teorisinin tek düzenli iddiasının doğru olmadığı ileri sürülebilir.

Böyle bir ileri sürülüşün ciddiye alınması gerektiğini düşünüyorum. Ancak ciddiye alındığı zaman, düşünmenin ikinci ve üçüncü aşa-

* Aktörü faktör ya da fail anlamında kullanıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

malarında, Marx'ın dönüşüm teorisinin zayıflığının bir kanıtı olabileceğini sanıyorum. Çünkü bu ikinci düzeltmedir, Marx'ın bütün çabası, bu açıdan alındığında, bir sistemin bilince çıkışını önem ve geriye atma önünde gelişiyor. Başkaları bir yana, Marx'ın Blanqui ile ütopyacılarla ve hatta Bakunin ile mücadelesi bir bilince çıkışı önleme etkisi yapıyor.

Tarihsel olarak bu mücadelelerin haksızlığını ileri sürmüyorum. Söylemek istediğim şudur: Politik müdahale ve yeni düzeni çizme çabaları olmadan devrim olmaz. Marx, devrimleri veri kabul ettiği için, politik müdahaleyi küçümsüyor ve Newton'un aşırı etkisiyle kaçınılmaz ve aynı zamanda bilimsel gördüğü yeni düzenin insan çizgileriyle bozulmasından endişe ediyor.

Kaygılarına, Marx'tan önceki yüzyılda, on sekizinci yüzyılda yaşamış olsaydım, tümüyle katılabilirdim. Fakat tekelsi düzene getirilmeye başlandığı on dokuzuncu yüzyılın son otuz yılından itibaren bu itirazların dönüşümden dönüşleri kolaylaştırdığını düşünüyorum.

Buradan Lenin'e geçiyorum. Lenin'in, çok zaman Bakuninci, Blankici ve zaman zaman hayalci suçlamasıyla karşılaşmasını, bu incelemenin çerçevesinde, normal saymak gerektiğini düşünüyorum. Lenin, jakobenci suçlamasını hiç reddetmiyor ve nerede ise onur duyduğunu hissettiriyor. Bu Lenin'in tümüyle bir politik müdahale olmasından ileri geliyor.

Lenin'i, kişilik kazanmış proletarya olarak görmek de mümkündür; yaşadığı düzene sonsuz bir kin olarak da algılayabiliyorum. Bernstein ya da menşevikler, kapitalizmin değiştiğini ileri sürerlerken, aynı zamanda içinde yaşanabilir olduğunu da anlatmış oluyorlar. İşçi sınıfının artan ekonomik eylemlilikleri ile tedricen ve zaman içinde değişebileceğini ileri sürerlerken, beklemede büyük bir sakınca görmediklerini de ortaya koyuyorlar. Lenin sabırsızdır ve aynı anlama gelmek üzere, ani geçişten yanadır. Lenin'e göre Bernstein ve menşevikler, perspektiflerini yitirmiş tekke miskinleridir.

Devam etmeden önce burada yeni bir paranteze gerek var; sürekli, muhatap olarak Bernstein ya da menşevikleri almakla birlikte dönüşçülerin bunlardan ibaret olmadığını da kaydetmek durumundayım.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca ileri sürdüğüm görüşlerin soyutlayan ve aynı anlama gelmek üzere teorik değeri olduğunu iddia edebilmek için bütün dönüşlerin aynı noktadan çıktığını göstermek zorundayım. Bunda ise hiçbir güçlükle karşılaşmıyorum. Bernstein'a karşı çıkan Kautsky, yine aynı noktadan dönüşe geçti. İkinci Dünya sonrasında Stalin'in yakın danışmanlarından Profesör Evgeniy Varga, kapitalizmin değiştiği iddiasıyla ortaya çıktı ve Stalin tarafından afaroz edildi.

Toplumsal Kurtuluş, başında, Garbaçov'a açık bir kart vermekle birlikte* Mihail Garbaçov'un kapitalizmin değişip değişmediği sorusunu ortaya atmasından itibaren tehlike çanları çaldığının hatırlanacağını sanıyorum; Sovyet politik yazınında bugün bütün dönüşçüler, kapitalizmin değiştiği noktasında birleşiyorlar. İşçi sınıfının devrimci rolünün kalmadığını ileri sürebiliyorlar ve teknolojik "devrim" ile artık sosyalizmin bütün sınıfların malı haline geldiğini, yazıp duruyorlar. Bütün dönüşler, çizilen mekanizma çerçevesinde dillendiriliyor.

Lenin'in, Marx'ta asıl büyük ve son derece olumlu "revizyon" ile kendiliğindenciliği reddetmesi ve üniversite gençliğini işçi sınıfına bilinç götürmekle görevlendirmesi, Marx'ın dönüşüm teorisindeki en büyük eksikliğini ortadan kaldırmaya yöneliktir; bunun her zaman tekrarlanmasının yararlı olacağını düşünüyorum. Lenin'in, Marx'tan ayrı olarak, dönüşüm objektivitesinin ölçüsünü yazması, dönüşümden dönmek isteyenlerin yolunu kapamada önemli bir katkıdır. Lenin'in jakoben ve benzeri suçlamalardan nerede ise hoşlanıyor olması da, bilinçli ya da bilinçsiz, ancak büyük bir politik kararlılıkla, dönüşüm teorisindeki eksikliği örtme yönünde çabalar sayılmalıdır; öyle sayıyorum.

Peki, Lenin'in bu önemli katkısına karşın, dönüşümden dönüş noktası marksist anlayışta varlığını nasıl koruyabiliyor; son olarak bu soruyu cevaplandırmak gerektiğini düşünüyorum. Cevaplandırabilmek ve Lenin'e haksızlık yapmamak için objektif olanla sübjektif olanı birbirinden ayırmak istiyorum. Önemli olan şudur: 1920 yılı ortalarından

* Toplumsal Kurtuluş'un Garbaçov'a ilk yaklaşımı, kütleyi harekete getirme planını desteklemekle birlikte yaptığının bir devrim olmadığı ve henüz hiçbir planının bulunmadığı noktasında gelişti. İki dünyanın da bir devrimden söz ettiği bir zamanda bunun cüretli bir değerlendirme olduğunu zaman doğruladı.

Levent Şahverdi Arşivi

sonra Lenin ve arkadaşları, dünyada yeni bir konjonktür değerlendirmesi içine girdiler. Avrupa'da devrimden umudu kestiler. Bu kesiş, kuşkusuz, geçicidir; ancak yapılan devrimin korunması durumu ile karşı karşıya geldiler.

Yapmak ve korumak iki ayrı iştir.

Korumanın gereklerini yapmanın dinamiği içine sokmamak gereklidir. Ne yazık, bugüne ve Toplumsal Kurtuluş'un yayınına kadar, bu ayrım, kütlelerin haklılık duygularını ve Ekim Devrimine bağlılıklarını incitmeyecek bir biçimde yapılamamıştır. Trotskistlerin önermelerinde haklı oldukları noktalar olmuştur; ancak Trotskismin kendisinin inandırıcılıktan yoksun bulunması ve Trotskiy'in politikalarını hiçbir zaman Bolşevik partiden ve Stalin'den anlamlı bir biçimde ayırmanın imkansızlığı, bu haklı önermeleri de ikna gücünden yoksun etmiştir. Trotskistlerin, anti-Stalinizm çerçevesinde Ekim Devrimi'nin kazanımlarını yok saymaları da, haklı olabilen önermelerinin farkedilmesini bile önlüyor.

Avrupa'da yakın zamanda devrim olmayacağı değerlendirmesi yapılınca, Lenin, ilk devrimi koruyabilmek için önemli sayılabilecek bir ricatı başlatıyor. NEP, bu ricatlardan birisidir; burada anmamın nedeni, Sovyetler Birliği'nde kapitalist restorasyonu arayanların kendilerine model ve "Lenin" olarak, yalnızca NEP'i ve NEP'i başlatan Lenin'i almalarından ileri geliyor. Aslında son döneminde Lenin, her cephede ricat işareti veriyor.

Burjuva devrim sürecinde konuşmak önemlidir.

Sosyalist devrim sürecinde yazmak önemlidir.

Bu ricatın ayrıntılandırılmasını burada yapmak istemiyorum; ancak daha sonraki işçi sınıfı hareketlerindeki bütün gerici eğilimlerin kaynağı olan Çocukluk Hastalığı, bu dönemin damgasını taşıyor. "Kanun diye kanun diye kanun çiğnendi" diyen şairi haklı çıkartacak bir biçimde "DİSK, DİSK, Yaşasın DİSK" diye diye Disk'i Chp'leştirdikten sonra büyük sermayeye peşkeş çeken hainler çetesi Eylülist darbeden sonra Türkiye'de Türk-İş yardakçılığına başladıkları zaman Lenin'in bu çalışmasını kendilerine Kuran yaptılar.

Levent Şahverdi Arşivi

NEP ve Çocukluk Hastalığı iki önemli unsur oluyor. Fakat Hruşov'un moda yaptığı "barış içinde bir arada yaşama", "kapitalist olmayan yol", 1935 yılında Komintern politikası olan Cephe, hep bu dönemde Lenin tarafından telaffuz ediliyor. Lenin, bu dönemde, şu veya bu ölçüde iki sistemi birbirine yaklaştırıyor.

Her ricat, iki düzlemin birbirine yaklaşması sonucunu ortaya çıkarıyor.

Tamamlıyorum: Devrim, bir sistem ile üretici güçlerin karşılaşmasından değil, iki sistemin çatışmasından doğuyor. Çatışmada otomatizm yok; her sistem, kendisine sıkıca bağlı sınıflara ve örgütlere sahip olmak durumundadır.

Daha da önemlisi şudur: Sınıfların bilincinde her iki sistem birbirinin tam karşıtı olmalıdır. Bilinçte sistemleri birbirine yaklaştırmak devrime geçişi değil devrimden dönüşü garantiliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Beşinci Bölüm
PARTİ YOLUNDA YÜRÜYÜŞ

Her tekrarda bir yenilik var. Olmalıdır. Belleklerin silinmek istendiği, bellek silmenin akıl değiştirici bir seferberliğe dönüştürüldüğü bir zamanda, "tekrar" en cüretli iş sayılmalıdır, dünyanın döndüğünü söylemek, her gün söylemek, ısrarla söylemek, korkmadan söylemek, bugünün en önemli görevi oluyor. Öyle görüyorum.

Bugün gerçekliği yenileyerek tekrarlamak zorundayız. "Klasikleri", bu sözcüğü değeri hiçbir zaman kaybolmayan yaratılmış ürünler anlamında kullanıyorum, altın sırlarından soyarak daha kalıcı ve daha değerli bir biçimde tekrarlamak durumundayız.

Başlıyorum ve bir: Sosyalizmle işçi sınıfının birlikteliği ampirik ve pratik değil teorik ve sözcüğün en iyi anlamında spekülatif, üretimde çalışan sınıfın düzeni olduğu ve işçi tarafından kurulacağı pratik ve ampirik değil, teorik bir zorunluluktur. Bunu da açabilirim; eğer "doğru" olarak tanımlanmış bir sosyalizm ve "doğru" olarak anlatılmış bir işçi sınıfı varsa, bu ikisi ve yalnızca bu ikisi buluşacaktır ve bu buluşmayı önlemek mümkün görünmüyor.

Lenin'in sözü var: Pratik yeşil, teori gridir. Yeşil yaş gri kurudur. Buna eklenecek olan şudur: En büyük zorunluluk, teorik olandır.

Sosyalizm ortakçı düzendir. Fabrikada üretim işi ortak bir iştir; kişiliğe damgasını vuruyor. Sosyalizm eşitçi bir düzendir. Teknolojinin gelişimi hem beceri farklılığının önemini azaltıyor, "usta" zanaatkar

Levent Şahverdi Arşivi

emekçiyi tarihe gömüyor, hem de tek tek işçinin üretime katkısını ölçülemez, ayırt edilemez bir hale getiriyor. Sosyalizmde çıkarsız emek, sosyalizmde toplum için çalışma, sosyalizmde Lenin'in sözüyle karşılığını düşünmeden çalışma, en büyük onur ve en büyük ahlaktır. Lenin'in sobotnikler, cumartesi günü karşılığını almadan çalışanlara duyduğu heyecan ve "İşte Komünizm" sözü bunu gösteriyor. Bu ise ancak devrimci süreçten geçmiş işçinin ahlakı ve onuru oluyor.

Avrupa'da işçi sınıfı ve partileri ne olursa olsunlar Sovyetler Birliği'nde sosyalizm nereye gelirse gelsin, sosyalizm ve işçi sınıfının birlikteliği bir kaçınılmazlıktır. Bir bilimsel zorunluluk oluyor. Bilim ise kaçınılmazlıkları bularak gelişiyor ve zenginleşiyor.

İkinci tekrarı formüle ediyorum: Parti kendiliğinden olanın reddidir. Burjuvazide politik gelişmeler kendiliğinden spontane bir biçimde ortaya çıkıyor; en azından devrimden sonra yönetim bir kendiliğinden sürece dönüşüyor. Çok zaman burjuva devrimleri de, İngiliz ve Fransız örnekleri kendiliğinden çok merkezli ve çok kaynaklı hareketler olarak gelişiyor.

Sosyalizm bir felsefe olarak, kendiliğinden sürecin reddi ile başlıyor. Fizik bilimi doğayı, sosyalizm toplumu kontrolü amaç sayıyor. Sosyalizmde partinin ön plana çıkışı ise, sosyalizmin bu temel feslefesinin kavranmasıyla birlikte gerçekleşiyor.

Bu noktayı açmam gerekiyor; sosyal mücadelede partinin rolünün kavranması mücadele coğrafyasının değişmesiyle de ilgilidir. Kendiliğindenlik bakışının reddi mücadelenin çekim noktasının Almanya'dan Rusya'ya geçişinin eş zamanlı oluşu bir rastlantı sayılmamalıdır. Kautsky ağırlığının coğrafik değişimine ilk parmak basan önemli kişidir. Ancak daha ilerisini göremiyor ve göremediklerine karşı çıkıyor.

Sosyal mücadelenin Avrupa merkezli, örosantrik konumunu yitirmesi, kendiliğindenlik anlayışı çerçevesinde ele alınmalıdır; Avrupalı bir sosyalist için devrimci mücadeleye bir "halk hareketi" rengi verecek ölçüde zenginlik hep oluyor. Avrupalı sosyalist, yüzeysel, derine fazla inemeyen, sınıfsal netliği bulamayan "halk" tepkilerinin illüzyonu ile sürekli bir evliliği yaşıyor.

Bu noktayı üçüncü tekrarıma geldiğimde daha iyi açabilmeyi umu-

Levent Şahverdi Arşivi

yorum. Üçüncü tekrar şudur: Partide disiplinin yoğunluğu işçi sınıfının gelişmişlik düzeyinin çeşitliliğiyle doğrudan bağlantılıdır.

Tersinden söyleyebilirim; homojen işçi sınıfında politik ve ideolojik beraberlik için özel bir çaba gerekmeyebiliyor. Dünkü Rusya ve bugünkü Türkiye örneği heterojen işçi sınıfının varlığında ise parti ile disiplin neredeyse özdeşleşiyor.

Bu söylediklerimle ilgili bir parantez açmak zorundayım: Rusya'da daha kalifiye işçi, bir eğilim olarak, hep menşevizmi seçiyor. Türkiye'de daha az kalifiye sanayi işçisinin, plebyen yığınların, devrimci sosyalizme eğilim göstereceklerini düşünmek ve gözlemek durumundayım. Bu da disiplin sorununu, bir Batılının anlayamayacağı bir yere çıkarıyor.

Devam etmeden önce bir ara sonucu yazmak istiyorum; heterojen işçi sınıfı içinde çalışan partilerde "demokrasi" ayağı hep zayıf kalmaya mahkumdur. Bunun içtenlikle kabul edilmesi gerekiyor.

Bu ara sonuç ile ilgili bir parantez açma ihtiyacı duyuyorum: Marx'ın "demokrasi" sözcüğünü sürdürmesini anlıyorum. Ancak Lenin'in yeni bir kavramla ortaya çıkmamış olmasını, yadırgıyorum. "Demokrasi" hep birden çok sınıfı hatırlatıyor.

Bu rezervle birlikte Bolşevik Parti ile demokrasi ilişkisini incelediğimde üç aşamayı saptayabiliyorum. Bir: Uzun ve "legal" bir hazırlık dönemine sahip oluyor. Tartışma ve katılım, karşılıklı görüşlere saygı anlamında "demokrasi", bu dönemde hem vardır ve hem de bir ekol niteliği taşıyor. İki: Uzun gizlilik döneminde ise, "demokratik merkeziyetçilik" sadece merkeziyetçiliktir. Lenin, bunu açıkça söylemekten, "demokratik" ilkenin yerini "yoldaşça güven" ilkesine bırakmasını ifade etmekten hiç çekinmiyor. Üç: İç savaş dönemi, ayrı ve yeni bir "demokratik" ekol oluyor.

Devam etmeden önce bir özete ihtiyaç var: Kendiliğinden tepkilerin sınırlı ve ihmal edilebilir düzeyde ve işçi sınıfının gelişmişlik açısından heterojen olduğu bir toplumda, hem parti ve hem de disiplin, örnek olsun, bir Avrupalının anlayamayacağı kadar temel ilkedir. Yoksa, kişilerin tercih ya da kaprislerinin sonucu değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü tekrar şudur: Sosyalizmin tarihi ayrışma sürecinin yazımıdır. Feodalitenin baskısından kaçıp, surlar dışında küçük işyerine kaçan artizan-emekçi, hem embriyonik "burjuva" ve hem de sosyalizan ideolojinin habercisidir. Artizan usta hem zenginleşmeyi, hem mülkiyetsizliği birarada düşünebiliyor ve hem de mülkiyet özlemi duyuyor. Mülkiyeti bir çekiç, bir körükle sınırlı olduğu için emeği bütün değerlerin yaratıcısı sayabiliyor; mülkiyeti arttıkça kendisine yabancılaşıyor.

Bu aşamada küçük mülk sahibi burjuvanın sosyalist mücadeleye bir düşmanlığı yoktur; çünkü henüz ayrışma ortaya çıkmamış durumdadır. Düşmanlık, burjuvazinin kendi bilincine ulaşması, iktidara yaklaşması ve işçilerin karşı mücadelesinin başlamasıyla birlikte ortaya çıkıyor. İşte bu aşamada Batı'da işçi haklarının genişlemesiyle daralması aynı anda ve birarada yaşanıyor.

Batı'da işçi sınıfı hareketi çok haklı bir biçimde "açık" ve "demokratik" bir biçimde başlıyor. Daha sonra gizlenme denemeleri var; ancak açıklık tutkusundan hiçbir zaman kurtulamıyor. Giderek kazandığı homojen nitelik ve sendikal güç, açıklığı her zaman geçerli bir ilke ya da illüzyon haline sokuyor.

Kendiliğindenlik, partisizlik, disiplin ihtiyacının yadsınması ve açıklık; özünde Batının sosyal mücadelesinin temel çizgileri oluyor. Bunun karşısında Bolşevik ve Sovyet deneyimi var. "Parti" arayan herkes bu iki çizgiden etkileniyor.

Parti aramak, sosyalizme yol almaktır.

Parti aramak, iktidarın kapısına dayanmaktır.

Devam etmeden önce tekrar olmayan bir noktayı daha dillendirmek istiyorum. Şöyle ifade edebilirim; parti aramak başkadır, parti komiserliği ise bambaşkadır. Buna şunu eklemek durumundayım: Bolşevik Parti; bir nesnelliğin sonucudur. Rusya topraklarında bir başka partinin başarılı olabileceğini hiçbir zaman düşünemiyorum. Bolşevik Parti, bir kaçınılmazlığın ve büyük ve coşkulu bir denemenin tarihsel anlamda kalıcı ürünüdür. Artık sosyal mücadelenin klasiklerinden birisidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak "Parti Komiseri" konumu da Bolşevik Partinin bir ürünü ve buluşu oluyor. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nde reddedilemeyen çürümede en önemli yerin birisini, emek-değer yasasının daha önceden reddedilmemesine, diğerini de parti komiseri kurumuna veriyorum. Ancak bir zorunluluk sonucu çıktığını kabul ediyorum.

Babası Trotskiy'dir; yoksul bir partiyle yapılan iç savaşta Çarlık Rusya subayları kullanıldı. Bilgili ve becerikli subaylardır; ancak politik olarak güven duyulamıyor. Bilgili ve becerikli olmayan ancak politik olarak güvenilir "komiser" ihtiyacı buradan çıkıyor.

Anası Stalin'dir; yoksul partiyle sanayileşme mucizesi yapmak zorunda kaldı. Çaresiz, bolşevizme karşı savaşmış menşevik uzmanları, iktidara boyun eğmiş narodnik iktisatçıları, planlamaya inanmayan liberal profesörleri kullanmak zorunda kaldı. Arka odalarda bunların bilgilerinden uzak parti komiserleri oturuyordu. Başka ne olabilirdi?

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Altıncı Bölüm

BÜYÜMEMİŞ ÇOCUK HASTALIĞI REVİZYONİZM VE TROTSKİZM

Başka yerde yapıldığını bilmiyorum; Lenin'in ünlü çalışması Çocukluk Hastalığı'nın yeniden değerlendirilmesine ilk kez Türkiye'de başlandığını biliyorum. Bilgilerime göre böyle bir çaba, 1970 yıllarının hemen sonlarında, "Sosyalist İktidar" dergisi içinde ve çerçevesinde gerçekleşiyor. Dergi, ürünlerini vermeden, eylülist darbe ile yayın hayatının sonunu yaşıyor.* Bununla birlikte, Sosyalist İktidar'da, değerini yeniden saptamak ve yerini belirlemek için, Çocukluk Hastalığı'nın "ortak okuma" hazırlıkları yapılıyor.

Bundan on yıl kadar önce hem Lenin çizgisi içinde kalmak ve hem de Lenin'in en çok bilinen eserlerinden birisinin değerini tartışmaya açmak Çocukluk Hastalığı'nın dünya işçi sınıfı ve sosyalist hareketlerinde her türlü geri dönüşlerin teorik dayanağı yapılmak istenmesinden kaynaklanıyordu; bugün için daha net gerekçeler var. Bugün reel sosyalist ülkelerde kapitalist restorasyon savunucuları, Avrupa'da komünist partileri reddeden komünist partisi yöneticileri, doğuşlarını

* Kısa ömürlü, dar tirajlı Sosyalist İktidar'ın hiç beklenmedik bir etkiye sahip olduğunu görüyorum. Etkisinin tam ölçüsü olmamakla birlikte, iki dergi, Gelenek ve İktidar Yolu, Sosyalist İktidar'ın istenen ya da plansız çocuklarıdır. Gelenek, duyduğum kadarıyla, Sosyalist İktidar'ın devamı iddiasındadır; İktidar Yolu, Sosyalist İktidar'ın Tip içindeki etkisiyle ve önce sosyalist devrimi savunmak için başlamış ve daha sonra demokratik devrime dönmüş bir eğilimin uzantısı görünümünü veriyor. Sosyalist iktidar'ın etkisi kuşkusuz bu iki dergiyle sınırlı değildir; yalnızca bu ikisini hatırlatmakla yetinebilirim.

Levent Şahverdi Arşivi

söz birliği edercesine, Çocukluk Hastalığı'na bağlıyorlar. Lenin'in bu çalışması, sadece ekonomik planda değil dünya ölçüsünde bir teorik ve politik yumuşamanın ve emperyalizm ile "barış içinde bir arada yaşama" politikasının habercisi sayılıyor.

Çocukluk Hastalığı'nın temel görüşlerinin bir yanı şudur: Bir yıl önce kurulan Komintern'in kuruluşundan pişmanlık tohumları çıkarılıyor. Bir yıl önce Avrupa'nın sosyalist ve işçi partilerinin radikal kanatları, yerlerini terkederek komünist partileri kurmaya özendirilirken, zaman zaman zorlanırken, zorlayanların başında Trotskiy var, 1920 yılında, Çocukluk Hastalığı yazılırken, bu çalışma Komintern'in İkinci Kongresi'ne yetiştiriliyor, tersi bir politika öneriliyor. Komünistler, bu kez, bir yıl önce ayrıldıklarıyla, ayrıldıkları yerlerde beraberliğe zorlanıyorlar; bu zorlamaya uymayanlar, çocukluk hastalığına tutulmuş sayılıyor.

Çocukluk Hastalığı, gerçekten bir dönemin başlangıcıdır; buradan, 1929 yılında Stalin tarafından "sınıfa karşı sınıf" formülasyonu öne sürülünceye kadar, gerek Sovyetler Birliği'nin ve gerekse Komintern'in temel görüşü yumuşaklıktır, "cehpe", işçi cephesi biçiminde de olsa, "barış içinde yaşama" türünden formüller ilk kez bu dönemde telaffuz ediliyor. Lenin, Trotskiy ve Stalin, bu politikalarda beraberdirler; Nova Ekonomiçeskaya Politika, Yeni Ekonomik Politika veya NEP, bu zaman aralığına egemen oluyor.

Lenin'in bu ünlü çalışmasının bu yanı, yeri, bu kadar açıklıkla yazılmasa bile, çok iyi biliniyor. Tekrarlamak durumunda değilim. Ancak giderek ve tekrar tekrar okuduğumda, Çocukluk Hastalığı'nın bir değil iki "kitap" olduğunu düşünmeye başlıyorum; bir yanı son derece yol açıcıdır ve değerini bugün de koruyor. Bu yan üzerinde durmak istiyorum.

Çocukluk Hastalığı'nda Lenin, "ricat" politikaları önermenin yanında bir de, Ekim Devrimi'nin politik ve bilimsel çözümlemesini yapma gereğini duyuyor; özgün ve genel dinamiklerini ortaya çıkartırken karşılaştığı tehlikelere parmak basmaya çalışıyor. Belki kaçınılmaz ve doğal "ricat", yok olmaktan kurtulmanın politikalarından birisidir ve burada ortaya çıkan binanın tarihsel yerini ve karşılaştığı asıl tehlikeleri

Levent Şahverdi Arşivi

çözümlemek anlamsız görünmüyor. Anlamlı olanın üzerinde durmak gereğini duyuyorum.

1920 yılında, Çocukluk Hastalığı yazıldığında, Kautsky artık bir renegat, Türkçesi ile, bir dönektir; Lenin'in politika yazılarına öğretici bir örnek oluyor ve Lenin, olumlu anlamıyla, Kautsky'ye atıfta bulunuyor. Lenin'in Kautsky'den yaptığı aktarmayı buraya alıyorum: "Şimdi, Lenin, 1848 yılına göre diye saptama yapıyor, Slavlar, devrimci uluslar safına katılmakla kalmadılar, aynı zamanda, devrimci düşünce ve eylemin merkezi giderek Slavlara kayıyor. Devrimci merkez, Batı'dan Doğu'ya kayıyor."* Kautsky, bu saptamayı, 1902 yılında yapıyor ve Lenin, 1920 yılında dikkati çekiyor.

Devam etmeden önce araya giriyorum: Kayış, devam ediyor.

Bilincin dışardan taşınacağı tezi, gerekçelerini tümüyle açıklamamış da olsa, Lenin'in Marksizme çok büyük katkısıdır; Marksizme ateşli bir su eklemek ve yenilemek ile özdeş tutuyorum. Şaşırtıcıdır; Lenin, Nisan Tezleri ile bir de leninistleri şaşırtıyor. Lenin'in 1917 Nisan ayında Finlandiya'da okuduğu "tezler", Lenin'in yazılarını yutarak yetişen pek çok yakını için de bir sürpriz oluyor; Lenin, iktidar istiyor. Nisan Tezleri, her ne pahasına olursa olsun, Şubat Devrimi'nden Ekim Devrimi'ne açılan ve akan bir hırsı dillendiriyor.

Şöyle düşünmek mümkün; bir sosyalist devrimin, eylem ile, gelişmiş ülkeler proletaryasının bilincini sarsacağına inanılıyor. Lenin'in böyle düşündüğüne inanıyorum.

Çocukluk Hastalığı'ndan aktarıyorum: "İleri ülkelerin en az birinde bir proleter devrimin başarıya ulaşmasından hemen sonra net bir değişiklik ortaya çıkabileceğini gözardı etmek de hatalı olacaktır; Rusya ('Sovyet' ve sosyalist anlamda) bir model olmaktan çıkacak ve bir kez daha geri bir ülke olacaktır."** Lenin'in, gelişmiş ülkeler proletaryasının yapacağı devrime öncelik verdiği kesindir; bir tekinin gerçekleşmesi bile Rusya'yı arka plana atabiliyor.

1920 yılına gelindiğinde, beklenenin gelmeyeceği izlenimi güçlen-

* V. I. Lenin, *Collected Works*, Vol. 31, s. 22

** *İbid.*, s. 21

Levent Şahverdi Arşivi

me sınırlarını aşıyor ve kesinliğe yaklaşıyor. Artık Lenin, geri bir ülkede sosyalizmle karşı karşıyadır. Çocukluk Hastalığı'nda büyük bir gerçekçilikle, karşılaştığı sorun ve tarihin kendisine oynadığı cilveyi yazıyor. Aktarıyorum: "1917 yılının özel ve tarih açısından tekil koşulunda, Rusya'da, sosyalist devrimi başlatmak kolaydı, fakat devrimi sürdürmek ve sonucuna ulaştırmak, Rusya'da Avrupa ülkelerine göre, daha güç olacaktır."* Lenin, Rusya'da devrimin bu tutkulu mimarı, devrimi sürdürmenin ve sonucuna götürmenin güçlüğünden söz ediyor. Sözünü ettiği güçlükleri de aktaracağım; ancak önce, bu incelemenin amacını açıklamak istiyorum. Çünkü tam burada sırasıdır.

Bu inceleme, "revizyonist" ve "Trotskist" kamplar üzerine yazılıyor. Reel sosyalizme dün de bugün de, "revizyonist" klişesiyle bakanları da, Trotskistleri de, sosyalist mücadelenin "büyümemiş çocuk hastalığı" olarak niteliyorum. İkisinin ortak yanları, revizyonist kampın aslında buna "revizyonistist" demek daha doğrudur, köylülükten esin kaynağını bulmasına ve Trotskiy'nin köylülüğe karşı bir izlenim vermesine karşın, sanıldığından çok daha fazla görünüyor.

Bir: Lenin'in gördüğünü Trotskiy de görüyor. Rusya'da devrimi sürdürmenin, sonucuna götürmenin güçlüklerini görmek için, Lenin ya da Trotskiy olmaya gerek yoktur. Lenin, bunu reddetmiyor ve Trotskiy, katkıda bulunduğu Rusya Devrimi'ni küçümsüyor. Revizyonistist kamp ise Hruşov'un Mao'nun Çin'ine atom bombası vermemesinin ve sırtını Doğuya yüzünü Batıya dönmesinden sonra Başkan Mao tarafından oluşturuluyor ve Çin ile Arnavutluk dışında reel sosyalizmi küçümsemeyi anlatıyor.

İki: Birisi Trotskiy'den ve diğeri Mao'dan başlamakla birlikte giderek, her ikisi de vulgar Batı basınının anti-Sovyet yazılarıyla besleniyorlar. Beslenmelerine uygun olarak da, zamanla, küçümsemeleri düşmanlığa dönüşüyor.

Üç: İster parti bürokrasisinin, biraz kötüleyerek, Rusçasıyla aparatçik ve ister ekonomik bürokrasinin, Rusçasıyla hozyaisvennik, bozulmasından bir sınıf çıkarmak, bayağı Amerikan sosyolojisinin bir buluşudur. Anti-Marksist ve bilim dışıdır. Hem revizyonist ve hem de Trotskist kamplara ortak payda oluyor.

* *İbid.* s. 64

Levent Şahverdi Arşivi

Dört: Revizyonist ve Trotskist kamplar, Stalin'i abartırlar. Birincisi överken ve ikincisi yererken abartıyor. Her iki kampın da Stalin çözümlemesi ne Sovyet gerçeklerine ve ne de bilimsel titizliğe uyuyor.

Stalin, ne revizyonistist kampın abartılı ölçüde süsleyerek göklere çıkardığı, ne de Trotskist kampın tarihin günah keçisi sayıp yerin dibine batırdığı kimsedir; Lenin'in güçlüğüne işaret ettiği görevi, düşünülebilecek en üst başarıya ulaştıran liderdir.

Beş: Binanın yıkılacağını haber vermek, tedbirlilik oluyor; ciddiye alınması gereklidir. Ancak yıkılma başladığı zaman, kısa bir zaman sonra kaynar suya atacağı avının etrafında dans eden kızılderili örneği sevinç çığlıkları atmak, başka bir kalbi ve yaklaşımı gösteriyor.

Sosyalist ülkelerin bazılarında görülen kapitalist restorasyonun, revizyonistist ve Trotskist kamplarda yarattığı sevinç, bu iki kampın sosyalistlik iddialarını ciddi ölçüde tartışmaya açıyor.

Altı: Hem revizyonist kamp ve hem de Trotskistler, bütün savlarını, parti bürokrasisinin, bunun içine hozyaisvenniki'yi de alıyorlar, bir sınıfa dönüşmesine dayandırdılar. Ancak bugün çok açık olarak görülüyor; kapitalist restorasyon saldırısı, buradan gelmedi: Havel ya da Walesa türünden dökünlülerden ya da Sovyetler'de Saharov ya da Afanesyev türünden profesör aydınlardan çıktı. Partiler, ya acz içinde teslim oldular ya da reel sosyalizmi korumak için mücadele ediyorlar.

Bu son nokta üzerinde kısaca durmak gerekiyor: Reel sosyalizmin çökeceğini haber vermek önemli değildir. Önemli olan nasıl ve neden çökeceğini gösterebilmekti. Bugün Polonya, Çekoslavakya ve Demokratik Almanya'da sahnelenen çöküntüler, Trotskist ve revizyonistist kampların temel savlarını da çökertiyor. En çok bu iki kampı zor durumda bırakıyor.

Revizyonistist ve Trotskist bakış, büyümemiş çocukların bakışı oluyor. Sosyalistleşmemeyi anlatıyor. Bunu, tedavisi gerekli bir hastalık saymanın doğru olduğunu düşünüyorum.

Sözü Lenin'e bırakmadan önce kendi sözümü yazmak istiyorum: Eğer işçi sınıfından başka bir sınıf yoksa, bürokrasinin sınıfsal dejenerasyonundan veya bir başka sınıf olmasından söz etmek mümkün gö-

Levent Şahverdi Arşivi

rünmüyor. Böyle bir durumda bürokrasinin verimsizliğinden veya beceriksizliğinden söz edilebilir; kendisinin sınıf olmasından veya başka bir sınıfa dönüşmesinden söz etmeyi anlamlı bulamıyorum.

Şimdi Lenin'den aktarıyorum: "Rusya'da biz, (burjuvazinin devrilmesinin üçüncü yılında) kapitalizmden sosyalizme veya komünizmin aşağı aşamasına geçiş için adımlar atıyoruz. Sınıflar hala var ve proletaryanın iktidarı almasından yıllar sonra da her yerde var olmaya devam edecektir."* Bunlara yalnızca, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşunun bir sınıf mücadelesi ve kapitalizmin de ilk yazımı 1970 yılında tamamlanan "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940" başlıklı çalışmada tekrarlanan sözcüklerle, yedi canlı olduğunu unutmama gereğini eklemek istiyorum.

"Eğer safkan** proletarya, proletarya ile (geçimini kısmen emek gücünü satarak kazanan) yarı-proletarya arasında, yarı proletarya ile her türden küçük zanaatkar arasında, küçük köylü ve orta köylü arasında ve benzeri durumlarda kalan çok sayıda rengarenk tiplerle sarılmamış olursa ve eğer proletaryanın kendisi çok gel şmiş ve az gelişmiş tabakalara bölünmemişse, kapitalizm olmaz.*** Proletaryanın Türkiye'de çok zaman anlaşıldığı dar anlamında aydın ve öğrenciler olarak değil, bilimsel anlamda, küçük burjuvaziyle, küçük meta üreticileriyle sarıldığına işaret ediyor.

Bu işaretin yerinde olduğunu düşünüyorum.

Yukarıdaki aktarmayı tekrarlayarak devam ediyorum: "Rusya'da biz, (burjuvazinin devrilmesinin üçüncü yılında) kapitalizmden sosyalizme veya komünizmin aşağı aşamasına geçiş için adımlar atıyoruz. Sınıflar hala var ve proletaryanın iktidarı almasından yıllar sonra da her yerde varolmaya devam edecektir. Köylülüğün olmadığı (ancak küçük mülk sahiplerinin bulunduğu) Britanya'da belki de, bu dönem daha kısa olabilir. Sınıfların ortadan kaldırılması, sadece, bizim göreceli bir kolaylıkla başardığımız, toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin ortadan kaldırılması demek değildir; aynı zamanda küçük meta üreti-

* *İbid.*, s. 44

** Asıl metinde pursang olarak ve Fransızca geçiyor.

*** *İbid.*, s.74

Levent Şahverdi Arşivi

cilerinin ortadan kaldırılması demektir ve bunlar sökülüp atılmaz veya ezilemez, bunlarla birlikte yaşamayı öğrenmek zorundayız." Lenin, her zaman kapitalizmi yaratacak olan küçük meta üretiminin ortadan kaldırılmasının daha zor olduğuna işaret ediyor.

Bu noktanın altını çizmek durumundayım; genelleştirerek, küçük burjuvazi olduğu sürece, kapitalizmin yedi canlı olduğunu tekrarlamak zorundayım. Bu vurgulama iki açıdan önemli ve gerekli olabiliyor. Bir: Kapitalizmin yeniden doğuşunda, mutlaka bir tür özel mülkiyet ilişkisi vardır. İki: Lenin'in devrimci mücadeleye en büyük katkısının politika olduğunu bir kez daha gösteriyor. Lenin, Ekim Devriminin üçüncü yılında kapitalist restorasyon kaynakları ile proletarya diktatoryasını aynı paragraf içinde telaffuz ediyor.

"Proletarya diktatoryası, yeni sınıf tarafından, çok güçlü düşmana, (bir ülkede bile olsa) başaşağı edilmesiyle mukavemeti on kat artan, gücü sadece uluslararası sermayenin yürütülen kuvvetinden, uluslararası ilişkilerinin kuvvet ve dayanıklılığından gelmeyen, aynı zamanda alışkanlığın gücünden, küçük ölçekli üretimin gücünden kaynaklanan burjuvaziye karşı yürütülen en kararlı ve acımasız savaş demektir. Ne yazık, dünyada küçük ölçekli üretim hala yaygındır ve küçük ölçekli üretim, kapitalizm ve burjuvaziyi, sürekli olarak, günü gününe, saati saatine, kendiliğinden ve kütlesel ölçüde, doğurmaktadır. Bütün bu nedenlerle proletarya diktatörlüğü zorunludur ve sıkı bir disiplin içeren, yalın ve bükülmez irade isteyen bir uzun, inatçı ve korkunç ölümkalım mücadelesi olmadan burjuvaziye karşı zafer imkansızdır."* Lenin'in, küçük meta üretiminin yenilmesinin yıllar alacağı saptaması, buna teslim olmayı anlatmıyor; tam tersine, daha kararlı ve inatçı bir mücadele gereğini ortaya çıkarıyor.

Devam etmeden önce ekleyeceklerim var: İleri kapitalist ekonomiler, varolduğu sürece, işçi sınıfının iktidarı aldığı ülkelerde kapitalist restorasyon tehlikesi de var, demektir. İleri kapitalist ekonomiler, sosyalist ülkedeki küçük ölçekli üreticilerle ve bu arada küçük burjuvalarla bağ kurmaktan geri kalmazlar ve küçük üreticileri çoğaltıp büyüterek kapitalizmi yeniden kurma yollarını ararlar.

* *İbid.*, s. 23-24

Levent Şahverdi Arşivi

Lenin'den ve Çocukluk Hastalığı'ndan bir aktarma daha yapıyorum: "Proletaryanın ilk sosyalist devriminden ve bazı ülkelerde burjuvazi yıkıldıktan sonra, bu ülkelerin proletaryası, uzun bir zaman burjuvaziden daha zayıftır; çünkü en basitinden bir kez, burjuvazinin geniş uluslararası bağları vardır ve üstelik kapitalizmi yıkmış ülkelerdeki küçük meta üreticileri aracılığıyla kendiliğinden ve sürekli olarak, kapitalizmin ve burjuvazinin restorasyonu ve yeniden doğuşu, restoration and regeneration of capitalism and the bourgeoisie sözkonusudur."* Küçük meta üretimi, kapitalist restorasyona yataklık ediyor.

Artık iki ara sonucumu yazabilecek durumdayım; bunlardan birisine göre, sosyalizmi kurmuş ülkelerde tehlike, kapitalist restorasyon oluyor. İkincisine göre ise, bunun fideliği partiden veya bürokrasiden önce küçük meta üretimi alanında yatıyor.

İki sonucun bir uzantısı çıkıyor, sosyalizmi kurmuş ülkelerde tehlikeyi "revizyon" çabalarda görmeye çalışmak, bir yanıyla sosyalizmi ve sorunlarını bilmemek ve diğer yanıyla, Maocu yazının dışında revizyonizm akımından haberdar olmamak anlamına geliyor. Aynı zamanda büyümemeyi, hep çocuk kalmayı, büyümemek ve çocuk kalmak nedeniyle de belli bir hastalığı anlatıyor. Bu, kuruluş öncesinde de kurulduktan sonra da sosyalizmin sorunlarını ciddi olarak ele almamakla birdir; "revizyonistist" kampın sosyalizmin sorunlarına ciddiyetle yaklaştığından emin değilim.

Biliniyor, "revizyonizm" Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin en önde gelen ismi ve Engels'in tüm yazılarının gözetimini bıraktığı Eduard Bernstein tarafından formüle ediliyor. Bernstein, 1899 yılında, bir tartışma için ortaya çıkardığı kitabında, açıkça Marx ve Engels'in görüşlerini "revise" ettiğini söylüyor; o zamana ve Bernstein'ın gördüğü tepkiye kadar, revizyonizm dünyanın hiçbir yerinde kötü değil, tersine değerli bir çaba sayılıyordu. Bernstein, çalışmanın Almanca baskısına önsüzde, kendi görüşleri için, "Pek çok önemli noktada, Karl Marx ve Engels'in teorisinde bulunan düşüncelerden ayrıldığımın tümüyle bilincindeyim" diyor.** Revizyonizm, çıkışında, Marx ve Engels'in dü-

* İbid, s.71

** E. Bernstein, *Evolutionary Socialism*, N.Y. 1961

Levent Şahverdi Arşivi

şüncelerine bağlılığı değil açıkça ayrılığı dile getiriyor. Sadece bu durum, reel sosyalist ülkelerdeki gelişmelerle revizyonizm arasında bir bağ kurmayı zorlaştırıyor; çünkü reel sosyalist ülkeler, kapitalist restorasyonun ucu açıkça görülünceye kadar hep ve giderek daha çok Marx ve Engels'e bağlılığı öne sürdüler.

Burası o kadar önemli olmayabilir; önemli yan başka yerde yatıyor. Revizyonizm, sosyalizme giden yollar üzerinde, Marx ve Engels'e göre görüş değiştirmedir. İşçi sınıfının burjuvaziyi devirerek iktidarı aldığı yerlerde artık sosyalizme giden yollar tartışması sona eriyor; sosyalizmin kuruluşu ve daha yüksek düzeylere çıkartılması görevi ön plana geliyor. İşte burada, artık sosyalizme giden yolların yerine kapitalizme dönüşün, kapitalist restorasyonun imkanlarını araştıranlar da çıkabiliyor. Bu ikisi, tarihsel olarak da, mantık olarak da teorik içeriği bakımından da, birbirinden ayrılır. Sosyalizme giden yollarla sosyalizmden dönüş yollarını bir ve aynı sanmak için gerçekten büyümemiş olmak gerekiyor.

Bu da o kadar önemli olmayabilir; "revizyonizm", en azından sahipleri açısından yine de bir sosyalizm sayılıyor. Kapitalist restorasyon ise sosyalizmden dönüştür. Bu nedenle, kapitalist restorasyon süreçlerini "revizyonizm" olarak algılamak sosyalizmi hafife almaktır; kapitalizm yolunda sosyalizm umudu besleme anlamına da geliyor.

Revizyonizm, kapitalist restorasyon tehlikesinin çözümlendiği ve vurgulandığı "Çocukluk Hastalığı" çalışmasının konusu dışına çıkıyor; Lenin, "revizyonizm" tehlikesini, Bernstein'ın çıkışından hemen sonra, 1902 yılında, "Ne Yapmalı" çalışmasında ele alıyor. Bu nedenle, burada, "revizyonizm" üzerinde ayrıca durmak istemiyorum.

Yalnız bir nokta var; Bernstein'ın revizyonizm çıkışı ile Lenin'in dışardan bilinç taşıma görüşünü formüle ettiği "Ne Yapmalı" açılımı arasında, tarih olarak, böyle bir yakınlığın bulunması tesadüf sayılabilir mi? Stalin'in sık sık tekrarladığı formülle, eta li sluçayni tovarişi, nyet, eta ni sluçayni, demek gereğini duyuyorum; tesadüf olmadığını düşünüyorum. Bemstein'ı revizyonizm batağına, Lenin'i bilinci yeniden çözümleme açılımına götüren nedenin bir ve aynı olduğunu sanıyorum. Fransa'yı yendikten, birliğini kurduktan sonra Almanya, geç kalmanın hız artıran etkisiyle de birlikte, 1870 yıllarından 1900 yılla-

Levent Şahverdi Arşivi

rına gelinceye kadar hızlı bir sanayileşme sergiliyor; işçi sınıfı, sayıca kalabalıklığı ve dünyadaki prestiji açısından son derece güçlü bir sosyal demokrat partiyi ön plana çıkarıyor. Fakat gözlenen şudur; bu gelişme içinde, Alman işçi sınıfının, varolan düzeni değiştirip yeni ve taze bir düzen kurmak için devrimci yöntemlerden uzaklaştığı seziliyor. Bernstein, budur. Bernstein'ın, "Benim için hareket önemlidir, sonuç hiç önemli değildir" anlamındaki ve çok büyük tepkiler çeken sözleri de bu anlama geliyor. Bernstein, "Sonların hepsine inanmakta güçlük çeken ben nihai amaç olarak sosyalizme, inanamıyorum" demekten çekinmiyor. Bir: Marx ve Engels'in iddia ettikleri türden kapitalizmin sonunun geleceğine "catastroph final" inanmıyor. İki: Nihai amaç olarak sosyalizme inanmıyor.

Bütün bunlarla birlikte işçi sınıfının devrime inandığına da inanmıyor ve üstelik kendisi de gerekli görmüyor. "Hareket önemlidir, amaç değil" diyor, sosyalist mücadeleyi, kapitalizmin aksaklıklarını düzeltmeyi görev sayan, sürekli bir tamirci hareketi içinde kalan, bir akıma çevirmeyi deniyor.

Lenin'in sosyalizm bilincinin işçi sınıfında kendiliğinden oluşamayacağı görüşü de işte tam bu sırada doğuyor; açıkça yazmak durumundayım, Alman Sosyal Demokrat hareketinin gösterdiği hareketli gelişme karşısında Engels'in bile parlamenter bir geçişi ihtimal olarak kabul etmeye başlaması ile birlikte ele alınmadığında, Lenin'in bilinç alanındaki görüşlerinin, Bernstein'ınkinden daha radikal, çok olumlu yönde ve tam zamanlı bir "revizyonizm" olduğunu söyleyebiliyorum. Lenin, zamanında müdahale ediyor ve dünya işçi sınıfı hareketini, az bilinen bir dalından tutarak, Bernstein'ın görüşlerinin penetrasyon hızını kesiyor.

Ancak ben, tekrar, Çocukluk Hastalığı'na dönmek istiyorum. Bir aktarma daha yapmak durumundayım. Lenin'in aslında, içice girmiş iki kitabından oluşan bir kitabında şunlar da yazılıyor: "Bu mektubun yazarı, burjuva sınıfı politikacılarına karşı asil ve işçi sınıfı kini ile doludur. (Bu, söylemek gerekiyor, sadece proleterlerin değil, ancak bütün çalışan halkın, Alman söyleyişiyle tüm Kleinen Leuten'in* anladı-

* Kleinen Leuten, sözcük anlamıyla, küçük halk demek oluyor. Sıradan halkı anlatıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

ğı ve paylaştığı bir kindir.) Ezilen ve sömürülen kütlelerin bir temsilcisinde bulunabilecek bu kin, gerçekten, 'tüm akılların başlangıcı' ve her sosyalist ve komünist hareket ile bunların başarısının temelidir."* Lenin, kendisine gelen bir mektuba dayanarak, düzene duyulan kinin, tüm akıl çözümlemelerinin ve devrimci sosyalist hareketin başarısının anahtarı olduğunu kaydediyor. Bunun üzerinde durmak gereği var.

Tekelsi dönemde, kinin aklın motoru olduğunu yazabilecek durumdayım. Sosyalist mücadelenin başarısı, kapitalist düzene karşı duyulan uzaklıkla ilgilidir; kapitalist düzeni beğenerek, düzenin tümünde veya parçalarında meziyetler bularak sosyalist olmak ya da bu mücadeleyi başarıya ulaştırmak mümkün görünmüyor. Bernstein, işçi sınıfının kapitalizme kin duymamasını temsil ediyor.

Bernstein, kapitalizmin değiştiğini ve işçilerin taleplerinin çoğunu karşıladığını ileri sürerken ve sonunda *Catastrophe Finale* imanını yitirirken, aslında, kapitalist düzene kin duymayan bir işçi sınıfı varsayıyor ve yerleştirmeyi deniyor. Bernstein, hem artık kapitalist düzeni beğeniyor ve hem de işçi sınıfının yeni bir düzeni kurabilecek ve işletecek nitelikte olmadığını açıkça yazıyor. Şunları kaydediyor: "Büyük çoğunluğu kalabalık halinde yaşayan, kötü eğitilmiş ve beceriksiz ve yetersiz bir gelire sahip olan bir sınıftan, sosyalist bir toplumun gerektirdiği entelektüel ve ahlaki standartları talep edemeyiz."** Hem kapitalizmi beğenerek ve hem de büyük işçi kütlesinin entelektüel standartlarını düşük bularak varolan düzen ile kütleler arasındaki duygusal ilişkiyi yumuşatmaya çalışıyor.

İlk formülasyonu Lenin'e ait olan "barış içinde bir arada yaşama" çizgisinin bir politika haline getirilmesi Hruşov'a ait bulunuyor; bu politikada, uluslararası ilişkilerden hareket ederek kapitalist düzene karşı bir kinsizlik durumu sözkonusu olabiliyor.

---

* İbid., s. 80. Paragrafın devamını aktarmakta yarar görüyorum.

"Ne yazık, bu mektubun yazarının, politikanın, gökten kendiliğinden düşmeyen veya lütuf olarak gelmeyen bir bilim ve sanat olduğunu ve eğer burjuvaziyi devirmek istiyorsa, proletaryanın, burjuva politikacılarından hiçbir biçimde aşağı olmayan kendi 'sınıf politikacılarını' yetiştirmesi gerektiği gerçeğinin gözardı ettiği anlaşılıyor."

** E. Bernstein, *Evolutionary Socialism*, op. cilt., s.

Levent Şahverdi Arşivi

Hruşov'un yaptıklarını hiç savunmamakla birlikte, bu dönemde kapitalizme karşı çok şiddetli bir ideolojik mücadelenin yürütüldüğü, komünizmin kurulacağı, Amerika Birleşik Devletleri'nin aşılacağı görüşlerinin sürekli tekrarlandığı unutulmamalıdır. Bunun da ötesinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa, en çok Hruşov döneminde yaklaştığını da hatırlatmak gereği duyuyorum: Berlin Duvarı'nın kurulduğu 1961 ve Küba Ablukası'nda, 1962 yılında, iki büyük ülke savaşa çok yaklaştılar.

Tekrar ediyorum; revizyonizm, herşeyden önce, kapitalizm imajının revizyonudur. Kapitalizmin içinde yaşanabilir olduğunu düşünmek ve kendiliğinden ya da devrimci bir müdahale ile sonunun geleceğine inanmamak ve sonunun gelmesini umursamamak oluyor. Revizyonizm, gelişmiş kapitalist ülkeler işçi sınıfına yakıştırılan ve içerilmek istenen bir hastalıktır; gelişmiş ülkeler işçi sınıfının ataletine ve kendi haline dönüşüne dayanıyor.

Kapitalist restorasyon ise, emperyalizmin kuşatma ve desteğinde, sosyalist ülkelerde kapitalizmi yeniden kurmak için başlatılan ve sürdürülen bir sınıf mücadelesidir. Bu mücadelenin liderliği, sosyalizmden soğumuş ve çok büyük bölümü sosyalist olmak yerine proletaryanın şiddeti karşısında sinmiş aydınlar tarafından üstleniliyor; dayanağı ise sosyalist toplumlarda kazınamayan küçük meta üreticileri ve küçük meta üretici sayılabilecek olan "kazanılmamış gelir" sahipleri oluyor. Kazanılmamış gelir sahipleri, bayağı basından çıkarıldığı türden, bürokratlardan oluşmuyor; evini otomobil tamirhanesine çevirmiş becerikli işçi işletmenin donatımını, normal mesai saatlerinden sonra, yöneticiyle de anlaşarak, kendi hesabına çalıştıran kuaför ve benzeri küçük işletmecilerden meydana gelen sektördür.

Burada partinin ve genel olarak bürokrasinin rolü üzerinde durmak gerekiyor; Garbaçov sürekli olarak perestroikanın önüne çıkan engellerden yakınıyor. Batı basını da, parti ve bürokrasiyi, perestroikanın başlıca engeli ve freni olarak görüyor. Gerçeğin de böyle olduğundan ve özellikle Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kapitalist restorasyon yolunu tıkamak için çok dikkatli bir mücadele sürdürdüğünden kuşku duymuyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Doğu Avrupa ülkelerinde iktidardaki komünist partiler, içlerinden çürüdükleri için, kapitalist yolda yürümek üzere öğrenci ve aydınların dış destekli ilk çıkışları karşısında teslim olma yolunu seçtiler. Hoenocker, Jivkov, en küçük bir direniş göstermeden kapitalist yolcuların ilk dalgası karşısında teslim oldular. Çavuşevsku, direnmeyi ve bu seli göğüslemeyi tercih etti. Garbaçov yönetiminin de katkısıyla ölüme gitti.

Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin övülmeye başlanması ve iki sistem arasında bir kinsizlik sınırı açılması, Garbaçov'la ve özellikle Mihail Garbaçov'un 1987 yılında yaptığı, Ekim Devrimi'nin Yetmişinci Yıl Konuşması'yla başlıyor. Önce utangaç bir tonla başlayan kapitalizmi övmek, giderek kapitalizm karşısında aşağılık kompleksi duymaya ve açıklamaya dönüşüyor.

Buradan bir sonuca yaklaşıyorum; başka öğeler bir yana hem "revizyonizm" akımında ve hem de kapitalist restorasyon süreçlerinde kapitalizme karşı kinsizlik durumu var. Ancak bir öğenin iki durumda varolması bu iki durumun aynı ve özdeş olduğu anlamına gelmiyor.

Domuzlarda kıskançlık duygusunun olmadığı yazılıyor. Bazı insanlar da kıskanç olmuyorlar. Bu iki durumdan, bazı insanların domuz olduğu sonucunu çıkarmamak gerekiyor.

Revizyonizm, kapitalist ülkelerde işçi sınıfının kapitalizme ısınmasıdır.

Restorasyon, sosyalist ülkede aydınların ve küçük meta üreticilerinin sosyalizmden soğumasıdır.

Kapitalist restorasyon sürecini revizyonizm olarak algılamak, hem sosyalizmi ciddiye almamak ve hem de bugün yaşanan süreci anlamamak anlamına geliyor.

Atı alan Üsküdar'ı geçiyor; "revizyonistist" kamp daha sosyalizme giden yollar üzerinde 1900 yılında çıkan ve sosyalizme uzak ellerin ürünü çözümlemelerle bugünkü tehlikeyi anlamaya çalışıyor.* Tekrarlıyorum; anlamamakta ısrar ediyor.

* Doğu Perinçek'in çalışması bu bakımdan çok ilginç görünüyor; "revizyonist" suçlamasının Türkiye'deki belli başlı temsilcilerinden birisi olan Perinçek, bu çalış-

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük mücadele tarihi olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi her iki yolu da denemedi. Şimdi daha iyi anlaşılıyor; parti içinde reel sosyalizme sahip çıkan unsurlar, bir süre kurtlarla birlikte uluduktan sonra, toplumun yazgısını eline alma mücadelesini başlatıyor. Şimdi Sovyetler Birliği'nde belki 1930 yıllarıyla karşılaştırılabilecek bir mücadele veriliyor.

Bugün Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin en doğru bir biçimde yalnızca Toplumsal Kurtuluş'tan izlenebileceği yönündeki düşüncemi tekrarlıyorum. Bunun dayanakları var. Bir: Kurtuluş, 1987 yılında, Garbaçov emperyalizm ve kapitalizm ile ilgili ünlü sorularını ortaya atıncaya kadar, Garbaçov rüzgarına olumlu baktı. Kütle katılımını, parti içindeki ataleti yenmeyi hedef alan her harekete olumlu bakmak gerekiyor. Ancak bu dönemde, gerek Washington ve gerekse Moskova, ayrıca Bab-ı Ali, yapılanlara "devrim" derken, Kurtuluş, bunun devrim olmadığını açıkça belirtti. İki: Artan rüzgar ve Garbaçov lehine büyük uluslararası kampanyaya rağmen, çok yakın zamana kadar, Garbaçov'un programını kağıt üzerinde kalmaktan kurtaramadığını yazdı; içerde, Garbaçov anlamlı bir yenilik getiremedi. Bu şimdi çok çeşitli kesimlerde doğrulanıyor. Batı basını bile Garbaçov'un dışarda "başarılı" ve ancak içerde tam başarısız olduğunu yazıyor. İçerdeki Garbaçov basını ise başarısızlığı, her yerdeki perestroika karşıtlarının direnişine bağlıyor. Parti ve bürokrasinin Garbaçov programına ayakbağı olduğunu yazıyor. Üstelik çok ilginç, yakın zamana kadar Garbaçov programı taraftarları, perestroika karşıtlarının her yerde kilit noktaları ellerinde bulundurduklarını ve hiç ortaya çıkmadıklarını ileri sürüyor. Üç: İçerde belki kansız, ancak ciddi bir sınıf mücadelesi sürüyor.

---

masında, nerede ise "revizyonist" sözcüğünü kullanmamak için büyük bir dikkat gösteriyor. Toplumsal Kurtuluş'un ortaya attığı "kapitalist restorasyon" çözümlemesini de kabul etmemek için olsa gerek, "geriye dönüş" diyor. Buna itirazım yok; Perinçek'in "revizyonist" çözümlemesi ve suçlamasıyla hiçbir yere gidilemeyeceğini anlaması olumludur. Çıkmaz sokak olan "revizyonistist" yaklaşımında ısrar eden H. Fırat'ın Tdkp eleştirisine ve "sosyalizm" tartışmasına ayırdığı kitabında bu alana hiç girilmemesi de ilgi çekicidir. H. Fırat, anlaşılan bu alanda Tdkp eleştirisine gerek duymuyor.

D. Perinçek, *Stalin'den Gorbaçov'a*, İstanbul, 1990

H. Fırat, *Devrimci Demokrasi ve Sosyalizm*, Tdkp Eleştirisi, İstanbul 1990

Levent Şahverdi Arşivi

Boris Gidospov'un yönetimindeki Leningrad parti örgütü, perestroika karşıtı ve iki yüz bin işçinin katıldığı toplantılar düzenleyebiliyor. Bolşevik ve SBKP tarihinde hep sol bir yeri ve çok büyük ağırlığı olan Leningrad'da perestroika karşıtı programlar oluşturuluyor ve örgütlenmeler ortaya çıkıyor.

Toplumsal Kurtuluş'un daha önceden haberini verdiği bu tür gelişmeler, artık hem Batı'daki incelemelerde ve hem de SBKP teorik yayın organı Kommunist'e yansımaya başlıyor. Batı'daki en dürüst Sovyet uzmanlarından birisi olan Davies, Leningrad'da "Rusya Çalışan Halkının Birleşik Cephesi" adlı örgütün kurulduğunu haber veriyor. Bu örgüt "sözde kooperatiflerle kazanılmamış gelirler sağlamaya imkan veren" ekonomik politikayı eleştiriyor, işletmeleri" kar amacına yöneltmenin karşısına çıkarak çalışan halkın ve kent nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamaya dayanan bir ekonomik politika öneriyor. Ayrıca Sovyet seçimlerinin "oturma yerine göre değil iş yerine göre" yapılmasını istiyorlar.* Kommunist'te ise artık "yazı kurulu burada ifade edilen görüşleri paylaşmıyor" denilerek incelemeler yayımlanıyor ve burada, Garbaçov politikaları yerlebir ediliyor.** Bunları görmeden, bunları incelemeden, körün bellediği değnek hesabı, "revizyonizm" diyerek işin içinden çıkmak gerçek bir tembellik oluyor.

"Vas ne bespokoit tot fakt, şto v rukovodstve stranoy nyet umnih dal'novidnih konservatorov?" Perestroikanın en militan savunucularından ve Politbüro Üyesi A. K. Yakovlev, Moskova Devlet Üniversitesi'nde konferans veriyor ve sonra soruları cevaplıyor.*** Kommünist, soruları ve cevapları da yayımlama gereğini duyuyor; soruların hemen hepsinde, perestroika karşıtı bir hava var. Yukarıya aldığım soruyla, bir öğrenci, Yakovlev'e "Ülke yönetiminde akıllı ve uzak görüşlü muhafazakarlar bulunmamasından korkmuyor musunuz?" diyor ve korkması gerektiğini anlatıyor. "Dal novidnie konservatorov? Dlya menya eta formulirovka novaya" Yakovlev çok şaşırıyor: "Uzak görüşlü mu-

* R. W. Davies, *Gorbachev's Socialism in Historical Perspective*, New Left Review, January-February 1990, s. 25

* *Kommunist*, Fevral, 1990, No. 3, s. 16

* *Kommunist*, Mart 1990, No. 4, s. 18

Levent Şahverdi Arşivi

hafazakarlar mı? Benim için böyle bir formül yenidir."* Sonuç ne olur, bilinmez; ancak, bu aşamada Garbaçov'un tutarsızlığı, Sovyet basınında bu sözcük de kullanılıyor, sosyalizmi korumak için bir hareketin önplana çıkması sonucunu doğuruyor.

Devam ediyorum: Sovyetler Birliği'nde sosyalizm kavgasının alanlarından birisi uravnilovka, eşitlik ve daha dar ve doğru anlamıyla ücret eşitliği alanıdır. Bütün dönemeçlerin bir ayağı uravnilovkaya oturuyor; Garbaçov, hızlı bir uravnilovka karşıtı olarak ortaya çıkıyor; hala, Aganbegyan, Tatyana Zaslavskaya ve çevresi sosyalizmin bu temel ilkesini ortadan kaldırmak için şiddetli bir savaş sürdürüyorlar.

"Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu" çok ayrıntılı bir biçimde irdeliyor; Stalin de bir uravnilovka karşıtıdır. Ücret eşitlemesi sözkonusu olduğunda Stalin ile Garbaçov birbirinden ayrılmıyorlar. Ancak Garbaçov çizgisinin uluslararası planda teslimiyetçi tonları nedeniyle de olabilir, bu paralellik hep gözlerden uzak tutulmaya çalışılıyor.

"Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu" çalışması, İngiltere'de, başında Profesör Davies'in bulunduğu araştırma merkezinde hazırlandı. Davies'in değerlendirmeleriyle çakışmasını normal karşılamak gerekiyor ve Davies bu son incelemesinde şunları yazıyor: "Şimdiki reformlar, Stalin'in, uravnilovka, eşitçilik'e karşı açtığı kampanyayı yeniden başlatıyor. Fakat 1986 yılından beri Stalin hakkında yayımlanan geniş yazında, Stalin'in 1931 yılında başlattığı anti-eşitçilik kampanyası hemen hemen tümüyle, sessizlikle geçiştiriliyor. Genişleyen glasnost döneminde bu konu, geçmişle ilgili 'boş noktalardan' birisi oluyor." Sonradan doldurulacaktır; bunu kaçınılmaz görüyorum.

Devam etmeden önce Stalin'in anti-uravnilovka kampanyası ile Garbaçov'un programı arasında bir "objektivite" ayrımına değinmek istiyorum. Stalin'in kampanyasının nesnel nedenleri var; anti-uravnilovka eğilimi, yeni işçi tulumunu giymiş mujiklerden, mevcut işçi kad-

* Dal'novidnie konservator, uzak görüşlü muhafazakar, Ekim Devrimi'nin talihine sahip çıkan, sosyalizmi savunan, Stalin'e küfür kampanyasını kabul etmeyen, ancak ekonomik mekanizmaları yenilemek isteyenlere verilen ad oluyor, Yegor Ligaçev de bu ad altında anılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

rolarından geliyor. Köyden gelen yeni işçiler, köylülüğün temel yasası olan emek-değer yasasının etkisinden kurtulamıyorlar ve daha yüksek beceri elde etmek ve bunu uygulamak için daha yüksek ücret istiyorlar. Bugünkü durum ise kesinlikle böyle değil; Garbaçov'un anti-uravnilovka programı tümüyle tepeden, sosyalizme inancını yitirmiş entelijansiyadan ve köylük kesimdeki kooperatiflerin bir bölümünden geliyor. Buna Sovyet işçi sınıfı karşı çıkıyor. Sovyet işçi sınıfı, Hruşov'un son zamanlarından başlayan ve Brejniyef zamanında mükemmelleşen ücret eşitlemesi, uravnilovka politikasından ödün vermek istemiyor.

Profesör Davies, akademisyen Tatyana Zaslavskaya'nın ortalama ücretlerin ayda 240 ruble olduğu Sovyetler Birliği'nde aylık 2000 rublelik gelirin, "yaygın Sovyet görüşü" olarak "ahlak dışı" bulunmasını reddettiğini kaydediyor. Tatyana hanım, tavanın, 10 000 ruble olmasını istiyor. Davies, burada sert bir tartışmaya işaret ettikten sonra şunları kaydediyor: "Bu bağlamda Sovyet halkının büyük bir kesimi hala, 1931 öncesi sosyalizm kavramına bağlıdır." Bugün Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin temel ilkelerinden birisi, eşitçilik, geniş yığınlarına kakılmıştır; işçiler Stalin öncesi sosyalizm ilkelerine sahip çıkıyorlar.

Bunu sevinçle karşılamak gerektiğini düşünüyorum ve iki tezimi arka arkaya yazmak istiyorum.

Bir: Marx'ın Gotha Programının Eleştirisi'ne bağlı kalınarak sosyalizmin dışına çıkmak mümkündür.

İki: Engels'in Anti-Dühring'ini reddederek sosyalist olmak mümkün değildir.

Tarihin önüne en elverişsiz koşulları yığdığı pek az liderden birisi olan Stalin de, kapitalizmin değer yasasından kurtulamayan işçi kütlesinin eğilimlerine başeğerek uravnilovka karşıtı bir politika uygulamaya kalkarken karşısına Engels ve Anti-Dühring çıktı. Stalin, kendisiyle tutarlı olabilmek için ve (kadroların çoğu, 1931 yılı öncesidir) Anti-Dühring ile yetişmiş olduğu için, Anti-Dühring ile kavga etme zorunluluğunu duydu.

Kurtuluş, Anti-Dühring'in yüz onuncu yılında, sosyalizmden soğumuş Sovyet iktisatçılarının yaptıkları bir yuvarlak masa toplantısıyla

Levent Şahverdi Arşivi

Anti-Dühring'i "ıskarta" ilan ettiklerini, okuyucularına duyurmuştu. Bugün, Sovyetler Birliği'nde Anti-Dühring'i ıskarta ilan etme değil, başucu kitabı yapma zamanıdır.

Geçerken vurgulamak istiyorum: "Revizyonizm" klişesine bağlı kalındığı takdirde, Sovyet sisteminde ne olup bittiğini anlamak mümkün olamıyor. Eğer Sovyet sistemi içinde bugünkü kavgaya revizyonistist gözlükle bakılacak olursa, Gotha Programının Eleştirisi ile Anti-Dühring'i karşı karşıya koymak türünden saçma bir işle de uğraşmak gerekecektir; yapılmak istenenin Gotha Programı'nın Eleştirisi'nde açıklanan görüşlere uyduğunu ileri sürecek olanlar çıkabiliyor. En azından çıkabileceğini düşünmek gerekiyor; çünkü artık Sovyetler Birliği'nde kapitalist restorasyon yandaşı, görüşlerini, klasiklere bağlamak gereğini duymuyorlar.

Burada sosyalizmin kavgasının ikinci alanına geçiyorum. Uzatmamak için Castro'nun son konuşmalarından birisinden aktarmayla başlıyorum: "Bu ülkelerin, Castro Doğu Avrupa'yı kastediyor, bazılarının açıklanmış amacı kapitalist toplumlar kurmaktır ve bazıları bunu zaten yapıyor. Bu ülkelerin çoğunda güçlü pre-kapitalist cereyanlar var. Özel mülkiyet ve pazar ekonomisi üzerinde çok konuşuluyor. Eğer özel mülkiyeti pazar ekonomisiyle birleştirirseniz, kapitalizmi alırsınız veya kapitalizmi kurma süreciyle karşılaşırsınız."* Çok kısa ve çok açık; bu nedenle aktardığımı tekrarlıyorum.

Castro, zengin pratiğin verdiği bilgiyle, tek başına pazar mekanizmasının kapitalizm demek olmadığını çok iyi görüyor; planlamada, pazar mekanizmasından yararlanmak, sosyalizmin kuruluş aşamalarında yararlı olabiliyor. Bu, kapitalist restorasyon demek değildir; kapitalist restorasyon, pazar mekanizmasının özel mülkiyet ile birleşmesiyle başlıyor.

Sosyalizmin bir temel ilkesi eşitliktir; hiçbir gerekçe ile vazgeçilemeyeceğini düşünüyorum. Sosyalizmin, bir diğer temel ilkesi, ortaklıktır; özel mülkiyet ve kapitalizmin işleyiş yasası olmasının ötesinde bir ahlak kuralı olan emek-değer yasası, sosyalizmin düşmanlarıdır.

* Fidel Castro Ruz'un Küba Sendikalar Merkez Örgütü'nün On Altıncı Kongresi'nde Kapanış Konuşması, Granma, February 11, 1990. Havana, s. 2

Özel mülkiyet, ortakçılık ilkesinin ayracı ve değer yasası da, komünist ahlakın kangrenidir. Değer yasasının işlerliği sürdüğü sürece, sosyalist insanı ve sosyalist ahlakı kurmak imkansızlaşıyor. Değer yasası, bireyciliğin fideliği olarak çalışıyor. Bireycilik, tekelsi düzen kuruluncaya kadar kapitalizm adı verilen üretim biçiminde insanın temel çizgisi oluyor.

Eşitçilikten vazgeçme ve özel mülkiyeti meşru sayma, sosyalizme "elveda" demek oluyor; bugün Doğu Avrupa ülkelerinde yaygın olarak görülen budur. Sosyalizmden ayrılmanın kesinlikle ortaya çıktığı bir zamanda, bu sürece, "revizyonizm" olarak bakmak, bir cehalet olduğu kadar bir de büyümemiş çocuklara özgü bir hastalıktır; buradan bir yere gitmeyi mümkün göremiyorum.

Leh Walesa mı sosyalizmi, "revize" ediyor? Sosyalizmin bir dökün-tüsü olan Vatslav Havel mi, Marx'ın görüşlerinden ayrılarak başka bir sosyalizm tarifi veriyor? Yoksa Romanya'nın Başkanı Petro Romen mi? Romen'in, bu Romanya Komünist Partisi üyesi iken karşı darbe sonucu başbakanlığa oturan akışkan mekanik profesörünün, Le Monde gazetesinin sorularına verdiği cevaplar, bu soruların da cevaplarıdır. İki cevabını buraya alıyorum.

Le Monde muhabiri, "kendinizi hala bir marksist veya komünist olarak görüyor musunuz?" diye soruyor. Cevap şudur: "Yok yok, hayır. Kesinlikle hayır. Devrimden, genç insanlarla birlikte yaşadıklarımdan sonra, artık mümkün değil."* Le Monde, sorusunu sürdürüyor: "Peki içinden geçtiğiniz süreç Marksizmin bir çelişkisi midir?" Bu soruya cevap da şöyle oluyor: "Henüz bu soruyu kendime sorma, bu hareketin nedenleri için bir açıklama bulma noktasına gelemedim. Bunun bir marksist çözümleme olup olmadığı sorusuna gelince, bu başka bir sorudur. Ben bir marksist idim, fakat komünist değil; çünkü Romanya'da komünizm olarak biz sadece Stalinizme ve bolşevizme sahiptik. Ben Komünist Partisi üyesiydim; fakat İspanya'da, Enternasyonal Brigad'da savaşmış babam gibi hep anti-Stalinist ve anti-bolşevik oldum. Her şey söylendiğinde ve bir araya getirildiğinde, görüyorsunuz, ben belki de hala marksistim; ancak, şu anda felsefi tartışmalara girecek

* *Guardian Weekly*, London, January 14, 1990. s. 14

hiç vaktim yok." İşte bunları söyleyen bir yönetim ortaya çıkıyor; bunun neresi "revizyonist"?

Ortada "revizyonist" bulunmuyor. Ortada dejenere olmuş komünistler ve açık kapitalist yolcular var.

Sovyetler Birliğinde ise ciddi bir mücadele yaşanıyor. Bu mücadeleyi görmemek de, bir tembellik olduğu kadar sosyalizmin önlenemez zaferine büyük bir ilgisizliği anlatıyor.

Tekrarlıyorum: İster gelişmiş ülkelerde ve isterse sosyalizmin kurulduğu yerlerde sosyalizmi kurmak, korumak ve ileriye götürmek için verilen mücadelelere ilgisiz kalmak, sosyalizme ilgisiz olmak demektir. Bugün karşılaşılan süreci, tarihi başlangıcına götürmekten kaçınmak sosyalizmden kopuşun sözkonusu olduğu durumları sosyalizmin tarifinin değiştirilmesi biçiminde algılamak, beyni durdurup hala Bernstein'ın ortaya çıkardığı sözcüklerle görmeye çalışmak büyümemek demek oluyor; hastalık olduğundan kuşku duymuyorum.

Bu incelemeyi, bu tür hastalıkları tedaviye bir katkı olması dileğiyle yazıyorum.

Kısaca Trotskizm üzerinde de durmak istiyorum. Buraya kadar geliştirdiğim çözümlemeler, Trotskizm için de geçerlidir; ancak birkaç özel çizgi üzerinde de durma gereği var. Bunun için ve kısa tutabilmek amacıyla, bazı tezlerle başlıyorum.

Bir: Dünyada erken devrim yoktur.

İki: İktidarı alarak başarısı kanıtlanmış hiçbir devrim yanlış sayılmaz.

Üç: Bir devrimin karşı-devrim tarafından ezilmesinden daha "iyi" bir devrim ummak, karşı-devrime alkış tutmak demektir.

Bunlar giriş tezleri oluyor. Şimdi Trotskizm ile ilgili özel iki tezi yazıyorum.

Bir: Trotskizm, Rusya'da doğan bolşevizmin içindedir ve en fazla bir kolu sayılabilir. Lenin ve Stalin'in katkılarıyla oluşan bolşevizmden önemli ölçüde ayrı öğreti olarak nitelenecek türden bir akımdan ve bu arada Trotskizmden söz edilebileceğini sanmıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Trotskizm, bolşevizmin bir varyasyonudur.

İki: Trotskiy, Sovyetler Birliği'nde bulunduğu sürece iktidarı almak için ciddi hiçbir çaba harcamadı. Sovyetler'de Trotskist muhalefet de akademik ölçüleri aşmak için bir gayret göstermedi.

İktidardan kaçış ve akademik özenti, Trotskizmin temel özellikleri olarak bugün de etkisini sürdürüyor.

Şimdi bunları açmak üzereyim; birisi hariç, Trotskiy tarafından dile getirilen bütün formüller, bolşevizmde var. Gelişmiş bir Avrupa ülkesindeki sosyalist devrimin önceliği, başta Lenin, tüm bolşeviklerin yazılarında temeldir; menşevizm de buraya giriyor. Lenin'in "Ya Zapadnik" sözü, "Ben Batılıyım" diye haykırması, ünlüdür. Kuşkusuz Trotskiy, belki Çiçerin ve birkaç kişiyle birlikte Rusya devrimci mücadelesinin en Batılı entelektüellerinden birisidir; ancak Rusya'da işçi sınıfının bakış açısının narodnizme karşı başarısı, kapitalizm okulunu ve Batıyı ön plana çıkarmakla başlıyor. Plehanov, burada yol açıyor. Plehanov'un titiz öğrencisi Lenin'in, kapitalizm üzerinde vurgulamaları, gelişmiş bir kapitalist ülkede sosyalist devrimin önceliğini de beraberinde getiriyor.

Sosyalist devrimin ilk önce gelişmiş bir Avrupa ülkesinde gerçekleşmesini istemek, buna önem vermek, buna öncelik tanımak başkadır, yorgun Kızıl Ordu'ya dayanıp Avrupa'da sosyalizm aramak bambaşkadır. Birincisi teorik olarak doğrudur ve ikincisi pratik olarak maceradır.

Bernstein'dan başlayan, İkinci Enternasyonal'in iflası ile somut olarak gerçekleşen Avrupa işçi sınıfının devrimden kaçışı, Birinci Dünya Savaşı'nda ve arkasından iç savaşta kırılmış Rusya proletaryasının öncülüğünde kendisini zor koruyabilen Kızıl Ordu ile durdurmayı düşünmek, bunu sosyalist devrime çevirmeyi planlayabilmek, gerçekten bir akademik fantazi olmaktan ileri gidemiyor.

Lenin, bir politika virtüözüdür.

Stalin, Lenin'in temkinli, ancak Sovyet işçi sınıfının daha ileriye götürmese bile Ekim Devrimi'nin kazanımlarını pekiştirmeyi görev bilen öğrencisidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa'da sosyalist devrimin öncülüğü sözkonusu olursa, teorik planda ve kağıt üzerinde, Trotskiy'in ayrı bir yeri görünmüyor. Aynı akım içinde yer alıyorlar.

Hem Komintern'in kuruluşunda ve hem ilk geri dönüş adımlarında, Trotskiy'in temel çizgiden ayrı olduğunu gösteren hiçbir işaret ve kayıt bulunmuyor. Lenin'in Çocukluk Hastalığı'ndan sonra başta Gramsci diğer İtalyan komünistlerini, daha geri bir çizgiye çekme işinde Trotskiy ilk önde ve sorumlu rol alıyor.

"Birleşik İşçi Cephesi" formülasyonunda da Trotskiy'in ayrı bir yeri yoktur; parti formülasyonunu olduğu gibi benimsiyor ve destekliyor.

Köylülüğe Buharin'den daha az ağırlık vermesi doğaldır ve yerindedir. Preobrajenskiy'i öne sürerek "makas bunalımı" adı verilen tarım ve sanayi ürünleri fiyat endekslerinin açılımında Trotskist çizginin eleştirileri, herhangi bir parti ve yönetim çalışması içinde olabilecek uyarılardır; köylülük lehine açılan fiyat makası, bir süre sonra ters yönde düzeltiliyor.

Hızlı sanayileşme tartışmaları, makas bunalımı polemiğinin bir uzantısı olarak çıkıyor; özünde, sosyalist devrimin dayanaklarını bulma çabasıdır. Üç gerekçesi bulunuyor. Birincisi; emperyalist kuşatmaya karşı yüksek teknolojik donatıma sahip olmaktır. Bu, en ileri kapitalist ülkede sosyalizmin kuruluşunun gecikmesinden kaynaklanıyor; Marx ve Engels'in akıllarına bile getiremedikleri bir sorun olarak ortaya çıkıyor. İkincisi; sosyalizmin üzerine oturacağı maddi yapıyı kurma ihtiyacından çıkıyor. Mademki sosyalizm, gelişmiş sanayi toplumlarının düzenidir ve mademki Rusya'da bu koşullar eksiklidir, bu koşulları hızla kurmak ve bunun için hızlı bir sanayileşme gerçekleştirmek kaçınılmaz oluyor. Üçüncüsü ise, bir tür totolojik nitelik taşıyor; sosyalizm işçi sınıfının düzeni ve işçi sınıfı da sanayiden fışkırdığı için, sanayileşme görev olarak karşıda duruyor.

Emperyalizm üzerinde taslakları Lenin'e ipuçları getiren Buharin'in bunu ve emperyalizm tehditini anlamadığı ortaya çıkıyor; orta köylülüğe ve emperyalizmin barışçıl niyetlerine dayanan bir sosyalizm projesini savunuyor. Trotskiy de Stalin de bu ilkel projenin dışında ve

Levent Şahverdi Arşivi

karşısında kalıyorlar; Trotskiy, sözünü ediyor ve Stalin gerçekleştiriyor.

Stalin'in liderliğinde büyük sanayi-atılımı başladığında ve gerçekleşmeye doğru yol alırken, Trotskiy, "Stalin benim düşüncelerimi çaldı" demekten ileriye gidemiyor. Böyle bir çıkış, yalnızca akademik bir yaklaşımı yansıtıyor; tarihsel süreç içinde büyük atılımlar pek çok objektivitenin karşılıklı etkileşimi ve çarpışmasıyla, tarihin en zor ve bu anlamda en uygun zamanında gerçekleşme yoluna giriyorlar.

Bütün bunlardan bir sonuç çıkıyor; 1917-1929 yılları arasında, Bolşevik Parti'nin fiilen izlediği politikalarda Trotskiy'in önemli bir ayrılığı ve ciddi bir eleştirisi bulunmuyor. Trotskiy, bazı önlemlerin daha erken ve bazılarının ise daha geç alınmasını ileri süren bir kimse olarak tarihe geçiyor; daha sonraki Trotskist akımların söylediklerinin işçi sınıfı içinde anlaşılmamasının ve iz bırakmamasının en önemli nedenlerinden birisi burada yatıyor. İşçi sınıfının mantığının, aynı yol üzerinde "daha önce ve daha sonra" argümanlarını anlaması, mümkün olmuyor.

Devam etmeden önce özetliyorum.

Trotskizmi bir akademik eğilim olmaya mahkum eden gerçekler, bolşevizmin, buraya Stalin de dahildir, uyguladığı pratikten ayrı düşmemesi ve bolşevizmin Stalin dahil, düşünce denetiminin içinde yer alması ve ayrılığının yalnızca "daha önce ve daha sonra" itirazlarıyla sınırlı kalmasıdır.

Bir ayrılık noktasında da işaret etmek zorunluluğunu duyuyorum; bürokrasinin ve bu arada partinin bir sınıfa dönüşü, Lenin ve Stalin dahil bolşevizm'de bulunmuyor. Bu Trotskiy'in bir katkısı sayılmalıdır; daha açık bir deyişle, bunu, Trotskiy'in bayağı Amerikan sosyolojisinden aldığı bir safsata sayma eğilimindeyim. Safsatadır; bugün çok daha açıklıkla ortaya çıkıyor.

Bugün Sovyetler Birliğinde mülk sahipleri sınıfının oluşumuna, özel sektörünün kuruluşuna, az veya çok, yeterli ya da yetersiz, "bürokrasi" ile partinin büyük bir bölümü karşı koymaya çabalıyor. Doğu Avrupa ülkelerinde ve başta Polonya'da, başından beri geniş bir yer tutan küçük meta üreticileri, aydınlar ve uluslararası sermaye ile birleşe-

Levent Şahverdi Arşivi

rek karşı devrimlerini başarıya götürüyorlar ve bir burjuvazinin kuruluşunu gerçekleştirebilmek için ciddi adımlar atıyorlar.

Ancak Amerikan bayağı sosyolojisinin bu safsatasını sosyalizme getirmenin sakıncalarını görebilmek için Moskova'ya gitmeye gerek bulunmuyor; Türkiye'nin yakın ekonomi tarihine üstünkörü bir gözatma bile safsatanın görülmesine yetebiliyor. Türkiye'de Vehbi Koç, hiç bürokrat olmadı. Sakıp Sabancı'nın babası Hacı Ömer, hayata, "devlet kapısı" ile hiç karşılaşmadan küçük bir meta üreticisi olarak başladı. Türkiye'de, bürokratik geleneği çok güçlü bir ülkede bile, kapitalizm, bürokrasi dışında yeşerdi; Şakir Zümre, sobacılığı zor aşabildi ve Kazım Taşkent ise Yapı ve Kredi Bankası'nı elinden çıkarmak zorunda kaldı.

Artık gerçekçi olmak, Türkiye devrimci hareketini 1960 yıllarının araştırıcılığına ve tartışma çizgisine çıkarmak zorunluluğu var. Köy imamı örnekleriyle, bir kez söylenmiş ve artık ne anlama geldiği unutulmuş klişeleri tekrarlayarak bir yere gitmenin mümkün olmadığını hatırlatmak mecburiyetindeyim.

"Sürekli devrim" saptamasına gelmek üzereyim; bundan önce, Trotskiy'in iktidar kaçışına işaret etme gereği var. Krupskaya, anılarında, Trotskiy'in kendisine, eğer "Lenin ve Trotskiy bloğu olarak çıksaydım, iktidarı alırdım, ancak ya sonrası" dediğini yazıyor. Çok tekrarlanan ve bilinen bu sözleri mot a mot aktarmıyorum; ancak büyük gerçek payı taşıdığına inanıyorum. Bolşevik Devrimi içinde Trotskiy, uzun yıllar Stalin'den çok güçlü ve prestiji Lenin'e yakın bir liderdi; iktidarı almak istemedi. Çünkü iktidarın tabanı, devrimini yapmış ve iç savaşta kırılmış Sovyet proletaryasına güvenemiyordu.

Trotskiy, Sovyetlerden çıkarıldıktan sonra, Prinkipo'da, Büyükada'da, yazdığı Maya Jizn'de, anılarında, devrimden ve iç savaştan sonra kendisini, ameliyatı başarıyla yapmış bir cerraha benzettiğini yazıyor; böyle düşündüğünden kuşku duymuyorum. Trotskiy, Stalin'e karşı, Sovyetler Birliği'nde kaldığı sürece, hiç müdahale etmedi ve önemli ölçüde bir kenara çekildi.

Bütün bilgiler, Trotskist işçilerin sınırlı anıları, Sovyet topraklarında kaldığı sürece Trotskist muhalefetin, çekimser ve güdük olduğunu

ve ev toplantılarını pek az aşabildiğini gösteriyor. Tartışmaların son derece barışçıl geçmesi de bunun kanıtıdır; Stalin, Sovyet topraklarında kaldığı sürece, Trotskiy'i yargılamayı veya korkutmayı düşünmüyor. Bunu, Trotskiy'in hala azalmayan prestijine ve muhalefetini "akademik" sınırlar içinde tutmak istemesine bağlıyorum.

Trotskiy'in muhalefetinin şiddetlenmesi daha sonradır; sanayileşme atılımının tutmasından sonra Trotskiy, bugün ancak Garbaçov ve arkadaşlarıyla denk tutulabilecek ölçüde, Ekim Devrimi'nin sonuçlarını ve Stalin'i kötülemeye başlıyor. Trotskiy'in, Hitler'in taaruzundan bir yenilgi ve bu yenilgiden sonra yeni Sovyet işçi sınıfı ile bir başka sosyalizm denemesi beklediğini sanıyorum. Hem karalamasını ve hem de bu bekleyişini son derece olumsuz değerlendiriyorum.

Ara tezlerimi yazabiliyorum.

Stalin ve Trotskiy'i birbirini ortadan kaldıran iki isim olarak görmektense birbirini tamamlayan iki kişilik olarak ele almak eğilimindeyim. Böyle bir ele alış, hiç kuşkusuz, Trotskiy'in 1930 yıllarından başlayarak içine girdiği karalama politika ve eylemlerini dışarda bırakıyor; bunları, kesinlikle, reddetmek gerekiyor ve reddediyorum.

İkincisi tez olmaktan daha çok bir saptamadır; devrim eşiğinde Türkiye'de, daha önceki devrimlerin bütün kutsal kişileri, dinsellikleri yitiriyorlar. Stalin'e, Trotskiy'e ve Mao'ya çok daha soğukkanlı bakmak zorunluluğu var; yaklaşan ısı karşısında yaratıcı olan bakıştaki bu soğukkanlılıktır.

Marx'ın açıklıkla geliştirdiği materyalizm, sınıfsal bakış, üretim ilişkileri ve sistem çözümlemesi, bütünün mantığının parçaların mantığından ayrılması, çözümlemeleri, bugün de insan düşüncesinin yüksekliklerdir ve ön açıcıdır. Engels'in yeni toplumu kurma yolundaki işaretleri, ne kadar sınırlı olursa olsun, büyük bir hazinedir. Lenin ise devrimci politilarının gelmiş geçmiş en büyük ustasıdır.

Bunları okurken heyecan duyuyorum ve herkesin heyecan duymasını istiyorum. Stalin, tarihten silinmez bir kurucudur ve Trotskiy, eşsiz bir iç savaş komutanıdır. Ancak her ikisini de kutsallıklarından soymanın zamanının geldiğini düşünüyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Sürekli devrim saptamasına gelince, formülasyonun Marx'a ait olduğu biliniyor. Rusya'da tek formüle edenin de Trotskiy olmadığı kesindir; Trotskiy'in öne çıkarması üzerine, bir süre Sovyetler Birliğinde gözden düşürülmek istenmesini önemsememek gerekiyor. Sürekli devrim saptamasını da yalnızca sosyalist devrimi coğrafya genişletmek olarak anlamamak zorunluluğu var; bundan çok ötedir.

Stalin'in tarımdaki kollektivizasyon programı ve sanayi atılımı, sürekli devrim süreci içinde yer alıyor; bunlar olmadan sosyalist devrimin gerçekleşeceğini söylemek zor görünüyor. Hitler tecavüzünün iyice ortaya çıktığı Komintern'in Yedinci Kongresine kadar, Stalin bir devrimden diğerine koşan bir sürekli devrimcidir.

Trotskiy'in hayatta olduğu bir zaman kesitinde Sovyet liderliğine yöneltilebilecek ve sürekli devrim düşüncesine dayandırılacak bir eleştirinin haklı olmayacağını düşünüyorum. Eleştiri, İkinci Dünya Savaşı sonrası için ele alınabilir ve haklılığı tartışılabilir. İkinci Dünya Savaşı ile sosyalizmin bir dünya sistemi olması ve Doğu Avrupa'daki Muzaffer Kızıl Ordu'nun da yardımlarıyla* yeni sosyalist devletlerin çıkması bir yana, Mao'nun başarısıyla çok büyük bir nüfus ve coğrafyanın sosyalizmin bayrağının altına girmesi, tek başına ve geniş anlamda, sürekli devrimin gerçekleştiği anlamına gelmeyebiliyor. Sosyalizmi, içeriğinde ileriye götürmedikten sonra, yeni coğrafyalar eklemek fazla anlamlı ve kalıcı olmuyor.

Görüşümü bir tez ile özetlemek istiyorum.

Bugün Sovyet sistemi içinde çıkan sorunlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet sosyalizmini daha ileri götürmemekten çıkıyor.

---

* Stalin sanıldığından çok daha temkinli bir liderdir. Bugün çözülen Doğu Avrupa ülkelerinde "sosyalist rejimleri" isteyerek kurduğu görüşü tartışma götürüyor; tartışmaya açıyorum. Bunların çoğunu, Batı güçleri ile "anlaşmak" için elinde tuttuğu ve Churchill'in açtığı kampanya ile daha ileri adımlar atmak zorunda kaldığı düşünülebilir. Yugoslav ve Çin Devrimlerine karşı çıkışı, Çekoslovakya'da çok güçlü komünistlerin iktidara gelmelerini uzun zaman geciktirmesi, Londra'ya karşı Washington'la anlaşabilmek için İsrail Devleti'nin kuruluşunun destekçisi olması, bu söylediklerimi ciddiye almak için yeterlidir.

Ayrıca Batı'da daha ileri ve benzeri görüşler, Stalin'i tümden aklayan inceleme ve kitaplar çıkıyor. Bunlardan birisi Alan Nasser'e ait ve oldukça yakın bir tarihi taşıyor. Alan Nasser, *The Atomic Bomb, The Cold War, and the Soviet Threat*, Monthly Review, Dec. 1989, Vol.41, No.7

Levent Şahverdi Arşivi

Sovyet sosyalizmi daha ileri gidemediği için daha geriye dönüş yollarını aramak zorunda kalıyor.

Şunları eklemek durumundayım: 1946-1956 Ekim Devrimi tarihinde çok az bilinen ve belki de en az bilinmek istenen dönemdir. Hem Sovyet tarihçileri ve hem de Batılı Sovyetologlar bu dönemin üstünü örtmekte birleşiyorlar. Stalin ve Beria kötülemesi ile Hruşov övgüsüyle yetiniyorlar.

Bu nedenle en ciddi yorumların bile bu dönemle ilgili değerlendirmeleri vulgar basında yazılan ve örnek olsun Beria ile ilgili düzülen seks ve vahşet yazınını aşmıyor. Burada ben, çok az bilgi ve veriye dayanarak bir "model" denemesine girişmek istiyorum.

Bir: Bu dönem, SB Komünist Partisi içinde çok sert bir mücadelenin yaşandığı bir zaman kesitidir.

İki: Stalin, kendisinin yetiştirdiği ve parti yönetimini eline almak isteyen hiçbir eğilime hakim olamıyor. Bunlar arasında bir denge kurmaya çalışıyor.

Üç: Stalin'in de etkilediği bir eğilimin, sosyalizmi daha ileri mevzilere taşımak istediği anlaşılıyor. Stalin'in danışmanı Evgeni Varga'nın kapitalizmin iyileştiği ve barışçıl olabileceği görüşlerini ifade etmesi üzerine gözden düşmesi ve pazar ekonomisini geliştirmek isteyen Gossplan Başkanı Voznesenskiy ve arkadaşlarının tasfiye edilmesi, bunların açık kanıtlarıdır.

Dört: Solda, parti yönetimindeki üst düzey görevlilerinin yanında, Ekim tarihinde her zaman ileri Leningrad Örgütünü yöneten Jdanov var. Batı anlamında değil, gerçek anlamda tutucu ve sağda, Malenkov görülüyor.

Beş: 1948 yılında Jdanov'un aniden ölümü düşündürücüdür. Stalin'in varisi sayılırken aşırı içkiden öldüğü ilan ediliyor. Olabilir; ancak, arkasından, Leningrad Örgütü'nde çok büyük bir tasfiye başlıyor. Bu tasfiye Malenkov'un hanesine konabilir.

Altı: Beria'nın yerini tam kestirmek mümkün değildir. Fakat başlangıç hipotezi olarak Batı yazınında çıkan ve Hruşov'un anılarında ifadesini bulan kara portrenin tersini düşünme eğilimindeyim. Milli-

yetler sorununda Stalin'den de ilerici bir tutumu var; cumhuriyetlerdeki merkez temsilcilerinin Ruslar yerine herkesin kendi milletinden olmasını sağlıyor.

Yedi: Henüz olgunlaşmamış bir işçi sınıfına dayalı sosyalizmde Stalin, bürokrasi ve partide sürekli tasfiyeyi, bürokrasinin ve partinin dejenerasyonunu önleyici mekanizma olarak geliştiriyor. Ancak sürekli tasfiye, insiyatif almaktan kaçan, yaratıcı olmayan, büyük projelerden korkan, hizipler arasında mekik dokuyan bir yönetici kadronun oluşmasını da önlemiyor; tersine, hızlandırıyor. Sürekli olabilmek için, cesur olmamak bir yaşam ilkesine dönüşüyor.

Bu nedenle bu dönemin lider kadrosunu kamplara ayırmanın, eninde sonunda çok fazla anlamlı olmayacağı düşüncesine katılıyorum. Fakat bu rezervlerle birlikte, Hruşov tarafından devrildiği ve katledildiği için Beria'nın yerinin daha solda olabileceğine ihtimal veriyorum. Çünkü Hruşov, kapitalizmin barışçılığını savunan Varga'nın itibarını iade ediyor ve Voznesenskiy ekibine yakınlığını açıklamaktan geri kalmıyor. Daha sonra başbakan olan Kosigin, Kuznetsov ve Voznesenskiy'den oluşan üçlünün üçüncü ayağıdır.

Kurduğum model, 1946-1956 döneminde Sovyetler Birliği'nde ciddi bir iç mücadele düşüncesine dayanıyor. Sonunda, Batı anlamında değil gerçek anlamda, muhafazakar ekip iş başına geliyor. Bu ekip, emperyalizmle uyuşma ve pazar mekanizmasını genişletme politikasını ön plana çıkarıyor. Ancak hem iç mücadelenin sona ermemesi ve hem de toplumdaki dinamiklerin etkinliği nedeniyle zaman zaman kendi programlarının tam tersi bir uygulamaya başvuruyorlar.

Bu dönemde sosyalizme derinlik kazandırılmamasını, Sovyetler Birliği'nde verimlilik ve üretim artışının ötesinde, sosyalizmin, Anti-Dühring çizgisinde yeni mevziler kazanmamasını pek çok sorunun kaynağı olarak görüyorum.

Daha da açabilirim; Ekim Devrimi'nin başından itibaren, kapitalist ekonominin bulduklarının dışında metalara, ürünler demek gerekiyor, yönelmemesini, yeni taşıma yöntemleri araştırmamasını, yeni bir boş zaman geçirme mimarisi kurmamasını, hep ve hep kapitalizme yetişme ve geçmeyi kapitalist metaları ve boş zamanı taklit olarak anlamasını, asıl, sürekli devrimden uzaklaşma olarak anlıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Peki mümkün müydü?

Hitler'i ve tecavüzünü hesaba katmayan her türlü eleştiri haksızdır ve bilim dışıdır. Stalin eleştirisi bilimsel olabilmek için haklı olmak durumundadır. Stalin, halkının moralini bozmamak için uzun yıllar, İkinci Savaş'ta ölen Sovyet yurttaşlarının sayısını gizledi; 17 milyon değil sadece yedi milyon olduğunu ilan etti. Onyedi-yirmi yaş grubunda yaşayanlar bütünün yüzde onunu bile bulmuyordu. Aç, yoksul, fabrikaları yıkılmış, evleri çökmüş bir Sovyet halkını yeniden diriltmek Stalin'in omuzlarına düştü.

Bir adam, ikinci kez, tarihin en zor işlerinden birisiyle karşılaşıyordu. Bunları yaparken ve çökmüş ekonomiyle bir de atom bombası üretmek zorunluluğunu duydu ve bunu da başardı.

Hitler'in tecavüzü, dünya gericiliğinin Sovyet sosyalizminin ileriye akışını durdurmak için ve geriye çekmek için bulabileceği en acımasız icat oldu; sistemin patlamasını önlemek, sosyalizmin ileriye akışını önlemek mümkün oluyordu.

Bitiriyorum.

Bu inceleme, büyümemiş çocukluk hastalığına son verme çağrısıdır.

"Revizyonistist" bakış ve Trotskist eğilim, Sovyet sosyalizmini anlamamak demek oluyor. Daha önemlisi, sosyalizmden ve sorunlarından kaçış oluyor.

Bu inceleme bir beraberlik arayışıdır. Ancak bir nokta kesin olmalıdır; dünyanın her tarafından en küçük köhne kalenin yıkılışı karşısında bile kızılderili çığlıkları atanlarla beraber olmak imkansızdır. Çünkü bu sevinç çığlıklarında, çığlıkların derininde, açık ve seçik bir sosyalizm düşmanlığı seziliyor.

Trotskistler, Hruşov'a kadar, "revizyonististler", Hruşov'dan bu yana reel sosyalizmde beğenilecek hiçbir yan bulmayarak, kendilerini sosyalizmden soğuttuklarını bilmek durumundalar.

Reel sosyalizmde, Stalin döneminde Trotskistlerin ve 1956 yılında Garbaçov'a kadar revizyonististlerin gördüklerinden çok daha büyük değerler var. Eksiklere işaret ederken bunlardan sevinç almamak, sosyalizmi derininde duymamakla eş anlama geliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyalizm, işçi sınıfının düzenidir. Sosyalizm, dünya işçi sınıfının düzenidir. Bu ilk kez ortaya çıkmıyor; 1848 yılından sonra, 1871 yılından sonra, 1900 yıllarında, Birinci Savaş'a girerken, dünyanın pek çok coğrafyasında, sosyalizm bayrağı, onu en yükseklere çıkaranların elinden yere düştü. Bir süre moralsizlik geldi; bayrağı başkaları aldı.

Bayrağı başkaları alıyor.

Artık eski ve köhne klişelerle sosyalizmin başarılarına sırt çevirmek yerine, bunları terkederek, bayrağı taşımaya ve yüksek tutmaya katkıda bulunmak gerekiyor. Hiç kimsenin kuşkusu olmamalıdır; dünya sosyalizminin sorunlarını aşmada, bayrağı yeni bir toprağa dikmek en büyük ilaçtır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yedinci Bölüm
KADIN

Bir odaya kapanmak ve hep Charles Chaplin'in filmlerini seyretmek istiyorum. Hakkında yazılmış ne kadar kitap varsa okumak istiyorum. Sonra Chaplin hakkında bir kitap yazmak istiyorum.

Nedir, Şarlo?

Bana son direnen insan olarak görünüyor. Çaresiz, kurnaz ve yüzsüz; ancak son derece inat ediyor. Her yerden kovuluyor; sürekli kovulmak, sürekli küçülmeyi anlatıyor. Bütün kapılar Şarlo'nun yüzüne kapanıyor ve Şarlo'ya bütün kapıcılar dev insan görünüyor.

Bütün kapıcılar, oligarktırlar. Bütün oligarklar kanserlidirler; hepsi kanserin etkisiyle insandan bozulmuş tekeldirler. Şarlo, çaresiz olduğu için yüzsüz davranmak zorundadır; tekeller, kapıcıları ve oligarklar, kansere uğradıkları için yüzden yoksundurlar.

Sosyalist ülkelerin sorununu bürokraside görenler, öküzü boynuzundan tutanlardır. Bütün Şarlo filmlerinde Şarlo'yu kapı dışarı edenler, tekellerin bürokratlarıdırlar; kapıcılar oluyorlar. Tekelsi dünyada bürokrasi yaşamın her yerinde var. Tekelsi dünyada yaşayanların hepsi bürokrattırlar ve yaşamıyorlar.

Şarlo, ikinci Don Kişot'tur. Birincisi saldırdıkça büyüyor. İkincisi küçülmemek için saldırıyor.

Charles Chaplin, tekelsi dünyaya milyarlarca kapının kapatıldığı bir zamanda insanın son mücadelesini sergiliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Chaplin'den sonra, Batı'da ve etkilediği topraklarda insan yoktur. Artık sadece küçük-insan var. Küçük-insan, insandan farklıdır ve insanın küçüğü değildir; küçük-insan'dır. Tek sözcükle anlatılması gerekiyor.

Bir soru sormak istiyorum: Kim daha çok küçülüyor? Bunun cevabı çok basit; kim daha çok büyümüşse o daha çok küçülüyor. Büyümek ise birikimli olmak anlamına geliyor. Küçük-insanı yaratmak, birikimi ortadan kaldırmak anlamına geliyor.

Birikim köyde değil kentte, işçide değil burjuvazide, kadında değil erkektedir; erkek daha birikimli olduğu için daha çok küçülüyor. Tekelsi dönemde küçük-insan, cinsel olarak, daha çok erkek oluyor.

Promiscuite, tekelsi dönem öncesinde, daha çok "gelişmiş" erkeklerde ve daha az görülüyordu. Birden fazla kişiyi aynı anda sevmek anlamına geliyor; şimdi kadınlarda yayılıyor. Bu yaygınlıkta tekel dünyasının kesikli yaşam ilkesi, sonsuzu aramaya zaman bırakmaması kadar ve belki de daha öncelikle, erkeğin yetmezliğinin etkisini görüyorum. Tekeller, erkeği daha gelişmiş olarak buldukları için, bunları bürokratları yapmada, ikiyüzlü ve fırsatçı, aynı zamanda son derece yüzeysel yaratıklara dönüştürmede zorluk çekmiyorlar.

Tekelsi dünyanın kadını daha az gelişmiş bulması kadının ve insanlığın şansıdır. Ancak, kadın bugün şansına değil yıkımına doğru yol alıyor.

Bugün reel sosyalizmin yıkılmasında koşulların yeteri ölçüde gelişmeden gelmesi değil, kapitalizme yetişmek ve geçmek mantığı ile kapitalizmin bütün değerlerini taklit ederek benimsemesi önemli bir rol oynuyor. Kapitalizmin modellerini ve değerlerini taklit kurtuluş değil, yıkım oluyor. Bugün kadın, bir eğilim olarak, kurtuluşuna değil, küçük-insan olmaya koşuyor; kurtuluşunu erkeği taklide bağlayan bir illüzyona sarılıyor.

Kadının kurtuluşu küçük-insanı hedef almakta değil, yeni insanı yaratmadadır. Kadının kurtuluşu erkeğe yetişip geçmekte değil, erkeğin üzerinden sıçramakta yatıyor.

Kadın, yeni kişiliği yarattığı zaman kendisini ve erkeği de kurtarabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Nasıl? İpuçları mutlaka toplumda vardır. Yöntemi, tekelsi düzenin getirdiği sınırları, toplumdaki ipuçlarına dayanarak akıl ve sevgiyle aşmadadır. Bütün özgürlükleri, sevgiyle zorlamaktan geçiyor.

Çok söylenmiştir ve bir kez daha söylemek gerekiyor. Bu düzende, tekelsi sistemde, kadının kurtuluşu mümkün değildir. Tekelsi düzende kadın ancak sürünür.

Kadının kurtuluşu sosyalizmdedir. Yeni insan olabilmesinde yazılıdır. Reel sosyalizmin yeni insanı yaratamaması, sosyalizmin değil realitenin bir eksikliğidir. Reel sosyalizmin, yeteri ölçüde deneyici ve arayıcı olmamasından kaynaklanıyor. Kadın, kurtuluşu için, çok daha deneyici ve başkaldıran olmak durumundadır. Bütün çabası tekelsi düzen ve meşruiyet sınırları içinde kaldığı sürece, bugün bu sınırlar içindedir, kurtuluşuna değil dejenerasyonuna yaklaşır. Kurtuluş için sınırları aşma yürekliliği gerekiyor.

Borsadaki geçici fiyat düşüklüğüne karşın, insanlığın yürüyüşü sosyalizme doğru akıyor.

Kadın, sosyalizme layıktır.

Sosyalizm, insanın kendisi için düşünüp kuracağı en iyi düzendir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Sekizinci Bölüm
SORUN

Ulusal sorun, Marksizm-leninizmin en fazla ihmal edilmiş alanlarından birisini oluşturuyor. Yalnızca Marksizm-leninizmin değil; İngiliz düşünce adamı Ralph Miliband'ın sözleriyle, "insan bilimlerinin hiçbir alanında ihmal bu kadar çarpıcı" görünmüyor. İnsanlık tarihinin en ateşli alanlarından birisi olan ulus sorununda bu kadar az tutarlı bilgi derlenebilmiş olmasını son derece şaşırtıcı buluyorum; yürümek için yeterli ışık sağlayamıyor. Ulus alanında yürümek, el yordamıyla yürümek anlamına geliyor.

Sorunda eksik bilgiyle donatılmış olmak, ne ölçüde Marx'ın temel düşünce sisteminden kaynaklanıyor; başlangıç olarak bu soruyu ortaya atmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Cevap ararken, konuyla ilgili olmak üzere, Marx'ın düşünce yapısını şöyle özetleyebiliyorum; öncelikle, büyüklüğe, olgunluğa ve gelişmeye doğru gizli bir eğilim var. Marx'ta bunlar, zaman zaman bir sürecin ölçüleri olmaktan çıkıyor ve başlı başına ölçütler haline geliyor. Bunu anlaşılır saymak gerek; çünkü Marx'ın nihai bir hedefi ve proletarya düzeni kurma ideali var. Proletarya düzeni bütün çelişkilerin ortadan kalktığı bir zaman ve mekandır; ancak buraya ulaşmanın en kestirme yolu çelişkilerin artması ve üstelik hızla artması oluyor. Çelişkisiz bir düzene ancak çelişkiler hızla artarsa hızla ulaşılıyor; gelişme, olgunlaşma ve büyüme, Marx'ın dünyasında hep çelişkilerin hızla artmasıyla özdeştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Böyle bir yaklaşımın ulusal sorunda geçerli politika önermeleri bulmada ciddi güçlükler yaratabileceğini düşünüyorum; kendi mantığı gereği, belli gelişmeyi tamamlayamamış ve belli olgunluk veya büyüklüğe ulaşamamış organizma ve formasyonları olumsuz değerlendirme kapılarını açıyor. Tersinden de söylenebilir; belirli gelişme tarihine sahip, olgunlaşmış ve büyüklüğe erişmiş formasyonları ise başlı başına olumlu ele alabiliyor.

Stalin'in zaman zaman ve belki de çok zaman, uluslararası ilişkilerde değil, Sovyet düzeni içinde yeni toplumu yaratmada Rusya milletine prim veren politikalarını buraya bağlamak zor olmayabilir; Rus milleti bir bölümü evrensellik de kazanmış uygarlık değerleri yaratabilen gelişmiş bir millettir. Doğal benzemenin bu yönde olması ve bunu hızlandırmak doğal sayılabiliyor.

Sorunu sosyalizm pratiğine getirmek istemiyorum; bunu, ortadaki bilimsel tartışmayı daha kolaylıkla açabilmek için sözkonusu ediyorum. Asıl sorun, ulus-devlet ve sınıf-devlet ilişkisi ele alındığı zaman ortaya çıkıyor. Marx'ın düşünce sistemindeki büyüklüğe, olgunluğa ve gelişmeye gizli eğilimle birlikte ele alındığında, ulusun devlete veya sınıfın devlete dönüşmesi için belli bir büyüklük ve olgunluk varsayılıyor.

Aslında dar sistematiği içinde değil de daha genel referansların çerçevesinde düşünüldüğünde Marx'ın sistemi, ortaya koymak istediğim sorunla yüklü görünmüyor.

Modern devlet, Batı Avrupa'da on beşinci yüzyıldan sonra doğuyor; Marx, bu yüzyılı, burjuvazinin çocukluk döneminin başlangıcı sayıyor. Modern devlet, burjuvazinin ekonomik anlamda, bu anlamı ben ekliyorum, çocukluk döneminde formasyonunu buluyor; bugün anlaşıldığı anlamıyla modern ulusların doğuşu ise daha sonraki zamanlara denk düşüyor.

Bir aktarma yapmama izin verileceğini umuyorum. Şöyledir: "İspanya'dan bağımsızlığını elde ettiği zaman Hollandalıları veya Kraliçe Elizabeth zamanında İngilizleri ulus saymak hatadır; fakat embriyo halinde ulus vardı ve pek çok Avrupa ülkesinde tam olarak ortaya çıkışı Napolyon Savaşları'nın arifesinde oldu.* Buna katılıyorum. Ulus-

* Horace B. Davis, *Toward a Marxist Theory of Nationalism*, N. Y, 1978, s. 8-9

Levent Şahverdi Arşivi

devlet ve sınıf-devlet, ulusların ve sınıfların ilk gelişme zamanlarında ortaya çıkıyor.

İlk bakışta şaşırtıcı görünen bu durum, tersinden bakıldığında daha akla yatkın hale gelebiliyor. Şu soruyu sormak gerekiyor: Henüz gelişmesinin başında olan ulus ya da sınıf, gelişmesini hızlandırmak ve formasyonunu tamamlamak için değilse ne için devlete ihtiyaç duyuyor? Ulusu oluşturan bağların en güçlülerinden birisinin dil bağı olduğu biliniyor. Ancak Fransa'da devrimden önce, yirmi beş milyondan sadece yedi milyonu Paris Fransızcasını anlayabiliyor; daha sonra Paris Fransızcası Fransızların dili haline geliyor. Bir o kadarı Paris Fransızcasıyla çok basit cümleler kurabiliyor ve on milyon ise iki ayrı lehçe konuşuyor. Ortak Fransız dilini yaratan, devrimin geliştirdiği devlettir.

Çok gerilere veya başka tarihlere gitmeye gerek kalmıyor; Türk dilinin ve ulusçuluğunun gelişmesinde 1920 yılında temelleri atılan Türk devleti çok büyük bir sıçrama taşıdır. Modern Türk devletinden önce Türk köylüsü ile Türk yöneticisi veya aydını, Yaban'da Yakup Kadri'nin çarpıcı bir biçimde anlattığı gibi bir Pencaplı ile bir İngiliz kadar birbirine yabancıdır ve birbirlerini anlayamıyorlar. 1920 Türk devletinden önce, çok kapalı köylerde yaşayanlar hariç konuşulan bir Türkçeden söz etmek zordur; modern devlet, Türk dilinin, ulusunun ve burjuvazinin gelişmesini çok hızlandırmıştır.

Ulus bir bağdır; insanlar toplumsal hayvan oldukları için her zaman bağ arıyorlar.

Kapitalizm de insanlar arasında bir başka bağ oluşturuyor. Sermayenin kontrolünde insanlar, aynı üretim süreci içinde, yazgılarının birbirine bağlı olduğunu düşünmeye başlıyorlar. Aynı emek sürecinin birbirine bağlı parçaları olmak, her gün benzer işi yapmak ve benzeşmek, diğer bağları geri plana itme gücü taşıyor. Marx, gelişmenin insanı üretimle ilgili olanın dışında bütün bağlardan ve çelişkilerden arındıracağını düşünüyor.

Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde kapitalist ülkeler işçi sınıfının davranışı, büyük bir uluslararası piyasanın oluşmasına karşın, işçi sınıfı önderlerinin ve sınıfının çok büyük bir kısmının, çok

Levent Şahverdi Arşivi

dar bir örnek grup hariç, ulus bağından kurtulamadığını gösterdi; gelişmiş kapitalist dünyanın işçileri, üretim süreçlerinden doğan bağ yerine ulus bağına bağlı kaldılar ve birbirleriyle savaştılar. Düşündürmesi gerekiyor.

Burada devam etmeden önce bir ölçü durmakta yarar görüyorum. Birbiriyle yakından veya uzaktan ilgili iki nokta var. Ulus bağının gelişmesi için ulusal pazara değil herhangi bir pazara ihtiyaç olduğunu düşünüyorum; bu, birinci noktadır. Pazarı ulusun doğuşunda ve gelişmesinde önemli yapan, sağladığı geniş ilişkiler ağı oluyor. Bu ilişkiler ağı içinde insanlar birbirine benzeşiyorlar; ancak aynı zamanda ilişkilerini realize etmek için kullandıkları dili ortaklaştırma imkanı buluyorlar. Pazar, ulusun doğup gelişmesinde en önemli bağ olan dili hem geliştiriyor ve hem de tekleştiriyor. Bu anlamda ve ulaştığı yerlerde parçalılığı sona erdiriyor ve duvarları yıkıyor. Kendi etkisinin dışında, dili ortaklaştırarak ulus bağının güçlenmesine önemli katkıda bulunuyor.

Bu misyonunu gerçekleştirebilmesi için pazarın "ulusal" olması zorunluluğunu anlamak kolay görünmüyor; tekelci dönemde ulusal pazarı tanımlamanın güçlüğü bir yana sömürge yönetimleri, bir ilke olarak, sömürülen ulusun dilini ve kültürünü yasaklamıyor. Sömürge insanı bilingual olabiliyor; ancak kendi dilini konuşmakta ve sınırlı ölçülerde olsa da geliştirmekte serbest kalıyor.

Diğer taraftan bakıldığında kuşkusuz, sömürgecinin dili sınırlamasının ciddi bir anlamı da olmuyor; çünkü sömürgeci, sömürülen bölgede bütün kapitali kendi ulusunun elinde topluyor. İster tarımsal plantasyonlarda ve isterse sanayi kuruluşlarında sermaye tümüyle sömüren ulusun mensuplarının elinde olunca, bir de dili sınırlı ölçüde gelişen kültürü yasaklamak gerekli olmaktan çıkıyor. Kuşkusuz böyle bir durum, ulus bağının gelişmesine ve ulus kimliğinin yükselerek bağımsız devlet kurmayı hedefleyen anti-emperyalist mücadele ve savaşlara yol açıyor. Bu durum bile, ulus bağının güçlenmesi için mutlaka ulusal pazara gerek olmadığı düşüncesini doğuruyor. Hindistan ve Pakistan buraya giriyor.

Eğer çözümleme sömürge sistematiğinde değil toprak katma, ilhak veya işgal türünden uluslararası ilişkiler kavramlarıyla sürdürülecek

Levent Şahverdi Arşivi

olursa, böyle durumda temel politika, ulus bağının doğmasını her ne pahasına olursa olsun önlemektir; ulusal olmayan bir pazarda bile dili yasaklamak ve bunun karşısında dili yasaklanan ulusun zenginlerine ekonomik özgürlükler ve yönetime katılma hakkı tanımak esastır.

Burada şimdilik ulusal ve ulusal olmayan pazar tartışmasını ve sömürge pratiğinin sistematiğini çözümlemeyi bir kenara bırakıyorum. Sömürge çözümlemesinin geliştirilmesi gerektiğini ve Sovyet önermelerinin fazlaca dış politika gerekleriyle yüklü olduğunu tekrarlıyorum. Sovyet pratiği özellikle 1950 ve 1960 yıllarında başarılı anti-sömürge pratikleriyle karşılaşınca bu noktaya ağırlık verme gereğini duyuyorlar. Ulusun bağımsızlığıyla anti-sömürgeci savaşlar nerede ise özdeşleştiriliyor ve nerede ise tek model ve çıkış yolu düzeyine çıkarılıyor.

İkinci noktaya geliyorum; Birinci Savaşa girilirken gelişmiş kapitalist ülke işçilerinin nasyonalist davranmaları, işçi sınıfının enternasyonalist niteliğini ortadan kaldırmıyor. Üretim süreci içinde yanyana olmak, ulusal bir pazarda bile ulus bağını geri plana atarken uluslararası planda aynı etkiyi göstermesi doğaldır; göstermediği zaman, mekanizmanın bazı boyutlarının eksik kaldığı sonucunu çıkarmak gerekiyor. Eksik alanı şöyle formüle etmek mümkün görünüyor; işçi sınıfının enternasyonalizmi bir dünya düzeni kurma projesi ile bağıntı içindedir. Dünya düzeni kurma projesi etkinliğini yitirdiği zaman, gelişmiş ülkeler işçi sınıfının enternasyonalist davranmasını beklemek safdillik olabilir, öyle sanıyorum Birinci Savaş'a yaklaşılırken gelişmiş Avrupa ülkeleri işçileri dünya düzeni projesinden çok uzaklaşmış durumdalar.

Marksizm-leninizm, ileriye yürüyüşte ve hücumda etkili bir öğretidir.

Durgunlukta ve ricatta etkinliğini yitiriyor.

Buradan üçüncü bağa geliyorum. Sosyalizm de, ulus ve kapitalizm türünden bir bağdır. Sosyalizm, sermayenin kontrolünden çıkmış, giderek kendi baskısı azalan bir üretim sürecinde, bütün diğer bağların üstüne gelen bir bağ oluyor.

Sovyet sisteminin çözülmesi, sosyalist dünyada insanları birbirine yaklaştıran bu bağın da gücünün azalması anlamına geliyor. Çok il-

Levent Şahverdi Arşivi

gınçtir; sosyalizm bağının kopmaya başladığı anda, birdenbire yerini almak üzere ön plana ulusal bağ fırlıyor.

Sovyet sosyalizminin kuruluşu olmasa bile çözülüşü, ulus kavramının incelenmesi için çok zengin bir laboratuar işlevi görüyor. Kuruluşunda henüz embriyon aşamasındaki formasyonlar, bugün güçlü ulusçu hareketlere dönüşmüş olarak ortaya çıkıyorlar.

Bu çıkışa bakılarak söylenebilecekleri şöyle sıralayabiliyorum. Bir: Ulus bağının oluşumunda ve güçlenmesinde dil en büyük imkanlardan birisini sağlıyor. İki: Ulusçuluk ile din hep birlikte devam ediyor. Önce kiliseler ve daha sonra bunlara özenerek islamik tekkeler ulusçuluğun fidanlığı oluyorlar. Bu nedenle dinle hesaplaşmadan ulusçuluğun gelişmesini durdurmak mümkün görünmüyor. Üç: Bütün bunlara karşın, Sovyet sisteminde ulusçuluk eğilimlerinin güç kazanmasını, sosyalizmin çözüldüğünün belli olmasından sonraki dönemle ilişkilendirmek eğilimini taşıyorum. Sosyalizm bağının çözüleceğinin kesinleşmesi, bir güvenlik ve bir yeni bağ arayışı içinde, güçlü bir ulusçuluk akımına dönüşüyor.

Son zamanlarda dinselliğin artışını da bu çerçevede ele almak imkanı var; son zamanlarda tekelci dünya görüşü, bürokratik yalnızlığı, dünyanın başka yörelerini de etkisi altına almaya başlıyor. Ancak tekelcilik kapitalizm ölçüsünde bile bir bağ sağlamıyor; yalnızlık ve güvensizliği bir karabasan halinde insanların içine yerleştiriyor. Kapitalizmin çürüdüğü Avrupa'da ilk çıktığı zamanki tarihine yazılı bütün olumlulukları artık tümden kaybettiği bir zamanda, Sovyet sosyalizminin çözülmesinin verdiği karamsarlık içinde sosyalizmin kurtarıcı imajına gölge düştüğü bir zamanda, din ve ulus, insanın yalnızlığına ve korkularına çare sayılıyor.

Başa dönüyorum; gerçekten insani bilimlerin en çok ihmal ettiği alan ulusla ilgilidir. Bu ihmalin tümünün iradi olduğu söylenemez; sorunun kendisinin teorikleştirme çabalarını çok verimsiz yapan bir çeşitliliği ve her pratiğin kendine özgü tekil bir karakteri var. Bunlar, bu topraklarda da kuramlaştırma çabalarını zorlaştıran etkenler olarak duruyorlar. Ancak bu topraklar, dün olduğu gibi bugün de çok zengin pratiklere sahiptir.

Levent Şahverdi Arşivi

Marx ve Engels'in ulus sözkonusu olunca yoğunlukla İrlanda ile ilgilenmesi ve Rusya için de Polonya'nın ayrı bir yere sahip olması, Marksizm-leninizmin ulus katalogunu İrlanda ve Polonya ile doldurmuştur; halbuki zengin pratik ve soruların daha Doğu'da olduğu bugün daha iyi anlaşılıyor. Bu ise pratikte olduğu kadar teoride de heyecan verici bir döneme kapılarını açıyor. Böyle bir açılımı, Marx'ın sistematiğini, gelişmenin daha önceki aşamalarına taşıma planımla tutarlı buluyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Dokuzuncu Bölüm
İYİMSER MARX

Önce, sevgili okuyucumu ve yoldaş devrimciyi irkilteceğini sandığım tezlerimi dillendirmek istiyorum. Bir: Eğer Lenin olmasaydı, Marx'ın sınıflı dünyanın iktisat derslerinde doktrinler tartışması içinde okutulan bir iktisatçı ve felsefe tarihinin bir dipnotu olarak kalacağını düşünüyorum. İki: Eğer Stalin olmasaydı, Lenin'in devriminin aynı dönemlerde Avrupa'da patlayan, heyecan yaratan, sonra da batan, şimdi pek hatırlanmayan başkaldırıların birisi olarak tarihe geçeceğini sanıyorum. Bu iki tezi birleştirerek bir üçüncüsünü yazabiliyorum; Lenin'in eserini kalıcı yapan Stalin'dir ve Marx'ı yaşatan da Lenin oluyor.

Sovyetler Birliği'nde Sovyet Marksizminden Stalin pratiği ve düşüncesini temizleme çabaları, eninde-sonunda Sovyet Marksizminin çöküşüne ve kapitalist restorasyona yol açıyor. Bunu, şaşırtıcı olduğu için son derece düşündürücü bir gözlem saymak gerektiğini düşünüyorum; buradan başkaları çıkıyor. Yirminci yüzyılın tam başı, bir "Avrupa" Marksizmi yaratma dönemi oldu ve sonunda, bir Avrupa "leninizmi" yaratma yolları aranıyor. Leninizm, Rusya Marksizmidir; Marksizmi başarıya götüren Rusya Marksizmi oluyor.

Dünyada Rusya Marksizminden başka hiçbir marksist öğreti ya da akım başarıya ulaşamıyor; bundan sonraki açılımların çıkış noktasının bu başarıda olduğundan hiç kuşku duymuyorum. Yirminci yüzyılın başında, Marx'ın düşüncesinde devrimden dönüş noktasını bir ka-

Levent Şahverdi Arşivi

lıcı sistem haline getirmeyi amaçlıyor ve devrimi, Marx'tan çıkaran bir Marksizmde karar kılıyor. Şimdi Avrupa leninizmi, Ekim Devrimi'nin bir hata olduğu ve Lenin'in hızlı bir biçimde devrimden döndüğü yargısına dayandırılmak isteniyor. Avrupa leninizmi, Rusya Marksizmini tarihten kazıma çabasıdır.

Bazı küçük bilgileri hatırlatmak ve eklemek durumundayım. Bir: Capital, yazıldığı dilin dışında ilk kez Rusçaya çevrildi. Eğer Rusya'da Marx'ın adına bir devrim yapılmamış olsaydı, bu ilk çeviriyi önemsememek mümkün olabilirdi; artık düşünsel planda, önemsiz olduğunu ileri sürmeyi mümkün görmüyorum. İki: Despotik Rusya bir sansür ülkesidir ve ilginçtir, sansür kurulu, Capital'in yayımlanması için olumlu bir rapor veriyor. Tekrar etmek durumundayım; Rusya'da Capital, düzen açısından zararsız sayıldığı ve yıkıcı bulunmadığı için basılabiliyor. Üç: Başkalarıyla birlikte "revizyonist" Bernstein, Capital'in, "işçi sınıfının incili" olduğunu söylemesine karşılık, Rusya'da ilk önceleri, Capital liberal burjuvazinin el kitabı da oluyor. "Legal Marksizm", Rusya kaynaklıdır; üniversitelerde, liberal profesörlerin çoğu, Capital'i okuyarak marksist oluyorlar. Tugan Baranovskiy, Kontradiyev türünden Batı iktisatının krizler teorisinde en önemli isimleri, Rusya'dan çıkıyor ve Tugan ve Pyotr Struve, legal marksist okulu kuruyorlar.* Dört: Rusya'da, sansür kısa bir zaman sonra, Capital hakkındaki görüşünü değiştiriyor; polis, düzene karşı, gençlerin Marx'ı okuduklarını ve kendilerini marksist saydıklarını rapor ediyor. Sansürün, Capital'i tehlikeli bulması, tehlikeli sayılanların kendilerini marksist saymalarından sonra ortaya çıkıyor.

Bazı sonuçlar ve buna dayalı çözümleme denemelerinden önce bir bilgi daha ekleyebilirim; Bulgaristan'da Komünist Partisi'nden kovulmuş ve sosyalizm karşıtlığından kuşku duyulmaması gereken şimdiki Devlet Başkanı Jelev de kendisini, bir "marksist filozof sayıyor. Buradan soru biçiminde bir sonuç çıkarıyorum: Capital'in despotik Rusya düzeni açısından yıkıcı değil yararlı olduğuna hükmeden Rusya sansür kurulu veya kendisini marksist sayan kapitalist yolcu Bulgar Devlet

* Lenin, Pyotr Struve'nin çevresinde yetişiyor; bütün yaşamını, politik platformda ayrışma süreci ya da süreçleri olarak düşünmek gerekiyor. Rusya'da kapitalizmin gelişmesini inceleyen çalışması, çok büyük ölçüde, Struve'nin etkisindedir.

Başkanı Jelev, tümüyle haksız mıdırlar? Böyle bir soruyu ortaya koymadan marksist düşüncenin geliştirilebileceğine inanamıyorum.

Şimdi bu sorulu sonuçtan bazı çözümleme denemelerine geçmek istiyorum.

Bir: Bilim yolunda, tarik-i ilm, olgunlaşma ile iradenin zayıflaması arasında bir ilişki kurmak gerektiğini düşünüyorum. En uçtan ifade edilecek olursa, bilim adamının anlamada mükemmelleşen aklının, anlamın objesine müdahale iradesini zayıflattığını ileri sürebiliyorum. Bu her büyük bilim adamı için geçerlidir; politika, güç toplayıp iktidar yapma eylemi ve sanatı olarak tanımlandığında, büyük bilim adamlarının pek çoğunun politika dışı kalışlarını bu ilişki ile açıklamanın mümkün olacağını sanıyorum. Büyük bilim adamları eylemsizliğe doğru yol alıyorlar; Einstein ve çevresinin, atom bombasının kullanılmasını önlemek için anlamlı bir eylemlilik göstermemeleri de bunu kanıtlıyor.

Bilim adamları, tarihin büyük bir yükselişiyle, devrimler yükseliştir, politika ile ilgili olmaya başladıkları halde, bunda kalıcı olamıyorlar; bu da, anlamanın, eylemliliği zayıflatan etkisiyle açıklanabilir. En azından böyle düşünüyorum.

Bu açıdan bakıldığında, ütopyacıları kapitalizmi anlamamakla ve hep eleştirmekle filozofların hep tarihi yorumladıkları ve değiştirmeye çalışmaları gerektiği önermelerini, felsefi planda, tutarlı bulmuyorum. Anlamak, değiştirme iradesini zayıflatıyor.

İki: Bu, tümüyle bütün büyük bilim adamları için geçerlidir. Marx için özel olarak söylenecekler var; Marx gelişme çizgisinde olgunluğa tutkulu görünüyor. Marx'a göre gelişme ne kadar ileri olursa, daha yeni ve "iyi" düzene o kadar çok yaklaşılmış olunuyor. Bu politik müdahale alanında sürekli bir erteleme mekanizmasını yaratmasının yanında, zaman zaman, her türlü gelişmenin kendi başına "iyi" ve olumlu olduğu sonucuna da yol açabiliyor. Gelişmiş ve uygarlık çizgisinde ilerlemiş ulusların* ulusçuluğunun model alınması ve Gürcü kökenli

* Uygarlık çizgisinde ilerlemiş olmanın kolay kolay tanımlanabileceğini sanmıyorum. Bir ölçüt gerekiyor; Marx'ta artık değer yaratan eylem ve genel olarak emeksermaye çelişkisini hızlandıran her gelişme "ilerleme" oluyor ve olumlu sayılıyor. Bu ölçüt nedeniyledir ki, Rusya tarihinde aydınlanmacı despot, Velikiy Pyotr, Büyük Petro, Marx'ın tanımına göre, ilerici bir konuma oturuyor.

Stalin'in giderek Rus ulusçuluğunu Sovyet enternasyonalizminin yerine koyması, Marx'ın düşüncesinin tümüyle dışında sayılmamalıdır. Olgunluğa ve gelişmeye tutukluğun bir sonucu olarak ortaya çıkabiliyor.

Üç: Bütün bilimsel süreçler, bir tedriciliği içerir; Marx'ın devrimlerin kaçınılmazlığını anlatan Capital'i de, felsefi planda ve kaçınılmaz olarak, tedriciliği çağrıştırıyor.

On dokuzuncu yüzyılda Rusya'da sansür kurulunu ve yirminci yüzyılda kendisini marksist filozof sayan Bulgar Jelev'i rahatlatan mekanizmaların burada yattığını sanıyorum. Buna ekleyeceğim iki nokta daha var.

Bir: Marx'ın politik yaşamının ilk bölümü ütopyacı sosyalistlerle mücadele ile geçiyor. Bir politikacı olarak bu mücadeleye mahkumdur; çünkü Marx, Engels ile birlikte sosyal mücadele sahnesinde rol almak istediği zamanda, hakim olanlar ütopyacı sosyalistlerdir. Marx, bunlarla mücadele etmek zorundadır ve sosyalizmi egemen bir biçimde ütopyacılar temsil ettiği ve Marx kendisini bunlardan ayırmak gereğini duyduğu için, hazırladığı Manifestoya "sosyalist" değil, "komünist" adını veriyor.

Marx, bunların ütopyalarının yanlışlığını göstermekten daha çok ütopya kurmanın yanlışlığını ileri sürüyor. Giderek Marx, ütopya kurmayı, sosyal mücadelenin bir "günahı" haline getirebiliyor.

İki: Marx, politik yaşamının ikinci bölümünü, yalnızlıkla geçirdiği yılların dışında, örgütlü devrim taraftarlarıyla mücadeleye ayırıyor. Blanqui, Marx'ın yaşamında örgütlü devrim düşüncesinin ya da ekolünün temsilcisi sayılabilir; Marx, olgun dönemini, Blanqui'yi ve ekolünü çürütmeye ayırıyor.

Çubuğu tersine büküyor; Marx'a göre, yeni düzeni çizmeye ve zamanına bakılmaksızın hep politik olarak örgütlenerek iktidarı almaya çalışmak, çatık kaşla bakılan iki eğilim oluyor.

Bütün bunlar bilimselliğin doğal sonucudur. Ancak yine de şu soruyu sormak gerekiyor: Marx, bilimselliği bulduğu için mi yeni düzeni çizmeye ve politik örgütlenmeyi hep gündemde tutmaya çatık kaşla

Levent Şahverdi Arşivi

baktı ve yoksa, bunları olumsuzladığı için mi bilimselliği tümüyle ön plana çıkardı? Burada, bunu da önemli bir soru olarak kaydetmekle yetiniyorum.

Devam etmeden önce, model ya da teori ile ilgili bir saptama yapmak durumundayım; Marx'ın sistemi, model kurma açısından, kapalıdır. Anlaşılmasını kolaylaştırmak için, günlük dille, "otarşik" olduğu söylenebilir; kendi kendisine yetebilen bir sistemi var. Sistemin işlemesi için dıştan bir müdahale gerekmiyor ve bu nedenle de, yeni düzeni tasarlamak veya her an iktidarı almaya hazır politik örgütlenmelere yönelmek, pek de önemli olmuyor.

Teorinin kapalılığında, zorunluluk-özgürlük ilişkisi son derece önemli bir yere sahip görünüyor. Bilimsellik, kaçınılmazlık ve zorunluluk demektir; özgürlük, bunun diğer yüzü oluyor. Düzeni tasarlamak ve iktidarı politik müdahale ile almak, özgürlüktür; bu zorunluluktan, kaçınılmaz bir biçimde çıkıyor.

Özgürlüğün, zorunluluktan kaçınılmaz olarak çıkışı, bireye ve bireylerin kurabilecekleri örgütlere bir irade alanı bırakıyor mu; bu soruyu da marksist felsefenin en önemli problemlerinden birisi olarak görüyorum. Felsefi anlamda çözülmüş olduğunu hiç sanmıyorum; ben de şu anda herhangi bir çözüm önerecek durumda değilim. Ancak çözülmemiş bir felsefi problemdir ve bunu formüle edebilmeyi de önemsiyorum.

Felsefi planda çözülmeyen sorunu pratik ve politik alanda, irdelemek mümkündür: Yirminci yüzyılın başında Alman Bernstein, kapitalizmin gelişmesinin, Almanya'da ve Avrupa'da işçi sınıfında zorunlu olarak devrim iradesine yol açmadığını ileri sürüyor ve adını koyarak bunun Marx'ın düşüncesinin revizyonu olduğunu yazıyor. Bernstein'a tepki, "revizyon" sözcüğünün bir daha olumlu anlamda kullanılmasını önlüyor.* Bernstein, kapitalizmin gelişmesinin, gelişmiş kapitalist ülkeler işçi sınıfında devrim iradesini ortadan kaldırdığını ekliyor.

"Ne Yapmalı?" aslında Bernstein'a karşıdır. Burada Lenin'in izlediği politik yöntem üzerinde durmak zorunluluğunu görüyorum. Bern-

* "Revizyon", yenileme anlamına geliyor. Zaman zaman fabrikalar, otomobiller, "revizyona" tabi tutuluyorlar. İşlemeyen ve uyum göstermeyen parçalar değiştiriliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

stein, tekrarlıyorum, kapitalist altyapının işçi sınıfında devrim bilincini ve aynı anlama gelmek üzere, özgürlüğünü, yaratmadığını ileri sürüyor. Tekrarlıyorum, Marx'ın sistemini kapalı yapan noktalardan birisi budur; konum bilinci yaratıyor. Konum, kapitalist düzene müdahale bilincini yaratmıyor; Bernstein, bunu iddia ediyor.

Buna karşın şu yapılabilir; konumun, bilinci yarattığında ve yaratacağında ısrar edilebilir. Lenin, işte bunu yapmıyor ve şunu formüle ediyor: Bilinç, dışarıdan götürülmelidir.

Söylenecekler var; Marx'ın düşünce sistemi açısından Lenin'in yaptığının çok büyük bir yenilik olduğundan hiç kuşku duyulmaması gerekiyor. Lenin, Marx'ın teorik sisteminin kapılarını açıyor ve kimin tarafından ve nasıl yapılacağı ikinci derecede önemli olmak üzere, işçi sınıfına düzen ve devrim bilincinin dışından götürülmesi gereğini ön plana çıkarıyor.

Şimdi şunu yazabilirim: Marx'ın düşüncesinde şimdiye kadar yapılan en büyük "revizyon" budur. Şimdiye kadar yapılanlar içinde bundan daha büyük bir revizyon düşünemiyorum ve Marx'ı yaşatan ve bugüne kadar getirenin de bu olduğuna inanıyorum.

Ekleyeceklerim var: Bu, bir politik çözümdür. Henüz Marx'ın düşüncesinde saptadığım felsefi problem çözülmüş olmaktan uzak duruyor.

Fakat pratik ve politik çözümü, zaman içinde, güçlendiren bazı gelişmelere daha işaret edebiliyorum. Bir: Marx adına bir düzen kurulmuştur. Lenin, devrimini Marx'ın düşüncesine bağlıyor; bunun çok büyük bir haktanırlık olduğunu yazmak gereğini duyuyorum. Stalin, bu düzeni, NEP çukurundan çıkarıyor. Yetmiş yıl sonra ise bu düzen yıkılıyor; artık reel sosyalizm biliniyor. Sovyet deneyimi, neyin sosyalizm olduğu ve neyin olmadığı konusunda büyük bir miras bırakıyor; artık, sosyalizm tasarısını büyük bir ciddiyet ve ayrıntı ile çizmenin dayanakları mevcuttur. Dolayısıyla Marx'ın yeni düzeni çizmeyi sansür eden notları daha az geçerli oluyor.

İki: Tekelcilik, birey açısından, kapitalizmden çok farklı bir türü meydana getiriyor. Rekabetçi kapitalizmin, başlangıç aşamasında ve aydınlanma çağına kadar, insanı büyüten ve kişilik kazandıran bir ya-

Levent Şahverdi Arşivi

nı olduğu kabul edilmelidir, tekelsi düzen, insanı, küçük-insan yapıyor. İnsanın iradesini tümüyle eziyor; insanı insan yapmak için sıçrama zorunlu oluyor.

Devrim, insanın sıçramasıdır; devrim, yapanı da devrimcileştiren bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Sovyet devriminin çürümesi, devrimin yeni alanlar ve kanallarda kendisini sürdürememesinden kaynaklanıyor.

Dolayısıyla devrim, iktidarın araçları olmaktan çıkarak, başlı başına yeni düzenle birlikte ve bundan ayrılmayan bir amaç haline geliyor.

Bu ikinci noktanın bir sonucu var; her yeni düzenin geçmişinin doğum izlerini taşıyacağı düşüncesi, Newtonian sürekliliğin, toplum yaşamına aktarılmasından ibaret görünüyor. Bilim hep süreklilikten yanadır; devrim, doğum izlerini silme için de önemli mekanizmalar taşıyor.

Bu sonucun bir uzantısını yazabiliyorum; Marx, dünya devrimi düşüncesini, iki Fransa devriminden çıkarıyor. Bunlardan birisi 1792 Devrimi'dir, hızla ve Napolyon savaşlarıyla bir dünya devrimine dönüşüyor. İkincisi, '48 Devrimi'dir; derhal bir Avrupa Devrimi oluyor. "Avrupa" on dokuzuncu yüzyılın ortalarında dünya'dır; Marx'ın dünya devrimi kavramı, ekonomik olmaktan önce siyasal bir geliştirmedir.

Fransa Devrimi, dünya devrimi olabilmek için Napolyon savaşlarını yaşıyor. Rusya Devrimi, bir dünya devrimi olabilmek için, bir dünya savaşına yönelmiyor; İkinci Dünya Savaşı ve eski düzenlerin konfrontasyonu açısından, bulaşık bir savaş niteliği gösteriyor.

Bugün gelişmiş dünya, dünyanın daha az gelişmiş yöreleri açısından, daha çok devrime muhtaçtır. İnsanlığın, çevre kirliliği veya nükleer patlamalara ya da ozon tabakalarının delinmesi nedeniyle değil, devrimsizlik nedeniyle sona erme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu düşünme eğilimindeyim. Her gün insanın insanlığından çıkışı karşısında nükleer patlamaların yok edici etkisini önemsememek gerektiğini düşünüyorum.

Ancak dünyanın gelişmiş yörelerinde devrim şansını yüksek göremiyorum. Daha az gelişmiş, çelişkileri çoğalmış ve yayılmış topraklar-

Levent Şahverdi Arşivi

da devrim ihtimali çok daha yüksek görünüyor; bunun, diğer yöreleri zorlaması imkan dahilindedir.

Fakat eski düzenin izleri, daha az gelişmiş topraklarda daha fazla olmak durumundadır. Sovyet deneyimi, buna teslim olmanın, sonunda sosyalizmin ortadan kalkması anlamına geldiğini gösteriyor. Bu nedenle tam diyalektik bir durum ortaya çıkıyor; daha az gelişmiş topraklarda daha ileri sosyalizmi kurma bir zorunluluk olarak duruyor. Bu ise devrimci yöntemin derinliğiyle ilgilidir.

Bu kısa ancak yoğun incelemeyi bitirmek istiyorum. Kapitalizmi restore eden reel sosyalist örneklerin sağladığı büyük derslerle birlikte Marx'ın düşüncesinin temellerinin çok sağlam bir biçimde ve ayakta durduğunu ileri sürebilecek durumdayım.

Bir: Sovyet deneyimi, sosyalizmin işçi sınıfının düzeni olduğunu pratik olarak bir kez daha gösterdi. Marx'ın düşünce sisteminde sosyalizm ile işçi sınıfının özdeşliği pratik değil teorik bir durumdur.

Marx'ın sosyalizmin işçi sınıfının düzeni olduğunu ileri sürdüğü zamanda, bunun ikna edici kanıtları ve pratiği mevcut bulunmuyordu; Sovyet sosyalizmi, bunu çürütülmez bir biçimde kanıtlamıştır. Kapitalist restorasyona, sonuna kadar, Sovyet işçi sınıfı karşı çıkıyor; eğer savunduğu, yalnızca eşitlik ve merkezi planlama ise, bu bilincinin derinleşememesinden ileri geliyor. Sovyet devriminin sürekli olarak yeni alanlar ve kanallarda derinleşmemesi, Batı Avrupa'da "cephe" politikalarının ve geri ülkelerde kapitalist olmayan yolun, sosyalizmin temel politikalarının yerini alması, barış ve demokrasi programının devrimci sosyalizm konağına misafir olarak gelip ev sahibini kovması, Sovyet işçi sınıfının daha ileri bir sosyalizme sahip çıkmayışının nedenleri arasındadır.

Ancak özünde sosyalizmin işçi sınıfı düzeni olduğunu gösterebilmiştir. Bu, Marx'ın düşüncesinin en temelinden ve en silinmez bir biçimde doğrulanması anlamına geliyor.

İki: Emek süreçleri belirleyicidir. Eninde-sonunda, Türkiye'de ve dünyada bütün kaygılar, kaynaklarını emek süreçlerinde buluyor. Emek süreçlerinde bulmasa, bu kadar Amerikan askerinin Arap çöllerine yığılması düşünülebilir mi; süreç, belirleyiciliğini koruyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Üç: Tarihin motoru, sınıf mücadelesi olmaya devam ediyor. Sınıf mücadelesini köreltmenin bütün gelişmiş ve gelişmemiş ülke politikaların odağını oluşturması, yalnızca ve yalnızca, motorun işlediğini gösteriyor.

Marx'ın düşüncesinin üç temeli buradadır. Üç temel sapasağlam duruyor. Son bir nokta var; Lenin, Marx'ın düşüncesini, kaçınılmazı ortaya çıkaran bir teorik yapı olarak tanımlıyor. Doğrudur; bilimsellik hep kaçınılmazı bulup ortaya çıkarmayı anlatıyor. Fakat bunun yanında bir önemli çizgiye işaret etme gereğini duyuyorum; bütün klasik iktisatçılar kötümserdirler. Azalan verimler yasasına nüfus artışını uygulayarak insanlığın felaket dolu sonunu haber veriyorlar; bu nedenle, klasik iktisatçıların hepsine birden "şom ağızlı" düşünürler demekte hiçbir sakınca bulunmuyor.

Marx da, sözcüğün "iyi" anlamında bir klasik iktisatçıdır; fakat hepsinden bir noktada ayrılıyor. Marx'ın düşüncesi, gelişmenin kıyamete götürdüğü ve kıyametin cenneti doğurduğu bir yapıdır; krizler artıkça, yenilenme yaklaşıyor ve yepyeni, cennet örneği bir düzene bir kapı açılıyor. Bu iyimserliktir. Marx, büyük bir iyimserdir ve her devrimci iyimser olmak durumundadır.

Marx, geçmişe bakarak ve gününü yaşayarak değil, gelecek açısından büyük bir iyimserdir.

Ancak güçlüler iyimser olabiliyorlar.

Ancak hiçbir güçlük karşısında moralini bozmayanlar iyimserdirler.

Moralli olmak, iyimser olmak, bir yürek işidir.

Ancak yürekli olanlar bir yeni düzeni düşleyebiliyorlar.

Marx, yeni düzene açılan bir kapıdır ve Marx'ın düşüncesi güçlüdür.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Onuncu Bölüm
HARP VE SULH

Bir bilanço çıkarmakta yarar görüyorum. Zamanlıdır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı siyaset planlama dairesi yöneticilerinden Francis Fukuyama'nın Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşüyle birlikte tarihin sona erdiğini ilan ettiği bir zamanda, kısa bir zaman aralığı içinde, Amerika Birleşik Devletlerinin Irak ile bir savaşa giriştiği bir tarih kesitinde bilançoya ihtiyaç duyuyorum. Şu soru ortadadır: Ne getirdi ve ne götürdü? Ekim Devrimi'nin ne getirip ne götürdüğünü tartışmak istiyorum.

Sonucu önceden yazarak tartışmaya başlayabilirim: Ekim Devrimi, dünyaya yaşayabilen bir sosyalizm getirmiştir. Sosyalizm, gelmiştir. Kalıcı olan budur ve bunun kalıcı olacağına inanıyorum.

Sovyet sisteminde sosyalizmin çözülmesi, bir coğrafyada bir sosyalizm pratiğinin sona ermesini anlatıyor. Bunu çok önemli bulmuyorum; ayrıca, Sovyet sosyalizminin çözülmesiyle birlikte büyük bir kedere kapılanların yeteri kadar sosyalist olamadıklarını da düşünüyorum.

Büyük Fransız Devrimi, cumhuriyeti getirdi ve Fransa'da cumhuriyet pek çok kez imparatorluğa dönüştürüldü. Fransız Devrimi'ni bir dünya savaşına dönüştüren ve dünya devrimi haline getiren Napolyon'un kendisi imparatorluğunu ilan etmedi mi? Yeğeni, 1848 İhtilali ile cumhurbaşkanı olan traji-komik Bonapart'ın kendisi de, impara-

Levent Şahverdi Arşivi

torluğunu ilan etmekten geri kalmadı. Cumhuriyet, hep geriye dönüşleri yaşadı ve bugün temel sistemdir.

"Dünya İşçileri Birleşiniz" bir teorik sır taşıyor. Sosyalizmin bir dünya sistemi olmak zorunluluğunu dile getiriyor. Ancak bir noktayı ısrarla belirtmek istiyorum. Marx'ın büyük dehası ve entelektüelizmi, daha çok teorik olmasında yatıyor ve teorisini çok büyük ölçüde Fransız Devrimi'nden çıkarıyor. Napolyon Bonaparte, Fransız Devrimi'nin bir dünya devrimi olmak zorunluluğunu görüyor ve o sıralarda Amerika bir kenara bırakılırsa, dünya sayılan bir coğrafyada devrim savaşını açıyor. Bu, pratiktir.

Komünist Manifesto, 1848 Devrimleri'nden üç hafta kadar önce baskıya veriliyor; "Dünyanın İşçileri Birleşiniz" ve 1848 Devrimleri, tarihin yaşadığı ilk ve henüz sonuncu dünya devrimi zinciridir. Marx, içinde marksistlerin pek yer almadığı 1848 Devrimleri'nin sosyalist rengini hep küçümsüyor. Mavi kanlı de Tocqueville ise bunların baskın ölçüde sosyalist olduğuna işaret ediyor: Marx'tan daha çok de Tocqueville'e katılma eğilimindeyim. Sosyalist dünya devrimi provasıdır, bastırılıyor.

Ekim Devrimi, devrim savaşını yapamıyor ve dünya devrimi olamıyor. Daha sonra ve gecikmiş olarak gelen dünya savaşı, bulaşık bir ton taşıyor; sosyalizm, kapitalizm ile ittifak yaparak, kapitalizmi şiddet yoluyla korumak isteyen Hitler güçlerine karşı savaşmak zorunda kalıyor. Bunu izleyen Soğuk Savaş da bulaşıktır; net bir cephe karşılaştırması yerine kemirici ve yokedici bir mücadele olarak realize ediliyor.

Geriye bakıldığında Ekim Devrimi'nin kendi dünya ve devrim savaşını yapamamış olmasını, sonunda çözülmesinin en önemli nedeni olarak görme eğilimini taşıyorum. Çelişkisi yayılmış, zengin, ancak proletarya açısından güçsüz bir ülkede realize edilmesi, devrimci dünya savaşını yapamaması sonucunu doğuruyor.

Böyle bir durumun zorunlu fiyatları var; burada sadece üçüne değinebiliyorum. Birincisi, demokratizmdir; sosyalizmin içine giriyor. Sosyalizme yabancı olması bir yana bir anlamda demokrasi, sosyalizmi ortadan kaldırma demek oluyor. Girişi, Hitler'in boy göstermesi ve "cephe" programının sürünerek bir yer tutmaya çalışmasıyla birlikte başlıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

İki nokta var; bir devlet durumu olarak demokrasi ile karar alma süreçlerine katılımı birbirinden ayırmak zorunludur. Aynı sözcüğün kullanılması bir karışıklığa yol açıyor, bir devlet durumu olarak demokrasi ile sosyalizmi birbiriyle bağdaştırmak mümkün olamaz. Demokrasi, eninde sonunda çok sınıflı bir düzenin kabulü anlamına geliyor; "cephe" programı ile birlikte ortaya çıkışı bu nedenledir.

Yıllar sonra demokrasi ile sosyalizmin yanyana getirilmesi ve bunun tartışmasız kabul edilir görünmesine bakmamak gerek; ilk çıkışında, hem Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve hem de Komintern içinde büyük tepkilerin kaynağıdır; bunun sosyalizmden vazgeçmek olduğu netlikle ileri sürülüyor. Sosyalizmden vazgeçmektir; birtakım Marx-Lenin dışı söz oyunlarıyla üstü örtülmek isteniyor. Demokrasi programının, bir devrimci dünya savaşını önleyebilmek gerekçesiyle, sosyalizmin yanma gelmesi, eninde-sonunda sosyalizmin içini boşaltma anlamına geliyor.*

İkinci fiyat barış politikasında ortaya çıkıyor; daha çok Hitler'in tecavüzü ve Amerika'nın atom bombasına sahip olması, barış politikasını zorluyor. İkinci Dünya Savaşı'nda yirmi milyon insanını kaybetmiş Sovyet ülkesi, barış politikasını, sosyalist anavatanı korumak için dünyanın bütün sosyalistlerine kakıyor.

Bu kakmanın sonunda iki büyük ve derin distortion yaşanıyor; bunlardan birincisi, barış politikasının zorunlu olarak beraberinde taşıdığı pasifizmdir. Barışçı, doğallık ve kaçınılmazlıkla, şiddet kullanımını kınayan insan olarak ortaya çıkıyor; bu, teorik planda devrim yolunu reddetmekle özdeştir.

İkinci bozulmanın daha önemli olduğunu düşünüyorum; üstelik demokratlık ile birlikte çoğalıyor. Sosyalizmin yanına demokrasi ile barış programlarını da koymak, "demokrat" ve "barışçı" insanları bu-

* Sovyetler Birliği'nde güçlenen ve Garbaçov'u yeni dönüşlere zorlayan "Sayuz" politik platformu, demokratları, vatan hainliği ile özdeş tutuyor. Bunlar, "Sayuz" akımı sosyalizmden ve Stalin'den etkilenmekle birlikte, daha çok Slav nutivistleri ve Batı ile Amerikan karşıtları oluyorlar.

Sovyetler Birliği'ndeki her "demokrat" kişinin bir Amerikan işbirlikçisi olduğu değerlendirmesine katılıyorum. Ancak bu akım, leninizmin sürdürücüsü bir nitelik taşımıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

lup çıkarmak ve öne sürmekle gerçekleşiyor. Bu, anlaşılıyor; yalnız Sovyet mantığının ve demokrasi ile barış programlarını gerçekleştirmenin aracı olarak seçilen "cephe" örgütlerinin ortaya çıkardığı bir durum var. "Demokrat" ve "barışçı" son derece övgüye değer ve çok zaman da sosyalist ile aynı planda ve zaman zaman da sosyalizm mücadelesi yapanın önünde bir yere çıkartılıyor. Sosyalist, kendinden daha önemli sayılan "demokrat" ve "barışçı" kimliklere alışmak zorunda bırakılıyor.

Bu durumun son derece büyük sakıncalar taşıyan bir ideolojik ve mücadele bulanıklığı yarattığı kabul edilmelidir; başka ülkelerin durumu Türkiye'den farklı sayılmamalıdır. Barış derneklerinde* hukukçu kuruluşlarında, doktor ya da nükleer örgütlerde, pısırık, çıkarcı, ürkek, ağır ve kalpazan, piyasaya sürülüyor ve bu nedenle mücadele hep kesikli kalıyor. Çünkü bunlar, bir süre adlarını duyurduktan ve birkaç yurtdışı gezisine gittikten, kendi işlerinde yetersizliklerini buradaki primleriyle örttükten sonra köşelerine çekiliyor; yeni kuşaklar, hem sosyal mücadelenin boğucu örnekleriyle içlerinden umutsuzluğu yaşıyorlar ve hem de her yeni mücadele başında böylesine pısırık, çıkarcı, kişiliksiz "demokrat" veya "barışçı" avına düşüyorlar.

Sovyet sisteminin çözülüşüyle birlikte bu tür kalpazanların çoğunun sandalyelerinin sallanması, havalarının alınması, son derece sevindiricidir. Bunu, çözülmenin getirdiği olumluluklardan birisi olarak sayma eğilimindeyim. Bunların çoğu, devlet örgütü haline geliyor.** Bir yerleşme süreci yaşanıyor.

Üçüncü fiyat, konsumerizmde görülüyor; sosyalizm, bir dünya savaşını gerçekleştiremeyince, diğer sistemin kalıplarını ve en başta konsumerizmini kabul etmek zorunda kalıyor. Moskova'da McDonald sandviççisi önünde saatlerce kuyruk olmak, daha önce naylon çorap

---

* Genel eğilimler üzerinde duruyoruz. Dolayısıyla bu dernekler içinde kalıcı mücadele verenler olduğunu da biliyorum. Barış Derneği Genel Başkanı Mahmut Dikerdem'i bunların arasında ve başında görüyorum. Cia'den para aldığı açıklanan Koroliç'e açık mektubunu, bir sempozyumda, Garbaçov'un dünya sosyalist sistemini dezarme etmesini kınamasını son derece önemli buluyorum.

** Büroya gelen dergilerin birisinde böyle bir derneğin genel başkanının televizyona çıktığı sevinçle ilan ediliyordu. İnanmayanlar için ekran fotoğrafı basılmıştı; utandım.

Levent Şahverdi Arşivi

için vücudunu vermek; bütün bunlar sistemler arası bir savaşın olmamasından doğuyor.

Burada bir parantez açmak istiyorum; konsumerizm, Sovyet sosyalizminin çözülüşünde sanıldığından çok daha önemli bir yere sahiptir. Jdanov'un "iki kamp" görüşü ve Sovyetler'i Batı'ya kapama çabaları geç geliyor ve sadece Jdanov'un yaşamına maloluyor. Bu, ayrı. Ancak ileri sosyalizmin konsumerizme bir çözüm bulmadan kurulabileceğini sanmıyorum; burada da ipucunu, devrimciler için, Doğu'nun derviş geleneğinden ve geniş yığınlar için de İslam'ın sofuluğundan çıkarmayı mümkün görüyorum. Derviş çizgisi olmasa bile İslam'ın sofuluğu yalnızca ipucu olarak kalmıyor ve gerçekten de uç bir modeli yansıtıyor; hastalıklı tiplere yol açıyor. Fakat burası da ayrı; önemli olan İslam'ın konsumerizmin sakıncalarını görmüş olmasıdır.

Bilimsel, sağlıklı, geliştiren bir anti-konsumerist akımı içine almadığı sürece hiçbir sosyalizmin yaşayabileceğini sanmıyorum. Sosyalist devrimciler bugünden anti-konsumerist ideoloji ve yöntemler üzerinde çalışmak durumundalar.

Parantezi kapadıktan sonra temel tartışmaya dönüyorum; dünya savaşı eksikliği ve bu eksikliğin ortaya çıkardığı fiyatlara bakıldığında Sovyet sosyalizminin doğmamış olmasını tercih edecekler ortaya çıkabilir. Varlıkları biliniyor. Ben bunlardan değilim; üstelik böyle bakmanın akli bir yaklaşım olduğunu da düşünmüyorum. Bilim temel eğilim ile bunu düzelten eğilimlerin birlikte yazımıdır.

Sosyalizm temel eğilimdir. Bunlar, karşı ve bilimsel anlamda düzelten eğilimler oluyorlar. Eğer bunlar temel eğilim olabilseydi, sistemin yaşaması başından imkansızlaşırdı; Sovyet sosyalizmini, bu olumsuzlayan karşı eğilimlerle birlikte ele almak gerekiyor. Böyle bakıldığında sosyalizmin ne kadar zorunlu ve kaçınılmaz olduğu ve nasıl güçlü bir toprağa düştüğü daha çok belli oluyor. Bunlara karşın ve bunlarla birlikte yaşıyor; 1917-1987 arasındaki yetmiş yıl bir yaşam süresidir.

Büyük Fransız Devrimi, bir dünya savaşını zorladı; Ekim Devrimi, bundan geri kaldı. Ancak Fransız Devrimi restorasyonunu çok daha erken yaşadı; buna karşılık, Ekim Devrimi ile kurulan sosyalizm sürekli olarak içinden kemirilmeyle karşı karşıya geldi ve söz uygunsa, sürekli olarak geriledi.

Levent Şahverdi Arşivi

Böyle bir tabloda, sosyalist olmayan ve sosyalizme zorlanan ülkeler açısından Ekim Devrimi'nin yararları ne olabilirdi; bu sorunun incelenmesini üç başlık altında toplamak istiyorum. Bunlardan ilki model olmasıdır; Sovyet sosyalizminin hem dar ve hem de geniş anlamda model olduğundan kuşku duyulmaması gerektiğini düşünüyorum. Bir kez klasikler, sosyalizmin yaşayabilir modeliyle ilgili olarak ve bilinçli bir biçimde mümkün olduğu kadar az proje bıraktılar. Marx'ın ütopyacılara karşı tutumu proje geliştirmeyi önledi; Engels'in Anti-Dühring'ini tek sistematik çalışma saymak durumundayım.

Bu saptamanın bir önemli sonucu var; yazmak istiyorum. Sovyet sosyalizminin kitaplarına uygun olmadığı düşüncesi çok fazla ciddi görünmüyor; çünkü kitaplarda yazılı tablo çok net ve belirgin görünmüyor. Paris Komünü de her yanıyla abartılmaması gereken bir küçük denemedir; bu nedenle yaşayabilir sosyalizm olarak geriye bir tek Sovyet sosyalizmi kalıyor.

Buna eklenecekler de bulunuyor; yaşayabilen Sovyet sosyalizmi Stalin'in kurduğu sistemdir. Çözülmeye kadar bu iddia, bir ölçüde kuşku ile ele alınabilirdi; şimdi böyle bir şans görülmüyor. Çünkü Sovyetler Birliğinde daha başka bir sosyalizm gerekçesiyle başlatılan süreç eninde sonunda varolan sosyalizmin yıkımına yol açmıştır.

Şöyle bir sonuç çıkıyor: Var olan sosyalizm Stalin'in kurduğu sistemdir ve bundan önemli ölçüde ayrılmak, Sovyet sisteminde, sosyalizmin yıkımını getiriyor. Bu sonucun son derece düşündürücü olduğunu kabul ediyorum ve düşünme süreci içinde şunları yazabiliyorum. Bir: Avrupa sosyalizminin Sovyet sosyalizmine itirazı, Stalinist sistemin içerdiği şiddet ile ilgilidir. Avrupa Marksizmi, Stalinist şiddeti kabul edemiyor. İki: Stalin'in kurduğu sistemi "iyileştirme" çabalarının Sovyet sosyalizminin yıkımıyla sonuçlanmasını, bir yanıyla sosyalizme inanç eksikliği ve diğer yanıyla tümüyle Sovyet koşullarına bağlamak eğilimindeyim. "İyileştirme" çabalarının sosyalizmin mantığı içinde ve ilerletici yönde aramadığını düşünüyorum. Üç: İleri sosyalizmin, Stalin'in kurduğu yapıyı koruması için bir neden görmüyorum; ancak, başlangıç noktası burasıdır.

Bu durumda ve modellik konusunda şu sonuca varabiliyorum; baş-

Levent Şahverdi Arşivi

langıçta bir model var ve belli heyecanı taşıyor. Hem sınıfsal ve hem de entelektüel planda yeteri kadar radikal doğamadığı için yeni düzende cüretkar denemelerden uzak kalıyor. Yapılan denemeler, özellikle Batı'da çok yoğun kampanyalara sahne oluyor ve Sovyet ideolojik kurgusu bunları göğüsleyemiyor. 1950 yıllarına gelindiğinde model olmak bir anlamda bitiyor ve diğer anlamda teknolojik plana kayıyor. 1950 yıllarının başında atom bombasına sahip olma, sonlarına doğru sputnik'i atabilme, aslında insan ilişkilerindeki durgunluğu gizlemeye yarıyor. 1960 yıllarında Castro-Guevara ikilisinin denemeleri ve Vietnam halkının yiğitliği, eksikliği gözlerden uzak tutmanın yeni perdeleri olarak ortaya çıkıyorlar; bu işlevi görüyorlar.

Çözülmeye başladığında, model olma misyonunu tamamlamış sayılıyor.

İkinci başlık, devrim yolundaki ülkelere yardımla ilgilidir. Burada söylenecek şudur; Komintern, tümüyle bu amaçla kuruluyor. Ancak kısa bir zaman içinde de facto bir pişmanlık yaşanıyor; çeşitli nitelemelerle "cephe" sözcüğünün telaffuz edilmesi, bu pişmanlığın bir başka biçimde açıklanması oluyor. Bu arada Büyük Britanya'daki genel grevi, bir sosyalist devrime dönüştürme umutları var; sadece umut ve bir miktar para ile propaganda yardımında kalıyor. Geri tepiyor; Çin Devrimi'ndeki tutum ise tümüyle olumsuzdur. 1920 yıllarının sonlarına gelindiğinde, devrimlere yardım yapmama fiili bir politika oluyor.

Bu çizginin ayrık örnekleri, Kızıl Ordu'nun İkinci Dünya Savaşı sonunda, Doğu ve Merkezi Avrupa ülkelerindeki devrimleri önemli ve hatta abartılı ölçüde desteklemiş olmasıdır. Bundan sonra ve bunun dışında kalan ülkelerde değil devrimlere yardım, "kardeş" partileri devrim yolundan caydırmak bir geçerli politika sayılıyor.

Ancak bu politika yalın değil; bunun dışında, bütün devrimler, yapıldıktan sonra en geniş imkanlarla destekleniyor. Çin, Castro Devrimleri, bunların dışında, Asya ve Afrika'daki bağımsızlıkçı ve demokratik devrimler de, desteklenen ve yaşatılan hareketler arasında yer alıyor.

Çözülme sürecinin en belirgin çizgilerinden birisi, hem Doğu Avrupa'dan ve hem de ulusal demokratik devrimleri desteklemekten vazge-

Levent Şahverdi Arşivi

çilmesinde yatıyor. Çözülme sürecinin başında, Sovyet sistemi, iktidarının ilk zamanında bir dünya savaşını göze alamamış olmasına ek olarak, bir dünya sistemi olmaktan vazgeçiyor.

Üçüncü başlık ise Sovyet sosyalizminin emperyalizme karşı konumudur; 1917-1987 yılları arasında Sovyet sosyalizminin en belirgin yanı, emperyalizme karşı caydırıcı bir işlev görmüş olmasıdır. Bu dönemde, 1920 yıllarının başında Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nda, 1950 yıllarının ortasında Süveyş'in Fransız ve Britiş kuvvetleri tarafından işgal edilmesinde, Vietnam'daki savaşta, mücadele edenlerin hemen hepsi Sovyet iktidarının varlığından güven ve rahatlık duydular. Bu, Sovyet iktidarının en büyük yararlarından birisi olarak hep işlerliğini gösterdi: 1987 yılında politika olarak sona eriyor. 1991 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Bağdat'ı bombalaması sırasında ise fiilen bitiyor.

Sovyet sosyalizminin çözülmesiyle asıl kayıpların burada aranması gerektiğini düşünüyorum. Emperyalizme karşı caydırıcı ve eninde sonunda durdurucu ve karşı koyucu bir büyük güç olmadan yeni bir sosyalizm denemesinin nasıl yaşayabileceği sorusu, bir çözülme ile ve çözülmenin sona erdirdiği bu çizgiyle gündeme geliyor.

Çözülme, en önemli sonuçlarının birisini Irak'a karşı başta Amerika Birleşik Devletleri tüm emperyalizmin bomba yağdırdığı bir zamanda ortaya çıkarıyor. Fakat tam burası, yaratıcı bir paradoksla, bir başka ipucunu ve yeni düşünme çabalarını zorluyor. Son olarak bunun üzerinde durmak istiyorum.

Küçük Irak, "üstün teknoloji" ile propaganda edilen başta Amerika, arkasından Büyük Britanya, Fransa, Mısır, Suriye, başka ülkeler, kendisinin de bu takıma alınması için fırsat üzerine fırsat yaratan Türkiye'ye karşı bir direnç gösterebiliyor; Washington bile, şimdi bu direncin üç-dört ay sürebileceğini açıklamaktan çekinmiyor. Neden? Bunun bir tek cevabını görüyorum; Irak cephane üzerine oturuyor.

Bir durum ortaya çıkıyor; bir yıkım, bir paradoksu yaratıyor.

Şimdiye kadar ilerici olmak, Sovyet Marksizminin ağır endoktrinasyonu altında, barışçılığı ve silahsızlanmayı savunmayı gerektiriyordu. Böyle anlaşılıyordu. İlerici olmak, Sovyet sosyalizmini nükleer

Levent Şahverdi Arşivi

saldırıdan korumak için nükleer silahlara karşı olmakla özdeş tutuluyordu; şimdi nükleer başlıklara sahip olma ihtimali, Irak'ı, bir gözü dönmüş, "üstün teknolojili" bir sürüye karşı koruyabiliyor.

Bunu düşündürücü buluyorum.

Her sosyalist devrimcinin her gelişme ve imkanı, yalnızca ve yalnızca kendi devriminin gerekleri açısından ele almak zorunda olduğunu ekliyorum.

Devrim, iktidara yöneliktir. İyice silahlanmış bir iktidarı almak, aynı zamanda, emperyalizmin kaçınılmaz saldırılarına karşı bir imkan yaratıyor mu? Bir çözülüş ve bir direniş, yeni düşünme süreçlerinin kapısını açıyor.

Eğer bugün, Sovyet Marksizminin çözüldüğü sırada bile, dünya devrimi özlemi, tekel devrimler programı varsa, bu yalnızca ve yalnızca Ekim Devrimi sayesindedir. Yaşıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

On Birinci Bölüm
BİR YENİ LENİN İÇİN

"As regards defence of the fatherland, it would be most unpleasant for me if we differred on this."

Lenin'den Inessa Armand'a, Aralık 1916, *Collected Works*, Cilt 35, s. 264

Daha sonraları mükemmel bir teorik kimlik kazandırma eğiliminin sonucu da olabilir, Lenin'in Aleksandr'ın kardeşi olduğu, unutulmasa bile yeterli ağırlıkta işlenmiyor. Aleksandr Ulyanov, Vladamir'in hem ağabeyi ve hem de pek çok kaynağa göre, kendisine model aldığı kişidir; 1887 yılında, Lenin on yedisine basınca, Çar'a suikast gerekçesiyle, asılıyor. Lenin, Marx'ın yaratıcı öğrencisi kimliğinde, teorik olmaktan daha çok politik bir lider olarak ön plana çıkıyor; "idol" saydığı bir kimsenin, ansızın, idam edilmesinin üzerinde ciddi etkiler bırakması gerekiyor.

İktidar tutkusu buna bağlanabilir mi; gençlik çağında idam üzerine, bunları ödeteceğini söylediği yazılıyor. Bu noktada kesin ve tek yanlı bir sonuca varmak için hiçbir neden görmüyorum; ancak bir noktada kesin olma zorunluluğu ortaya çıkıyor. Ulyanovlar saygıdeğer ve sevilen bir ailedir; bir yıl önce ölen baba Ulyanov, büyük bir vilayette eğitim müfettişliği yapıyordu. Çok disiplinli ve muhtemelen Alman kö-

Levent Şahverdi Arşivi

kenli anne Maria Aleksandrovna, Aleksandr'ın tutuklandığını işitir işitmez başkente gitme kararı alıyor; yakınlarının ve dostlarının da kendisine eşlik edeceklerini düşünüyor. Maria Aleksandrovna, hayretler içinde, yalnız kaldığını ve bütün dost kapılarının yüzüne kapandığını görüyor; Lenin'in karısı Nadejda Krupskaya, bu durumun, Lenin üzerinde çok büyük etki yaptığını yazıyor. Krupskaya, bu olayın, Lenin'de liberallere karşı büyük güvensizlik yarattığını ekliyor. Bu, Lenin'in temel çizgilerinden birisi olarak kalıyor.

Aleksandr, emniyette çok güzel bir sınav veriyor; konuşmuyor. Mahkemede, diğer tüm arkadaşlarını kurtarmak için bütün sorumluluğu üzerine alıyor ve konuşuyor; Aleksandr'ın kardeşi olmak, hem olumlu ve hem de olumsuz planda, Vladamir'i hep takip ediyor. Zaman zaman kayrılıyor ve zaman zaman da olumsuzluğunu görüyor; ancak her zaman ve yalnızca Aleksandr'ın kardeşi olduğu için önemli sayılıyor.

Aslında Rusya'da aktif bir politikacı olarak bulunduğu zaman, sanıldığından kısadır; bu zamanda, bir yandan narodniklerin, Aleksandr bunlardan birisidir, şiddeti politik araç sayan ekolü toprak kaybederken, hümanizm ve barışçıl slavizm güç kazanıyor.

Bunun yanında, Capital'in ilk çevrildiği dilin Rusça olduğu biliniyor ve 1890 yıllarına doğru hızlı bir sanayileşme yaşayan Rusya'da Adam Smith'in ünlü kitabıyla Marx'ın Capital'i her köşeye ve her salona girmeye başlıyor. Vladamir'in bunlardan ve hepsinden büyük ölçüde etkilendiği kesindir; 1890 yıllarında Pytor Struve ile Tugan-Baranovskiy'in başını çektiği legal Marksizm modadır. Plehanov türünden narodnik devrimciler, Marksizm tarafına geçiyorlar; Lenin, bu sıralarda, felsefe ve politikada Plehanov'un ve iktisatta Struve'nin tilmizi gibidir.

Uzun sürmüyor; "stariki", yaşlılar, adıyla bilinen bir sosyal demokrat çevreye giriyor ve önemli olmayan bir nedenden dolayı yakalanıyor, Sibirya'ya sürülüyor.

Önemli bir hapisliği yoktur, "Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi" çalışmasını, Sibirya'da, Nadejda'nın da gelmesiyle karı-kocalara tanınan imkanlarla rahat denebilecek bir ortamda yazıyor. Struve'nin hem etkisindedir ve hem de öğretmeninden ayrılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Neden bu kadar çabuk Rusya dışına çıktığı sorulmamış bir sorudur; Aleksandr'ın kardeşi olmasının bunda rolü düşünülebilir. Bir tek 1905 Devrimi'nden sonra geliyor ve iki yıl kalıyor. Bunun dışında hep sürgündedir.

1905 Devrimi'nin oluşumunda Lenin ve arkadaşlarının doğrudan bir rolü görülmüyor; ancak, bu devrimden Lenin, daha sonraki için çelikten bir ders çıkarıyor. Bu dersin de üzerinin örtüldüğünü sanıyorum; Türkçe ilk kez, Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü çalışmamda, örtüyü, aralayabildiğimi düşünüyorum. Daha sonraki yıllarda, Rusya Devrimleri'ni ön plana çıkarmak için de olabilir, Asya'nın uyanışında bu devrime çok büyük bir rol verildi; pratikte, Japonya karşısında Rusya'nın yenilişi hem Asya halklarının uyanışı ve hem de 1905 Rusya Devrimi için son derece önemliydi. Daha sonraki tutumuna bakılacak olursa Lenin, savaşta Rusya'nın yenilmesiyle 1905 Devrimi arasında, doğrudan ve nerede ise birebir ilişki kuruyor.

Bir çelikten dersin sonucudur, Lenin, Birinci Dünya Savaşı başlar başlamaz derhal, bu savaşta hem kendi vatanının yenilmesini ve hem de emperyalist savaşın iç savaşa çevrilmesini ilke olarak geliştiriyor, ortaya atıyor ve bunun etrafında çok sert bir kavga veriyor.

Devam etmeden önce bu noktanın altını çizmem gerekiyor: Politikada, fiziksel ölüm gelmedikçe, hiçbir politikacının mutlak ölümünden söz etmek mümkün olmuyor. Politikacılar da, bitkisel türden de olsa, yaşamlarını sürdürüyorlar; kimin canlı ya da ceset olduğunu ancak daha sonraki pratikler ve tarih ayırt ediyor.

Paris'te bir sanatçının, Elizabeth de Herbenville adıyla kızı olarak dünyaya gelen Inessa Armand, babasının ölümü üzerine teyzesi Eugene Armand tarafından Moskova'ya getiriliyor; teyze Armand, bir fabrikatörün evinde mürrebiyedir ve Inessa, daha sonra fabrikatörün oğluyla evleniyor, beş çocuk doğuruyor, sonra zengin kocayı bırakıp önce Sosyalist Devrimci ve daha sonra da bolşevik oluyor. Pek çok kaynak, "sarsak" olarak niteledikleri Krupskaya'ya göre son derece güzel olan Inessa ile Lenin arasında büyük bir aşktan söz ediyorlar; yukarıya bir küçük parçasını aldığım mektup, Lenin ile Inessa arasındaki yazışmaların sadece bir örneğidir. "Vatanın savunması konusuna gelin-

Levent Şahverdi Arşivi

ce, eğer bu noktada aramızda görüş ayrılığı çıkarsa, bu benim için çok çok tatsız olacaktır" bu çok küçük pasaj, vatanın yenilmesi tezinin ve Inessa'nın Lenin için önemini çok iyi gösteriyor.

Bu noktaya döneceğim; ancak Savaş'ın hemen öncesinde son derece yalnızdır. Hem devrimciler yalnızdır hem de Lenin çok yalnızdır. 1905 Devrimi'ni izleyen uzun reaksiyon yılları, devrimci alanı son derece boşaltmıştır; kimse sosyalizme koşmuyor. Lenin bu zamanı, belki de önceki zamandan daha sert polemiklerle geçiriyor; canlandırmak ve geliştirmek için polemiklerinin dozajını artırmış olması mümkündür. Ancak sadece daha çok yalnızlaşıyor. Bu dönemde yine Inessa Armand'a yazdığı bir mektupta, bir yanıyla, kendisine acır gibidir; şöyle dillendiriyor: "Hep benim yazgım budur. Ta 1893 yılından beri yaptığım, aptallıklara, bayağılıklara ve oportünizme karşı bir militan kampanyadan diğerine koşmaktır. Karşılığında ise kazandığım sadece bayağı insanların nefreti oluyor. Ama yine bu yazgımı bu adi adamlarla bir 'barış' ile değiştirmem." Lenin'in, içini en içten biçimde dökebildiği Inessa'ya yazdıklarının çok öğretici olduğunu düşünüyorum.

İnsan aklı tarihe karşı çok zayıftır; insan aklı tarihleri içiçe geçirme eğilimiyle yüklü görünüyor. Narodnik dönemde, 1890 yıllarına kadar, her birisi özveri abidesi, her birisi bir roman kahramanı her birisi bir film dolduracak kadar parlak pek çok genç hareketin içindedir. 1890 yıllarında en parlak iktisatçılar, aydınlar, legal türü de olsa Marksizme yöneliyorlar. 1905 öncesinde genç ve tarih ile dolu polemikçiler çıkıyor; ancak hepsi bu tarihten öncesinde kalıyor.

Daha sonra yazılan tarihlerin titiz olmamaları ve aklın tarihleri içice geçirme eğilimi, sanki 1910 yılları bolşevizmin ya da Rusya Marksizminin tüm kanallarının aydın zenginliğine sahip olduğu izlenimini veriyor. Kesinlikle doğru değil; son derece yoksuldur.

Şu özeti verebilirim: Birinci Savaş'a doğru Lenin'in dışarda en yakını Zinovyev görünüyor. Kamanev de hemen yakınında ancak ülkede çalışıyor. Bir de yavaş yavaş Stalin ön plana çıkıyor. Büyük bir aydın yoksulluğunu yaşıyor; ajan Malinovskiy'in temizliğinde sonuna kadar inat etmesi de belki bu yoksulluğun sonucudur.

Aydın açısından son derece yoksuldur.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir başka açıdan da yoksuldur; menşevikler ile bolşevikler, nerede ise, savaşa kadar bir partinin iki düşman kanadı olarak geliyorlar. Menşeviklerin aydını daha çoktur. Bu ayrı, bir de bir bütün olarak Sosyal Demokrat Parti'nin işçi sınıfında tabanı var; güçlü ya da zayıf, ancak bir taban olduğu kesindir. Bu tabanda da net bir ayrım görülüyor; kalifiye işçiler, menşevik kanada meylediyorlar ve kaba eğitimsiz işçiler ise bolşevik oluyorlar.

Sevilmiyor. Hegemonyacı bulunuyor. Eskilerden Akselrod, ilk karşılaşmasında, Lenin ilk kez göçmenliğe çıkınca bunlarla bağ kuruyor, Lenin'de hem bir teori yeteneği ve aynı zamanda büyük bir örgütsel sorunlara ilgi buluyor ve çok seviniyor. Fakat giderek örgütsel meselelere bu büyük ilgisi, "entrikacı" damgasını yemesine yol açıyor.

Belki de en ağır nitelemelerden birisini Trotskiy yapıyor ve bir mektubunda Lenin'i "Rusya işçi sınıfındaki geriliğin profesyonel istismarcısı" olarak niteliyor. Bu sözlerle olmasa bile, Rusya Marksizminde önde gelenlerin çoğu, buna yakın bir değerlendirmeyi benimsiyorlar.

Lenin, savaş öncesinde, politik rakipleri arasında çok yalnız, ancak tabandaki plebyen proletarya arasında tutulan bir kimsedir.

Lenin'in bu konumu, savaş ile birlikte aldığı net, tekil tutumunu etkiliyor mu; cevap verecek durumda değilim. Zinovyev ile bir konuşması, İkinci Enternasyonal'in tanımının şu veya bu açıklıkta ancak mutlaka defansif bir tutum alacağı beklentisinin Lenin'de bulunduğunu gösteriyor; net olan sonuç, Lenin'in bu tutumunun bütün rakiplerini sildiği ve hepsini ölmeden mezara gönderdiğidir.

Büyük bir hırsla, vatanın yenilmesi programını geliştiriyor ve iç savaş politikasını ortaya koyuyor. Asıl geliştirdiği slogan, silahların subaylara çevrilmesidir; bunu, en yakın arkadaşlarına bile kabul ettiremiyor. Bunun üzerine, emperyalist savaşı iç savaşa çevirme politikasını formüle ediyor.

Gücü nedir? Burada gerçekçi olduğunda hiç kuşku yoktur. Bolşeviklerin bir iç savaş başlatıcısı ve yöneticisi olamayacağını biliyor. Bu sırada bir yoldaşına yazdığı bir mektupta, "ne iç savaş var, ne de ilan edebiliriz, ancak bu yönde çalışmalıyız" diyor. Bu yönde çalışıyor. Buna çalışma denmez; bu yönde kavga ediyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün rakipleri bitiyor.

Şimdiye kadar kendisinden olmayan iki önemli insan kazanıyor: Güzel kadın Kollantay ve Leon Trotskiy. Trotskiy'in Lenin'le tek beraberliği Lenin'in savaş tutumuna gelmesidir. Bu, Trotskiy'e, Ekim Devrimi içinde çok onurlu bir yer açıyor. Bir kavga ediyor. Önce umutludur. Sonra umutsuzlaşıyor. Umutsuzluğunu, *Collected Works*'ta göremediğim ancak bazı kaynaklarda rastladığım yine İnessa Armand mektuplarında belli ediyor. Bu mektuplarda kimseyi görmek istemediğini, kimseyle konuşmayı canının çekmediğini, konferans vermeyeceğini yazıyor.

Mektuplar bir yana, bir de fotoğrafı var. Bu sırada çekilmiş bir fotoğrafında Lenin'i bir devrimciden çok umutsuz ve çökmüş bir ihtiyar'a benzetmek zorunluluğu var. Lenin, çökmüş görünüyor. İşte tam bu sırada 1917 Şubat Devrimi patlıyor; Lenin yine canlanıyor.

Canlı Lenin'in artık gözü görmüyor; bir an önce Rusya'ya dönmekten başka hırsı yoktur. Dönerken de "bölücü" davranıyor; diğer sosyal demokratların ortak hareket etme planlarını bir kenara atıyor. Pervasızdır; hesap adamıdır. Kendisini ancak Almanlar'ın Rusya'nın içine atacağını biliyor. Savaşı durdurmanın Almanya'nın işine geleceğinden hiç kuşkusu yok; ancak savaşa devam etmek de Büyük Britanya'nın politikasını sürdürmek demek oluyor.

Zaman zaman mantığı son derece basittir. Entelektüelleri iten bir mantık sergiliyor.

Çok zaman dili çok sadedir; iki sözcükten ibaret olduğunu söyleyebilirim. Kendi önemli tezlerini anlamayanlara genellikle "eşek" diyor; anlayıp da kabul etmeyenler için ise "alçak" sözcüğünü kullanıyor. Bazan birincisi yerine "aptal" ve ikincisi için de "hain" sözcüklerini tercih ediyor.

Böyle bir insandır; çok zaman "deli" ya da kaçık izlenimi de veriyor.

Bu en çok "Nisan Tezleri" okunduğu zaman görülüyor; eski bolşevikler, Nisan Tezleri'ni dinlerken, Lenin'in çıldırmış olduğunu düşünüyorlar. Çünkü Nisan Tezleri ile Lenin, kendi yetiştirdiği öğrencileriyle savaşıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Nisan Tezleri ile Lenin, çekirdek partisinin çekirdeğini değiştiriyor.

Savaş çıkmıştır, gücü emperyalist savaşı iç savaşa çevirmeye yetmiyor. Fakat Nisan Tezleri ile birinci devrimi ikincisine çevirmeyi denemek istiyor. Artık gözü sadece iktidarı görüyor ve belki de Aleksandr'ın asılması üzerine söylediği "ödeteceğim" sözünü gerçekleştirmeye çok yaklaştığını düşünüyor.

İç Savaş; iç savaşla iktidarı almayı planlarken iktidarı aldıktan sonra iç savaşla karşılaşıyor. Güzel.

Rusya'da bu iç savaşı ayrıntıyla yazmış bir araştırıcıdan ödünç alıyorum: İç savaş, zayıfın daha zayıfla çatışmasıdır. Rusya bolşeviktir. Slav olmayan halklar bolşevizme ve sosyalizme karşı bir tutum alıyorlar. Başında Lenin, Moskova Prensliğinin kuruluşundaki kadar dar bir alana hapsoluyor. Başında Lenin tarafı çok zayıftır. Ancak hırsı var; Lenin büyük bir stratej ve Trotskiy büyük bir örgütçü olarak beliriyor. Karşı tarafta ise bir ortak hedef ve kurtuluş programı görülmüyor. Beyazlar, sürekli kızıl yaratıyorlar.

Bolşevik Parti ise bir "personel" ya da "adam alma" bürosu olarak çalışıyor. Halktan en yetenekli ve savaş içinde en örgütçü olarak sivrilenleri hızla partiye kazanıyorlar.

Şunu netlikle söyleyebiliyorum: Bolşevik Parti iç savaşta oluşuyor. İkinci Savaş'a kadar ya da 1930 yıllarının politik tasfiyeler sürecine kadar partiyi bu kadrolar götürüyor.

Şunları ekleyebiliyorum: 1950, 1960 ve 1970 yıllarında da Parti'yi yönetenler İkinci Savaş'ta temayüz edenlerdir.

"Bir Yeni Lenin İçin" düşünme notlarım bunlardan ibaret değil, ama ne zaman devam edebileceğimi bilmiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

On İkinci Bölüm
TARİF VE İSİM ÜZERİNE

Hayvanların neden isimleri yok?

Komünal toplumlarda insanların isimleri var mıydı?

İsmi olmakla insan olmak bir midir?

İnsan olmak ayrılmak mıdır?

Neden Kızılderililer isim yerine kendilerini tarif ediyorlar veya tarif etmeyi isim sayıyorlar?

Neden eski toplumlarda, Doğu eski toplumdur, isimler anlam taşıyor?

Soruları artırabilirim ama onun yerine, Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'yu kaleme alırken bu sorularla yorulup yorulmadıklarını sormakla yetinmek istiyorum. Bilmiyorum, bildiğim bir isim sorusuyla karşılaştıklarıdır.

Marx ve Engels, yola çıktıklarında bir yol vardı ve sosyalist mücadele, Marx ve Engels'ten önce başlıyor. "Sosyalist" sözcüğü ilk kez 1827 yılında, Owen taraftarlarının çıkardığı bir kooperatif yayınında kullanılıyor. Marx ve Engels, bu yola giriyorlar.

"Sosyalist" sözcüğünün kaynağında ortaklık var; dernek veya cemiyet anlamındaki assosiasyon sözcüğüyle aynı anlam grubuna giriyor. Bu sözcükte bir beraberlik ve katılma yükü bulunuyor; "sosyal" sözcü-

Levent Şahverdi Arşivi

ğü de, bir iştiraki, katılmayı, birlikte yürüyüşü ifade ediyor. Bu sözcükle, "kompanyon" sözcüğü eşanlamlıdır; "kom" ve "pan" sözcüklerinin biraraya gelmesinden türüyor. "ile" ve "ekmek" sözcüklerinden oluştuğu için, "kompanyon" ve bunun özdeşi "sosyal" sözcükleri, birlikte ekmek yemeyi, yoldaşlığı anlatıyorlar.

Bütün bu açıklamalar şunun içindir: "Sosyalist" ya da sosyalizm ile "komünist" ya da komünizm sözcükleri arasında büyük ve önemli farklar bulunmuyor. Birbirinden ayrı anlam yükleri, daha çok pratikten geliyor. Bunun ötesinde sözcük anlamında, komünizm, biraz daha yakın beraberliği ve ortaklığı anlatıyor.

Komünist Manifestoyu kaleme alırken, Marx ve Engels, bir isim sorunuyla karşı karşıya geliyorlar; isimler, hemen anlatmak ve tanımak içindir. İsimler, başta ayırmak için kullanılıyor ve bu nedenle sürülerin isimleri olmuyor; fakat sadece ayırmak ve tanımak için değil, en hızlı ve tartışmasız bir biçimde ayırmak ve tanıtmak için gerekli oluyor. Belki de bu nedenle, Doğu'da ayırma daha yavaş kaldığı için, insanlar daha çok anlam ve sıfat taşıyan isimleri tercih ediyorlar.

Marx ve Engels'in karşılaştıkları isim sorununun, sosyal mücadelede önemli karışıklıklara da neden olduğunu düşünüyorum; girdikleri sosyalist mücadele yoluna "komünizm" adını teklif ederlerken bir de sosyalizm ile komünizm arasına, teori ile pratik arasında kalan, düşünceler getiriyorlar. Başta Marx ve genel olarak Marx ve Engels, tarihi bölümlere veya aşamalara ayırma eğilimi taşıyorlar; büyük bir çözümsel olumluluk olmakla birlikte, ne yazık, bütün çalışmalarında bir bölümden diğerine veya bir aşamadan öbürüne geçiş, daha açık sözcüklerle geçiş süreçleri, hep geliştirilmeden kalıyor. Sosyalizm birinci aşamadır; fakat ikinci aşama olan komünizme geçiş mekanizmaları ise azgelişmiş olarak duruyor. Hiç gelişmemiş olduğu bile söylenebilir; pratikte büyük sorunlar çıkarıyor.

Bir yan daha var; isimler, itibar içindir. Marx ve Engels'in isim sorunları, itibar sorunundan kaynaklanıyor. Bir mücadele yoluna giriyorlar ve ancak tam girdikleri sırada bu yolun adının itibarsızlaştığını görüyorlar. Engels, Komünist Manifesto'nun 1890 yılı basımına yazdığı önsözde, "Ona bir Sosyalist Manifesto diyemezdik", we could not

Levent Şahverdi Arşivi

have called it a Socialist Manifesto, diyor; ve gerekçelerini dillendirmeye çalışıyor. Manifestoya "sosyalist" dememesinin, Engels'e göre, iki nedeni bulunuyor. Bunlardan birincisi, o zamana kadar sosyalizm adına bilinen sistemler, bunlar öncelikle, Britanya'da Owenist ve Fransa'da Fourierists, ütopyacı sosyalizmlerdir, "artık giderek ölmekte olan tarikatlara" inmiş durumdadırlar. Bunun dışında, ikincisi, bu zamanda ortalıkta pek çok sosyalist reçete ve öneri görülüyor; Engels bunların, tümünün, "sermaye ve kara hiç zarar vermeden" sosyalizmi kurma peşinde olmalarına dikkat çekiyor.

Engels uzatmıyor; gerçekten de o sırada ütopyacı sistemler gittikçe kuruyan ve kurudukça birbiriyle dalaşan birtakım tarikatlara dönüşmüştür, itibarları bulunmuyor. Ayrıca diğer sosyalist projecilerle bir ortak yan taşıyorlar; hep "okumuş sınıfları" ikna ederek bir sonuç almayı planlıyorlar. Bu halleriyle, hem yönelişleri ve hem de tabanları açısından emekçi sınıfların dışına düşüyorlar; Engels, çalışan insanların bu sırada, "toplumun temelli olarak yeniden kuruluşunu" istediklerini ve kendilerini "komünist" olarak adlandırdıklarını kaydediyor.

Engels'in bu yazımı da, sosyal mücadelede isim değişikliğinin, sosyalizmden komünizm ismine geçişin, öyle bir önemli teorik içeriği olmadığını gösteriyor; ben de bu düşünceyi paylaşıyorum. Bu düşünceme dayanak olarak, başkalarının yanında, Marx'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi çalışmasına "Alman İşçi Partisi Programı Üzerine Marjinal Notlar" adını vermesini de gösterebilirim. Şu da eklenebilir; eğer ilk sosyalist devrim, daha gelişmiş bir ülkede doğmuş olsaydı, Marx'ın bu çalışması tümüyle ihmal edilebilirdi. Bu kenar notlarını, Avrupa'nın kapitalizm yolunda en azgelişmiş ülkesi için yazmış olması da kayda değer; burada vurgulanan aşama tariflerinin oldukça azgelişmiş olduğunu vurguluyorum.

Bütün teorilerin bir Darwinist yazgıları var; güçlerini yaşayabilmeden alıyorlar ve güçlü oldukları ölçüde yaşayabiliyorlar. Aynı ölçüde olmasa bile isimler de benzer bir yazgıyı izliyor; 1871 Paris Komünü yenilgisi, komünizm adını hızlı itibarsızlaştırıyor. Bu nokta üzerinde hem tarihsel ve hem de isim bağlamında durmak gerekiyor.

Komünist Manifesto, 1848 Devrimlerinden hemen önce yayımlanı-

Levent Şahverdi Arşivi

yor ve bir dünya devrimi çağrısını ve inancını dile getiriyor. Güzel; ancak, 1848 Devrimlerinin Avrupa'da son dünya devrimi olması bir yana, uzunca süre Avrupa'da sosyal bir devrim de gerçekleşmiyor. Uzun bir aradan sonra ve Fransa'nın onur kırıcı Almanya yenilgisiyle birlikte Paris Komünü patlıyor; devrimci durumlarda Paris ve işçileri Fransa ölçüsünde bir hareketliliği başlatabiliyorlar. Komün, Paris dışına yayılamıyor ve çok kısa sürüyor; pek acımasız bir biçimde bastırılması ve içerdiği büyük öğretici dersler, daha sonraki kuşakların verdiği önemin çağdaşları için de geçerli olduğu anlamına gelmiyor. Tam tersine, çağdaşları üzerinde, geç gelen ve kapsamı dar gelen bu devrimin acımasız bir biçimde bastırılması, son derece olumsuz bir etki yapıyor ve yenikçi psikozunun ortaya çıkmasına neden oluyor.

"Sosyal demokrasi" ismi, bu yenikçi psikozun sonucudur; bunu, insan düşüncesinin en büyük garabetinden birisi saymak zorunluluğunu duyuyorum. Böylesine bir eklektisizm ve böylesine bir oportünizmin insan mücadelesine pek az gelebileceğini düşünüyorum; Marx daha az, ancak Engels'in böyle bir anomali ile uzun süren evliliğini anlamakta pek güçlük çekiyorum.

Anlamadığıma memnunum; çünkü anlamak rahatlamak oluyor. Kaldı ki, pratik olarak anlıyorum; fakat bu rahatlatmıyor. Teorik planda ise "sosyal" ve "demokrasi" sözcüklerini yanyana getirmenin imkansızlığına inanıyorum.

Pratik alanda anlamaktan daha çok kabul etmeyi zorlayan başarıdır; "sosyal demokrasi" adının büyük bir yaygınlık kazanmasında başarı önemli rol oynuyor. 1848 yılına kadar İngiltere'de olan sosyal mücadelenin ağırlık merkezi, hem '48 Devrimi'nin Fransa'daki görkemi ve hem de chartist hareketin Büyük Britanya'da sonunun görünmesi, mücadelenin sıkletini Fransa'ya kaydırıyor. Almanya'nın birliği, Fransa'yı yenmesi, Komün deneyiminin minüskül kalması, Fransa'nın öncülüğünün de sonuna işaret ediyor; Almanya'nın hızla canlanması, işçi hareketinin de yüksek dalgaları tutturmasına yol açıyor. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin büyük başarısı, hem bu anomalinin kabulünü ve hem de yaygınlaşmasını sağlıyor; bir model oluyor. Geniş tabanı, seçimlerde aldığı oy, teorik çabalarda öncülüğü, yaşamının sonlarına doğru Engels'i de parlamenter yoldan sosyalizmin kuruluşu düşüncesine yatkın bir hale getiriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

"Sosyal demokrat" adı, dünyanın her yeri için bir modeldir; yüzyıl sonuna doğru Rusya'da kurulan parti de, adının başına bu sıfatı alıyor ve kendisini Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi olarak isimlendiriyor. Dolayısıyla bu anomali bir zaman ve uzun bir zaman Lenin için de geçerli oluyor.

Fakat isimlere ısınma başarının türevi ise, isimlerden soğuma da başarısızlığın ve dağınıklığın sonucu olarak ortaya çıkıyor; Bernstein'ın çıkışı ve Birinci Savaş'ın başında Avrupa partilerinin şovenist tutumları, tüm kalabalıklarına karşın bu partilerin içinin boşalmış olduğunu göstermekten geri kalmıyor. Yalnız yine de yetmiyor; başarısızlık ve güç, isim değiştirmenin motorudur.

İlk bakışta çok şaşırtıcı gelebilir; Lenin, "sosyal demokrasi" nitelemesindeki anomaliyi dillendirebilmek için hem Ekim Devrimi'ni ve hem de dünya devrimi kaygısının ön plana çıkışını beklemek zorunda kalıyor. Lenin'in, bu adı, "eski ve modası geçmiş" olarak nitelemesi tam Nisan Tezleri günlerine denk düşüyor; bu günlerde Lenin, iktidarı almaya kararlıdır.

1917 Nisan günlerinde Lenin, "sosyal .demokrat" sıfatından boşanmaya karar verince ilk başta bir önemli sorunla karşılaşıyor; Marx ve Engels'in neden bu sıfata tahammül ettiklerini açıklamak zorunluluğunu duyuyor. Lenin, "Marx ve Engels'in, bilerek, bu doğru olmayan ve oportünist olan 'sosyal demokrasi' adına tahammül ettikleri 1871-1914 yılları" diyor ve bu yılların niteliğini çözümlemek istiyor; "Paris Komünü yenilgisinden sonra, bu günlerde, tarih, yavaş örgütsel ve eğitim çalışmalarını günün görevleri yaptı" diye ekliyor.* Daha hızlı gitmenin mümkün olmadığı bir zamanda, Lenin'in oportünist dediği, benim eklektizmi eklediğim "sosyal demokrat" adı yaygınlaşıyor.

Uzun süre model olduktan sonra Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve birdenbire denilecek bir biçimde, yine Lenin'in sözleriyle, sosyal demokrat liderlerin davranışları ve sosyal demokrat parlamentarizmin sonucunda, "insanlar şaşırıyorlar, savruluyorlar ve aldatılıyorlar; artık sosyal demokrasi, işçi sınıfından şaşkınlığın ve savrulmanın motoru haline geliyor. İşte bu nedenle Lenin, "İkinci Enternasyonal kadar kokuşmuş bu eski ve modası geçmiş parti adını muhafaza edecek olur-

* V. I. Lenin, *Collected Works*, Vol. 24, s. 86

Levent Şahverdi Arşivi

sak" diyor ve "bu aldanmayı tahrik etmiş ve buna yardım etmiş oluruz" diye ekliyor.

Görülüyor; Lenin'in isim değişikliği önerisi de tümüyle pratik gerekçelere dayanıyor. Bütün sorun, tıpkı Marx ve Engels'in ütopyacıların sosyalist adını itibarsızlaştırdıklarını düşünmeleri türünden Lenin'in de İkinci Enternasyonal partilerinin sosyal demokrasi adını kirlettiklerine inanmadan kaynaklanıyor. Lenin, "Tıpkı Marx ve Engels'in kendilerini isimlendirdikleri gibi biz de kendimize Komünist Partisi demeliyiz" diyor.

Buraya kadar güzel; fakat bir ölçüde de teorik gerekçe ekleme zorunluluğu var. Lenin, buna, "Sosyal demokrasi adı bilimsel açıdan doğru değildir" sözleriyle başlıyor. Şöyle sürdürüyor: "Partimizin adının (Sosyal demokratlar) ikinci kısmı da bilimsel olarak doğru değildir. Demokrasi bir devlet biçimidir, halbuki biz marksistler devletin her türüne karşıyız." Devlet, sınıflar varolduğu sürece duruyor ve demokrasi hep sınıfların varlığında ortaya çıkıyor; teorik düzende sosyalizm ile taban tabana zıt olduğunu Lenin de, 1917 Şubat Devrimi'nden sonra hatırlıyor.

"Bir Komünist Partisi için kullanıldığında demokrasi sözcüğü sadece bilimsel anlamda yanlış olmakla kalmıyor, şimdi, Mart 1917 tarihinden bu yana, devrimcileri, cesaretle ve özgürce, kendi inisiyatifleriyle yeniyi kurmalarını engelleyen, devrimcilerin gözlerine konmuş at gözlükleri oluyor: Devlette tek iktidar olarak ve her biçimiyle devletin 'sönüşünün' habercisi olarak, İşçiler ve Köylüler ve diğer tüm temsilciler sovyetinin kuruluşunu önlüyor." Lenin, artık "demokrasi" sözcüğünü sadece bir itibarsız sözcük veya yanlışlık olarak görmüyor ve aynı zamanda önemli ayak bağı sayıyor.

Ekim Devriminden sonra Lenin'in öncülüğünde, Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Komünist Partiler Birliği, Komintern, kuruluyor. Başta Sovyet partileri olmak üzere tüm partiler adlarını komüniste çeviriyorlar; aradan uzun yıllar geçtikten ve komünist toplumun kurulacağı ilan edildikten sonra ise, pek çok parti adlarını yeniden değiştirdiler. Son olarak bu nokta üzerinde durmak istiyorum; çünkü komünist adının bu kez bırakılması, ismin itibarsızlaşması kadar tariflerin kendisiyle de ilgilidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurulmuş sosyalist rejimlerin yöneten partilerinin komünist adını reddetmelerinden önce, komünizm aşamasına geçmenin hedef olmaktan çıkarılması geliyor; pek çok kurulu rejim, çok sessiz bir biçimde, komünizm aşamasını resmi amaçlarının dışına itiyorlar. Bu, komünizmin bir aşaması olarak gösterilen sosyalizmin, giderek ayrı ve bağımsız bir rejim türü olması anlamına geliyor; doğrudan doğruya tarif sorununu ilgilendiriyor.

Burada çok açık olarak ve üstünü örtmeye çalışmadan öne sürmek gereğini duyduğum bir düşünce var: Komünizmi aşamalandırma ve sosyalizm aşamasında katkıya göre ödüllendirme görüşlerinin geçerliliğinden önemli ölçüde kuşku duyuyorum. Şu nokta doğrudur; her yeni sistem bir öncekinin doğum işaretlerini taşıyor. Adı ister sosyalizm ya da isterse komünizm olsun, yeni düzenin, içinden çıktığı eski düzenin izlerini taşıması çok doğaldır. Bu nedenle Marx ve Engels'in Alman İdeolojisi'nde ortaya attıkları ve Marx'ın, başka yerlerle birlikte Gotha Programı'nın eleştirisi için yazdığı marjinal notlarda tekrarladığı bu saptama son derece yerindedir; ancak, komünizmin herhangi bir aşamasında, herkesin katkısına göre ödeme, eski düzenin izi olmak sınırlarını çok aşıyor ve öyle sanıyorum, kendisi oluyor.

İster "kabiliyet" veya isterse "kapasite" sözcükleri kullanılsın, bunlara göre ödeme, kapitalizmin temel ilkesidir; yeni düzende kapitalizmin temel ilkesinin geçerli olacağını söylemek, kapitalizmin geçerli olmasıyla aynı anlama geliyor. Bunu, üstelik Avrupa toplumunda bunun dillendirilmesini, anlamakta güçlük çekiyorum. Güçlük çektiğim bir başka nokta ise şudur: Marx, kapasiteye göre katkı ve ihtiyaca karşı ödüllendirme şemasını kendisi bulmuyor. Bu, 1848 Devrimi'nde sokaklarda haykırılan bir ilkedir; herkesin kapasitesine göre katkıda bulunması ve ihtiyacına göre ödüllendirilmesi, 1848 Devrimi'nin, zaman zaman Louis Blanc'a atfedilen, fakat sokaklarda yüksek seslerle söylenen ilkelerinden birisidir. Marx'ın bunu ikiye bölmesinden ve bundan yeni düzenin iki aşamasını çıkarmasını anlamak gerçekten güçtür; herhangi bir pratik gelişmeye dayanmıyor.

Devam ederken ve burada bir parantez açarak bir görüşümü tekrarlamak istiyorum: Marx'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi çalışmasında yazılı ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalınarak sosyalizmden ayrılmak mümkündür. En azından Doğu Avrupa'daki sosyalizm ya da komünizm de-

Levent Şahverdi Arşivi

nemeleri bu tezimin kanıtı olarak ortaya çıkıyorlar; Dorian Gray'in Portresi türünden birden bire bir başka düzene dönüşüyorlar.

Marx'ın sosyalizmi tarif ederken ileri sürdüğü bu vurguda, önemli ve anlaşılması zor olan bir nokta da, kabiliyet veya kapasitenin kendi başına ölçülmesinin imkansızlığıdır; ancak sonuçlarıyla ve yine önemli zorluklarla ölçülebiliyor. Sonucu, emekçinin verimliliğidir; ölçülebilen verimliliğe göre ödeme ise, tartışmasız kapitalizmin ilkesidir.

Hem Sovyet sosyalist ve hem burjuva Amerikan iktisadı, verimliliğin ölçülmesinde kendi akademik komünitesini tatmin eden mekanizmalar geliştirebilmiş olmaktan çok uzaktırlar; kabiliyete veya kapasiteye göre ödeme, eninde sonunda eşitsiz ödemenin bir ilke olarak kabulünden başka bir anlama gelmiyor. Dolayısıyla Marx'ın sosyalizmin tarifine kapasiteyi sokmuş olması, eşitsizliğin geçerliliğine icazet çıkarmaktan başka bir anlam taşımıyor.

Gotha Programı'nın Eleştirisi'nde, kapasitenin farklı olduğu bir dünyada ve kapasiteye göre ödeme varsayılırsa, bunu Marx açıkça ifade etmiyor, eşitlik ilkesinin eşitsizlik anlamına geleceği belirtiliyor; kesin doğrudur. Burjuva dünyasında mutlak bir eşitlik bulunmuyor; eşitlik katkının karşılığını almak anlamında ve bu nedenle de göreceli olarak, anlaşılıyor. Bu kısa çalışmasında Marx, "komün toplumunun daha yüksek aşamasına" geçilmesinden söz ederken, bu aşamanın tarifini de veriyor, bireyi işbölümüne esir eden tabiyeti, kol ve kafa emeği arasındaki anti-tezin kalkıp, çalışmanın yaşamanın bir aracı olmaktan çıkarak yaşamın temel ihtiyacı haline gelmesi, üretici güçlerin bireyin tümleşik gelişmesiyle birlikte artması, kooperatif servetin tüm kaynaklarının bolluk akıtması olarak sıralanıyor. Böyle bir durumda, burjuva hak kavramının üstünün çizilebileceği ve toplumun "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" ilkesine geçebileceği ileri sürülüyor.* Eşitlik, ancak yeni düzenin yüksek aşamasında söz konusu olabiliyor.

Böyle bir tarife katılmadığımı ifade etmek durumundayım. Böyle bir tarifin Sovyet sosyalizminin çözülüşünün önemli nedenlerinden birisi olduğunu düşünüyorum. Yeteneğe göre ödüllendirme, somutta

* K. Marx-F. Engels, Selected Works, s. 325

Levent Şahverdi Arşivi

iş yapma farklılıklarının kabulünü de beraberinde getiriyor; Engels Anti-Dühring'de ısrarla buna karşı çıkıyor. Engels, Anti-Dühring'de değil hamal ile mimar arasında farklı ödemeye, bunların ayrı insanlar olarak varlığına bile karşı çıkıyor; "a fine sort of socialism that could be perpetuating professional porters?" diyerek, ebedileştirilirse pek de hoş sosyalizm olur, sözleriyle Profesör Dühring ile alay ediyor.

Engels'ten farklı olarak Marx, sosyalizmin tarifine eşitliği koymuyor; kendinden önceki sosyalist mücadelenin önde gelenlerinin görüşlerinden ayrılmak, zaman zaman Marx'ın yazılarının önde gelen motiflerinden birisi oluyor. Eşitlik, Babeuf'te politik ve sosyal mücadelenin temel ölçütü durumundadır; sosyalizmin temel tarifi olduğunu düşünüyorum. Toplumsal mülkiyet, eşitlik hedefinin bir uzantısı veya zorunlu sonucudur.

Burjuvazi, doğuşunda, mülkiyet karşısında ikircikli bir konumdadır; mülkiyetin sadece kralın ve feodallerin ayrıcalığında olması, geniş emekçi yığınlarında, bir yandan ortak mülkiyete bir eğilim ve diğer yandan da mülkiyete karşı bir düşkünlük yaratıyor. Mülkiyete karşı bu ikircikli hal, siyasal iktisadın doğuşunda kendisini belli etmekten geri kalmıyor; sosyal mücadele ilk çıkışlarında bu karışıklıktan önemli ölçüde etkileniyor. Bu nedenle sosyal mücadele açıklamalarında ortak mülkiyetin doğrudan ve katıksız bir savunmasına ve bu anlamda da tarifine rastlanmıyor. Sadece büyük iş yerlerinde çalışmanın, zorunluluğu doğal olarak, ortak mülkiyet bilincini yaratacağı varsayılıyor. Halbuki, eşitlik ilkesi ile ortak mülkiyeti birbirinden ayırmak mümkün değildir; eşitliğin bozulması, özel mülkiyettir. Özel mülkiyet bir kurum olarak kabul edilmedikçe, eşitliğin sürekli ve önemli ölçüde bozulabileceğini sanmıyorum.

Bu nedenle eşitlik ve ortak mülkiyet ilkesini, herhangi bir aşamalandırma çabasına girişmeden, sosyalizmin veya komünizmin olmazsa olmazı olduğunu ileri sürebiliyorum. Ancak bu kadarının yetmeyeceğini düşünüyorum; bir de davranış ya da çalışma biçimini ya da felsefesini hesaba katmak gerekiyor. Bu, değer yasasının ya da kapasiteye göre ödüllendirme ilkesinin tam karşıtı olmak durumundadır. Lenin, bunu, "toplumun çıkarı için, gratis, karşılıksız olarak yapılan iş, belli bir görev, belli ürünlerden (pay) haketme amacıyla yapılmayan

Levent Şahverdi Arşivi

iş" olarak tarif ediyor.* Bu, eğer bir aşamalandırma sözkonusu değilse başka bir felsefe oluyor.

Eşitlik ve toplumsal mülkiyet yetmiyor ve bir de yeni bir felsefenin olması zorunluluğu ortaya çıkıyor. "Tek başıma kendimi ne kadar geliştiririm" ilkesinin yerine, "Kendi başıma başkalarını nasıl geliştiririm" ilkesi, sosyalizmin olmazsa olmaz koşulu durumuna geliyor. Başta Sovyetler Birliği, sosyalist ülkelerdeki çözülüş, bunu açık olarak ortaya çıkarabiliyor.

Eşitlik, burjuva devriminin de ilkesidir; ancak tam gerçekliğini bulamıyor. Ortak mülkiyet, burjuvazinin çocukluk aşamasında, burjuvaziye tümüyle yabancı görünmeyebilir; kapitalizm güçlendikçe burjuvazi, ortak mülkiyet düşüncesine düşmanlık kazanıyor ve özel mülkiyeti kutsallaştırıyor. Ancak "Kendi başıma başkalarını nasıl geliştiririm" düşüncesi, burjuva toplumunda hiçbir zaman yer etmiyor; bilinmiyor.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü süreci, politik ve pratik açıdan değil, teorik planda da isim sorununu yeniden ortaya çıkarıyor. Yeni bir isim kendisini zorluyor.

* V. I. Lenin, *Collected Works*, Vol. 30, s. 517

Levent Şahverdi Arşivi

On Üçüncü Bölüm
BİLİM VE SOSYALİZM

Bu topraklarda bilim yapılır.

Bu topraklar sosyalizme gebedir.

İkisi arasında ilişki uzun zamandan beri kurulmuştur; kurgu doğru olmakla birlikte bu bağın daha sonraki kullanımının her zaman doğru olduğunu söylemek imkansız görünüyor. Sosyalistlerin "bizim bilimimiz var" tekrarı ya da sık sık tekrarlanan "bilimsel sosyalizm" nitelemesi hep biliniyor; genel olarak bir belli bilimsel anlayışın işareti olarak kabul ediliyor. Bu var; ancak eksik oluyor. Sosyalizm ile bilim arasındaki bağ ve vurgu, sosyalist mücadelenin ve sosyalist yaşamın bilime dayanmasını anlatıyor. Bilimsellik ise, hem yeni bilimsel bilgi yaratmayı ve hem de bilgiye güvenmeyi gerektiriyor. Bilimsel bilgiye güvenmek örgütlü yaşamanın hem en önemli nedenlerinden ve hem de en önemli sonuçlarından birisi olarak ortaya çıkıyor.

Bilimsel bilgi edinebilme insanın kendisine güvenini artırıyor. Bu, bir. İkincisini bu yeni konjonktürde daha önemli görüyorum; bilimsel bilgi edinebilmenin temelinde de kendine güven yatıyor. Burada, önce bunu göstermek istiyorum.

"Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Çözülüşü" adlı çalışmamda Mihail Garbaçov ile On Altıncı Lui arasında bir misyon ve işlev paralelliği kuruyorum; okuyanların bildiğini kabul ediyorum. Bu paralelliğin dayanakları, buradaki konu açısından, ayrı bir öneme sahip görünmü-

Levent Şahverdi Arşivi

yor; ancak şaşırtıcıdır. Çözülüşün, 1990 yılı sonlarında veya 1991 yılı başlarında yayınlanması planlanıyordu; Irak üzerine savaş, yayını geciktirdi. Bu bilgi, böyle bir paralelliğin 1990 yılı ortalarında kurulmuş olduğu sonucunu veriyor. Sürdürmek istediğim tartışma açısından bu saptamaya ihtiyaç duyuyorum.

Bu saptamayı bazı saptamalarla sürdürmek istiyorum. Birincisi, ne kadar şaşırtıcı olursa olsun, böyle bir saptamanın aynı tarihlerde ve daha önce başka bir yerde yapılmış olduğunu bilmiyorum; yapılmamıştır. İkincisi, bu saptamadan bir yıldan biraz daha uzun bir zaman sonra, aynı saptamanın, dünyanın diğer bir yerinde de yapıldığı anlaşılıyor. Bu noktaya gelmek istiyorum.

Tarihçiler, Harvard Üniversitesi'nde tarih Profesörü Simon Schama'nın ismini bilmek durumundadırlar; Batı dünyasında çok saygın bir tarihçi olarak kabul ediliyor. Profesör Schama'nın "Fransız Örneği Hiç de İç Açıcı Değil" başlıklı yazısı, New York Times Gazetesinde yayınlanıyor; Guardian Weekly, New York Times'ı kapsamı içine almamakla birlikte önemli gördüğü için, Schama'nın incelemesini sayfalarına alıyor. Profesör Schama da, benden bir yıl sonra, Garbaçov ile On Altıncı Lui arasında net bir paralellik görüyor; daha da önemlisi, Profesör Schama, benden daha ileri giderek Garbaçov'un sonunun da Lui'ninkine benzemesinden kaygılanıyor.* Yazının başlığı bu kaygıyı yansıtıyor.

Ne önemi var? Bu soruya cevap aramadan önce paralellik üzerinde durmak istiyorum. Schama'nın çözümlemesi ile benim yazdıklarım arasında tam bir paralellik yok; buna karşın bağlantının dayanakları üzerinde çok kısa olarak durmayı gerekli görüyorum. Öncelikle, Lui'nin imajının giyotine gönderilmeden önce pek farklı olduğuna işaret etme zorunluluğu var; Lui büyük bir reformatör olarak biliniyor. Aydınların gözbebeğidir; reformlarına asiller karşı çıkıyor ve devrimci

* Simon Schama, The French Example is Not Encouraging, *Guardian Weekly*, September 13, 1991, s.8

"Will elegant, plausible Mikhail Gorbachev suffer the fate of the portly, inarticulate Louis XVI? Let us hope not. But to follow the parallel further is not especially cheering."

İzmir doğumlu Musevi Schama, Garbaçov'un da idam edilmesinden kaygılanıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

kriz derinleşiyor. On Altıncı Lui, varolan düzeni koruyabilmek için reformlara başlıyor ve bir büyük devrimin başlatıcısı oluyor. Garbaçov, Sovyet sosyalist düzenini reforme etmek için yola çıkıyor ve bir büyük karşı devrimin başlatıcısı oluyor.

Marx, karşı devrimin de, mekanik olarak bir devrim sürecini içerdiğine işaret ediyor; pek çok haklıdır. Lui varolan krizde ve Garbaçov, coşturduğu sellerde sürüklendiler; birisi boğuldu ve diğerinin yazgısı artık, Washington hariç, kimseyi ilgilendirmiyor.

Şimdi bu saptamanın önemine geliyorum ve dillendirmek istiyorum. Bir: Eğer Türkiye'de bir pek çok "ünlü" tarihçi ya da yorumcu, bir Tkp'li veya bir Trotskist, bir rastlantı sonucu, böyle bir saptama yapacak olsa, mutlaka bunu yayınlamazdı; çünkü bir saygın profesör ya da Tkp'li veya Tkp'linin simetriği olan bir Trotskist için doğrulukla, bu toprakların dışında ortaya atılma bir ve aynıdır. Bunlar, eğer böyle bir saptama doğru ya da önemli olacak olsaydı, ilk önce bir Amerikalı'nın veya Rus'un ortaya atacağı düşüncenin esiridirler. Kendilerine güvenleri yok; bunlar için "doğru", bir başka başkentten ithal edilecek bir meta durumundadır.

İki: Kurulan paralelliğin doğru olup olmaması, buradaki tartışma açısından bir önem taşımıyor. Önemli olan, "saygın" bilim merkezlerinde böyle bir çözümleme ortaya atılmadan bu topraklarda buna cüret edilmesidir. Bunu çok önemli buluyorum; buna, Çözülüş'ü okumamış olanlar için eklenecek olan, şudur: Bu paralelliği ben kurmuyorum ve çalışmamda bunun, arkadaşım Profesör Ergun Türkcan'la yaptığım tartışmalardan çıktığını ve Profesör Türkcan'a ait olduğunu birden çok kez ifade ediyorum. Bir çalışmada, önemli bir bakış açısı, bir değerli bilim adamından ödünç alınıyor ve belirtiliyor.

Bilimsel gelişme kollektiftir ve toplumsal bir nitelik taşıyor.

Türkiye uç eylemlilik alanına giriyor. Bu, bilimsel bulguların evrenselliği için en önemli gerek koşul oluyor. Tekrarlıyorum; sosyalistlerin bilimselliği, bir "bilimsel doğrular katalogunu" ezberlemeleri anlamına gelmiyor. Bilimsellik, kendisinin veya bir başkasının bilgisine güvenmeyi, yaşamı bilimsel temellere göre kurup geliştirmeyi anlatıyor.

Devam ediyorum: Bilim dünyasında bir çözüm bir yeni soruya ve

Levent Şahverdi Arşivi

bir soru, bir yeni çözüme kapıdır. "Doğru" ancak, daha büyük doğruları üretme imkanını yarattığı ölçüde doğrudur. Bilim dünyasında, çıkmaz sokak bulunmuyor.

Sovyet sisteminin bir bürokrasinin yönetimine geçtiği ve bu nedenle çözüldüğü çözümlemesi, ancak bir çıkmaz sokak kadar yol açıcıdır ve hiçbir kapıya uymayan bir anahtar niteliği taşıyor. Devrim yoluyla kurulmuş, donatılmış bir işçi sınıfı iktidarının, bir garip bürokrasi eliyle ortadan kalkabileceğini söyleyebilmek, materyalizmden hiçbir ders almamak anlamına geliyor; Bu nokta üzerinde durmak durumundayım.

Bürokrasiye böylesine stratejik bir rol vermek, Amerikan sosyolojisini benimsemektir.

Bu noktaya geleceğim; bundan önce bir önemli nokta üzerinde durmak zorunluluğunu duyuyorum. Sovyet sistemi çözülmüştür; ancak bu çözülüş, Trotskist ve Maoist görüşlerin doğruluğu anlamına gelmiyor. Tam tersine, bu çözülüşte, bu iki kampın önemli bir sorumluluğu olması bir yana, çözülüş, Trotskist ve Maoist akımları da çözme etkisi taşıyor. Çünkü artık bunlara bir ihtiyaç kalmıyor; Batı, istihbarat ve propaganda mekanizmalarının bu samimi hizmetlilerinin sıkılmış limonlar türünden bir kenara atılacakları günler gelmiştir.

Sovyetler Birliği'nin hiçbir zaman sosyalist olmadığını söyleyerek bu çözülüşün büyük dersleri üzerinde düşünme zahmetine bile katlanmayanlar, köy imamı kafalı tembellerdirler; Polonya'nın hiçbir zaman sosyalizme yaklaşamadığı iddia edilebilir, bunun dışında yıkılanlar sosyalist kuruluşlar oluyorlar. Trotskist ve Maoistler, bunu daha önce söylediklerini ve bu nedenle bilimsel olduklarını iddia edebilirler; duyuyorum. Bunlar böylece bir kez doğrulandıkları iddiasındadırlar; ancak bir bozuk saat de günde en az iki kez doğrulanıyor. Bu, bir. İkincisi, eğer Sovyet sisteminin çökeceğini daha önce söyleyerek bilimsellik kazanılacak oluyorsa, Trotskist ve Maoistlerden önce Von Hayek ve Von Mises türünden, 1930 yıllarında, Sovyet iktidarına karşı açılmış Haçlı Savaşının baş borazancıları var. Von Hayek ve Von Mises, 1970 yıllarında Milton Friedman ve diğerleri, özel mülkiyet olmadığı sürece, sosyalist sistemin eninde sonunda çökeceğini ısrarla savundular ve

Levent Şahverdi Arşivi

her türlü ödülü aldılar. Trotskiy ve Mao tilmizlerine göre, Von Hayek ve Von Mises türü demagoglar daha kıdemli bilimsel oluyorlar; çünkü sosyalizmin çökeceğini daha önce yazdılar. Üçüncüsü, bunlardan eskileri de mülk-sahipleridirler; bunlar, sosyalizmin yaşayabileceğine hiç inanmadılar.

Yıkılışın ilk patolojik raporları yayınlanmaya başladı: İlk raporlar, "bürokrasi" tartışmasını daha gerçekçi bir biçimde yapma imkanını veriyorlar. Bürokrasi savının özü şudur: Yöneten komünist partisi veya benzerleri bürokratlaşmıştır ve ekonomik bürokrasiyi de kendine bağlayarak bir sınıfa dönüşmüştür. Bu bürokrasi sınıfı, önce sosyalizmin önünü kesiyor ve daha sonra da kapitalist restorasyonu sağlıyor. Sav budur ve bu savın doğruluğunu sınamayı sağlayacak gözlem raporları gelmeye başlıyor.

Bürokrasi savının doğru olabilmesi için, bugün çözülen sosyalist düzenlerde ortaya çıkmaya başlayan yeni kapitalist sınıfın bürokrat kökenli olması gerekiyor. Bürokratların kapitalistleşmesi, bu savın doğruluğu için kaçınılmaz oluyor. Ancak ne yazık, Polonya'da Çekoslavakya'da ve Macaristan'daki kapitalist restorasyon süreçleri* hiç de bu görüşü doğrulamıyor: Doğrulanan Marx ve Lenin'e ait kapitalist doğuş ve restorasyon teorileridir. Her üçünde de ortadan kaldırılamayan küçük burjuvazi ile "second economy" adı verilen ve sosyalizmde ortaya çıkan "özel ekonomi" sahipleri, hızla yeni bir sınıfa dönüşüyorlar.

Polonya son derece tipiktir: Başından itibaren sosyalistleşemediği iddia edilebilecek tek Doğu Avrupa ülkesi olduğunu düşünüyorum. Tarımda saklı tutulan küçük burjuvazi artı çok güçlü katolik kilisesinin varlığı artı Oscar Lange türünden bir ara Türkiye'de de etkili olan kapitalist yolcu iktisatçıların planlama ve ekonomi idaresini kontrollerinde tutmaları, Polonya'nın sosyalistleşememesinin en önemli nedenleri oldular; bunlara, Çözülüş'te amprik bulgularla anlatılan ve bü-

* R. Burbach-S. Painter, Restoration in Czechoslovakia, *Monthly Review*, April 1991

G. Fields, The Road From Gdansk: How Solidarity Found Haven in the Marketplace, *Monthly Review*, July-August 1991

I. Szélenyi-S. Szélenyi, The Vacuum in Hungarian Politics: Classes and Parties, *New Left Review*, May/June 1991

Levent Şahverdi Arşivi

tün sosyalist ülkelerde ortaya çıkan "ikinci ekonomi" küçük burjuvalar eklendiler. Sosyalist ideolojik egemenliği tam kuramadan

Batı dünyasına açılmalar, garson, tamirci, kuaför, türünden yeni bir zengin tabaka yaratmakta gecikmedi; bunlar tarım kesimindeki gittikçe büyüyen küçük burjuvalarla birleşerek önce öğrenci ve aydın kesimi kontrollerine aldılar ve daha sonra da karşı devrim gerçekleşince kapitalistleşmenin yollarını bulmakta gecikmediler.

"The state technocrats who are most likely to form the core of the new capitalist class come from two basic groups-those who were members of the Communist Party and those, like Vaclav Klaus, who worked for the old communist state without joining the party.

These two sectors differ significantly in their social and political perspectives. Those without party affiliation are more typical of a traditional petty burgeoisie from which a bourgeoisie generally emerges. They are pragmatists from well-educated families and tend to have traveled more widely than their compatriots.

"This social group also has ties with those who managed to engage in some form of capital accumulation behind the back of the communist system. Black market money exchangers, those who dealt in illegal buying and selling of commodities (particularly agricultural produce), and the families that hoarded some foreign currency through international family connections, or from catering to foreigners who visited Czechoslovakia in one way or another -all these "lumpen capitalists" from the communist system have the potential to become part of the new bourgeoisie." Bütün örnekler aynı mekanizmayı ortaya çıkarıyor* söz uygunsa "ticaret sermayesi" özel bostanlarda üretilen tarımsal ürünlerin pazarlamasını yapanlarda, yabancılarla temasa geçip bunlara hizmet sunanlarda ve evini tamirhaneye veya işletmenin berber yerini özel kuaföre çevirerek ikinci ekonomiyi oluşturabilenlerde birikiyor. Bunlar, kapitalist restorasyonunun zorlanmasında en önemli fonksiyonları üstleniyorlar.

Burada bir nokta üzerinde durmak gerekiyor; yüksek bürokratlar-

* R. Burbach-S. Painter, Restoration in Czechoslovakia, *Monthly Review*, April 1991, s.45

Levent Şahverdi Arşivi

dan veya ekonomik işletmelerin üst yöneticilerinden kapitalist çıkmayacak mı, sorusu akla geliyor. Kesinlikle çıkıyor; bunlar, kapitalist yolun önü ve bütün kapıları açıldıktan sonra ön plana çıkıyorlar. Çekoslavakya ile ilgili alıntı da bunların çıkış mekanizmalarına değiniyor; tam bir "komprador" tabaka oluşumu içindedirler.

Çözülen sosyalist ülkelerin hepsinde, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi "joint venture", yabancı sermaye ile ortak işletme esasına bağlanıyor; çözülmüş rejimler, ilk planda, kendi yurttaşlarına sosyalist işletmeleri satmak istemiyorlar. Mutlaka bir yabancı alıcı bulmak gerekiyor; "ticaret sermayesi" sahipleri bunlara küçük ortak olarak girebiliyorlar. Bu işletmelerin mevcut yöneticileri veya dil bilen kulağı kesik yazar veya aydınlar, hukukçular, yabancı ortağın temsilcisi veya yöneticisi olarak ortaklığa giriyorlar. Bunların bir süre sonra büyük zenginler olacaklarına Türkiye deneyimi tanıklık ediyor.

Şimdiden bir sonucu yazabiliyorum: Çözülen sosyalist rejimlerde bürokrasinin kapitalistlere transformasyonu, Türkiye'deki devletçiliğin yıkılış sürecindekinden daha önemli görünmüyor. Böyle bir durum ve sonuç ise, başta eski Sovyetler Birliği olmak üzere çözülen sosyalist ülkelerdeki sorunları bürokrasi ile açıklayan savları iflas ettiriyor.

Bir başka açıdan da iflas etmeye mahkumdurlar; bozulmada bürokratikleşmenin etkisi ayrı, ancak kurulmuş bir sosyalizmin yıkılışını bürokratik değişkenle açıklamak işçi sınıfının rolünü sıfırlamak anlamına geliyor. Şimdi burada ve en son olarak işçi sınıfını sıfırlama çeşitlerini ele almak istiyorum.

İşçi sınıfı dalkavukluğu işçi sınıfını sıfırlamaktır.

Sosyalist devrimci kimliği anlamamak, işçi sınıfını sıfırlamaktır.

Bir: Maocu lider, Leh Walesa'nın karşı devrimini, beklediği işçi sınıfının sosyalizmi olarak alkışlayabildi. Walesa'nın tulumuna ve elektrikçi çıraklığına bakarak, söylemini, kapitalizme ve kiliseye bağlılığını görmeyerek, sosyalizm çığlıkları atabildiler; bir bozuk saatin günde iki kez doğruyu göstermesinin karşılığında her gün 22 kez yanlışa işaret ettiği anlaşılıyor.

İki: Trotskist Lider, Hürriyet Gazetesi'nin "yerli" Leh Walesa ilan

Levent Şahverdi Arşivi

ettiği Şemsi'yi işçi sınıfı partisinin başına oturtuverdi. Şemsi, Demirel ile İnönü arasında karar verme sıkıntısı içinde şaşı olurken, Trotskist Lider, yanlış işaret verdiğini söyleme cesaretini bile gösteremiyor.

Üç: İşçi sınıfından ve kendi halinde hep "iyilikler" beklemek, işçi sınıfını sıfırlamak anlamına geliyor. Sınıfı, bir melek ya da Noel Baba olarak görmek, sosyalist devrimcilerin işi olmamalıdır.

Dört: Polonya'da yıkılan sistemin sosyalizm olup olmadığı tartışılabilir, ancak yıkanın işçi sınıfı olduğunda hiçbir kuşku bulunmaması gerekiyor. Polonya işçi sınıfı, kütlesel olarak ve inatla bir sosyalizm düşmanlığı ortaya koymuştur; düşündürücü sayılacağını düşünüyorum.

Beş: Rusya'da sosyalizmin çökertilmesinde, kapitalist ikinci sektör ile aydınlar ve öğrenciler önemli bir rol oynadılar. İşçi sınıfı, sosyalizmin kazanımlarını korumak için ısrarlı oldu. Fakat bu ısrar sadece homurdanmak biçiminde ortaya çıktı; işçi sınıfının homurtusu, bir süre ürkütücü göründü. Sonuçta, Rusya işçi sınıfı, kazanımlarını saklı tutabilmek için homurdandı ancak sosyalizmin kökü kazınırken, sosyalizm için savaşmamayı tercih etti.

Sosyalizm, işçi sınıfının düzenidir.

Sosyalizm, bugün dünden daha çok işçi sınıfınındır.

Fakat dünyada ilk sosyalist ülkede, sosyalizm içinde doğmuş ve büyümüş bir işçi sınıfı, sosyalizmin kökü kazınır ve kapitalizm yeniden kurulurken, savaşmayabilmiştir; durum ve sorun burada yatıyor. Bu durum ve sorunu görmeyerek, kapitalist restorasyonu, bir köy imamı kafasıyla ne olduğu belirsiz, Marksizmde yeri olmayan bir bürokrasi çözümlemesiyle anlamaya çalışmak körlüktür: İşçi sınıfı edebiyatı ile işçi sınıfından uzaklaşmak anlamına geliyor.

Bu yepyeni bir durumdur.

Bilimsellik bu yeni duruma cüretle bakmayı gerekli hale getiriyor.

Bilimsellik dünyaya, bakmak, saldırmaktır.

Rusya'da kapitalizmin restorasyonunu, mutlaka ve mutlaka işçi sınıfının dinamiği ile açıklamak zorunluluğu var. İşçi sınıfı için düzen-

Levent Şahverdi Arşivi

lenmiş bir düzenin kayışını işçi sınıfının dışında çözümlemeye çalışmak mekteplilerin işidir: "Rus Paşaları gidecek" ve yerine "işçi sınıfı gelecek", yerinden kımıldamayan köy imamı mantığını hatırlatıyor.

İşçi sınıfını önemsemek, bilimin merkezine işçi sınıfını koymakla mümkün olabiliyor. Çözümlemenin merkezine bürokrasiyi koymak, böylesine tarihsel bir transformasyonu bürokratikleşme ile açıklamak, işçi sınıfı dalkavukluğu yaparak işçi sınıfından uzaklaşmak demektir; bunların kabul edileceğini umuyorum.

Trotskiy'in kendisi bir devrimcidir. Rusya sosyalizmine büyük katkısı var. Çizgisi, reel bolşevizmden önemli ve anlamlı ölçüde ayrılmıyor; ancak Trotskiy, kağıt üzerinde daha Ortodoks kalarak, iç savaştan arta kalan ilk sosyalizmin proleter dayanaklarını eksik buluyor. Trotskiy'in makas bunalımında da hızlı bir proleterleşmeyi savunması, Ortodoks çizgisinin gereğidir; yoksul kalan ilk sosyalist denemenin yakın geleceği Trotskiy'i kaygılandırmakta gecikmiyor. Trotskiy ile Stalin arasındaki fark, birincisinin, ortaya çıkan realiteden kaçması ve ikincisinin bu realiteye sahip çıkmasıdır.

Trotskiy, ilk sosyalist deneyimin çok daha erken yıkılmasını bekledi. Bunun için yaşamasına katkıda bulunmaktan kaçındı. Trotskistler ise gelişen sosyalizmin yıkılışında uğursuz ve emperyalizme yaltakçı bir rol üstlendiler. Trotskiy'in adına bile layık olduklarını düşünemiyorum. Şimdi yıkılmıştır.

Bu sistem, bürokrasiye iktidarı kaptırdığı için değil, sürekli olarak ilerleyemediği için yıkılmıştır. Bu sistem gençleşememiş ve Hitler'in hücumu ile, arkasından gelen savaşla, tekrar yorgun düşmüştür. Sürekli ilerleyemiyor.

Toplumsal mücadele, bisiklet üzerindeki adama benzer: Pedalı çevirmeyi durdurduğu anda düşer. Pedalın çevrilmesi ise, Brejnief dönemi hariç ve son Stalin dönemi dahil, çoktan durmuştu.

Bir an için "sosyalizm" ile "devrimi" birbirinden ayırmama izin verileceğini umuyorum; işçi sınıfının sosyalizan içgüdüleri vardır. Bu var; ancak bir devrimin korunmasının bir devrimci iş olduğu çok zaman unutuluyor. Rusya'da sosyalizm, sosyalizmden önemli ölçüde uzaklaşmaktan daha çok devrimci damarların pek çoğu kurutulduğu

için kaybediliyor. "Barış", "demokrasi", "barış içinde bir arada yaşama" ve benzerleri, Hruşov'un çok gerisine uzanan bir takvimde Rusya işçi sınıfını evcilleştiriyor, miyoplaştıryor, küçültüyor.

Cılız ve yoksul Rusya işçi sınıfı sosyalizmi kurmak için savaştı.

Zengin ve kütlesel Rusya işçi sınıfı sosyalizmi yaşatmak için savaşamadı.

Rusya işçi sınıfı yeteri kadar sosyalist olamadı. Rusya işçi sınıfı devrimci yaşamdan koptu.

İşte durum budur. Bu durum, yepyeni bir soru oluyor. Bu soru kendisine saldırılmasını bekliyor.

İnsanlık ve sosyalizm, çok daha zor soruları çözerek bu günlere aktı.

Sosyalizmin çözümü, Trotskiy ve Mao'yu yaşatıyor.

Ancak Trotskizm ve Maoizmin kökünü kazıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Kitap İçin Birinci Ek:
Aydın Üzerine Otopsi

Türkiye'de aydınlar, aslında ulusal köken ayrımı yapmadan bu bölgede yaşayan aydınların çok büyük bir bölümü, bir büyük depremi yaşıyorlar; buna bir "entelektüel şok" demek gerektiğini düşünüyorum. Yaşayanların tümü, bölge içindeki tüm halklar da aynı entelektüel depremi duyuyorlar; etkisi aydınlar üzerinde daha çoktu. Çünkü aydını, halktan, düşüncelerine daha ısrarla bağlı olması, ayırıyor; bu, tanım gereği olarak ortaya çıkıyor.* Bu nedenle yaşanan bu entelektüel depremin çözümlemesini aydınlarla sınırlı tutmak istiyorum.

Kürt yükselişi, aydınların çok büyük bir bölümü için, bir entelektüel şok etkisi taşıyor; şokun etkisinde kalma açısından Türk ve Kürt aydınları arasında bir ayrım yapmıyorum. Ancak, Türk aydınları için vurucu etkisi çok daha fazla olmak durumundadır. Şok şudur: 1938 ve 1939 yılında Hatay'ın katılmasıyla büyüyen 1920 Cumhuriyeti içinde yaşayanlar, başlarında olmasa bile, özellikle son elli yıldan bu yana sınır içinde yaşayanların tümünün, tümüne yakın çok büyük bölümünün, Türk olduğunu düşünüyordu. Şimdi Türk olmadığı gerçeğiyle karşı karşıya geliyor. Türk saydıklarının önemli sayılan bir bölümünün Türk değil, Kürt olduğunu kabul etmek zorunda kalıyor.

---

* Aydınlar da görüşlerini ve düşüncelerini terk ediyorlar; ancak kategorik olarak sıradan insandan daha az olması gerekiyor. Sıradan insan çok daha sık düşünce değiştirebilir, bunu insanlık tanımıyla çelişik de bulmayabilir; aydında, düşünce değişikliği çok zaman, tanımı ortadan kaldırma anlamına geliyor.

Aydınların çok kötülendiği ve günah keçisi yapıldıkları zamanlarda bu görüşüm yadırganabilir; halbuki bunun, aydın çözümlemesi içinde, çok olumsuz uzantıları da olabiliyor. Hainlerin çoğu aydınlardan çıkıyor; bu, her zaman aydınların daha çıkarcı olmalarından kaynaklanmıyor.

Aydınların ve üstelik yaşlanmış aydınların daha çok hainlik yapmalarında, eskimiş, geçerliliğini yitirmiş düşüncelerinden vazgeçememelerinin rolü var.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu bir ulusal süreçtir, bu bir siyasal gelişmedir; fakat aydın için, felsefi yargılar taşıdığını düşünmek durumundayım. Yarım yüz yıldır Türk saydığı çok büyük bir nüfusun, belki de dramatik gelişmesi açısından yarım yıldan daha kısa bir zaman içinde, Kürt olduğunu kabul etmek zorunda kalması, entelektüel bir başlatıcıdır. "Yarım yıl" tamlamasını bilerek kullanıyorum; daha önceki gelişmeleri bir kenara atmamakla birlikte, bu şok, Newroz ile Ağustos arasında, 1992 yılında, kendisini belli ediyor. Bunun irade dışı, pek çok düşünme süreçlerini başlatacağını görebiliyorum.

Buzullardan oluşan düşünce sistemine kor demir kazıklar iniyor. Böyle bir durumda ne kadar donuk olursa olsun aydın düşüncesinin yeni alanlara doğru işlemesinin önünün alınamayacağına inanıyorum. Bu, benim soyut insan aklına olan inancımdan kaynaklanıyor.

Ayrıca burada da kalmıyor; şokun coğrafi düzlemde de etkileri var. Altmış milyona ulaşmakla övünüldüğü bir sırada bu sayıdan çok büyük bir tenzilat yapma zorunluluğunun yol açacağı darbe kadar, şimdiye kadar "kendinin" sayılan toprakların bir ve önemli bölümü üzerinde "başkalarının" hak iddia etmesi yıkıcı etkiler taşımak zorundadır. Buradaki sözcükleri bilerek seçiyorum; "kendinin" karşısında "başkalarının" varlığının kabulü yeni bir durum oluyor. Hatay ile büyütülmüş ilk Cumhuriyet üzerindeki herkesi "kendinin" sayma eğilimlerinin kesinlik kazandığı bir zamanda, "başkalarının" olduğunu bir "realite" olarak bilmeye başlamak, mutlaka felsefi süreçleri açacaktır; öyle düşünüyorum. "Realite", kim söylerse söylesin, felsefeyi ilgilendiren bir söyleyiş oluyor.

Gelişme hep somut'tan soyuta doğrudur.

Toprak bağlılığı, ne kadar gelişmiş olursak olalım, hepimizde olan ve belki de hepimizde olması gereken, "sağlıklı" dozajda olduğu sürece, insanın insanlığını sürdüren bir tutku sayılmalıdır; ben, öyle sayıyorum. Şimdi "kendinin" sayılan topraklara daha büyük bir tutkuyla bağlı olan "başkalarının" bir realite kabul edilmesinden söz ediliyor; ister istemez, insan kafasının içindeki kalıpları tahrip edecektir. Şok etkisiyle, bunu, anlatmak istiyorum.

Kuşkusuz, tek başına kendisini kabul ettiren bu "realite" değil; çok

Levent Şahverdi Arşivi

yakın zamanın ölüm ve çözülme dalgaları da, aydın cephesinde yeni süreçleri zorluyor. 1970 yıllarının yüksek oranda işsizlik ve petrol bunalımı içinde gerçekleşen iç savaşının, ülke insanlarını, sokak ortası ölümlere alıştırmasını unutmak istemiyorum. Ölümün, ne zaman ve nereden geleceğini bilememek, işsizlik ve ölüm karşısında çaresizlik, insana insanca yardımdan kaçmak zorunda kalmak, bu dönemin unutulmaması gereken momentleridirler.

Bunlara eylülizmin marifetlerini eklemek gerekiyor; eylülizm, insan öldürmeyi bir şölen, insanı onursuzluk ile yaşam arasında tercihe zorlamayı bir ayin haline getiren eylemler marşının adıdır. Eylülizm, insan onuruna görülmemiş bir kin ve insanı insanlıktan uzaklaştırmak için düzenlenmiş hunhar bir programdır; geride kalmış olsa da, insan beyni üzerinde burgu etkisi bırakacağını söyleyebiliyorum.

Sosyalizmin kurulması insanlığın bir kazanımı, tüm insanlığın yükseğe sıçrayışı olmuştur; Ekim Devrimi ile insanoğlunun boyu uzamıştır. Çözülüşü ise insanın cüceleşmesi yolunda önemli bir adım oluyor; beklenmedik bir zamanda onursuz çözülüşünün etkilerinden, yaratıcılığını yitirmiş olsalar da, bir avuç eski tüfek kurtulmayı deneyebiliyor. Bu eski tüfeklerin bir bölümü intiharı seçiyor ve bir bölümü de, büyük bir beceriksizlikle, zindanın yolunu tutuyor.

Sovyet sosyalizminin çözülüşü, bölge aydınlarının çok büyük bir bölümü için, içsel bir gelişme niteliği taşıyor; aydının çözülüşünü hızlandırıyor. Çözülüşün kendisi ise, bir yanıyla ölümü içerirken diğer yanıyla zıttını, yeniden doğuşu ve canlanmayı anlatıyor.

İşte tam bu sırada, tam çözüldüğünü düşündüğüm bir sırada, Türkiye aydınını çözümlemek gereğini duyuyorum.* Çok kısa ve mümkün olduğu ölçüde çözümsel ve yapısal tutmak istiyorum.

Çözümlememi, Türkiye ve belli ölçüde de bölge aydınının üç eksikliği ve üç fazlalığı üzerine oturtmak durumundayım. Önce eksikliklerini sıralıyorum. Bir: Türk aydınında ütopya ya da hayal kurma pratiği

* Bu çözümlemenin ilk formülasyonlarını, 23 Haziran 1992 tarihinde, Amsterdam'da Hollandalı bilim adamı ve gazeteciler ve Kürt politikacı ve bilim adamlarının da katıldıkları bir panelde ve 1 Temmuz 1992 tarihinde Paris'te, Vedat Aydın'ın anısına düzenlenen toplantıda tartışmak imkanını buldum. Buradaki daha kısa, ancak belki daha derli toplusu oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

ve geleneği bulunmuyor. Özellikle Türkiye hiç ütopyacısı ya da hülyalısı olmayan bir ülkedir; uygulama bir yana, varolandan önemli ölçüde uzakta bir dünyayı düşünemeyen bir toplum olarak ortaya çıkıyor. Türk aydını için varolan dünyanın uzağında yalnızca "cennet" bulunuyor; laik bir uzaklaşması görünmüyor.

Bu noktadan kuşku duyulmamasını istiyorum; Türkiye, ayrıca özentiler ülkesidir. Batı'da olanların hepsinin Türkiye'de de bulunduğu her zaman iddia ediliyor ve bu nedenle, Osmanlı'nın son zamanlarında, Hüseyin Cahit ve bazı arkadaşlarının Yeni Zelanda'ya gidip yerleşmek istemeleri, zaman zaman, bir "Türk ütopyacılığı" olarak anlatılıyor. Kesinlikle doğru değildir; ütopyanın temelinde insan aklının engellerini aşma var. Çıkış zamanında umutsuzluk değil umut etkin oluyor; sözcüğü de uyduran Thomas More, Marx'ın burjuvazinin çocukluk dönemi dediği, tam feodalizmin duvarlarının iyice yıkıldığı, büyük keşiflerle insanın ufkunun birden bire çok genişlediği ve yeni bir düzenin filizlerinin elle tutulduğu bir zamanda açılmakta olan düzenden daha "akıllıca" olanını yazabiliyor. Asıl ütopyacılar ise yeni düzenle bir tutulan büyük teknolojik ve maddi yeniliklerin bir günlük realite olarak yaşanmaya başlandığı tarih kesitinde oluşuyorlar; bu maddi fışkırmalara bakarak, insanın varolandan, açılandan, daha akılcı ve daha "haklı" bir düzen kurulabileceğini yazıyorlar. Ütopyaları, hayallerinden çıkardıkları bu düzenin yazımıdır.

Aydınlanma çağının artçı çocuklarıdırlar.

Bu, Türkiye'ye uğramıyor.

Marx'ta bir tenor sesi olarak ütopyacıları kötüleme var. Ben kötülemiyorum. Türkiye aydınında ütopya damarının olmamasını çok önemli bir eksiklik olarak görüyorum.

İki: Türkiye entelijansiyasında polis romanı pratiğinin olmamasını ve Server Bedi imzasıyla yazan ve oldukça başarılı olan Peyami Safa bir kenara konacak olursa bir tek önemli polis romanı yazan çıkarmamış olmasını daha büyük eksiklik sayıyorum. Bu, toplumsal ve kollektif bir eksikliktir.

Polis romanı, ancak bilimsel bir özü olan aydınların ürünü olabilir. Kısaca buna değinmek istiyorum. Çıkışı çok eski görünmüyor; kapita-

Levent Şahverdi Arşivi

lizmin, tekeller ve emperyalizm aşamasına girişi sırasında parlak ürünlerini veriyor. Bir yazın türü olarak, insanın, kendi türünü öldürmesi dahil, kural dışı pratiği değişmeyen konusu oluyor. Ben tam emperyalizme geçiş aşamasında, bir edebiyat türünün, temel konu olarak hep kural ve düzen dışılığı seçmesi üzerinde, burada, durmak istemiyorum*; burada polis romanı okumanın insan aklı üzerindeki etkisine değinmekle yetinmek istiyorum.

Başta Şerlok Holmes, bütün "iyi" polis romanlarında iki düzen vardır; birisi "resmi" düzen oluyor. Başta Şerlok Holmes bütün "iyi" polis romanları, "resmi" olanla alay etmek, "resmi" olan bakışın aksaklığını göstermek üzerinedir; "resmi" polis, hep geç, hep sarsak, hep eski ve hep göstericidir. Başta Şerlok Holmes olmak üzere bütün "iyi" polis romanları, "resmi" olanın kaybıyla sonuçlanıyor.

Başta Şerlok Holmes, bütün iyi polis romanları, okuyucusuna, kaçınılmaz olarak iki düzen, iki ayrı bakış olduğunu aşılıyorlar. Ayrıca "resmi" olan kaybetmeye mahkumdur.

İkinci, başta Şerlok Holmes olmak üzere bütün "iyi" polis romanlarında düzenlerden birisi "ipucu" düşkünüdür; kafasını koltuğuna alarak, her yolla, işkence dahil, sürekli olarak ve neye yarayacağını hesaplamadan ipucu topluyorlar. Bu, "resmi" polisin işidir; amaçsız bir biçimde kanıt ve tanık deposu peşinde koşuyor. Şerlok Holmes ise normal olana ters düşen bir-iki iz bulduktan sonra odasına çekilerek düşünmeye ve akıl yürütmeye çalışıyor.

Eğer bilim felsefesi sözcükleri kullanılacak olursa, "resmi" düzen ampirisisttir; politik sözlüğe bakarak bunu "dar pratikçi" olarak dillendirmek mümkün oluyor. Bunun anlamı şudur: Polis romanının evlere girmediği bir toplumda, ampirisist ya da dar pratikçi eğilimler, teorik bir eleştiriden kurtulmuş oluyorlar; başta Şerlok Holmes olmak üzere "iyi" polis romanlarından düzen karşıtı dedektifin yöntemi son derece teorik olarak beliriyor. Şerlok Holmes, her öyküsünde, "önce teori" vurgusunu yapmış oluyor. Polis romanının bu teori vurgusunun

* Çözümlemeye değer buluyorum. Bu arada Ernest Mandel'in Türkçeye de çevrilen çözümlemesini, kitabını, son derece sıradan bulduğumu ekliyorum. Mandel, polis romanının ciddiyetini bile kavrayamıyor.

doğrudan bir vargısı var; "kurgu" kavramını doğuruyor. Eğer başka yerde bu kavramla tanışmamış olsa bile bir polis romanı okuyucusu atılan her adımın sonrasını ve etkilerini düşünme eğitiminden geçmiş oluyor.

Hiç kuşkusuz, Türkiye'de polis romanı pratik ya da geleneğinin eksikliğiyle, Türkiye aydınında kurgu yokluğu arasında bir bağlantı kurma eğilimindeyim; eğer polis romanı geleneği olsaydı, başka nedenlerle elde edemediği bu kurgu hazzını tatmış olabilecekti. Ne yazık, Türk aydını kurgusuzdur. Türkiye romanı ise, bir-iki örneğinin dışında, büyük bir kurgu yoksuludur. Günü gün olarak doldurmakla kurgusuzluk eğilimi arasında bir bağlantı arıyorum.

Üçüncü eksikliğe geliyorum; herhalde Türkiye aydınının en büyük yoksulluğu anarşist damarının hiç olmamasıdır. Bugün resmi ağızlardaki "anarşist" suçlamasını ciddiye alanın olmayacağını umut ediyorum; Türkiye'ye felsefi anlamda hiçbir anarşistin uğramadığı kesindir. Anarşist damarı olmayan bir düşünce ortamında Marksizmi yerleştirmeye ve sosyalizmi kurmaya çalışıyoruz; aşılması imkansız değilse bile çok büyük bir çabayı gerektiriyor. Anarşist kökü olmayan bu toplum, reddetmeyi hiç tanımıyor.

Türkiye aydını reddi hiç bilmiyor. Reddi bilmeyen Jön Türk aydını, büyük bir özveriyle, Sultan Hamid'i devirmek için eline silahı alıyor ve dağa çıkıyor; kendisinin hamidist olduğunu da bilmiyor. Mahir Çayan ve arkadaşları, Thkp, belki de hiç ihtimal vermedikleri bir zamanda ellerinde silahları buluyorlar; kemalist olduklarını anlayamıyorlar. Bu özverili, bu mümtaz gençler, 1950 yılında yapılan sınırlı bir seçimle, İsmet İnönü-Şemsettin Günaltay yönetimindeki Chp yerine Celal Bayar-Adnan Menderes liderliğindeki Dp hükümetinin gelmesinin bir karşı devrim olduğuna inanarak ölüme koştular.

Bunları yazarken büyük acı duyuyorum. Reddi bilmeyen bir aydını zincirin acı veren halkaları olarak algılıyorum. Reddi bilmeyenlere devrim yolunu tartışmayı öneriyorum.

Şu bulaşıklığa işaret etmek zorundayım: Yunus Emre, hem Tercüman Gazetesinin ve hem de Cumhuriyet Gazetesinin azizi'dir. Hem solcunun ve hem de sağcının kutsalıdır; Türkiye aydını, buradaki tersliği bile göremiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunus Emre'nin şiirinde reddin zerresi var mı?

Yunus Emre hiç anarşist tanımış mıdır?

Bunlar, "teşrih" masasına yatırdığım Türkiye aydınında bulduğum önemli eksiklikler oluyor. "Fazlalık" da buluyorum; ne yazık, fazlalıklar eksiklikleri, artılar eksileri, silmiyor. Ne yazık, birbirine ekleniyorlar.

Bir: Türkiye aydını, Türk ve genesis'i açısından Kürt aydını, Tercüme Odası'nda doğdu. Türk aydınının Tercüme Odası'nda doğuşunun çözümlemesini, kitaplarımda ayrıntıyla yapmış bulunuyorum; burada sadece sonucunu yazmakla yetiniyorum. Helenler'in Türkiye'den bağımsızlığını elde etmelerinden sonra dil bilen yüksek görevlileri yetiştirmek amacıyla oluşturulan Tercüme Odası'nda doğan modern Türkiye aydınının en belirgin niteliklerinden birisi köksüzlüğü ve taklitçilik eğilimidir.

Türkiye aydınının ikinci fazlalığı "westernization" ya da batılılaşma tutkusu oluyor; bu felsefi planda, Türk aydınında benzeme ve beğendirme yönelimlerini güçlendiriyor. Ben Türk aydını kadar kendisinin olmayana benzemek ve düşmanı da dahil karşısındakine kendisini beğendirmek için çaba harcayan başka bir küme tanımıyorum. Her gelen yabancıya ilk söz olarak "Türkiye'yi nasıl buldunuz" ve eğer erkekse, Türk kadınları ya da kadınsa Türk erkeklerini güzel bulup bulmadıklarını sormak artık bir Türklük kanıtı haline gelmiştir; Türkler ve aydınları bu soruların aşağılatıcı rengini bile göremiyorlar. On sekizinci yüzyılın başından beri sürekli yenilmenin yarattığı güvensizlikle Tercüme Odası'nda doğmuş olmak biraraya gelince Türkiye aydınının aşağılık kompleksi ile anlatılabilecek bir başka özelliği daha ortaya çıkmış oluyor.

Türkiye aydınında gördüğüm üçüncü fazlalığı "kuruculuk" sözcüğüyle anlatabiliyorum. Türklüğün bu özelliği aydınında daha belirgin olarak görülüyor; kuruculuğu, birleştirmekten daha çok toplama olarak anlıyor. Birleştirmede, önce netleştirme, ortaklıkları bulup çıkarma ve sonra biraraya getirme var; Türkler'in devlet kurma eğiliminin aydınına artarak yansımış bu özellikte ise sadece kaba toplama ön plana çıkıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Öyle sanıyorum, Türkiye aydını, dört işlemden en çok toplama'yı biliyor ve bölmeyi bilmemesi bir yana, bölmeden çok korkuyor. Bölmeden korkan Türkiye aydını hiçbir zaman yalnız kalmaya cesaret edemiyor.

Sürü kompleksi var.

Böyle bir kompleks, aydın olmaktan çıkmak anlamına da geliyor.

Reddedemiyor ve yalnız kalamıyor: Ortadan kalkıyor.

Bu ise yeniden doğuştur.

Bitiş, başlangıçtır.

Bu başlangıcı iki değinme ile bitirmek istiyorum. Türkiye aydını, doğuşunda, toplamak isteyen Osmanlı düzeninden ayrılmak isteyen bütün partiler Marksizme yanaştıkları için, Marksizmi bir red olarak gördü ve yaklaşmadan, uzaklaştı. Bu birinci noktadır. İkinci nokta ise, Marx'ın düşüncelerinin o zamanki düşünce kataloguna göre ne ölçüde bir red olduğudur; red olduğundan kuşku duymuyorum. Ancak ölçüsünü tartışmaya açmak istiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Kitap İçin İkinci Ek:
Türkiye Marksizmi Üzerine

İki Marksizmden söz edilebilir.

Birisi, Avrupa Marksizmi'dir. Bernstein ile başlatılabilir ve Kautsky, Avrupa Marksizmi'ni yerleştiren kimsedir. Avrupa Marksizmi özünde, Marx'ın iktisadına sahip çıkıyor ve ihtilal düşünce ve programını reddediyor. Avrupa Marksizmi, tedrici düşünceyi ve iyiliği evrim yoluyla bulmayı kabul ederek Avrupa'nın genel düşünce sistematiğine dönüş yapıyor.

İkincisi, Rusya Marksizmi'dir, ihtilalci popülizme karşı Marx'ın iktisatını savunma ile başlıyor. Plehanov'u başlatıcısı ve Lenin'i kurucusu saymak mümkündür. Rusya Marksizmi, bir savunma ve tartışma düşüncesidir, daha sonra Rusya'da legal Marksizme karşı devrimci bir Marksizm kurmak ve savunmak zorunda kalıyor ve gelişmesinde bu aşamanın damgası çok belirgin görünüyor.

Bernstein, ekonomist eğilimlidir, legal Marksizm de sonra Rusya'da ekonomizmi doğuruyor. Leninizm ya da Rusya Marksizmi, Avrupa'daki Bernsteinizm ile Rusya'daki ekonomizme birlikte savaş açıyor.

Güzel, biraz daha karışık hale getirmek için Antoino Gramsci ile Rosa Luxemburg'tan söz etmek durumundayım. Gramsci-Luxemsburg, Avrupa ve Rusya Marksizmleri arasında bir yerdedir, hem zaman kurtuluşu sağlayacak teoriler olarak görünmesi ve hem de fazla geliştirilemeyişleri bu köprü niteliklerinden kaynaklanıyor. Şu açıklıkla yazılmalıdır, Gramsci, Marx'ın Kapital'ini burjuvazinin kitabı olarak niteleyebilecek bir yapıdadır. Luxemburg ise Kapital'in temelinde eksiklikler gördüğünü açıklıkla yazabiliyor. Gramsci ve Luxemburg, Ka-

Levent Şahverdi Arşivi

pital'i ciddi eleştirilere tabi tutmakla birlikte hem Marxlı yolda ve hem de ihtilalci cephede kalabiliyorlar. Bu noktanın ve bu saptamanın bir zenginlik olduğunu düşünüyorum.

Toplumsal düşüncede, büyük teoriler ne yazık, hep daha önceki sosyal yapılara dayanıyorlar.

Her teoriyi geleceğe bağlayan teorinin kendisi değildir; teorinin gelecekle bağını ütopya ve siyasal eylem kurmalıdır. Ütopyanın kaynağı ise hep filizlerdedir ve uç insan ve ilişkilerden geliyor. Siyasal eylem ise toplumsal düşünürü, isterse hiç fizik okumadan fizik biliminin meziyetlerine yaklaştırıyor.

Marx'ın iktisatı ve özellikle basit meta üretimi soyutlaması, on beş-on yedinci yüzyıl Batı Avrupası'nın ekonomik yapısına dayanıyor, politik olarak; Amerika ve Fransa Devrimleri zenginliklerini koruyorlar. Yalnız formatif yollardan iki etki altındadır. Bir yanda Metternich'in Avrupa sükunetinin egemenliği ve diğer yanda ise, Avrupa'nın fiziksel donatımının hızla değiştiği bir dönemde doğuyor ve yaşadığı çağa göre olgunlaşıyor. Şöyle de söylenebilir; Marx, politik olarak çok durgun ve ekonomik-teknolojik açıdan ise son derece hareketli bir dönemin çocuğudur. Politikada, 1792 Devrimi'nin tekrarlanabileceği inancı, ekonomide ise görülmemiş makinelerin kullanılması, Batı Avrupa'nın birden bire demiryolu ağıyla örülmesi, buhar enerjisinin yayılması, buharla çalışan ve dolayısıyla demirden yapılabilen gemilerin yüzdürülmesi ve bunların verdiği güvenle sol ütopyaların yazılması, Marx'ın yaşam dönemini belirliyor.

Büyüme yıllarında tutucu Hegel'in felsefesi, tek cazibe merkezidir, bunu, Lenin'in yaptığı türden bir kazanç sayma eğiliminde değilim. Hegel, değişen İngiltere ve Fransa karşısında maddeten geri Almanya'nın ürünüdür, Marx'ta tutucu izler bırakmış olması ihtimal dahilindedir. Marx, bir umut jeneratörüdür ve hem devrimlerin tekrar başlayacağını anlatmak ve hem de ütopyacıların etkisini kırmak için kapitalizmin yıkıcı ve bu nedenle değiştirici dinamizmini abartmak zorunda kalmıştır. Hem teknolojik gücü ve hem de kapitalizm ile özgürlükler arasındaki ilişkiyi mutlaklaştırma eğilimi gösteriyor.

Kuşkusuz, 1848 Devrimleri nedeniyle burjuvazinin ihanetine tanık-

Levent Şahverdi Arşivi

lık ediyor; kuşkusuz, "sürekli devrim" görüşünü ortaya koyarak bütün görüşlerine yumuşaklık ve dönüş imkanları getiriyor. Fakat bunlar, Marx'ın sisteminin bütünlüğünün ve mantık çizgisinin dışında kalıyor, Marx hem devraldığı bilgi stoğu ve hem de umut verme misyonu çerçevesinde, kapitalizmin dinamizmini, serbest ticaretin kapitalist olmayan dünyaya sağlayacağı iyilikleri ve hem de kapitalist demokrasiyi abartıyor. Avrupa Marksizmi bu abartmanın devamı ve çoğaltılmasıdır.

Kapitalizmin teknolojik ve demokratik gücü abartılırsa, devrim yolu kapatılır. Devrimi yapanları ve toplumu değiştirici rolü sonradan keşfediliyor; önemli bir keşiftir. Ancak devrim yıkıcılıktır; eğer teknolojik ve demokratik açılım gücü yükseltilmiş bir kapitalizm yazısı varsa, insanları devrim yoluna ikna etmek kolay olmayabiliyor. Böyle bir durumda devrim, ekonomik krizlerin tekrarının bir sonucu oluyor; Marx, böylece bir tutarlılık kazanıyor.

Avrupa Marksizminin doğuşunda Marx'ın devrimlerin mutlaka geleceğini haber veren teorisinin abartılması önemli bir role sahip görünüyor. Kapitalizm varsa, toplumsal yapıda öylesine değiştirici mekanizmalar hareket halindedir ki, devrim mutlaka gelecektir; bu mantık zinciri içinde kapitalizmin üstün değiştirici mekanizmalarına bağlı kalmak, Avrupa Marksizminin temelini oluşturuyor.

Marx'ın formatif yıllarında, Avrupa'da siyasal devrimler rüzgarı durmuştur.

Rusya'da Marksizmin yayılma dönemi, siyasal devrim hareketlerinin son derece yüksek olduğu bir zamana denk geliyor.

Marksizmin doğuşunda devrimi haber vermek çok önemli bir yer tutuyor.

Rusya'da Marksizmin doğuşu ve gelişmesi kapitalizmi haber verme üzerinedir.

Bunu büyük bir talihsizlik olarak görüyorum. Kapitalizmin gelişini vurgulayan bir görüş de, daha sonra adı menşevizm olan hastalığın ortaya çıkması kaçınılmaz görülüyor.

Marx'ın Hegel'in etkisini iddia ettiği kadar temizleyebildiği kanısını taşımıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Leninizmin menşevizmden sonuna kadar arındığını düşünemiyorum.

Avrupa Marksizmi tekelli düzeni sürdürebilmek için vazgeçilmez bir gereklilik olarak ortaya çıkıyor.

Rusya Marksizmi, emperyalist aşamada ortaya çıkıyor.

Rusya Marksizmi, doğuşunda büyük bir mücadele veriyor; yorgun doğuyor.

Avrupa Marksizmi, tekelli düzenin Marksizmidir.

Rusya Marksizmi yorgun ve yoksul bir Marksizm olmak zorunda kalıyor.

Hem çok yüksek narodnik ve demokratik devrimci mirası ve hem de emperyalist aşamada sömürge ve yarı sömürge halkların bağımsızlık savaşını hesaba katmak durumundadır; büyük bir eklektizmi içinde barındırmak istiyor.

Rusya Marksizmi, hem kapitalizmin özgürlük programı ve hem de kapitalist düzenin ürünleri, giderek uygarlığı konusunda pek çok ikircikli bir yapı sergiliyor. Çok ikircikli bir yapı sergilediği için, Marx'ın aydınlanma çağının çocuğu olması ve kendinden önceki bilgi envanterine büyük bir hayranlık göstermesi, Lenin'in de eninde sonunda slavofillere karşı bir zapadnik dünya görüşünü savunması nedeniyle, Rusya Marksizmi çözülürken bir dünya uygarlığı edebiyatı kolaylıkla etki sağlayabiliyor.

Rusya Marksizmi, Marksizmin devrimcisizleştirilmesine karşı direnerek tarihsel bir rolü üstlenmiş oldu. Ancak Batı'ya, ürünlerine, uygarlığına kapanmadı, sonra Batı uygarlığının metaları tarafından kemirilmeye rıza göstermek zorunda kaldı.

Şimdi Doğu proleterleşmiştir.

Türkiye Marksizmi, mazlum halkların proleterleştiği bir dönemde doğmak ve oluşmak zorunda kalıyor. Batı uygarlığına ve ahlakına kapanmak durumundadır.

Kapanma, Türkiye Marksizminin tek anahtarıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Soyutlama kökü, Doğu felsefesinde çok daha derindir. Türkiye Marksizmi, hem doğuş aşamasındaki Marksizmden, hem de Rusya Marksizminden çok daha soyut olmak durumundadır.

Kendi zenginliğini derin ve köklü bir soyutlamada bulmak gereği ortaya çıkıyor.

Demokrasi ve bağımsızlık, mutlaka birden fazla sınıfı kabul etmek anlamına geliyor, demokrasi ve bağımsızlık çizgilerini de vurgulayan bir Marksizm, eklektizmi kabul etmekten kurtulamıyor. Eklektizm, teorik bakışın karşısında dikiliyor.

Aşama, minimum-maksimum program ayrımı, eninde sonunda, kapitalizmin ve kapitalist demokrasinin nimetlerini abartma ve bekleme anlamına geliyor; tekelli aşamada, aşamacı bir politik programın tekelli düzenin çürütücü etkisine kapıları açmak olup olmadığı üzerinde titizlikle durulması gerekiyor.

Türkiye Marksizmi son derece keskin bir ayrışma süreci yaşamak durumundadır.

Tekelli düzen, ilgili azınlık ve ilgisiz çoğunluk yaşamı oluyor. Bu, Türkiye Marksizminin çok daha iradeci olmasını zorluyor.

Dünyayı tanımlamak her zaman kolay görünmüyor, ilgi ve ilişki ağının uzandığı yer olarak düşünülebilir.

Dünyanın bazı yerlerinde ve çok gelişmiş coğrafyalarında Marksizme ilginin bir bitkisel dönem yaşayacağını kestirmek zor olmamalıdır, Türkiye Marksizminin dünyası içinde yaşanılan bölgedir. Sovyet sisteminin çözülmesi ile Kafkas Berisi ülkeleri, Ortadoğu'nun yeni rolü nedeniyle, Türkiye'ye ve Akdeniz'e sınır ve kıyısı olan Arap ülkeleri, Bulgaristan, Helenler, İran, Türkiye Marksizminin alanları olarak görünüyorlar, Türkiye Marksizmi, çözülen Sovyet Marksizminin yerine akmak zorunluluğu ile yüklüdür.

Çok dilli olmak zorunluluğu doğuyor.

Rusya Marksizmi, Marksizmin bittiği ve bitmek için Avrupa Marksizmine dönüştüğü bir zamanda oluştu.

Türkiye Marksizmi, Rusya Marksizmi'nin Sovyet Marksizmi aşa-

Levent Şahverdi Arşivi

masında geçerek çözüldüğü ve itibarını yitirdiği bir zamanda gelişmek zorundadır.

Türkiye Marksizmi, Rusya Marksizminden daha büyük bir kopuşa aday görünüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Kitap İçin Üçüncü Ek:
Çıkış

Türkiye'de bir Marx inadı var. Marx inadı varsa, ancak, çok derinde bir devrimci deprem var, demek oluyor. Yoksa, yoktur. Marx'da bir çözümleyen ve anlatan ve bir de değiştiren ve dönüştüren yan var. Çözünleme ve anlatmanın artık dünyayı devrimcileştirmeye yetmediği bir dünyada yaşadığımızı düşünüyorum. Marx'da anlatan ile devrimcileştireni birbirinden ayırmayı öneriyorum.

Bu ayırma önerisinin dünyanın felsefeye ihtiyaç duyduğu bir zamanda belirmesini talihlilik sayıyorum. Felsefe, bilgi parçacıkları bombardımanı ile doğru bilgiyi yanlışından ayırmanın imkansızlaştığı bir dönemde ihtiyaç oluyor; bu günler, öyledir. Bu bölgedeki Marx inadı ile dünyadaki felsefe ihtiyacı birleşiyor; bu da ayrı bir talih oluyor. Tarihe materyalist bakmak, doğruluğunu sürdürüyor. Bu bir bakıştır ve doğru'ya en yakın yürüyüştür. Materyalist bakmak, bir felsefedir.

Diyalektik ise bir düşünme yöntemidir; bir gramer denebilir. Marx'ı düşünmede diyalektiğe vurgu, aşırı vurgu olmuştur; doğru bulmuyorum. "Diyalektik materyalizm" tamlamasını da gereksiz sayıyorum.

Bir düşünme grameri olarak diyalektik hem kabalaşmış ve hem de yetersiz kalıyor. İnsanın, ancak ve ancak içinde bulunduğu maddi ve toplumsal üretim koşullarının bilincine varması aksiyomu da doğruluğunu koruyor; tarih, her aşamasında, bu aksiyomun gücüne güç katıyor.

Bir başka söyleyişle "yansıma" kuramı kesinkes doğrudur.

Fakat nasıl bir "doğru" sayılmalıdır, bu soruyu ortaya atmak gereğini duyuyorum. Çözümleyen bir doğru mudur, yoksa devrimcileşti-

Levent Şahverdi Arşivi

ren bir doğru mu oluyor; soru budur. Yansıma kuramı, yaratıları eleştirenler için bir felsefedir; eleştiri felsefesi diyebiliyorum. Ex-post bir niteliği var. Fakat üretimin sosyalizasyonunun işçi sınıfında sosyalizm bilincini yansıtmamaya başlaması son derece düşündürücüdür.

Gerçek sosyalizmde de sosyalizmden soğuma aynı ölçüde düşündürücü olmak durumundadır. Terzinin konfeksiyon işçisinden daha kültürlü olduğu bir dünyaya girilmiştir. Bütün teorisyenlerde var; gerçeklik'ten daha çok gerçeklik'in bilgisine dayanılıyor. Marx'ın kapitalizmde işçi bilgisinin, burjuvazinin çocukluk dönemindeki ilk bağımsız emekçilerin bilgisinden çok büyük ölçüde etkilenmiş olmasından kaygı duyuyorum.

Tekelli aşamada işçi sınıfı acaba devrimcileştirilmeye en çok yatkın sınıf mıdır? Lenin'in bu soruyu sormadan bu soruya olumlu cevap verdiğini düşünüyorum. Marx'ın dünyası, insanlığın, bilgi birikimin bir daha zor erişilir bir kataloglanmasıdır. Kataloglamada son derece akılcı; fonksiyoner ve eleştirel bir yol izliyor. Büyük bir bilgi tutkunu olarak ortaya çıkıyor; zaman zaman devrimcileştirme ölçütünü, bilgi katkısı ölçütü ile değiştirebiliyor. Yaşamında Avrupa'nın bir daha tekrarlayamadığı iki büyük sol devrim denemesine tanıklık ediyor; 1848 devrimi ile Paris Komünü deneme ve deneylerinin içindedir. Aslında dışındadır. Her ikisine de son derece soğuk kalıyor. Mükemmelliyetçilik midir? Devrimin hiçbir zaman mükemmel gelemeyeceğini görememek midir? Sorularla yetiniyorum. Ama Lenin, kendisinin olmayan iki devrime de asıldı. İkincisinden ve en zor koşullarda, en az zorlayan eğilimler altında, kendisinin olan devrimi çıkarmasını bildi.

Ekim Devrimi hala çok büyük bir patlama ve sonsuz güzellikte bir şarkı'dır. Yol açtığı toplumsal düzenlemenin yıkılmış olması, bu sonsuz güzelliği hiçbir zaman ortadan kaldırmıyor; pratik, teoriyi ortadan kaldıramıyor. Ekim Devrimi, sonsuz güzel bir şarkı, bir patlama ve insanlığın bir büyük yükselişi olma özelliklerini ve zengin mirasını hala koruyor.

Devrim anları, zorunluluk doğrusunun patladığı ve özgürlük alanının çok genişlediği zaman kesitleridir; Lenin, bunu duyan adamdır. Devrimcide her zaman ya zorunlulukları iyi göremeyen bir yan bulu-

Levent Şahverdi Arşivi

nuyor ya da devrimci soyu zorunlulukların formasyonlarını bulmadıkları zaman aralığında daha çok türüyor.

Zorunluluk ile özgürlük ilişkisinin insanı ele almadan çözümlenemeyeceğini düşünüyorum. Tarihsel olarak bütün özgürlüklerin zorunlulukların sonucu olduğunu kesinlikle görüyorum. Feodal lordun artan ve dayanılmaz zor uygulamasından kaçan serf, bir özgürlük alanına açılıyor. Küçük mülk sahibinin işgücünü satar duruma gelmesi, büyük bir zorlamanın sonucudur; ancak işgücünü sattığı zamanın dışında kalan aralıkta işçinin son derece özgür olduğunu düşünmek gerekiyor.

Bireyin zincirinden başka kaybedecek hiçbir varlığının olmadığı bir noktaya gelmesi, patlamaya hazır olduğu anlamına da geliyor.

Hepsi güzel; yalnız bütün bu örneklerde zorunluluk özgürlük ilişkisi, mutlaka zaman boyutu olan bir süreçtir. Zaman boyutunun bu süreçten çıkartılması bu ilişkiyi bir madalyonun ikiyüzüne indirgemekle eşanlamlıdır; insana çevrildiğinde, bu, insanın, yazgısının ya da mutlak doğrunun kuklası olduğunu söylemekten farksızlaşıyor. Bu ilişkinin epistomolojik bir boyutu var. İnsanı, gün geçtikçe daha çok, bir epistomolojik serüvenci olarak görmeye başlıyorum.

Yansıma kuralının tümden geçerli olduğu kabul edilse bile bir ölümlünün kendisine gelen bilgileri yansıtan gerçekliği net bir biçimde görebildiğini söylemenin kolay olduğunu sanmıyorum. Zorunluluğu, daha sonraki zaman aralıklarının eleştirmeni veya çözümleyicisinin netlikle görmesi mümkündür; ama yaşayan canlı için bunun kolay olduğunu düşünemiyorum. Bu bağlamda insanı düşünmek istiyorum; gelişmesinin iki boyutu görülüyor. Bir yandan, Tanrı'yı içinden çıkarıp yerine insan aklını koyma doğrultusu var. Diğer yanda içinden kendini sevmeyi atıp karşısındaki, karşı cins başta olmak üzere, sevmeye başlaması boyutu çıkıyor; insanın gelişiminin doğrultusunu, yönünü ve boyutunu bu ikiliden buluyorum.

Bu doğrultulara göre mükemmel insan kimdir? Çok net ve ikircik taşımayan bir cevabım var: Mükemmel insan bilim adamıdır. Ancak bilim adamları iradesiz'dirler. Tanrılar kadar ölüdürler. Bir de şu soruyu soruyorum: Mükemmelden en uzaktaki insan kimdir? En ilkel

Levent Şahverdi Arşivi

insan ise sanatçı ya da en has sanatçı olan şairdir. Şair, içinden Tanrı'yı da, kendisine olan sonsuz aşkı da çıkarmıyor. Şairin her zaman içinden çıkardığı kendi gerçekliği ve kendisine olan aşkıdır. Şairler, peygamberlere yakın insanlardır. Bilim adamlarının en çok muhtaç oldukları şairlerdir. Devrimci anların insanlarının hepsini şairleşmiş bilim adamları olarak görüyorum. Lenin, şair bilim adamlarının erişilmez doruklarından birisidir.

Marx türünden bir bilim adamının bir daha dünyaya gelmesinin pek zor olduğuna inanıyorum. Zorunluluk ve özgürlük ilişkisinin sınırlarda, serüven arayan insanda gerçek ortamını bulacağını sanıyorum. Ancak böyle bir yaklaşımın, zorunluluk-özgürlük ilişkisini de epistomolojik dozu yüksek bir soruna dönüştürdüğünü kabul etmek durumundayım.

Daha fazlasını kabul ediyorum: Epistomolojik eksen, Marx'ın düşünce yapısını boydan boya deliyor ve bütün önemli parçalarına değiyor. Şöyle de söyleyebilirim: Aynı gerçekliğin kabul edilebilir, makul ölçüde inandırıcı, birden fazla açıklaması bulunabilir. Üniversite hakkında Aristotales ve Copernicus sistemlerinin aynı tarih aralığında, "doğru" kabul edildikleri olmuştur. Hangisi doğrudur? Hangisi hangi ölçüde daha doğrudur? Doğrunun doğrulayıcısı nedir? Marx'ın bütün çabasını, doğrunun doğrulayıcısını bulma olarak da özetlemenin mümkün olduğunu düşünüyorum. Bu sorunda Marx, filozoftur.

Freud'un katkısı, Marx'ın bu sorununu ortaya koymayı çok kolaylaştırıyor; Freud da, eninde-sonunda bir tür yansıma kuramına bağlıdır. Bütün algılamalar, bütün bilgiler, tüm sözde bilgiler, cinsel dürtünün yansıttıklarıdır; ancak bir önemli farkla, yansıyanların çoğu, bir prizmadan geçerken kırılıyorlar. Freud'un psikoanalitik yöntemi, bir başka prizma anlamına geliyor; kırılarak yansımış olanı düzeltiyor.

Böyle bir çerçeveden bakmadıkça Marx'ın bilimsel ideoloji ve bilimsel olmayan ideolojiye yol açan ayrımını anlamak mümkün olmaz; her ideoloji, bir gerçekliğin, kabul edilebilir, makul ölçüde inandırıcı, bir açıklamasıdır. Marx'ın düşünme sisteminde de, kırarak bozan yansımalar söz konusudur. Eğer öyleyse, mutlaka bir de düzelterek doğrultan prizma sunmuş olması gerekiyor. Marx'ın doğrultan prizması-

Levent Şahverdi Arşivi

nın, "gelecekte büyüyerek yaşamak" olduğunu sanıyorum. Gelecekte gelişerek varolmak, Marx için, hem bir sevinç kaynağı ve hem de her türlü doğrunun anahtarı olarak görünüyor. Yeterli mi? Düşünmeye açıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DÖRDÜNCÜ KİTAP

SOĞUK SAVAŞ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Bölüm

SOSYALİZMİ DONDURMA SAVAŞI

Savaşı tanımlamak ve başlangıç tarihini bulmak o kadar zor görünmüyor; ya bir ilân ile başlıyor ya da diğer tarafa hücum ediyor. Fakat Soğuk Savaş için bu tür kolaylıklar söz konusu olmuyor; başlangıcını bulmak zorunlu oluyor.

Bunun için ise amacı net bir biçimde tanımlamak gereklidir; Soğuk Savaş'ın amacı nedir? Buna verebileceğim bir tek cevap var: Sosyalizmi dondurmak. Soğuk Savaş'ın amacını "dondurma" olarak görmek, Sovyetler Birliği'ni "kuşatma", containment, kavramından daha verimlidir; dondurma işleminde, eninde sonunda yok etme düşüncesi de yer alıyor. Kuşatma, sosyalizmin kendi sınırları içinde yaşayabileceği izlenimini verebilir; halbuki Soğuk Savaş sürecinde böyle bir anlam bulunmuyor.

Encyclopedia Americana, "Sovyetler Birliği tarafından başı çekilen komünist ülkelerle, Birleşik Devletler tarafından başı çekilen Batılı devletler arasında, toptan bir savaş dışında, ideolojik, ekonomik, politik ve sınırlı askerî harekât da dahil her türlü imkânlarla sürdürülen ihtilaf olarak tanımlıyor.[1] Kratkiy Politiçeskiy Slovar, "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist ülkelerin Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkilerinde izledikleri politikayı belirlemek için kullanılan deyim" tanımını getiriyor. Küçük Siyasal Sözlük, Soğuk Savaş'ın açılış açıklamasını, Churchill'in 1946 başında, Amerika'da yaptığı ün-

Levent Şahverdi Arşivi

lü "Iron Curtain" konuşmasında buluyor.[2] Churchill, iktidarı kaybettiği bir zamanda, Amerika'da Fulton College'de, Başkan Truman'ın da dinlediği konuşmasında iki sistem arasına bir "Demir Perde" çekildiğini ileri sürüyor. Bu İkinci Savaş sırasında yaratılan dostluk ve yakınlık havasına indirilen bir darbe ve iki sistem arasında, diplomatik alanın sınırlarını aşarak açığa vurulan ilk gerginlik işareti olarak anlaşılıyor; bugün gelinen noktada önemi kaybolmuş durumdadır.

Encyclopedia Britanica, "'Soğuk Savaş' terimi, 1947 yılına kadar genel bir kullanıma sahip olmamakla birlikte, Soğuk Savaş'ın kendisi Dünya Savaşı'run sonlarına doğru başlangıç halinde mevcuttu" diyor.[3] Böyle bir yaklaşım, çok gerçekçi ve doğru bir biçimde, Soğuk Savaş'ın bir süreç olduğunu ortaya çıkarıyor; pek çok yerde başlangıcının 1947 olarak alınmasına karşılık İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru temellerinin atılmış olması gerekiyor.

Bu noktaya katılıyorum; başlangıcını, İkinci Dünya Savaşı'nın resmen bitmesinden önceki bir zamana almak gerektiğini düşünüyorum. Şöyle de söylenebilir; Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndaki bulaşıklığı gideren bir süreç olduğuna göre, ikincisi biterken birincisi başlamak durumundadır. Hitler'in nasyonal-kapitalizme son bir yaşama şansı sağlayabilmek için hem Doğu'ya, sosyalizme, ve hem de Batı'ya tekeller düzenine saldırması, bilimsel anlamda, bir bulaşık pratiği sergiliyor. Soğuk Savaş, eski ve yeni düzenleri birbirinin karşısına koyarak ve kampları saflaştırarak, gecikmiş bir bilimsel gerekliliğe cevap sağlıyor, iki sistemin birarada yaşayıp yaşamayacağını sınamaya sokuyor ve eski düzen açısından, sosyalizmi, toptan bir savaşla değil, Soğuk Savaş ile dondurarak ortadan kaldırmayı anlatıyor.

Üç başlangıç noktası ortaya çıkıyor; 1947 yılında ilân edilen Truman Doktrini, Helenler ile Türkiye'nin Amerika'nın şemsiyesi altına alınması ve Marshall Planı ile Batı Avrupa'nın yazgısının Amerika'nın yazgısına bağlanması, muhtemel başlangıç tarihlerinden birisidir. İkincisi, Mart 1946 tarihinde yapılan Churchill'in "Demir Perde" nutkudur; üçüncü tarihin ise burada ortaya çıkarılması gerekiyor.

Soğuk Savaş'ın başlangıcı daha geriye ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru bir tarihe alınmalıdır; ancak kolay olmadığını düşü-

Levent Şahverdi Arşivi

nüyorum. Bu başlangıç kaydırmasının önünde ciddî engeller bulunuyor ve bunların aşılması gerekiyor. Bunun için de olaylar, kişiler ve süreçler üzerinde ciddî akıl işlemlerinin uygulanması zorunlu oluyor; yerlerinin, biçimlerinin ve anlamlarının değişmesi sonucu ortaya çıkıyor.

Soğuk Savaş'ı, daha geriye alabilmek için gerekli değişikliklerin birisi ve belki de birincisi, aktörlerdedir; en önemli aktörler ya değişmek durumunda ya da rollerini yenilemek zorundadır. En önemli aktörlerden birisi ABD Başkanı Franklin Roosevelt oluyor; kim ne derse desin, bir Soğuk Savaş için fazla görünüyor. Franklin Roosevelt, bir Soğuk Savaş için fazla entelektüel ve fazla ciddî bir liderdir; bu kemiren savaşı, kendi içini kemirmeden, yönetmesi mümkün değildir.

Amerikan başkanları içinde üzerinde en çok tartışma yapılanların başında yer alıyor; zengin bir taşralı ailenin politika için büyütülmüş çocuğudur. Büyük Bunalım'ın en tahripkâr olduğu bir zamanda, 1932 yılı sonunda, tutucu ve aciz Hoover'e karşı başkanlık seçimini kazanıyor ve bir daha da girdiği seçimlerin hiç birisini kaybetmeyerek Amerikan tarihinde dört kez seçilen tek başkan durumuna geliyor.

Bir düzenleyicidir. "New Deal" bir düzenleme paketidir; sürekli yeni kurumlar kurarak, Keynes'in ekonomik reçetelerini daha tam formüle edilmeden uygulayan ve Amerikan ekonomi ve toplum yaşamını "administered", yönetilen bir hale getiren bir örgütçü oluyor. Yönetime gelir gelmez, kendinden önceki Amerikan başkanlarının yapmadıkları bir işi gerçekleştiriyor ve Sovyetler Birliği'ni tanıyor. Savaş çıkınca savaşın dışında kalmaya çalışıyor; ancak Lend-Lease Yasası ile Büyük Britanya'ya yardım elini uzatmaktan geri kalmıyor. Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nın imkânlarını, Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırır saldırmaz, Sovyetler'e de uzatıyor. Sovyetler Birliği, 1930 yıllarında sanayileşme ve kollektivizasyon ile kent ve kır kesimini modernize ederken Roosevelt, Tenesse Valey Authority de dahil pek çok yeni mekanizma ile, bunlar arasında işsizliği ortadan kaldırıcı ve planlamaya imkân veren adımlar da var, hem Amerikan toplumunu içine girdiği büyük depresyondan kurtarmaya ve hem de yeni bir biçim vermeye çalışıyor. Roosevelt'in politikalarını ve kullandığı adamları ve özellikle Dışişleri Bakanlığı'ndaki takımını "komünist" sayanlar çoktur; an-

Levent Şahverdi Arşivi

cak Roosevelt'in kendisinin eski düzene yeni bir iskelet hazırlama çabalarıyla Stalin'in yeni düzeni biçimlendirme programı arasında bir garip paralellik kurması mümkündür.

Bir öğreti adamı değildir; ancak kolonyalizmden ve özellikle Britiş kolonyalizminden tiksindiği kesin görünüyor. Bütün savaş sırasında kaygılarından birisi, Anglo-Amerikan dünyasındaki güzel bir söyleyiş ile, İngiliz kestanelerini ateşten alan adam durumuna düşmemek oluyor. Churchill'den, oğlu Elliot'a verdiği sırlarına göre, Churchill'in sürekli olarak savaş sonrasını ve savaş sonrasında İngiltere'nin yerini düşünmesinden rahatsız görünüyor. Britanya Başbakanı'nın savaşın sonunda Sovyetler'in "çok kuvvetli" hale gelmesinden ürktüğünü kaydederek, "Avrupa Kıtası'ndaki gerçek ve hayalî Britiş çıkarlarını korumak amacıyla Amerikan askerlerinin hayatını tehlikeye atmak için hiçbir neden göremiyorum" diyor.[4] Savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin kendisini güvenlik içinde duyma ihtiyacını kabul etmiş görünüyor.

Bir düzenleyici ve görüşmecidir. Çok ciddî sağlık sorunu olmasına karşın, savaş sırasında birbiri ardından konferanslar düzenliyor; savaş sonrası düzenin ve barışın sağlanmasında Sovyetler Birliği'nin içten katılımını vazgeçilmez sayıyor ve daha savaş bitmeden bir Birleşmiş Milletler kurulması için çaba harcıyor. 1943 yılının son aylarında ise Tahran'da Churchill ile birlikte Stalin'le buluşuyor; iki düzenin liderlerinin ilk buluşmasıdır. Roosevelt, Tahran'da Stalin'in güvenini kazanmaya çok önem veriyor ve Batı'da Amerika'nın da katılımıyla bir yeni cephe açılması ve Doğu'da da Japonya'ya karşı Sovyetler'in savaşa girmeleri karara bağlanıyor.

Tahran Buluşması, 1943 yılı sonu, 1943 yılında Komintern'in lağvedildiğinin ilân edilmesinden sonra gerçekleşiyor.* Amerikan Komünist Partisi, Tahran Görüşmesi'ni bir büyük temel yasa olarak görüyor ve bundan sonra "communism is Sewentieth-Century Americanism" "Komünizm, Yirminci Yüzyıl Amerikanizmi'dir" sloganını bularak kendisini feshediyor ve yerine komünist dernekler kuruyor. Amerika

* 1989 yılı sonunda, Amerikan Başkanı Bush ile Sovyet lideri Garbaçov arasındaki Malta görüşmesi de, Sovyetler Birliği'nin, Afganistan'a asker gönderme politikalarının yanlış olduğunu ilân etmelerinden hemen sonra gerçekleşiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

içindeki yayın ve açıklamalarla komünizmin tehlike olmadığı vurgulanıyor; komünizm ve Stalin çevresinde sempati yaratılıyor.

1945 yılının başlarında artık savaşın en azından Batı cephesindeki sonu belli olunca, Roosevelt, Churchill ve Stalin, Kırım'da, Yalta'da buluşuyorlar; savaş sonrası Avrupa için bir kaba harita çiziliyor. Bulgarlar'ın Ruslar'a yakınlığı nedeniyle, Bulgaristan'da, Hitler kuvvetlerine 28 tümenle katılarak Sovyetler üzerine en çetin hücumlardan birisini sağlayan Romanya'da, daha önce Rusya ve sonra Sovyetler'e karşı bir koridor olarak kabul edilen Polonya'da, her üçü de Sovyetler Birliği'ne doğrudan komşudurlar, Sovyetler Birliği'ne düşman olmayan hükümetlerin kurulması kabul ediliyor. Bu üç ülke Sovyet nüfuzunda sayılıyor ve Yunanistan kesinlikle Britanya'nın etki bölgesine bırakılıyor. Ayrıca Avrupa'da müttefik ordularının her birisinin ilerleyecekleri ve işgal edecekleri bölgeler belirleniyor.

Roosevelt, Yalta'dan geldiğinde, Yalta değerlendirmesini yaparken Kongre'de ayakta duramıyor ve bir başkan için en zoru seçiyor ve izin alarak oturup konuşuyor. Bir daha da sağlığı düzelmiyor; 12 Nisan 1945 tarihinde, savaşın resmen sona erdiğini ve Birleşmiş Milletler'in resmen açıldığını göremeden ölüyor. Yerine başkan yardımcısı Harry S. Truman geçiyor; Amerika'da hep gülen, pek ciddîye alınmayan, kesinlikle entelektüel olmayan, halk arasında "hata yapmak Truman'a mahsustur" veya hayatta iken, "şimdi Truman hayatta olsaydı bu konuda ne derdi" türünden şakalara konu olan bir politikacıdır. Roosevelt ölünce Beyaz Saray'a çağrılıyor ve Elaenor Roosevelt, yeni başkana, "Harry, Başkan öldü" diye haber veriyor. Truman, anılarında yazdığına göre, çok üzülüyor ve ağlamamak için kendisini zor tutarak, Mrs. Roosevelt'e, "sizin için yapabileceğim bir şey var mı?" diye sorabiliyor. Mrs. Roosevelt'in cevabının, "bizim sizin için yapabileceğimiz bir şey var mı, çünkü şimdi sıkıntıda olan sizsiniz" olduğunu kaydediyor.[5] Anılarında yine bu an ile ilgili şu kayıt yer alıyor: "Bir kaç haftadan beri bu büyük liderin başına bir şey gelecek diye korkuyordum, en kötüsü oldu ve ben bunun için hazırlıksızım." Savaşın sonlarına doğru, dış politika konularında hiçbir hazırlığı olmayan, sıradan, herhangi bir vizyondan yoksun, zevkleri ve düşünceleri basit bir Amerikalı Amerikan başkanı oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Aktörler değişmiştir; sıra görüşlerin değişmesine geliyor. Görüşleri olmayanın görüşlerini değiştirmesi son derece kolaydır; 1848 Devrimi'nden sonra sahneye çıkan, önce Cumhuriyetçi ve daha sonra İmparator Louis Napolyon veya 1985 yılından sonra yine sahneye çıkan Mihail Garbaçov kolaylıkla görüş değiştiren yöneticilere örnektirler. Bunlar, kolaylıkla görüş değiştirenler, olayların mantığından veya güçlü danışmanlardan kolaylıkla etkileniyorlar.

Amerikan politikasındaki en önemli çizgilerden birisinin bu hiçbir görüşü olmayan Başkan zamanında gerçekleşmesi ilgi çekici oluyor; anılarında, "Amerikan izalosyonalizminin canlanmasının dünya için anlamı konusunda da net bir anlayışım vardı" diyor.[6] Şunları ekliyor: "İkinci Dünya Savaşı sonunda, Amerika'nın katılımı olmadan Rusya'nın karşısına eşit olarak çıkacak bir gücün bulunmadığı açıklıkla belli oldu." Truman, Sovyetler'in Yunanistan ve benzeri ülkelerde başarı sağlamalarının, komünistlerin önemli bir "tehdit" olduğu İtalya ve Fransa'da komünist partilerin gelişmesine yol açacağını düşünüyor. "Hareketsizlik", geri çekilme, "Amerika'yı takviye etme" türünden düşüncelerin, şimdi Sovyet kontrolünde olmayan geniş bir bölgeyi "Ruslar'a teslim etme" sonucunu doğuracağını ileri sürüyor.

Bunlar daha sonra yazdıklarıdır; başında, yalnızca böyle bir politikaya yatkın bir ideolojiye ve boşluğa sahip olduğunu düşünmek gerekiyor. Daha basit bir senatörken, Almanya ile Sovyetler'in boğuşmasını uzatarak birbirini kırmalarını savunduğuna değinmiş bulunuyorum ve yine senatör olduğu sırada Roosevelt'in Maliye Bakanı Morgenthau'nun Alman ekonomisini zayıflatma politikasına karşı çıktığı biliniyor. Başkan olduğunda kendisine atom bombası üzerindeki çalışmalar ilk kez duyurulunca heyecanlanıyor ve bunu önemli bir politika mekanizması haline getiriyor; Potsdam'a henüz denemeler yapılmadan giderken, "eğer patlarsa, patlayacağına inanıyorum, kesin, bu oğlanların kafasına vuracak bir çekicim olmuş olacak" diyor. "Bu oğlanlar" dediği Sovyetler'dir; atom bombasının asıl Sovyetler Birliği'ne karşı bir silâh olduğunu hemen hissedebilen bir yapısı olduğunu belirtmek gerekiyor.

Fakat yeni politikayı Savaş Bakanı Henry Stimson çiziyor; ilk kez 1911 yılında Başkan Talf zamanında Savaş Bakanı olan Stimson, Hoo-

Levent Şahverdi Arşivi

ver zamanında da Dışişleri Bakanlığı yapıyor. Cumhuriyetçidir; fakat Hoover'i mağlup eden Roosevelt, İkinci Dünya Savaşı başlayınca Stimson'u demokrat bir yönetimde yine Savaş Bakanı yapmaktan çekinmiyor. Yaşlı ve saygın Stimson'un Truman türünden basitlikler üzerinde hayranlık uyandırması zor olmuyor; Stimson, hem atom bombasının kullanılmasında ve hem atom bombasının koz olarak kullanılarak Sovyetler ile ilişkilerin gerilmesi politikasında çok önemli bir rol oynuyor.* Ancak asıl etkisi bu hiçbir kesin inancı olmayan yeni başkana yepyeni bir Amerikan politikası çizmesinde görülüyor.

Stimson iki dünya savaşı görmüş ve uzun yıllar Savaş ve Dışişleri Bakanlığı deneyimlerini yaşamış bir politikacı olarak, barışın bölünmezliği sonucuna varıyor. Amerika için barış, Avrupa için barıştan ayrılamıyor; Birleşik Devletler'in iki kez Avrupa için ve bütün isteksizliğine karşın savaşmak zorunda kalması, Avrupa'da istikrar olmadan Amerika'da istikrarın olamayacağı düşüncesinin ortaya çıkmasına yol açıyor. Böylece ilk kez Avrupa'nın istikrarı Amerikan politikasının temellerinden birisini oluşturuyor.

Burada bir tez yazabiliyorum: Avrupa istikrarının Amerikan barışıyla birleştirilmesiyle birlikte Soğuk Savaş başlamış oluyor.

Birincisi budur; Avrupa'nın güvenliğinin Amerika'nın sorumluluklarından birisi ve belki de en önemlisi olması, yepyeni bir bakışı içeriyor. Burada kalması mümkün değildir; Stimson'un ikinci ve daha önemli düşüncesi, güçlü bir Almanya olmadan Avrupa'nın istikrarının sağlanamayacağıdır. Böylece daha Almanya'ya karşı savaş bitmeden ve Almanya teslim olmadan Almanya'nın güçlendirilmesi politikası ortaya çıkıyor. Bunu bir üçüncü düşünce izliyor; güçlü bir Almanya ancak güçlü bir ekonomiye dayanıyor. Bu nedenle Truman'ın yaptığı

* Stimson'un politikası Avrupa'da Sovyet etkisini sınırlamaktır; yoksa, Sovyet düzenini tümüyle ortadan kaldırmayı savunmuyor. Tam tersine, hem Postdam'da ve hem de görevden ayrılırken Başkan Truman'a verdiği bir memorandum ile, derhal atom bombası konusunda Sovyetler ile işbirliği yapılmasını öneriyor. Stimson'a göre atom bombasına Sovyetler ortak edilmedikleri sürece, kendilerini güvenlikte hissetmeyeceklerdir; dünya barışı için bunu büyük tehlike olarak görüyor.

Stimson'un memorandumu, Gar Alperovitz'in çalışmasında yer alıyor: Gar Alperovitz, *Atomic Diplomacy; Hiroshima and Postdam -The Use of the Atomic Bomb and the American Confrontation with Soviet Union*, London, 1965, s. 277-279

ilk işlerden birisi Almanya'nın ekonomisiyle ilgili komisyondaki Roosevelt'in adamını, bir Yahudidir, değiştirmek oluyor.

Bu üç düşünce ortaya çıkınca, bir dördüncüsü, kaçınılmaz olarak, bunları tamamlıyor; Sovyetler Birliği'nin etkisini Avrupa'nın dışına çıkarma politikası yavaş yavaş Amerika'nın temel eğilimlerinden birisi haline geliyor. Bu ise hem Roosevelt çizgisinden dönmek ve hem de Yalta'da varılan görüş birliklerini bozmakla başlıyor; artık Washington yeni bir politikaya yöneliyor.

Her yeni politika yeni imkânlara dayanmak durumundadır; bugün gelinen noktada bu yön değişikliği pek kolay görülebiliyor. Olmuş'u anlatmanın her açıdan kolaylıkları vardır; ancak Roosevelt'in Sovyetler Birliği ile karşılıklı güvene ve güven vermeye dayalı politikasına dayandığı çıkar platformları olmak durumundadır. Tahran ve Yalta'da Birleşik Devletler, Sovyetler'in Japonya'ya karşı savaşa girmesinin ısrarlı isteyicisi oldular; eğer bu katılım olmazsa, sonucun çok daha gecikeceğini ve Amerika'ya çok pahalıya mal olacağını düşünüyorlar. Şimdi değerlendirme değişiyor; Sovyetler'in her girdiği yere bir yeni düzen sokacağına inanılıyor ve Japonya'ya savaş açarken Sovyetler Birliği'nin Mançurya'ya da yerleşmesinden kaygılanılıyor.

Yeni yöneliş, Sovyetler'in Japonya'ya savaş ilânını da önlemeyi içeriyor; peki, ortaya çıkan boşluğun nasıl doldurulacağı ve Sovyetler Birliği'nin, Kızıl Ordu'nun girdiği yerlerden nasıl püskürtüleceği sorusu ortaya çıkıyor. Truman böyle sorulara kafasını yorabilecek bir insan değildir; üstelik imkân sorudan önce geliyor.

Truman başkan olur olmaz, 12 Nisan 1945 tarihinde Roosevelt ölüyor ve 24 Nisan 1945 tarihinde Savaş Bakanı Henry Stimson'dan, "mümkün olan en kısa zamanda çok gizli bir konuda sizinle bir görüşme yapmamın çok önemli olduğunu düşünüyorum" cümlesini de içeren bir kısa mektup alıyor. Anılarında, "Stimson, bana, benim, hemen hemen inanılmaz büyüklükte bir tahrip gücüne sahip bir yeni patlayıcının geliştirilmesini sağlayacağa benzeyen bir proje, devam eden müthiş bir proje, hakkında bilgi sahibi olmamı istediğini söyledi"[7] diye yazıyor. Amerikan sisteminde bazı gariplikler bulunuyor; başkan yardımcıları, görevdeki başkanın ölümüne kadar, son derece önemsiz

Levent Şahverdi Arşivi

tutulan ve önemli hiç bir konuda bilgisi olmayan kimseler oluyorlar. Truman, atom bombası üzerinde çalışıldığını ilk kez Stimson'un bu randevusunda duyuyor; duydukları karşısında sarsılıyor.

İşte bu andan itibaren Amerikan yaşamına atom bombası düşmüş oluyor ve Amerikan politikasını tümüyle değiştiriyor. Son derece basit kafalı bir kimsenin başkan olduğu bir zamanda Amerika'nın atom bombasına sahip olabileceği düşüncesi ve daha sonra sahip olması, Amerika'yı hızla bir büyük devlet uzlaşmazlığına ve küstahlığına götürüyor. Amerika, eline geçirmek üzere olduğu ve kısa bir zaman sonra geçirdiği bir müthiş imkân ile dünya politikasına iradesini hâkim kılabileceğini düşünmeye başlıyor ve eski bağlantılarından hızla dönmek istiyor.

Yapılacak ilk iki işi şudur: Yalta mutabakatlarını yeniden tanımlamak ve Potsdam toplantısını başarılı denemeye kadar ertelemek. Bunlar yapılıyor; sanki bomba sosyalizmi durdurmak ve kuşatmak, burada seçtiğim sözcükle "dondurmak" için icat ediliyor ve sanki atom bombası yanlışlıkla Japonya'ya atılıyor. Doğrusu, atom bombası Sovyetler Birliği'ne düşüyor.

Burada, pratiğin bu Hiroşimalılar için acımasız yanlışlığını düzelterek, atom bombasının Sovyetler Birliği'ne atıldığını söyleyebilirim. Atom bombasının ilk ve şimdilik son iki düşüşü, Amerikan yöneticilerinin Sovyetler Birliği'nden bekledikleri bütün tepkileri ortaya çıkarmaya yetiyor; ancak, bunlar, ilk tepkiler oluyorlar. Daha sonra Sovyetler Birliği'nin, Amerikan yöneticilerinin hiç beklemedikleri tepkileri geliyor; Sovyetler Birliği, 1989 yılı sonlarında tasfiye edilen komünist ülke rejimlerinin çoğunu, bu ikinci dalga tepkilerle kuruyorlar.

Bunları gösterebilecek durumdayım; atom bombasının, soyut ve teorik açıdan, Sovyetler Birliği'ne atılışını kanıtlamak zor görünmüyor. Yapılmıştır ve aktarma yapmakla bu kanıtı buraya aktarmak imkânına sahip bulunuyorum; ancak bundan önce Profesör May'ın "Tarihin Amerikan Dış Politikasında Kullanımı ve Suistimali" konusuna ayırdığı çalışmada kullandığı "revizyonist" nitelemesinden söz etmek istiyorum. Profesör May, "İkinci Dünya Savaşı'nın arkasından hızla Soğuk Savaş geldi" dedikten sonra, uzun zaman pek çok Amerikalı'nın

Levent Şahverdi Arşivi

Soğuk Savaş'ın Amerika'nın sadece Sovyet komünizminin yayılmacı eğilime tepkisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığına inandıklarını belirtiyor. Fakat daha sonra, bir takım "revizyonist" açıklamaların ortaya çıktığını ve bunların, Soğuk Savaş'ı Amerika'nın yarattığını ileri sürdüklerini belirtiyor.

Profeşör May, "ilk kez 'revizyonist' yazar Gar Alperovitz tarafından yayılan hipoteze göre", Roosevelt'in ölümünden sonra Truman başkanlığıyla birlikte yönetimin, "anti-sovyet ideolojiye bağlı adamlar tarafından devralındığını" yazıyor.[8] Alperovitz, Soğuk Savaş ile ilgili Batı'da egemen görüşleri "revize" ediyor ve yerine yepyenisini koyuyor.

Alperovitz'in önsözünden bir uzun aktarma yapıyorum: "Amerikan politikasının bir uzlaşmacı çizgi izlediğine, Sovyet uzlaşmazlığına bir tepki olarak, sadece 1947 yılında Truman Doktrini ve Marshall Planı ile değiştiğine hep inanılıyor. Benim inancım pek buna uymuyor. Benimki önce, Truman'ın Dışişleri Bakanı'nın 1945 Sonbaharı'nın başlarında yaptığı, Sovyet liderlerinin Roosevelt'in ölümünden sonra Amerikan politikasının temelli olarak değiştiğini düşünmelerinin 'anlaşılır' olduğu biçimindeki bir yorumundan çıkıyor. Artık şimdi çok açıktır; selefinin işbirliği politikasını terketmekten başka Truman, göreve başlar başlamaz, Avrupa'da Sovyet etkisini azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik güçlü bir dış politika inisiyatifini harekete geçirdi."[9] Truman, bu politikayı uygulayabilmek için bir yeni kadro seçiyor ve daha da önemlisi, yeni çizgisini tümüyle atom bombasına dayandırıyor.

Gar Alperovitz'in çalışması, "Atomic Diplomacy" başlığını taşıyor ve Hiroşima'ya bomba atılmasıyla Potsdam Konferansı arasındaki zamanı kapsıyor. Çalışmanın alt başlığı, içeriğini iyi anlatıyor: "Atom Bombasının Kullanılışı ve Sovyet iktidarına Karşı Amerikan Konfrontasyonu". Çalışma bütünüyle bomba imkânının Sovyet iktidarına karşı kullanımı üzerine gelişiyor; belgelere ve anılara dayanıyor.

Burada Alperovitz'in bazı bulgularını özetlemekle yetinmek istiyorum. Bunları şöyle sıralayabiliyorum; birincisi, hiçbir Amerikan komutanı Japonya'ya karşı bu bombanın kullanılmasını gerekli görmüyor. General Mac Arthur ve General Eisenhower, Japonya'ya karşı

Levent Şahverdi Arşivi

atom bombası kullanılmasını hiçbir zaman istemiyorlar; Eisenhower, yıllar sonra, 1945 yılı ortasında, bu bombanın kullanılmasına karşı olduğunu Savaş Bakanı Stimson'a bildirdiğini söylediğini ifade ediyor. "Ben ona iki nedenle karşı olduğumu söyledim. Birincisi, Japonlar teslim olmaya hazırlar ve onları bu berbat şeyle vurmak gerekli değildir. İkincisi, benim ülkemin bu silâhı ilk kullanan ülke olmasını görmekten nefret ediyorum." General Eisenhower, atom bombasının kullanılmasını önlemeye çalışıyor ve kullanıldıktan sonra Sovyetler ile barış yapma imkânlarının azaldığına inanıyor. Şöyle söylüyor: "Atom bombasının kullanılmasından önce, evet, Rusya'yla barışı sürdürebiliriz derdim. Şimdi ise bilmiyorum. Şimdi her yerde insanlar ürkmüşler ve rahatsızlık duyuyorlar. Herkes yeniden güvensizlik duyuyor." Daha önce de değindim; Sovyetler'in ilk tepkisi uzlaşma yönündedir. Ancak atom bombasıyla desteklenen yeni çizgi çok büyük bir güvensizlik kaynağı oluyor; Eisenhower, Sovyet askerleriyle birlikte savaşmış bir komutan olarak bunu önceden görüyor.

İkinci nokta şudur: Amerikalılar savaş sırasında ve atom bombasını kullanmadan hemen önce, bazı gizli Japon telgraflarını elde ediyorlar. Japonlar, harp alanlarından gelenler dahil, teslime hazır olduklarını belli ediyorlar. Alperovitz, elde edilen telgrafların, "sadece Japonların savaşı sona erdirme isteklerini değil, nihaî teslimiyet şartlarında Japon ve Amerikan hükümetlerinin birbirine pek uzak olmadıklarını da gösterdiğini" yazıyor. Japonlar teslime hazır iken, Amerika atom bombasını Japonlar'ın üzerine atıyor. Alperovitz, Dışişleri Bakanı Byrnes'in atom bombası ile ilgili görüşünü şöyle saptıyor: "Bombaya sahip olmamız ve göstermemiz, .Avrupa'da Ruslar'ı çok daha idare edebilir, manageable, yapacaktır." Japonlar, teslime hazırlanırken, atom bombasının kullanılması bunun gösterilmesini, demonstration, sağlıyor.

Bu "demonstration" işlemi üzerinde durmak istiyorum; başta Stimson ve Truman, tüm Amerikan yöneticilerine haksızlık yapmaktan korkuyorum. Gerçekten de Truman dahil bombanın kullanılmasında hiç tereddüdü olmayan yöneticiler, bir ara, bombayı kullanmak yerine bir "demonstration" yapmanın imkânlarını araştırmaktan gen kalmıyorlar. Uçakların gösteri uçuşu türünden bombanın da bir gösterisinin

Levent Şahverdi Arşivi

gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği üzerinde duruluyor; bilim adamları ve kurmaylar karşı çıkıyorlar. En önemli karşı görüş, bombanın asıl etkisinin ancak kullanıldığında ortaya çıkacağı ve mutlaka şok etkisinin yaratılmasıdır; ayrıca bir kez duyulduktan sonra bombayı taşıyacak uçağın güvenliğinin tehlikeye girebileceği de, kurmaylarca, ekleniyor.

"Demonstration", gösteri, böylece, yapılamıyor; ancak bunu, Japonlar için gösterinin yapılamadığı biçiminde anlamak gerektiğini düşünüyorum. Bu nedenle, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının sosyalizmi dondurmak için, Sovyetler Birliği'ne yapılmış iki gösteri olduğuna inanıyorum.

Üçüncü noktaya geliyorum: 29 Temmuz 1945 tarihinde Molotov, Truman'a başvurarak, Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya savaş açabilmesi için Amerika'nın Sovyetler'i resmen davet etmesini ve bir yazı yazmasını istiyor. Atom bombası Hiroşima'ya 5 Ağustos 1945 tarihinde atılıyor; Truman, Washington'un 1943 yılından beri peşinde koştuğu bir istek gerçekleştirileceği zaman önce istenen daveti yapmıyor. Daha sonra bunun yakışıksız olacağını düşünerek, henüz onaylanmamış Birleşmiş Milletler tüzüğüne göre her ülkenin bir mütecavize karşı savaşa girebileceğini yazarak Moskova'ya gönderiyor.

Alperovitz, artık Amerika'nın Sovyetler'in Japonya'ya karşı savaşa girmesini istemediğini açıklıkla ortaya çıkarabiliyor. Alperovitz, şunlan kaydediyor: "Gerçekte şimdi Amerikan politikasını hazırlayanlar, Rusya'nın bir savaş ilânı ile atom bombasını, askerî ve psikolojik açılardan, birbirine özdeş tutuyorlardı." Gar Alperovitz, Dışişleri Bakanı Byrnes'in Sovyetler savaşa girmeden Japon savaşını bitirmekten yana olduğunu, Byrnes'in, "Kızıl Ordu Mançurya'ya girdiğinde ne olacağından korkuyordum" diye düşündüğünü de ortaya çıkarıyor.

Bu üç noktadan bir sonuç çıkıyor: Japonya'ya atom bombası atılmasının Japonya sorunuyla hiçbir ilgisi bulunmuyor. Japonya'ya, Sovyetler Birliği için, atom bombası atılıyor.

Burada belirtilmesi gereken bir nokta var: 25 Nisan 1945 tarihinde Truman, böyle bir patlayıcının hazırlanmakta olduğunu duyduğu andan itibaren kullanılması konusunda hiç bir tereddüde kapılmıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Anılarında bir iç muhasebe yaptığını gösteren hiçbir işaret de bulunmuyor; sadece bombanın, diğer ülkelerle ilişkilerde "belirleyici" etkiye sahip olduğunu görüyor.

Bomba hazırlanıyor; ancak sonuçtan emin olabilmek için mutlaka bir deneme gerekiyor. Deneme Temmuz ayına göre planlanmıştır; Sovyetler Birliği'nin böyle bir hazırlığın olduğunu muhtemelen bilmekle birlikte, kapsamı ve deneme ihtimallerinden habersiz olduğunu kabul etmek gerekiyor. Amerika ise denemeden bir sonuç almadan Sovyetler ile karşı karşıya gelmek istemiyor; bu nedenle Yalta'yı izleyecek Potsdam Toplantısı'nı sürekli olarak erteliyor. Nitekim denemeyi ve tahmin edilenden daha olumlu sonuçlar alındığını Truman, Potsdam'da öğreniyor. Churchill, anılarında, konferansın ikinci gününde Truman'in birdenbire değiştiğini ve masaya hâkim bir havaya büründüğünü kaydediyor. Kendisi de, daha önce değindim, Sovyet Delegasyonu ile ilk karşılaşmadan önce, yanındakilere eğer patlarsa, bu oğlanların başına vuracak çekice sahip olacağını söylüyor. Çok basit bir insan olduğu bir kez daha anlaşılıyor; Hiroşima'ya bomba atıldığını Potsdam'dan dönerken gemide öğreniyor ve bir odadan diğerine koşarak, hem sevincini ifade ediyor ve hem de tayfaya bilgi veriyor. Anılarında da, etrafındaki bir grup "denizciye", bunun "tarihteki en büyük iş" olduğunu söylediğini yazıyor. Başkan Truman, bütün görgü tanıklarına göre, ölenler için en küçük bir acıma duygusu dile getirmiyor; Alperovitz, Amerikan Başkanı'nın sevincinin eksiksiz olduğunu kaydetmekten kendisini alamıyor.

Alperovitz'in çalışmasında, net bir biçimde ortaya çıkardığı bir olgu daha var; Truman'ın böyle bir patlayıcının hazırlanmakta olduğunu öğrendiği andan, başarılı ilk denemenin yapıldığı zamana kadar geçen sürede Amerika, hem Sovyetler ile görüşme masasına oturmamayı ve hem de Yalta'da anlaşılan her konuda sorun çıkarmayı bir politika kabul ediyor. Yalta'da Romanya, Bulgaristan ve Polonya'daki hükümetlerle ilgili kabullerin hepsine Amerika itiraz etmeye başlıyor. Yalta'da Roosevelt'in de etkisiyle bu üç ülkede Sovyetler Birliği'ne güven verici rejimler kabul edilmişken, şimdi bunlar yeniden tartışma masasına getiriliyor. Güven, yerini güvensizliğe bırakıyor.

Devam etmeden önce bir özet gerekiyor; 1945 yazında Soğuk Sa-

Levent Şahverdi Arşivi

vaş'ın doğduğunu düşünmekte hiçbir sakınca görmüyorum. Ancak gelişmesinin engelleri var; düşünce düşmüştür ve gelişebilmesi için önündeki pratik engellerin kalkması zorunlu oluyor.

Yazmak, pratik engellerin kalkması anlamına geliyor. Çözümleyerek tarihin akışını tökezleten pratik blokları bir kenara koyma işini de üstlenmiş oluyorum ve buradan devam ediyorum.

Engellerin birincisi, savaş ile birlikte ortaya çıkan Amerikan aşkı'dır; "History of the Cold War" başlıklı çalışmasında Andre Fontaine, "işin esasında, savaş sırasında Rus müttefikine çılgın bir biçimde tutulan tümüyle Amerikan ulusudur" diyor.[10] Sokaktaki Amerikalı, Ruslar olarak bildiği Sovyet yurttaşlarını seviyor ve güveniyor. Amerika'nın savaşa girmesinden altı ay önce Gallup'un yaptığı bir kamu araştırması, cevap verenlerin yüzde 73'ünün savaşta Sovyetler'in galip gelmesini istediklerini ve umut ettiklerini ortaya çıkarıyor. Savaş devam ettikçe Amerikan yayın hayatı Sovyetler'e övgülerle doluyor; Ruslar ile Amerikalılar arasındaki "kardeşlik", ideallerin ortaklığı ve hattâ kültürlerin benzerliği en çok vurgulanan noktalar oluyor

Amerika'daki bu "Rus Aşkı" sıradan insanlarla ve sokaktaki adamlarla sınırlı kalmıyor; daha yukarılara ve bilgili kesitlere de çıkıyor. Sir Bernard Pares, ünlü bir Rusya uzmanı Britiş olarak Amerika'yı ziyaret ediyor ve Amerikan radyolarında yaptığı konuşmalarda, "başka nedir bilemem, ama şimdi artık Rusya komünist değildir ve orada kimse de öyle olduğunu iddia etmiyor" savlarını savunuyor.[11] Harvard Üniversitesi'nden Profesör Ralph Barton Perry, Sovyetler'in sürekli olarak net ve dar marksist ideolojiden yan çizdiğini ve "demokratik" denilebilecek bir yönde ilerlediğini yazıyor. Ohio Üniversitesi'nden Profesör Foster Rnea Dulles, Büyük Katerina döneminden Tahran Konferansı'na kadar uzanan bir zaman kesitinde Rus-Amerikan ilişkilerini inceliyor ve iki ulus arasında bir ihtilafın olmadığını ortaya çıkarıyor. Yale Üniversitesi'nden tarihçi George Vernadsky, 1939-1940 yıllarında Stalin'in yeni toprak kazanımını savunuyor, bunların Almanya'ya karşı koruyucu önlemler olduğunu ileri sürerek geçmişin yorumunu yeniden ele almak ve eski görüşleri "revizyona" tâbi tutmak gerektiğini yazıyor. Sadece Rusya ile ilgili değil Stalin açısından da bir güzelleştirme, "prettify Stalin" kampanyası başlıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Eric F. Goldman, 1945-1955 dönemini kapsayan ve "The Crucial Decade" adını verdiği çalışmasında Sovyetler Birliği ile ilgili bu hava ve kampanyada Amerikan politikasının bir bütünlük içinde olduğunu saptıyor ve gösteriyor. Amerikalılar, Stalingrad Savunması'nı aynı zamanda kendilerinin savunması sayıyorlar ve bir büyük kahramanlık olarak görüyorlar. İş adamları, savaş sonrası Sovyet niyetleri konusunda çok iyimser düşünüyorlar; Roosevelt'in New Deal programının belli başlı karşıtlarından Luce ve yayın imparatorluğu, Sovyet gizli polisinin "FBI benzeri bir milli örgüt" olduğunu ve "hainleri ezdiğini" savunuyor ve yazıyor. Yeni Sovyet marşını çalan ünlü Philadelphia Orkestrası'nın konserini en katı Cumhuriyetçi tutucular da izliyor. Yalta Mutabakatı'nın bir barış zaferi olduğunda bütün Amerika birleşiyor.

Amerikan halkının ve bilim adamlarının bu Rus aşkı olduğu sürece bir Soğuk Savaş'ı derhal başlatmak mümkün olmuyor; Amerikalılar, genellikle, "Rus komünizmini" bir tehlike görmüyorlar. Bir tek sorunları var; Amerika'daki komünistleri hiç beğenmiyorlar. Harry Hopkins, 1942 yılında Molotov'la görüşürken Amerikalılar'ın Amerikan komünistlerini değerlendirmesini de aktarıyor; "huysuz, umutsuz, etkisiz, kavgacı, büyük bölümü belli bir biçimde düzensiz Yahudilerden" oluştuğunu aktarıyor.[12] Amerikan yöneticileri, bu dönemde, bu büyük aşka gölge düşüren Amerikan komünistlerinin durumunu Sovyet liderlerinin dikkatlerine sunmaktan geri kalmıyorlar.

Tahran Konferansı, Sovyet-Amerikan ilişkilerindeki bu pürüzün de ortadan kalkmasını sağlıyor; Amerikan Komünist Partisi'nin lideri Earl Russel Browder, Komintern'in de tasfiye edildiği bir zamanda, Tahran Konferansı'nın sosyalizm ile kapitalizmin barış içinde, birarada ve işbirliği içinde yaşamalarının kapısını açtığını ilân ediyor. Earl Browder, Truman Başkan olunca Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı bir memorandumdan anlaşıldığına göre, şunları savunuyor: "Bu yüzden Birleşik Devletler'deki marksistlerin izleyecekleri politika, Birleşik Devletler'de savaş sonrasında kapitalist yeniden kuruluş perspektifine, bütün sonuçlarıyla birlikte, hazır olmak, tüm planları bu temele göre değerlendirmek, ve Tahran politikalarını realize edecek bir genişlik ve etkinlikte bir ulusal birlik içinde, ülkedeki en demokratik ve progresif çoğunlukla aktif bir işbirliğine girmektir."[13] Browder, böyle bir beraberlik için Amerikan Komünist Partisi'ni kapatıp yerine, 1944

Levent Şahverdi Arşivi

yılında Communist Political Associations, Komünist Siyasal Dernekler, kuruyor. Faşistlerin dışında herkesin bu derneklere girebileceğini açıklıyor ve programını da Marksizmden uzaklaşma anlamında son derece yumuşatıyor. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın yeni Başkan Truman'a verdikleri memorandumda bu gelişmenin Sovyetler Birliği'nden bağımsız olmadığı belirtiliyor; Fransa Komünist Partisi'nin yayın organı France Nouvelle'in Mayıs 1944 sayısında Fransa Komünist Partisi'nin Browder'in çizgisini onayladığı yazılıyor. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, bunun, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin onayı anlamına geldiğini kabul ediyor.

Earl Browder'in komünizmi, Yirminci Yüzyıl Amerikanizmi olarak tanımladığını ve Lenin ve Lincoln'u aynı yerde düşündüğünü tekrarlamak durumundayım; bunlar var olduğu müddetçe ve birdenbire Soğuk Savaş'ı yaymak kolay olmuyor. Ayrıca başka engeller de var; Amerikan hükümeti içinde ve özellikle Dışişleri Bakanlığı'nda "liberal" sayılan, Sovyetler Birliği ile barış içinde yaşanabileceğine inanan kadrolar bulunuyor. Bu ikinci engeldir; Soğuk Savaş'ın önüne çıkıyor. Bunların da temizlenmesi zorunlu oluyor.

Eski başkan yardımcısı, Tarım Bakanı ve şimdiki Ticaret Bakanı Henry Wallace, Roosevelt yönetiminden Truman yönetimine kalan liberallerin başı ve en önemlisi durumundadır; Wallace, bir hükümet üyesi olmasına karşın, daha sonraki yıllarda Churchill'in Fulton'da yaptığı "Demir Perde" konuşmasını açıkça dünya barışına bir tehdit olarak görüyor ve bunu açıklamaktan çekinmiyor. Hükümet üyesi olarak Truman'a gönderdiği uzun raporlarda, Sovyetler Birliği'nin "Birleşik Devletler'den korkmada haklı nedenleri olduğunu" ifade ediyor ve bunların değiştirilmesini istiyor. Sovyetler Birliği'ne karşı yapıcı politikalar geliştirilmesini isteyen Wallace'in kabine dışına atılması 1946 yazında gerçekleştiriliyor. Buna paralel olarak anti-Sovyet tutum ve inadı yüzünden Roosevelt zamanında Sovyetler ile ilgili konularla ilgilenmesi yasaklanan Lay Henderson türünden diplomatlar ön plana çıkarılıyor.* Böylece hükümet kadroları da bir yeni savaş için, Soğuk Savaş oluyor, daha uygun ve hazır bir duruma getiriliyor.

* Türkiye Üzerine Tezler çalışmamın ikinci kitabında bu yeni kadrolaşmayı ve Türkiye ile bağlarını da kurarak ayrıntı ile ele almış olduğum için burada tekrarlamıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir sonuç çıkıyor; 1945 yaz ve sonbahar aylarında Soğuk Savaş'ı bütün şiddeti ve kapsamıyla geliştirmek imkânsız görünüyor. Hem Amerikan toplumu ve hem de Amerikan yönetimi, tümüyle, buna hazırlıklı görünmüyor; Amerikan toplumunun Rusya aşkı ve yönetim içinde Sovyetler ile işbirliği halinde barışın kurulabileceğine inananların bulunması, savaşın hızını kesiyor. Bunun dışında, Sovyet tarafı, Amerika Birleşik Devletleri'nin niyetini öğrenmeye yönelik bir takım girişimler gerçekleştiriyor; bunlar da savaşın yayılması için bir zamanın geçmesini zorunlu yapıyor.

Burada daha ilerde değinmek üzere bir parantez açmak istiyorum: İkinci Dünya Savaşı sonlarında başta Stalin, Sovyet yönetimine egemen olan güvenlik bölgeleri düşüncesinin son derece sınırlı olduğunu düşünüyorum. Çok açık olarak şöyle yazılabilir; Sovyetler Birliği'nin 1945 yılı yaz ayında, bundan sonraki güvenliği açısından, Bulgaristan, Romanya ve Polonya yönetimi ile yetindiğine kesinlikle inanıyorum. Sovyet yönetimi, bu ülkelerin sosyalist veya Sovyetler Birliği'ne dost olmasını, kendi güvenliği açısından gerekli ve yeterli görüyor ve ötesine gerek duymuyor. Örnek olsun, Sovyet yönetiminin Almanya'nın bir bölümünü sosyalist yapmayı ve kendi etki alanında tutmayı hiç planlamadığını sanıyorum; daha sonraki tüm yönetimlerin, Beria, Hruşov, Brejniev ve Garbaçov'un Doğu Almanya'yı kolay bir pazarlık malzemesi yapması da bunu gösteriyor.

Bu söylenenler, artık pek çok Amerikan yazarı tarafından da yazılıyor ve öne sürülüyor. Bunlardan Schuman, "Rusya'ya Batı'nın askeri agresyonunun" söz konusu olmadığı 1921-1939 yılları arasında Sovyetler'in yeni toprak kazanımları peşinde koşmamalarına dikkati çekiyor. Schuman, 1962 yılında Louisiana Üniversitesi'nde verdiği "Soğuk Savaş" konferanslarında, 1939-1940 yıllarında Sovyetler'in Polonya, Estonya, Litvanya ve benzeri ülkeler aleyhine toprak kazammlarını da eninde sonunda Naziler'den ve müttefiki faşistlerden beklenen hücuma karşı Rusya'nın savunmasını kuvvetlendirmek için ortaya çıkan "hemen hemen umutsuz ihtiyaçtan" kaynaklandığını ileri sürüyor.[14] Frederick Schuman, eğer diğer tüm ülkelerden kat kat fazla Sovyet kayıplarına yol açan "faşist Avrupa'nın Rusya'ya caniyane saldırısı" olmasaydı, 1944 ve 1945 yılındaki "toprak kazanımları ve komşu toprak-

Levent Şahverdi Arşivi

lara Sovyet nüfuzunun yayılması" olgularının kesinlikle ortaya çıkmayacağını da ekliyor. Bütün kaynaklar, Sovyet liderliğinin Yalta Konferansı mutabakatına "katı ve sadık" bir biçimde uyum gösterdiğinde birleşiyorlar. Pek çok kaynak, Yunanistan'da ve sokaklarda komünist avının sürdüğü bir zamanda İzvestiya ve Pravda'nın böyle olaylardan habersiz gibi davranmasını, tümüyle Yalta mutabakatına ve Stalin'in buradaki sadakatına bağlıyorlar.

Bulgaristan, Romanya, Polonya dışında, ilk ikisi daha 1944 yılında Kızıl Ordu'ya teslim oluyor, Sovyetler diğer ülkelerde kapitalizan, ancak Sovyetler Birliği'ne düşman olmayan hükümetler peşinde koşuyor. Profesör May, Sovyetler'in, düşman olmaması koşuluyla Finlandiya'da komünist olmayan bir hükümeti kabul etmesini ve Macaristan'da, Kızıl Ordu'nun kontrolü altında komünistlerin hezimetiyle sonuçlanan bir seçime müdahale etmemesini, 1945 yılında net olan Sovyet politikasının doğal sonuçları olarak görüyor.[15] Sovyetler Birliği, Truman Doktrini ilân edilinceye kadar Macaristan'da bir komünist yönetime ilgi duymuyor; Profesör May, bu zamana kadar İtalya ne kadar Anglo-Amerikan uydusuysa, Macaristan'ın da aynı ölçüde Sovyet uydusu sayılabileceğini kaydediyor. Çekoslovakya'da bir komünist rejimin kurdurulması ise çok daha sonra gerçekleşiyor. Almanya'nın ikiye ayrılması ise çok daha sonralara rastlıyor.

1945 yılında, Nisan ayında Truman'ın başkanlık görevine başlamasıyla birlikte Amerika'nın tutumunda değişiklikler başlıyor. 1945 Nisan ayı sonlarında Molotov Trumanla buluşuyor ve Truman ilk uzlaşmaz tutumunu Molotov'da deniyor, Sovyetler'in politika değişikliğine yol açmamakla birlikte büyük bir tedirginlik nedeni oluyor. Sovyet yönetimi, Amerikan politikasının ne yönde gelişeceği konusunda bazı keşifler yapma gereğini duyuyor; en kolay ve en etkili olabilecek olanı, Browder'ı eleştirmekle başlıyor. Fransa Komünist Partisi'nin yayın organı Cahiers du Communisme'in Nisan 1945 sayısında, üstelik Duclos gibi bir çok etkin imzayla çıkan yazıda, Tahran Mutabakatı ve "Anglo-Amerikan Koalisyonu" ilkelerine karşı çıkan herkesle mücadele edilmesi gerektiğini, bir komünist lider olarak ünlü zengin Morgan ile el sıkışmaya hazır olduğunu, artık sınıf ayrılıklarının sona erdiğini yazan Browder sert bir biçimde eleştiriliyor. Komintern'de yöneticilik de ya-

Levent Şahverdi Arşivi

pan Duclos, Browder'i oportünist olmakla ve burjuvazinin kuyrukçuluğunu yapmakla suçluyor.

Bütün bunları Potsdam'a gitmeden bir hafta önce Truman'a verilen bir Dışişleri memorandumundan aktarıyorum; Amerikan Dışişleri Bakanlığı kadroları Duclos'un yazısını Komintern'in yeniden kuruluşunun işareti olarak alıyorlar. Bir yıl önce Browder'i onayladığını yazan bir partinin görüşünü bu kadar keskin olarak değiştirmesi, Dışişleri Bakanlığı'nı kaygılandırıyor; öyle anlaşılıyor. 27 Haziran 1945 tarihinde "Uluslararası Komünizm" üzerine yazdıkları bu memorandumda "Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmek için", Amerikan komünist hareketini bir "potansiyel beşinci kol" olarak kabul etmek gerektiğini savunuyorlar.

Sovyetler Birliği'nin Amerikan Komünist Partisi'nin "açılımları" ve bunlara Fransa Komünist Partisi aracılığıyla yöneltilen gecikmiş eleştiriler, gerekli mesajlar olarak işlevlerini yerine getiriyorlar. Yalnız Sovyetler'in keşif hareketleri bunlarla sınırlı kalmıyor; 12 Aralık 1945 tarihinde İran Azerbaycan'ında kurulan Özerk Azeri Devleti, son derece minyatür olsa da, tepkinin ne olabileceğini göstermesi açısından önem kazanıyor. Aynı tarihte hazırlıkları yapılan, ancak, 22 Ocak 1946 tarihine yerleştirilebilen Mahabad Kürt Cumhuriyeti de Sovyetler'in keşif hareketleri kategorisine giriyor; Kadı Muhammed'in Kürt Cumhuriyeti'ni ilân ettiği zaman başında sarık ve üzerinde Sovyet üniforması taşıması son derece ilgi çekici bulunuyor. Bu tarihte Sovyet Kızıl Ordusu, Mançurya'ya girmiştir; 1946 yılına girildiğinde Amerikan tarafı büyük bir istekle, Sovyet tarafı ise istemeyerek Soğuk Savaş'a hazırlanıyor ve alışıyorlar.

Amerikan tarafının hazırlıkları içinde Churchill'in, artık başbakanlıktan ayrılmıştır, çağrılı olduğu miniskül Westminster College'de yaptığı konuşma önemli bir yer tutuyor; Başkan Truman, dinleyicileri arasında, yerini alıyor. Churchill, "Kıta üzerine, Baltık'ta Stettin'den Adriyatik'te Trieste'ye kadar bir Demir Perde inmiştir", from Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic an iron curtain has descended across the Continent, diyor: Soğuk Savaş'ın muhtemel ikinci tarihini düşürüyor. Artık herkesçe kabul edilen üçüncü tarihi için, Truman Doktrini ve Marshall Planı'na doğru çok kısa bir mesafe kalıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Ne yapılabilir; Birleşik Devletler, komünizmi doğum yerinde ortadan kaldırmaya yönelik bir savaşı göze alacak durumda görünmüyor ve daha önemlisi, öyle sanıyorum, toptan bir savaşı çare sayamıyor. Bu nokta üzerinde durulmalıdır; Amerika'nın atom bombasını, somut olarak da, neden Sovyetler üzerine atmadığı iyice tartışma gerektiriyor. Bunun karşılıklı intihar olacağı görüşü, daha sonra ve en azından Sovyetler'in de bombaya sahip olmalarının sonrasında bir zamanda anlamlı olabilir. Fakat bu görüşün temelde de çok anlamlı olmadığını düşünüyorum; bomba, komünizm tehlikesini ortadan kaldıracak bir güce sahip olmaktan uzaktır. Sovyetler'e atılacak bir bombanın, aynı tarihlerde, daha açıkça İkinci Dünya Savaşı çevresinde bir zamanda, Batı Avrupa'da çok daha kalıcı komünist rejimleri davet etmesini büyük bir ihtimal olarak görmek gerekiyor. Dolayısıyla, birinci almaşık, bir yol olmaktan çıkıyor.

İkincisi, Sovyet sosyalizminin sürekli yayılmasına Amerika Birleşik Devletleri'nin seyirci kalmasını da beklememek zorunludur; tehdit altında bir Avrupa, Amerika barışını da tehdit etmiş sayılıyor. Bu sayma, son derece dinamiktir ve sürekli yayılma gücünü de içinde barındırıyor. Daha sonraki gelişmeler gösteriyor; Batı Avrupa'yı Amerika'nın güvenlik bölgesi saymak, derhal Helenler'i ve Türkiye'yi saymaya yol açıyor ve arkasından çok uzun olmayan bir zaman sonrasında, Seato ve Cento paktları çıkıyor.

Üçüncü almaşık, kendiliğinden beliriyor; tek yol, sosyalizmi dondurma oluyor. Bu ise politik ve ekonomik olduğu kadar ideolojik bir mücadeleyi zorluyor; ilk adım, Rusya Aşkı'ndan vazgeçmektir. Çok kısa bir zaman önce Amerika için de mücadele ettiği kabul edilen, gizli polisi Fbi ile özdeş tutulan bir ülke ile eski dünya arasına bir "Demir Perde" çekmek, sanıldığından çok daha büyük bir başlangıç oluyor; iki sistem ve kamp tanımı yapılmıyor.

Geriye bakılınca yapılanlara ve başarıya şaşmamak mümkün değil; Amerikan toplumunun bakışında bu kadar kısa bir zamanda bu kadar radikal değişiklik inanılmaz sayılmalıdır. Bu performansın burada yaptığım çözümleme ve tartışmayı çok aşan bir yanı var; devlet ile basın arasındaki bağlantı, ürkütücü bir çıplaklıkla ortaya çıkıyor. Eğer basın "özgür" olmuş olsaydı, "özgür dünya" "demir perde" ikilemi

Levent Şahverdi Arşivi

Amerikan halkının beynine böylesine bir hızla kakılamazdı; daha fazla geliştirmeden bu noktanın altını çizmekle yetiniyorum.

Amerikan halkını ürkütmek gerekiyor; Senatör Arthur K. Vandenberg, yeni politikayı uygulayabilmek için, "Amerikan halkını müthiş ürkütmek", to scare hell out of American people, zorunlu görüyor.[16] Ürkmek, korkunun azını duymak veya kısa süreli korkmak demektir; aklın çalışması tökezliyor. Soğuk Savaş'ın 1945 yazından 1947 başına kadar yeterli hızla gelişememesinde, aklın tökezlemesini sağlamanın bir zaman gerektirmesinin önemli bir rolünün olduğuna inanıyorum.

Hazırlıklar bu kadar değil; "Iron Curtain" konuşmasından, has anlamda Soğuk Savaş'ın açılışına kadar yapılanlar arasında ikisine daha değinebilecek durumdayım. Bunlardan birisi Amerikan Donanması'na mensup Missouri harp gemisinin İstanbul limanını ziyaret etmesidir; bunun, Türk basınındaki yansımalarını bir başka çalışmamda göstermiş bulunuyorum. Missouri, General Mac Arthur'un Japonya'nın teslimini kabul ettiği gemidir; İran'da Mahabad Kürt Devleti ile Özerk Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulduğu bir zamanda Türkiye'yi ziyaret ediyor. 12 Nisan 1946 tarihli kriptoda, Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Washington'daki Dışişleri Bakanı'na gönderiyor, "Missouri'nin ziyaretinin etkilerinin Türkiye sınırları dışında da duyulduğunu gösteren işaretler var" diyor.[17] Bilgi olarak, İstanbul'daki Ortodoks Patrikhanesi'nin bu ziyareti bölgede Amerikan nüfuzuna başlangıç saydığını ve Sovyet etkisine karşı çıkılışı biçiminde anladığını, aktarıyor. Ayrıca İstanbul'daki Bulgar çevreleri de bu ziyaretin Bulgaristan'daki muhalefetin güçlenmesine katkıda bulunacağını düşünüyorlar; Amerikan Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı'na rapor ediyor.

Hazırlıklar zinciri içinde Dışişleri Bakanı Byrnes de ayrılmak zorunda bırakılıyor; atom bombasının atılmasının ateşli savunucularından Byrnes, Çin'de bir çözüm olarak milliyetçi Çan Kay Şek liderliğindeki hükümette komünistlerin de temsilci bulundurmasını istiyor; Truman'ın en etkili adamlarından Amiral Leahy, komünistlerle her türlü anlaşma önerisinin sahibini "teskin eden" olarak niteliyor ve Byrnes'i eleştiriyor. Byrnes, yerini General Marshall'a bırakıyor.

Bundan sonra birbiri içinde üç gelişme var; hepsi de 1947 yılında

Levent Şahverdi Arşivi

gerçekleşiyor. Bu nedenle de genellikle Soğuk Savaş'ın 1947 yılında açıldığı sanılıyor.

Birincisi şudur: 1947 yılı başlarında Truman Doktrini açıklanıyor. Böylece Türkiye ve Helenler, Amerika'nın şemsiyesi altına alınıyor ve Avrupa'nın Doğusu'nda iki ülke Sovyetler Birliği'ne karşı ileri karakol haline getirilmek için ayrılıyorlar. İkincisi; bunu, 1947 yılı ortalarında Amerikan Dışişleri Bakanı Marshall'ın ağzından Marshall Planı'nın açıklanması izliyor. Marshall Planı, Batı Avrupa'nın ekonomik olarak kalkınmasını amaçlıyor ve içerden gelecek komünist tehdide karşı güçlendirilmesi sürecini başlatıyor. Bunun arkasından da, üçüncü olarak, Temmuz 1947 tarihinde, Foreign Affairs dergisi'nde "X" imzalı ve Sovyetler'in kuşatılmasını, "containment", savunan makale yayınlanıyor. Soğuk Savaş'ı kuramlaştırmada önemli bir kilometre taşı olan bu makalenin, kısa bir zaman öncesine kadar Moskova'da Amerikan işgüderi olan ve "Long Cable" ile Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın yeni politikaya kanalize olmasını sağlayan ve "X" imzalı yazı sırasında Amerikan Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi Başkanı George Kennan* tarafından yazıldığı çok sonraları anlaşılıyor.

Bu üç gelişme, Türkiye'deki çok çapraşık gelişmelerle birlikte, bir diğer çalışmamda ve çok daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmış bulunuyor; bu nedenle tekrarlamak gereğini duymuyorum. Burada son derece kısa olarak ele almak durumundayım; aslında Truman Doktrini'nin ilân edilmeden önce, 1946 yılından itibaren uygulandığından kuşku duyulmaması gerekiyor. Doktrin'in resmen açıklanması ise 21 Şubat 1947 tarihinde Büyük Britanya'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne verdiği nota üzerine bir zorunluluk oluyor; bu notayı verenlerin bu notanın önem ve anlamını anlayıp anlamadıklarından kuşku duymaya başlıyorlar. Amerikan Dışişleri yetkilileri, o sırada Marshall ve Truman'in nutuk yazarlığını da üstlenen Jones'ın yazdıklarına göre, bu notayı bir devir teslim işlemi olarak değerlendiriyorlar; çok kısa bir zamanda, Büyük Britanya, "dünya liderliği işini, tüm yükü ve şanıyla birlikte,

* "The End of History?" yazarı Francis Fukuyama, Kennan'ın başında bulunduğu siyaset planlama dairesinde, yıllar sonra, yöneticilik yapıyor. "To Stalin Mausaleum" yazısı ise, "Z" imzası taşıdığı ve daha önce çok etkili "X" imzalı makaleyi hatırlattığı için de çok ilgi çekiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Birleşik Devletler'e devrediyor".[18] Jones, kitabına, "On Beş Hafta" başlığını koyuyor ve bu notanın verilmesini başlangıç sayıyor. On beş hafta içinde Soğuk Savaş, dört başı bayındır olarak açılmış oluyor; buradan devam etmek istiyorum.

Washington'da nota verilirken, Londra'da İşçi Partisi Hükümeti, bir "Beyaz Kitap" yayınlıyor; The Times Gazetesi, "Economic Survey for 1947" başlıklı bu kitabı, "bir Britiş hükümetinin yayınlabileceği en rahatsız edici açıklama" olarak niteliyor. Kitap, Büyük Britanya ekonomisi ve maliyesinin son derece büyük sıkıntılar içine girmiş olduğunu açıklıyor ve aynı tarihte Washington'a verilen notada ise, artık Büyük Britanya'nın Türkiye ile Helenler'in siyasî sorumluluğunu taşıyacak takati kalmadığı belirtiliyor; Büyük Britanya, bu sorumluluğu, Birleşik Devletler'e vermek istiyor. Daha açık bir söyleyişle Birleşik Devletler'i, kolayca kabul edebileceği bir emrivaki ile karşı karşıya bırakıyor.

Nota ile ilgili Amerikan politikasını oluşturmak işi, Dışişleri Bakanlığı'nın iki numaralı adamı Dean Acheson'a düşüyor; yeni Bakan General Marshall, bu sırada hem gezilerle hem de yeni işine ısınmakla meşgul görünüyor. Tutucu Acheson, hemen Doğu Akdeniz'in petrol rezervleri açısından önemini hatırlıyor ve daha da önemlisi, burasının sosyalizme düşmesi halinde "Batı Avrupa'nın moral ve güvenliği üzerinde şok etkisi yapacağını" düşünüyor.[19] Roosevelt yönetiminde Maliye Bakan yardımcılığı görevinden, Roosevelt politikalarını onaylamadığı için ayrılan Acheson, Britanya'nın son yüz yıl içinde dünya düzenine bir istikrar getirdiğini düşünüyor ve hayranlık duyuyor; eğer Britanya bu rolden ayrılıyorsa, doldurulması gerektiğine inanıyor.

Acheson'un hazırlıkları olgunlaşınca, 27 Şubat 1947 günü Başkan Truman, her iki partiden Kongre'nin ileri gelenlerini bir brifinge çağırıyor; sözü, yeni Bakan General Marshall alıyor. Ancak Marshall'ın, Gaddis'in yazdıklarına göre "kuru ve kısa" açıklamaları Kongre üyeleri üzerinde pek etkili olamıyor ve üyelerin çoğu, pulling British chesnuts out of fire, "ateşten Britiş kestanelerini alıyoruz" diye mırıldanmaya başlıyorlar. Sözü Dean Acheson alıyor ve "dünyanın birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan iki ideolojiye bölündüğünü" ve böyle bir durumun Roma ve Kartaca döneminden beri ilk kez ortaya çıktığını renkli bir biçimde anlatmaya başlıyor. Acheson, Türkiye ile Helen-

Levent Şahverdi Arşivi

ler'in komünizme düşmesinin dünyanın komünizme kaptırılması yönünde bir etki yapacağını ön plana çıkarıyor ve eğer dünyanın üçte ikisi "Rusya" kontrolüne girerse, bundan Birleşik Devletler'in güvenliğinin tehlikeye düşeceği sonucunu çıkarıyor. Bu nedenle, Acheson'a göre, Türkiye ve Helenler'in Birleşik Devletler şemsiyesi altına alınması, Britiş kestanelerini ateşten almak değil, Amerika'nın güvenliğini sağlamlaştırmak anlamına geliyor.

Bir nokta açık olmalıdır; daha sonraki yıllarda Kissinger'e mal edilen "Domino Teorisi"nin herhangi bir mucidinin olmadığı anlaşılıyor. Öyle görünüyor, Domino Teorisi bir emperyal devlet için sine qua non, olmazsa olmaz, koşuludur. Emperyal devlet olmak, uzak bir devletin kendi nüfuz alanından çıkmasının mutlaka yanındakini, bunun da bir sonrakini olumsuz olarak etkileyeceği düşüncesiyle bir arada ortaya çıkıyor; çünkü Acheson'un bu görüşlerini, Truman kendi görüşleri olarak anılarında tekrarlıyor: Şunları yazıyor: "Eğer Grekler kaybedilirse, Türkiye komünizm denizinde korunması mümkün olmayan bir ileri mevzi durumuna gelecektir. Aynı biçimde, eğer Türkiye Sovyet taleplerine baş eğerse, Grekler'in durumu son derece tehlikeli bir hal alacaktır." Bunlara, doğallıkla, şunları ekliyor: "Marshall ve Acheson'un getirdiği ve birlikte gözden geçirdiğimiz incelemeler ciddî risklerin bulunduğunu açıkça gösteriyordu. Fakat alternatif bizim güvenliğimiz ve hür milletlerin güvenliği açısından bir felâket olurdu." Açıklanmakta olan Truman Doktrini'ne Amerikan yönetiminde hâlâ büyük itirazlar var; özellikle Türkiye'nin bu doktrinin kapsamına alınmasının Sovyetler ile bir savaş anlamına geleceğini ileri sürenler bulunuyor ve bunlar arasında Soğuk Savaş'ın kuramlaştırılmasında çok büyük rolü olan George Kennan da yer alıyor. Fakat başta Truman, yönetimde bir taraf, daha sonra Truman Doktrini adını alan politikaya kararlı görünüyor ve güçlükleri yenmek için "komünist tehlikesini" abartmayı ve böylece Soğuk Savaş çizgisini derinleştirmeyi tek yol olarak görüyor.

Marshall, bu sırada Paris'tedir ve yanında yardımcı Charles Bohlen var. Bohlen de bir Soğuk Savaş savaşçısıdır ve Grekler konusunda aynı abartmalı görüşü paylaşıyor. Buna karşın, bu dönemi anlatan anılarında, "Stalin'in tutumu oldukça ikircikliydi" demekten de kendisini alamıyor; bunu, bir yanda Yalta'da Churchill-Stalin mutabakatına ve di-

Levent Şahverdi Arşivi

ğer yandan da Stalin'in Grekler'de bir kalıcı komünist yönetime fazla ihtimal vermemesine bağlıyor. Fakat doktrinde bir kuşkusu yok; Paris'te, Marshall'a gönderilen Truman'ın Kongre'ye mesajını okuyunca, belli konularda, tereddüt ifade etme gereğini duyuyor. Anılarında, "General Marshall'a ve bana, nutuk, biraz fazla anti-komünizm savaşçısı göründü" diye yazıyor; bu görüş, Washington'a bildiriliyor. Bohlen, cevap olarak, Washington'un, "Başkan dahil yürütmenin iyice tartışılmış görüşüne göre, eğer komünist tehlike vurgulanmazsa Senato'nun doktrini onaylamayacağını" bildirdiğini yazıyor.[20] Bütün Soğuk Savaş operasyonlarında, bilerek, komünist tehlikeyi abartmak ilke oluyor.

Amerikan tarihinin en kişiliksiz başkanlarından birisinin en önemli değişikliklerden birisini imzalamış olması son derece düşündürücüdür; tarihin mantığının bireylerin ve olayların mantığından güçlü olduğunu gösteriyor. Bütün, parçalara damgasını vuruyor ve değiştiriyor. Ferrell, Marshall'ı yazdığı kitabında, New York Times'in bunu, "izolasyon ve arada bir müdahale döneminin" yerini, "Amerikan sorumluluğu dönemine" bırakması olarak yorumlamasına dikkati çekiyor;[21] New York Times'ın zamanındaki yorumunu kalıcı buluyorum.

Marshall'ın biyografisini yazan Ferrel, "Marshall Planı'nı ilk önce kimin düşündüğünü söylemek zordur" diyor;[22] anonim kesitlerden birisi olduğu anlaşılıyor. Aslına bakılırsa bunun, Truman Doktrini'nin zorunlu bir uzantısı olduğunu düşünmekte sakınca görmüyorum; 15 Nisan 1947 tarihinde, Marshall'in Stalin'le görüşmesinin hemen arkasından bu planı arayan bir ortam doğuyor. Bu görüşmede, Stalin'in yanında Molotov ve Marshall'ın yanında Charles Bohlen ve Amerikan Büyükelçisi W. Bedell Smith bulunuyorlar; samimi bir hava içinde Truman Doktrini tartışılıyor. Jones bu sırada Marshall'ın nutuk yazarıdır, Amerikan tarafının çıkardığı sonucu, "Avrupa çözülüyorken Stalin zaman kazanmak için eveliyor geveliyor" biçiminde formüle ediyor; bir gün sonra General Marshall, Soğuk Savaş'ın harika çocuğu ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi yöneticisi Kennan'a yapılması gerekenleri incelemesi için yazılı talimat veriyor. Talimat geniştir; Kennan, ayrıca direktif isteyince, General Marshall, "avoid trivia" diyor ve Kennan'ın boş, ufak tefek önerilerle vakitgeçirmemesini istiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

"The Origins of the Marshall Plan" kitabının yazarı Gimbel, Marshall Planı'nın doğuşunda, "iç ressesyon korkularının" rolünün olduğunu inkâr etmenin mümkün olmadığına işaret ediyor.[23] Ayrıca Almanya'da bulundurulan Amerikan birliklerinin masrafları ön plana çıkarılıyor; Avrupa'nın komünist düzene kaptırılmasının önlenmesi kaygısı, başta Almanya'nınki olmak üzere güçlü bir Avrupa ekonomisinin yaratılması düşüncesiyle birleşiyor. Bu sırada Keynesian ekonomik reçeteler, tam bir felsefe haline gelmiştir; sürekli su elde edebilmek için tulumbaya bir miktar su dökmek, bir kurtuluş formülü de oluyor.

Kennan, Bakan Marshall'a rapor hazırlarken, tekstilci ve diplomat Clayton, altı haftalık bir Avrupa gezisinden büyük bir moralsizlik içinde dönüyor; Avrupa'nın yıkılmakta olduğu kanısına kapılıyor. Uçakta dört sayfalık bir memorandum yazıyor; ancak, soğuk algınlığı ile yatağa bağlandığı için Marshall ile görüşemiyor. Acheson, Clayton'un memorandumunu Marshall'a veriyor ve Marshall, bu sırada, 5 Haziran 1947 tarihinde Harvard Üniversitesi'nde yapacağı konuşmaya hazırlanıyor.

Bu konuşma Londra'ya ulaştığında, fil ölçüsünde olduğu yazılan Britanya'nın İşçi Partili Dışişleri Bakanı Bevin, henüz yatağındadır; "bu bir dönüş noktasıdır" diye fırlıyor.[24] Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bidault'un tepkisi de benzer biçimde oluyor; Amerika, Avrupa'nın canlanması ve komünizm tehlikesinden kurtulması için iktisadî yardım planı açıklıyor. Washington Post, Marshall Planı'nı "hür dünyanın hayatta kalma operasyonu" olarak niteliyor. 1947 yılı biterken Truman, bir mesajla, Marshall Planı'nı Kongre'ye sunuyor.

Artık Türkiye'den Atlantik'e kadar Avrupa, tümüyle ve en ayrıntısına kadar Amerika'nın kontrolündedir; bundan sonra Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü, NATO, çok doğallıkla tarih sahnesine çıkıyor. Bu çıkışta olmasa bile çıkışın anlatılmasında ve gerekçelendirilmesinde Kennan'ın bir rolü var. 1947 yaz ayında, etkin Foreign Affairs Dergisi'nde çıkan "X" imzalı yazısı, kuşatma bakış açısının ilk formülasyonu da oluyor. 1949 yılındaki NATO'dan sonra Amerika, Sovyetler Birliği ile sınırı olan ülkelerde, Seato ve Cento türünden askerî örgütler kurarak Sovyetler Birliği'ni kuşatmayı temel politika sayıyor. Bu nedenle Soğuk Savaş aynı zamanda bir kuşatma savaşı olarak da kabul görüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Bölüm
İDEOLOJİLERİN DÜNYA SAVAŞI

Hem dil oyunlarına ve hem de paradokslara bir düşkünlüğümüz var; bu nedenle de, paradoks içeren dil oyunlarına kolaylıkla tutuluyoruz. Bu bir insanlık zaafıdır ve reklamcılık mesleği biraz da bu zaaftan yararlanma demek oluyor; paradoksal dil oyunları, reklamcılara hep zenginlik kapılarını açıyor. "Perde" hep sıcaktır, tül kadar kolay dalgalanır, "demir" ise hem soğuk ve hem de dağlanmanın zıddı bir imajla yüklüdür, belki de bu yüzden, çağımızın önde gelen gerici devlet adamlarından Churchill'in "demir perde" sözü, kolaylıkla ve son derece büyük bir sirkülasyon kazanabiliyor. Aynı biçimde, bütün dillerde neredeyse "ateş açmak" ile "savaş başlatmak" özdeştir; öyleyse, ancak paradoksa eğilimli bir akıl, bir "soğuk" savaşa, böylesine bir manie ile bağlanabiliyor. Gerçekten, adını ancak spesiyalistlerinin hatırladığı bir teknokrat-püblisist'in ağzından çıkan "cold war" sözünün bu kadar kolaylıkla kabul edilmesini ve bilimsel çalışmalarda da, "soğuk savaş" tamlamasının bir bilimsel kategori olarak kullanılmasını, ancak dil oyunlarına düşkünlüğümüz ile açıklayabiliyoruz.

Yerinde bir kabul mü? Sözcüklere ve özellikle bilimsel kategorilere karşı titizliğimi bilenler için, "soğuk savaş" deyişinden önemli ölçüde rahatsızlık duyacağımı tahmin etmek zor olmamalıdır; bende hep bir Tahtakale jargonu izlenimi bırakıyor ve beni itiyor, ancak burada tartışmak istemiyorum ve önemli bir mutsuzlukla da olsa, tarih-i ilm'de büyük bir zaaf olarak görsem de, zaman zaman kullanmaktan geri ka-

Levent Şahverdi Arşivi

lamıyorum. Yalnız, öyle sanıyorum, "dünyada ve ülkemizde bu savaşın çıkışını araştırdığım önceki çalışmalarımda[25] savaş kışkırtıcılarının hep bir "üçüncü savaş" arayışı içinde olduklarını kaydetmiş bulunuyorum. İlginçtir, yakın zamanda yayınlanan bazı önemli belgeler ve çalışmalarda, "üçüncü savaş" deyişi kullanılıyor. Bunlardan birisi, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden ancak doksanlı yılların başında çıkarılan, zamanın Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Novikov'un, Moskova'ya gönderdiği, zamanın Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un bazı bölümlerinin altını çizerek okuduğu, Kennan'ın "ünlü" uzun telegrafı kadar açıklayıcı, telegrafıdır; Ambasador Novikov, 1946 yılında, Washington'dan Moskova'ya gönderdiği raporunda, Amerikan devlet adamları ile basının büyük bir anti-sovyet kampanya içine girdiklerine işaretle, talk about a "Third War", bir "Üçüncü Savaş" lafının çok arttığını kaydediyor.[26] Öte yandan Hobsbawm da, son çalışmasında, İkinci Dünya Savaşı biter bitmez insanlığın, çok ayrı özellikleri olsa da, "haklı olarak bir Üçüncü Dünya Savaşı sayılabilecek" bir savaşın içine atladığını yazıyor[27]; bu nedenle; reklamcı diliyle "soğuk savaş" denilen sürece, aslında bir dünya savaşı gözüyle bakmakta yarar var. Belki sayısı tartışılabilir ve belki de dünyada bu tartışmayı sadece ben yapıyorum; çünkü görebildiğim kadarıyla, bizlerin tarihinde ayrı bir öneme sahip 1853-1856 Kırım Savaşı, bir dünya savaşı olarak adlandırılmaya, pek layıktır. Öyleyse, üzerinde durduğumuz, "Dördüncü Dünya Savaşı" olmalıdır; yalnız bu tartışmayı, planlarımın imkanı ölçüsünde başka bir çalışmaya bırakarak ve burada çok daha basit bir tartışmayı açarak, bilim dünyasında, ele aldığımız sürece "Dünya Savaşı" demenin yerinde olacağını düşünüyorum.

Çok daha basit tartışma ise şudur: Peki güzel de, bu sürece, gerçekten savaş demek, doğru mudur? "Savaş" sözcüğünün başına "soğuk" sıfatını getirdiğimizde, bilinç altında, soğuk olduğu için, normal savaşın bazı koşullarını içermemesini önceden kabul etmiş oluyoruz ve böyle bir soruyu akıl edemiyoruz; halbuki şimdi, bu soğuk savaş'ı, Kürtçe ve Farsçası, Cenk-e Serd, normal savaş rütbesine çıkardığımız için, bu soruyu ortaya atmaktan kurtulamıyoruz. Soru şöyledir: "Soğuk Savaş" gerçekten savaş mıdır? Bu sorunun cevabı ise çok daha zordur ve sırrı, başka bir soruda yatıyor; peki, savaş nedir? Tartışmamız şimdi buradadır ve ilk bakışta, kabul etmeliyiz, çok zor bir yerdedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak zorluk, çok zaman pratik'tedir ve teori ise, müthiş bir görüş kolaylığı'dır. Pratiğin karışıklığı karşısında, savaş teorisi düzleminde çok büyük zenginliğe sahibiz; Prusyalı General von Clausewitz'in savaş üzerine yazdıkları ve yazılarında sergilediği soyutlama kapasitesi, ancak Machiavelli ile karşılaştırılabilir; General, savaş pratiğini kristal yasalara dönüştürebiliyor. Clausewitz, çok yerinde bir yaklaşımla, savaşı, çok büyük ölçekli bir düelloya benzettikten sonra, savaşın taraflarını, sürekli hamle ve oyunlarla, birbirini mukavemet edemez hale getirmeye çalışan güreşçiler olarak da algılayabiliyor. Bu benzetmeler, eninde sonunda bir tanım içindir; Clausewitz, "bu yüzden savaş, muhasımımızı, kendi irademizi icra etmeye zorlama amacını taşıyan bir şiddet eylemidir" diyor.[28] Savaşın, eninde sonunda hedefi, Prusyalı General'in çok güzel formülasyonuyla, "düşmanı, zorla, irademize tabi kılmak" oluyor; bu son derece teorik ve aynı ölçüde ikna edici tanıma göre, üçüncü dünya savaşı, tam anlamıyla bir savaş'tır. Bu son savaşta, bir taraf diğer tarafa kendi iradesini dayatmıştır ve kabul ettirmiştir.

Von Clausewitz, savaşın yakın, "immediate object", hedefini de tanımlıyor; bu, "düşmanı silahsızlandırmak" olmaktadır ve dolayısıyla, "disarmament" bir husumet oyununda, doğrudan hedeftir. Nasıl? Düşmana silahsızlanma irademizi kabul ettirebilmemiz için, düşmanı, silahsız kalmaktan daha kötü bir duruma düşürmemiz gereklidir; muhtemelen bu savaşta, Rusyalılar, sosyalizmi kurmuş olmaktan utanır bir hale getirilmişlerdir. Rusyalıların içine sokuldukları ruh durumu ne olursa olsun, bu savaşta da, taraflardan birisi, zaman içinde her türlü silahını bırakmaya ve her cephede silahsızlanmaya itilmişlerdir; öyleyse, bu kriterlere göre de, içinden geçtiğimiz süreç, tam bir savaş'tır.

Prusyalı General'in, savaşın teorik çözümlemesinde ancak dahiyane bir parlama ile açıklanabilecek bir önermesini daha kaydetmek istiyorum; "but action in War is divided into two forms, attack and defence"[29] diyor, hücum ve savunmanın, savaşın iki formu olduğunu kaydediyor. Bu son savaşta, sonunda kazanan taraf, savaş biçimlerinden savunma'yı "çok başarıyla" ve sık sık kullanmış ve bunu sık sık hücuma dönüştürebilmiştir. Elde ettiği sonuçta, bunun payı büyük'tür.

Levent Şahverdi Arşivi

Savaş kavramında, tartışmamızı yerleştirebileceğimiz bir aydınlığa kavuştuktan sonra, başka bir soruya yönelmek durumundayız; Üçüncü Savaş, nasıl ve ne zaman başlıyor, şimdi buradayız. Kuşkusuz, klasik savaşlarda bir ilan vardır, böyle sorulara cevap bulmada kolaylık sağlıyor, ancak burada bunu göremiyoruz. Belki de bu eksiklik nedeniyledir; daha sonraki tarihçiler, o sıralarda Moskova'da Amerikan Elçiliği'nde charge d'affaires George Kennan'ın, Washington'a gönderdiği bir telegrafik raporu, daha sonraları "Long Cable" adıyla ün kazanıyor, bir tür savaş ilanı olarak görme eğilimi sergiliyorlar. Amerika'da mesleki bir dergide "X" imzalı, Kennan makalesi de buna ekleniyor; ancak, Soğuk Savaş'ın sonunda, araştırıcıların, Londra ve Moskova arşivlerinde, iki "Uzun Telegraf' daha bulduklarını görüyoruz. Bunlardan birisi, yukarda sözünü ettim, Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Novikov'un, 1946 sonlarında, Moskova'ya gönderdiği rapordur; arşivlerde, zamanın Dışişleri Bakanı Molotov'un önemsediği yerlerin altını çizdiği nüshanın bulunması, bu önemli belgenin önemini bir ölçü daha da artırıyor. Mantığı diğerlerinden çok farklı olan Novikov'un telegrafından söz etmeyi ileriye bırakıyorum; Kennan'ınki 1946 Şubat ve Büyük Britanya'nın Moskova'da charge d'affaires'i, maslahatgüzarı, Franck Roberts'in, Mart 1946 tarihli, üç bölümden ibaret uzun cable'ını birlikte ele almayı öneriyorum. Türkiye ve İran'ı kendi nüfuz bölgesi bilen, angaje Londra ile Truman Doktrini öncesi 1920 yıllarındaki ölçüde olmasa bile hala bu bölgede bir angajmana karar verememiş Washington'un sorunlarından çıkan bazı vurgu farkları ve her zaman olduğu gibi İngilizlerin üstün entellektüel düzeylerinin damgaları bir kenara konacak olursa, Kennan ve Roberts telegraflarını aynı tornadan çıkmış saymak mümkündür. Büyükelçilerin, istişare için kendi başkentlerine gittikleri bir sırada, bu iki işgüderin birbiriyle çok yakın bir tartışma düzeni kurabildiklerini düşünebiliyoruz. Bu nedenle, bu iki raporu, tek saymak ve öylece çözümlemek yerindedir.

Kuşkusuz, materyalist felsefe, her zaman iki bürokrata, ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar, bir yeni dünya savaşını başlatma rolü yüklemeye engeldir; yine de, bu iki bürokratik rapor, akademik açıdan çok verimli bir tartışmaya başlangıç işlevi görebilecek durumdadır. Üçüncü Dünya Savaşı'nın ya da İdeolojilerin Dünya Savaşı'nın başlangıç önermelerini çözümlemeye bunlarla başlamak durumundayım.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir: Her iki raporda, ilk göze çarpan nokta, daha sonra savaş süreci içinde, çok büyük bir üniversiter ve basın hücumuna malzeme olan, Sovyet ekonomisi ve düzeninin yıkılacağı veya yıkılmak üzere olduğu yolunda hiçbir saptama bulunmamasıdır. Roberts ve Kennan, Sovyetler Birliği'nde hem ekonomik ve hem de rejim planında hiçbir sorun görmüyorlar ve sistemi, dinamik ve uzun ömürlü buluyorlar; telegraflarının açıkça veya dolaylı olarak ileri sürdüğü politika önerileri de bununla uyumludur. Çünkü Sovyetler Birliği'ne karşı çok uzun erimli bir mücadele öneriyorlar; yakın zamanda yıkılması ihtimali akıl dışıdır.

Daha da şaşırtıcı olan, her iki diplomatın, nerede ise, Sovyetler Birliği'nin komünist olmadığını düşünmeleridir. Kennan şunları kaydedebiliyor: "We here are convinced that never since termination of civil war have mass of Russian people been emotionally further removed from doctrines of Communist Party than they are today." Kennan'a göre, Rusya halk kütleleri, Komünist Partisi doktrininden çok uzaklaşmışlardır ve bu, ancak, İç Savaş'ın sonundaki uzaklaşmayla karşılaştırılabilecek durumdadır. Robert ise şu değerlendirmeyi, Londra'ya gönderiyor: "Basically, the Kremlin is now pursuing a Russian national policy, which does not differ except in degree from that pursued into the past by Ivan the Terrible, Peter the Great or Catherine the Great."[30] İngiliz İşgüder'e göre de, Sovyet politikası, komünist değil, Rus nasyonalist çizgidedir ve Müthiş İvan, Büyük Petro ve Büyük Katerina'nın izlediği yoldan gitmektedir.

İlk bakışta son derece şaşırtıcı görünebilir; bu şaşırtıcılık içinde, bu değerlendirmenin, iki teknisyen-bürokrata ait fantaziler olduğuna karar verip bir kenara atmak da mümkündür. Çünkü von Hayek adında bir Alman, yalnızca üniversitelerin birinci sınıfında verilen iktisat derslerini özetleyerek, Sovyet ekonomisinin iflasa mahkum olduğunu ileri sürdüğü için, ömrünün ileri bir çağında, Nobel İktisat Ödülü'ne layık görülebilmiştir. Ayrıca, ülkemizin ilk sovyetolog'u sayıldığım için, sovyetolojideki gelişmeleri de izleyebiliyordum; Soğuk Savaş ile birlikte, Sovyet dünyasını inceleyen disiplinlere verilen isim olan sovyetolojinin üç dönemden geçtiğini görebiliyoruz. Uzun süre, Batı dünyasındaki Sovyet uzmanları, eninde sonunda, Sovyet ekonomisinin iflas edeceğini ve yakında da iflas etmek üzere olduğunu kanıtlamaya

çalıştılar; en yeni ve en parlak kanıtı verebilenler, en fazla ödüllendirildiler. Daha sonra, iflas gelmeyince, sovyetoloji, aslında iflas etmesi gereken bir sistemin, neden iflas etmediğini göstermeye çalışan araştırmaların baskınına uğradı, klasik iktisat da kapitalist düzeni katastrof final'a mahkum ettiği için, sovyetolojinin yakın olduğu iktisat disiplininde, çöküntüyü erteleyen mekanizmalar üzerinde düşünmenin bir geçmişi ve bir antreman dönemi vardır, sovyetologlar, bu ikinci aşamada, bu mirastan yararlanıyorlardı. Öte yandan tam Sovyet düzeni çökerken, üçüncü aşamadır, özellikle sovyetolog iktisatçılarda, Sovyet ekonomisinin başarılarını yazma ve çökmeyeceğini vurgulama bir yeni moda olmak üzereydi; bu da bir paradokstur, Sovyet düzeni, Amerikan uzmanlarının, çok uzun yaşayacağını tahmin ettikleri bir zamanda çökmüştür.

Buna karşılık, geçerken kaydetmeliyim, düzenin çöküşünden hemen önce, Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü çalışmamda ipuçlarını verdiğimi sanıyorum, Amerikan stratejilerinin, Sovyet Düzeni sonrası üzerinde zihin egzersizleri yapmaya başladıklarını görebiliyoruz. Sistemin sağlam ayaklar üzerine oturduğu saptamasıyla başlayan bir uzun savaşın sonunda, sistemin sonunun yakın olduğunu görenler var; her ikisi de yönetimin içindedir.

Bir uyumsuzluk mu var; ön plana çıkarmak istediğim nokta da burada düğümleniyor, bundan yedi yüz yıl kadar önce yazılmış bir kitabın adının "Moğolların Gizli Tarihi" olması, beni çok düşündürmüştür. Bugün, dar anlamda anlaşılmamak koşuluyla, her yönetimin bir gizli ideolojisi olduğuna inanmak durumundayım; daha açık olarak söylenecek olursa, her yönetimin ideolojisi, kütlelere sunulanlar kadar vülger ve çarpık değildir; her yaşayan sistemde, birisi kütleler için ve diğeri yönetenlere, iki tarih ve ideoloji görülüyor. Osmanlı düzeninde, örnek olsun, sultanların ve şehzadelerin, Aşıkpaşazade tarihini hiç de ciddiye almadıklarını düşünebiliyorum; Aşıkpaşazade belki bir halk türküsüdür ve yönetenler, başka bir biçimde yetiştirilmek zorundadırlar. Modern Türkiye'de de bunun böyle olduğunu biliyorum;[3] dolayısıyla, bu iki akademik eğilimli diplomatın yazdıklarının, değerlendiren yöneticiler cephesinde, hiçbir tepki yaratmadığını düşünebiliyorum. Savaş'ın başında, Sovyet sisteminin hemen çökeceği ideolojisi, halk

Levent Şahverdi Arşivi

için, bu amaçla, üniversiteler ve basın içindir; buna karşılık, savaşın başında, Sovyet ekonomisi ve düzeninin pek sağlam olduğu konsepsiyonu ise, yönetenlerin kullanımına yöneliktir. Bir uyumsuzluk değil, ideolojilerin compartimention'u sözkonusudur.

İki: Mesleğin sevdiği jargonu kullanarak anacak olursak, bu iki "Uzun Telegraf', aynı ölçüde önemli ve daha büyük ölçüde şaşırtıcı bir değerlendirmeyi daha içeriyor; iki akademik eğilimli diplomat, Sovyetler Birliği'nin kesinlikle mütecaviz bir düzen olmadığını, ısrarla, belirtiyorlar. Kennan, "Soviet power, unlike that of Hitlerite Germany is neither schematic nor adventuristic" diyor; bir sıcak Savaş'tan yeni çıkıldığı için bütün karşılaştırmalar Almanya'ya göre yapılıyor ve Amerikalı diplomat, bu karşılaştırma ile, Sovyetler Birliği'nin hiçbir biçimde şematik ve hiçbir zaman da maceracı olmadığını yazıyor. Roberts, işaret ettiğim üzere, her zaman daha sofistike bir analiz sergiliyor ve şunları, telegrafına koyuyor: "Although Soviet Russia intends to spread her influence by all possible means, world revolution is a larger part of her programme and there is nothing in internal conditions within the Union which might encourage a return to the old revolutionary traditions."[32] İngiliz maslahatgüzar; a- Sovyetlerin nüfuzunu genişletmek istediğini, b- ancak dünya devriminin artık Sovyet programında olmadığını, c- Sovyet düzeninin içsel yapısının, devrimci geleneklere dönmek açısından hiçbir özendiriciye sahip olmadığını, net olarak yazıyor. Bu tema, her iki Uzun Telegraf'ta birkaç kez vurgulanıyor ve tekrarlanıyor. Sosyalist Devrim'in, söz uygunsa, Vatikan'ından, İngiliz ve Amerikan keşif kollarından, Londra ve Washington'a gönderilen mesajlar, Sovyetler Birliği'nden hiçbir türde bir aggression'un beklenmemesi yönündedir.

Yöntemle ilgili bir noktaya işaret etmek durumundayım; Soğuk Savaş'ın bu iki temel belgesinde, bunları görmek ve yazmak, benim bilgime göre, en kibar sözcükle moda veya önemli değildir. Bu belgeleri okuyanlar, benim gördüklerimi belki görmüyorlardır ve belki de, gördüklerini yazmıyorlar; benim görmem ise, benim önceden buna benzer bir değerlendirmem olmasından kaynaklanıyor ve bu nedenle, insanoğlunun, gözüyle değil hep aklıyla gördüğünü tekrarlamaktan kendimi alamıyorum. Bir adım daha ileri atarak, yöntem çözümlemesini,

Levent Şahverdi Arşivi

kişisel düzlemden toplumsal plana çıkarabilirim; ülkemizde, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin bozulması tartışması, son derece şiddetli olmuştur ve bozulmayı, 1956 yılındaki Yirminci Kongre ile başlatan Enver Hoca ve Başkan Mao severlerle Sovyetler Birliği'ne hep dost ve bir bütün olarak destekleyen, Stalin'i sadece büyük kurucu yanıyla değil, aynı zamanda ihmal edilemez bozucu pratikleriyle de önemseyen, bizler arasında sert bir entelektüel mücadele yaşanmıştır. Sovyet sistemini, kökten reddetmeden, Sovyetler Birliği'nin, 1956 yılından çok önceleri, dünya devrimini geriye attığı ve egoist bir düzene dönüştüğünü düşünenler için, bu iki diplomatın saptamaları şaşırtıcı olmayabiliyor ve başkalarının göremediklerini, aklımızla baktığımız için, görebiliyoruz.

Bu yöntem parantezinden sonra devam edebiliyorum; Sovyetler Birliği'nin artık hiçbir risk almadan mevcut kazanımlarını korumaya en büyük öncelik veren bir düzene dönüşmesi kabul edilse bile, İkinci Dünya Savaşı sonunda, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin, İran Azerbaycanı'nda Sovyet özendirmesiyle otonom devlet kurulduğu ve bunun Kürt halkının yoğunlukla yaşadığı Mahabad'ta tekrarlandığından haberdar ve bundan rahatsız olduklarını biliyoruz. Ayrıca, bu raporlardan da anlıyoruz, Sovyetler, bir yandan, Ankara'ya, Londra bağlantılarını gevşetmesi yolunda dostane diplomatik demarşlar yaparken, diğer yandan, Gürcü ve Ermeni gazeteler, bir toprak düzeltmesinden ısrarla söz ediyorlar; Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliği bunları hiç önemsemiyor ve buna mukabil, İngilizler, rahatsızlık noktaları olarak kaydediyorlar. Moskova, bunları niçin yapıyor?

İki diplomat bu soruya çok ayrıntılı cevap veriyorlar; Roberts, bu sözcüklerle olmasa bile, Sovyetler Birliği'nin bulanık suda balık avladığını anlatmaya çalışıyor. "Uluslararası durumun bu akışkan durumunda" Sovyetler Birliğinin kendisi için maksimum getiri peşinde olduğunu ve tehdit yoluyla, "bizi kendisiyle yeni işbirliğine zorlamak" istediğini yazıyor; bazı ödünler karşılığında geri adımlar atmak üzere ileri çıkışlar yaptığını öne sürüyor. Kennan'ın formülasyonu ise hep hatırlanmaya değer; Amerikalı diplomat, Sovyetler için, "it does not work by fixed plans, it does not take unnecessary risks", belirli planlarla çalışmaz ve gereksiz riskler almaz, değerlendirmesini yapıyor. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

kadar değil, daha ağır ifadeler de var; mantıktan anlamaz ve kuvvetin mantığına duyarlıdır, dedikten sonra kolaylıkla ricat ettiğini ve "when strong resistance is encountered at any point", güçlü bir mukavemetle karşılaştığı her noktada geri adım attığını ısrarla belirtiyor. Bütün bu değerlendirmeler, Sovyetler Birliği'nin devrimci açılımları programından çıkardığı değerlendirmesiyle birleştirildiğinde, Batı dünyasının İkinci Dünya Savaşı sonrasında bazı Sovyet çıkışlarından fazla rahatsız olmaması gerektiği anlamına geliyor.

Öyle mi; gerçekten, Sovyetler Birliği'ne komşu bölgelerde, yeni cumhuriyet ya da "Sovyet" denemelerini yalnızca bir manevra saymak mümkün mü? Bunun, şu anda bizler için olduğu kadar zamanında Amerikan karar mekanizması için de ciddi bir soru olduğundan hiçbir kuşku bulunmuyor, Kürt Mahabad Cumhuriyeti ile ilgili iki önemli araştırmanın da Amerikan diplomatları tarafından yapılması, bu yorumumuzu, doğruluyor. Bir başka incelememde[33] bu konudaki iki araştırmadan birisinin, Mahabad'ı bu tarihsel oluşum zamanında da ziyaret etmiş olan Büyük Roosevelt'in yeğeni askeri ateşe Roosevelt jr'ın, The Kurdish Republic of Mahabad başlığıyla, Middle East Journal'ın Temmuz 1947 tarihli sayısında yayınlanmasına ve ikincisini, diplomat Eagleton jr'ın 1962 Nisan ayında kitap olarak çıkarmasına dikkat çekmiştim; çalışmaların tamamlanmalarıyla yayınlanmaları arasında bir zaman aralığı olduğu da hesaba katıldığında, birincisinin Truman Doktrini ve ikincisinin Küba ablukasının pişirildiği zamana denk düşmesi önemlidir. Mahabad'a, Gazi Muhammed'in, Çuar Çıra, Kürtçe, Dört Işık Meydanı'nda, dans une unifoıtna militarie de style sovietique,[34] Sovyet usulü bir üniforma giymiş halde, miniskül Cumhuriyeti'ni ilanından bir süre sonra, Batılıların baskısıyla, Sovyet birliklerinin, İran Azerbaycanı'nı terk etmesi üzerine, aynı yerde asılması, Kürtler için acı, ancak Amerikalılar için öğretici oluyor, öyle anlaşılıyor. Bu uzun savaşta, Amerika açısından büyük cüret sayılabilecek bu iki provokatif eylemde, Truman Doktrini ile Amerika nüfuz alanını, Sovyetler ile sınır Türkiye'ye kadar uzatmış oluyor ve Küba ablukası ile ise, kendine yakın bir coğrafyada önemli füzeler de bulunduran bir sosyalist varlığa kastediyor, Moskova'nın tepkisi, nitelik olarak, Gazi'nin Çuar Çıra Meydanı'nda sallanan cesedini seyir ile özdeştir. Mahabad'ın hikayesinin, bu iki diplomatı haklı çıkardığı kesindir, Uzun

Levent Şahverdi Arşivi

Telegraflar çekildiği zaman pek miniskül Kürt Cumhuriyeti ilan edilmiş, ancak henüz trajik sonu gerçekleşmemiştir; bu nedenle, Truman Doktrini'nden önce hızlı bir biçimde bir "case study" olarak ele alınması ve Küba Çıkartması'ndan önce de daha soğukkanlı bir analize tabi tutulması normaldir.

Eğer bu ikinci noktayı, General Clausewitz'in teorisi ışığında yeniden formüle edecek olursak, Sovyet tarafının politikalarının, muhasımını, kendi iradesi üzerinde kuvvet uygulamaya özendirdiği sonucuna ulaşabiliyoruz. Savaş'ın ilanının hemen başında bunun önemli bir zaafiyet işareti olduğunu kabul etmek gerekiyor. Mahabad'da Gazi Muhammed'in asılması ve Küba'da Amerika'yı vurabilecek füzelerin sökülmesi, Sovyetler Birliği'nin muhasım tarafın iradesini kabule ne kadar yatkın olduğunu göstermesi açısından spektaküler iki vaka durumundadır.

Üç: İki maslahatgüzarın Uzun Telegraflarından çıkarabileceğim üçüncü saptamanın uzantıları, bu incelemenin sınırlarını aşabilir; ancak ben yine de bu sınırlar içinde kalmaya özen göstermek istiyorum. Roberts, Sovyet dış politikasının temelinde, hatta tümüyle Sovyet politikasının dibinde, "ulusal güvenlik" kaygısının yattığı düşüncesindedir, "national security is, in fact, at the bottom of Soviet, as of imperial, policy"; Roberts'e göre, "Rusya halkı ve yöneticileri, kökünü Rusya tarihinin derinliklerinde bulan, bir ortak korku ile birbirine bağlanmıştır", "the rulers and people of Russia are united by a common fear" ve hem bu korkudan bir türlü kurtulamamaktadır ve hem de bu konuya pek duyarlıdır. "Duyarlı" sözcüğünü ben kullanıyorum ve zaman zaman nörotik davranışları anlatıyor; ayrıca, Roberts'in anlatımında yer almayan bu kelimeyi Kennan, kendi telegrafına yerleştiriyor. Kennan, "at bottom of Kremlin's neurotic view of world affairs is traditional and instictive Russian sense of insecurity"[35] diyor; Kennan'a göre, Kremlin'in dünya sorunlarına nörotik yaklaşımının altında, geleneksel ve içgüdüsel Rus güvensizlik duygusu yatıyor. Bu, Kennan'ın, Sovyet ve Amerikan ilişkilerine bakışının da belirleyicisi durumundadır; bir yanıyla, Soğuk Savaş'ın başlatıcısı sayılan Kennan'ın, Truman Doktrini türü yaklaşımlara ve son zamanlarda Washington'un Ukrayna ile çok yakın ve askeri ilişkiler kurma projelerine"[36] tepki göstermesi, bu

Levent Şahverdi Arşivi

temel doktrininden kaynaklanıyor. Kennan, Sovyet tarafına, nörotik bir güvensizlik içgüdüsü yakıştırdığı için, Sovyetlerin bu zayıf yanlarının tahrik edilmesinden kaçınılmasını ısrarlı tavsiye ediyor; Kennan'a göre, Truman Doktrini ve Ukrayna bağlantıları aşırı tahriklerdir. Başka bir incelemede işaret ettim, Hobsbawm, yeni, "Uçlar Çağı" kitabında, Truman Doktrini adıyla sergilenen bu büyük Amerikan provokasyonu ile ilgili olarak, Moskova'nın de facto tepkisizliği karşısında şaşkınlığını ifade ediyor.

Gerçekten böyle midir, gerçekten Sovyet düzenini anlamada bu güvensizlik içgüdüsü işe yarıyor mu? Uluslararası ilişkilerin ötesinde, Sovyet sisteminin en güçlü olduğu zamanda, bir zamanlar, Fransa'da, Komünist Partisi üyesi Picasso'nun resimlerine, absürd sanata, felsefe düzleminde pek çok yeni arayışa, Kuantum Fiziği'nin felsefi uzantılarına, zaman zaman mahkumiyet ölçüsünde sinirli davranmayı, ben de, güvensizlik duygusuyla açıklama eğilimindeyim; güvensizlik sendromunun, bu incelemenin sınırlarını aşan boyutu, işte buradadır. Bunu geliştirmeye yerimiz imkan vermiyor, ancak aynı sendromu, sadece uluslararası ilişkiler düzleminde ele alacak olursam, Beria'dan ve trajik sonundan söz etmemiz kaçınılmazdır. Sanıyorum, konumuzla ilgili daha önceki çalışmalarımın birisinde, Beria'dan, "Garbaçov'dan önce gelen Garbaçov" olarak söz ediyordum ve böyle bir değerlendirme, klişe Beria imajına ters düşmekle birlikte, ben de, en azından benim ulaşabildiğim kaynaklarla, bu görüşümü yeteri ölçüde ortaya koyamıyordum. Şimdi Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve arşivlere ulaşma imkanının artması nedeniyle, daha doyurucu araştırmalara sahip olabiliyoruz; Amerikan araştırıcısı Knight'ın yeni sayılabilecek "Beria" monografisi bunlardan birisidir ve yepyeni bir Beria portresini inandırıcı bir biçimde ortaya koyabilmektedir. Bu yenilikte, Stalin'in ölümünden önce Beria'ya yüklenen sorumluluklardan aklanma sözkonusu değildir; ancak Stalin'in ölümünden sonra Malenkov ile ittifak yaparak yönetimi eline geçiren Beria'yı tam bir Garbaçov önceleyeni olarak görüyoruz. Beria, çok hızlı bir destalinizasyonu sahneye koyuyor, basında Stalin'den daha az söz ediliyor, ifade özgürlüklerinde artış görülüyor; o sırada Washington'da Hindistan Büyükelçisi olan Menon, kor diplomatikte büyük bir rahatlama olduğunu kaydediyor. Rahatlama uluslararası ilişkilerde de görülüyor; Stalin'in ölümünden henüz iki ay bile

Levent Şahverdi Arşivi

geçmeden, o sırada sıcak savaş alanı olan Kore'de, Kuzey ile Güney arasında kesilmiş olan ateşkes görüşmeleri, Moskova'nın ısrarı ile yeniden başlıyor.

Fakat asıl büyük hazırlık, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ndedir; bu ise iki açıdan önemli görünüyor. Birincisi, Sovyet sahnesini yıllardan beri izlemek, bende, Moskova'nın her zaman büyük bir güvenlik garantisi karşısında Almanya'dan çıkmak istediği izlenimini bırakmıştır. Ben, hep, Kennan'ın Uzun Telegrafı'nı okumadan önce de, Sovyet sosyalizminin Almanya'nın doğusuna kadar uzanmasını, iyi bir pazarlıkla, çıkmak üzere gerçekleştirilen bir giriş olarak algılıyordum; gerçeklik bana, böyle bir izlenimi yansıtıyordu. İkincisi, arka planda kalan ve ön plana çıkmak için sürekli manevralar peşinde olan Hruşov'a, Alman cephesinde atılan adımlar ve bunun yol açtığı ters gelişmeler, aradığı fırsatı veriyor. Bu iki boyutu, çok kısa olarak ele almak zorunluluğunu duyuyorum.

Stalin'in ölümü Mart ayıdır ve 1953 yılı Haziran başında, Sovyet yazınında, "Beria Dokümanı" adı verilen, Doğu Almanya ile ilgili bir "reform" planı hazırlanıyor. Knight'ın Sovyet arşivlerine dayanarak ayrıntılı bir biçimde yazdığı çalışmasından anlıyoruz,[37] burada; a- zorlamayla sosyalizmi kurma pratiğinden vazgeçmek, b- birleşik, barışsever ve bağımsız bir Almanya kurmayı hedef almak, c- zorla tarım kooperatifleri kurmaktan vazgeçmek, d- özel sermayeyi engellemekten vazgeçmek, e- mali sistemi geliştirmek, f- kişisel özgürlükleri ve adil yargılamayı geliştirmek, reform programının belli başlı bölümlerini meydana getiriyor. Knight yazmıyor, ama, öyle anlıyoruz, Washington'un, Pinochet Darbesi'nden sonra Şili'yi ve eylülist darbeden sonra Türkiye'yi, kendi azgın kapitalist programlarının deneme alanı olarak seçmesine benzer bir biçimde, Sovyetler Birliği de, Doğu Almanya'da, daha sonra sistem içinde başka coğrafyalarda da uygulayabileceği, bazı adımları denemek istiyor.

İlk tepki merkez komitesindedir; Hruşov'un homurdanmasına karşın, Merkez Komitesi'nin Beria Dokümanı'nı onaylaması son derece ilginçtir. İkinci tepki, uygulayacakları programları tebliğ edilmek üzere çağrılan Doğu Alman Komünist Partisi yöneticilerinden geliyor; hemen reddediyorlar, ancak, daha sonra çeşitli kaynaklarda kaydedildi-

Levent Şahverdi Arşivi

ği üzere, Beria, Ulbricht'e hakaretlerle, programı kabul ettiriyor. Buraya kadarı Beria için büyük başarıdır ve sonu da bu başarısıyla başlıyor.

Doğu Alman yöneticileri programı uygulamaya koyar koymaz, Alman halkı, verilenlerden memnun, ancak daha fazlası için sokağa dökülüyor ve protestolar, hızla rejim karşıtı bir nitelik alıyor; bir yandan tanklar harekete geçerken, diğer yandan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantıya çağrılıyor, Hruşov'un eline istediği fırsat geçmiştir; çünkü Sovyet yöneticisi ve insanındaki güvenlik, daha doğrusu güvensizlik içgüdüsü derhal harekete geçiyor, derhal vahşileşiyor ve yakın zaman Sovyet tarihinin en çılgın günü yaşanıyor. Bu, Merkez Komitesi'nin toplandığı, 26 Haziran 1953 tarihidir.

Amerikan araştırmacısı Knight, Sovyetler yıkıldıktan sonra, Beria'yı yargıladığını söyleyen ve gerçekten de karşısında sanık olarak Beria'yı gördüğüne inanan, pek çok yargıçla görüşüyor; ancak Beria'nın ne zaman öldürüldüğü konusunda net bir düşünce ileri süremiyor. Beria'nın oğlu ve yakınları, Beria'nın, yargılamadan çok önce, Merkez Komitesi'nin toplandığı aynı gün yok edildiğine kesinlikle inanıyorlar; aynı gün, bütün yakınları tutuklanıyor. Beria'nın karısı Nino, "İlk önce bir ihtilal olduğunu ve anti-komünist güçlerin devleti ele geçirdiklerini düşündük" diyor.[38] ve bir ihtilal gününün telaşı ve düzensizliği olduğunu buradan da çıkarıyoruz. Beria'nın sonunun sineromanesk yanını da burada bırakıyorum; çünkü analitik yanı çok daha verimlidir.

Beria'nın dramatik sonunu anlayabilmek için, Soğuk Savaş sürecinin analizinden çıkararak, genel uygulanabilirlik niteliğiyle donattığım, iki kavramdan birisini hatırlamam gerekiyor; bu "yaranma" eğilimidir. Daha öncesini saptamıyorum, ilk önce, 1996 başında bitirdiğim, "Tarih Felsefesi" incelemesinde[39], yıkılışı hazırlayan birinci dinamiğin, bu savaşla birlikte, Batı'daki büyük "transformasyon" olduğunu kaydettikten sonra, yıkılışı hazırlayan ikinci dinamiğe, Sovyet sisteminin içindeki, "yaranma politikası" adını veriyor ve "yıkılıncaya kadar Sovyet iktidarının bütün fraksiyonları, kendi aralarında, sadece yaranmanın ölçüsü ve hızı üzerinde kavga ediyordu" diye ekliyordum; şimdi hatırlatma yeridir. "Yaranma" temel eğilimdir ve zaman zaman, güvensizlik mekanizmasının dengesini yitirmesi ise arızi'dir; bu arızi ve eğilim dışı anlarda, kanlı ya da kansız tasfiyeler gözleniyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunlardan üçünü sayabiliyoruz; birincisi, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonunda, "plancılar tasfiyesi" olarak bilinen ve daha sonraki yılların Başbakanı Kosigin'in kıl payı kurtulduğu üst düzey teknisyenlerin ortadan kaldırılmasıdır, bu dengesizlik anının gerçek niteliğini bilemiyoruz. Batı, sovyetoloji, nedense bunun üzerine pek gitmemiştir ve ben de, Sovyetler Birliğine hiç ayak basmadığım için, bir plancı olarak da beni pek meraklandıran bu konuda özgün kaynaklara ulaşamadım ve koyduğum tanı, bu yüzden, koşulludur. Plancıların da, kapitalist sistemin piyasa yasalarını, Sovyet iktisadına uygulamak istediklerini sanıyoruz; ya hızlı hareket etmişlerdir veya sistemin başka bir yerinde, bir güvensizlik patlaması olmuştur, tasfiye edilmelerini böyle açıklamak durumundayız. İkincisi, Beria'nın kanlı tasfiyesidir ve çok kısa anlatımımdan anlaşılacağını sanıyorum, Beria'nın kanı, kan döktüğü için değil, bir ölçüde bunları durdurmak istediği ve bu alanda fazla hızlı hareket ettiği için, akıtılmıştır. Akıtan, Hruşov'dur.

Bu, Soğuk Savaş'ın diğer cephedeki komutanlarından Truman kadar dengesiz ve cahil bu Sovyet yöneticisi, bütün davranışlarında bir köylü kurnazlığını hiçbir zaman aşamıyor; köylü zigzagları içinde, hep hasım sisteme yaranmaya çalışıyor. Yönetimi süresinde, Nasırist anti-emperyalizmin yükselmesine, Küba'da devrim olmasına, Sovyetler Birliği'nin dünyada ilk önce uzaya insan gönderme başarısını elde etmesine karşın, tasfiye edilmiştir ve tasfiye edilen son Sovyet yöneticisi durumundadır. Bunun nedenlerinin birisi, Küba Krizinde, Washington'un iradesine teslim olarak, Türkiye'deki demode Amerikan füzelerinin, üstelik duyurulmadan ve bir pazarlık izlenimini vermeden, zaman içinde sökülmesine razı olup, Küba'da tek yanlı silahsızlanmayı kabul etmesidir. Fakat daha da önemlisi, Amerikan Başkanı Kennedy'nin, 1963 yılı ortasında, Küba Krizinden kısa bir zaman sonra, Washington'da Amerikan Üniversitesi'nin verdiği ve sürmekte olan savaşı bitirme kapıları açan konuşmasından çok kısa bir zaman sonra öldürülmesidir. Sovyet yöneticilerinin bu öldürme işinde, Amerikan sistemine egemen, mafya-faşist sanayi oligarşisi-gizli servisler üçlü şebekesinin elini teşhis etmeleri hiç zor değildir; bu, yaranma çizgisinden kaygılanmaya ve büyük bir güvensizlik krizine yol açmak zorundadır. Başkan Kennedy'nin öldürülmesinden hemen sonra, aynı politikayı izlemeye angaje kardeşi Robert Kennedy'nin başkanlık koltuğunu

Levent Şahverdi Arşivi

almaya çok yaklaştığı sırada öldürülmesinden çok önce, Hruşov, emekli ediliyor.

Yerine, benim son sosyalist olarak gördüğüm Brejniyef geliyor; ancak Brejniyef'in, iktidarından yaklaşık otuz yıl kadar önce, İngiliz Maslahatgüzar Roberts'in gördüğü, Sovyet düzeninin eski devrimci geleneklerine dönmenin imkansızlığı formülünü, bulması ve bulsa bile benimsemesi imkansızdır. Brejniyef'in dönemi bir Grek sahnesi kadar trajiktir ve sonrası ise, gerçekten trajikomik'tir. Bunu analiz edebilmek için son kez, İki Telegraf'a dönmemizi yararlı buluyorum. İngiliz diplomat Roberts, ülkesine, 1946 yılı başında gönderdiği raporunda, we have tried many methods in the recent past, "yakın geçmişte pek çok yöntemi denedik", diyor ve bunları sayıyor; silahlı müdahale, ayrılıkçı hareketleri silahla destekleme, Avrupa'ya yakın hükümetler kurmayı deneme, İngilizler'in, Rusya'da Sovyet rejimini tasfiye için yaptıkları ve diplomat Roberts'in kaydettikleri arasındadır. Roberts, bütün bunları saydıktan sonra, they failed lamentably, "hepsi acıklı bir biçimde başarısız oldular" diye ekliyor. Kennan ise, daha net yazıyor ve Sovyetler Birliği'ne karşı, Japonya veya Almanya'ya yapılana benzer bir müdahaleden söz etmeyi, sheerest nonsense, "büsbütün saçma" olarak niteliyor. Her iki telegraf, Sovyetler Birliği içine ve bütün Sovyet düzeni coğrafyasına, silahlı bir müdahaleyi, kesinlikle yasaklayan bir mantığa sahiptir ve savaşın açılımının da bu çizgide olduğunu biliyoruz.

Peki savaş değil mi? Eğer bu iki telegrafı bu açıdan okuyacak ve ciddiye alacak olursak, burada çok açık olarak, bir savaş ilanı önerisi görüyoruz, Kennan, şu öneriyi rapor ediyor ve ben başka araştırıcıların benim ön plana çıkardığım öğeler üzerinde çalışma ve düşünmelerini kolaylaştırmak için, yine aslıyla, aktarmayı sürdürüyorum: "it should be approached with same thoroughness and care as solution of major strategic problem in war", Amerikan diplomat Kennan, Sovyetler Birliği'ne karşı yaklaşımın, "savaşta önemli bir stratejik problemin çözümü" türünden ele alınmasını istiyor. Roberts'in politika önerisi de farklı değildir ve yine aktarıyorum: "I could, however, suggest that the first essential is to treat the problem of Anglo-Soviet relations in the same way as major military problems were treated during the war"[40],

Levent Şahverdi Arşivi

Roberts de İngiliz-Sovyet ilişkilerini ve her cephesini, "savaşta büyük askeri problemlerin ele alındığı" gibi görülmesini ve işlenmesini tavsiye ediyor ve bunu çok temel sayıyor. İki uzman, ülkelerini, birisi emperyalizmin eski ve diğeri yeni lideridir, Sovyetler Birliği'nin ve Sovyet coğrafyasının içine silah kullanmaksızın topyekün bir savaş ilanına çağırıyorlar.

Nasıl bir savaş? Kennan'ın, "world communism is like malignant parasite" tanımı, dünya komünizmini, habis bir parazit olarak algılaması ve böyle bir tanımla, komünizmin, tıpkı kanserojen bir hücre türünden hızlı çoğaldığını, metastas yaptığını, sıçrayarak yayıldığını anlatması, savaşın muhtemel alanı için ipucudur. Roberts de, komünizmin gerçekliğiyle, dünyanın, "religions wars of the sixteenth century", on altıncı yüzyıldaki din savaşlarına benzer bir durumla karşı karşıya geldiğini ve burada komünizmin hedefinin, "western social democracy and American version of capitalism", Batı sosyal demokrasileriyle Amerikan kapitalizmi olduğunu ileri sürüyor. Bunlar, savaş alanı olarak, Sovyet komünizminin egemenlik alanlarını değil, kazanabileceği alanlarını seçme anlamındadır; üçüncü savaş, Avrupa'dan Japonya'ya kadar uzanan bir eksende, komünist dünyanın dışında ve bir toprak zemininden daha çok ideolojik alanlarda yapılıyor.

Avrupa ile Japonya isimlerini tesadüfen telaffuz etmiyorum, Avrupa'dan İtalya'yı alacak olursam, İtalya ile Japonya zeminlerinde, bu dünyanın büyük ideoloji savaşının açılımını, çok kısa bir biçimde, gösterebileceğimi umut ediyorum. Bir kez, bütün bu anlattıklarımın ışığında, Japonya'ya neden atom bombası atıldığı kolaylıkla anlaşılabilir duruma gelmiş olmalıdır; bazı Amerikan araştırmacılarının da işaret ettikleri üzere, atom bombasını atmanın hiçbir askeri nedeni yoktu ve sadece ideolojik nedenle, Japonya'yı, yaklaşan Kızıl Ordu kuvvetlerinden önce teslim alabilmek için, Japonya'ya bomba indiriliyordu. Bu acar ülkeye, sosyalist kuvvetlerin çıkışını önlemek, Amerika'nın insanlık dışı aceleciliğinin temel motifidir; ancak yaptıkları ise, Amerikan düzeninin, gerçek niteliğini gözler önüne sermesi açısından çok öğreticidir. Amerikan işgal kuvvetleri, Japonya'ya, bozuk bir Japonca ile yazılmış bir yeni anayasa giydirdikten sonra, Japonya'da oligarşik sistemin adı olan "zaibatsu" sistemini tasfiye etmiş ve sendikaları özgür-

Levent Şahverdi Arşivi

leştirmiştir. Fakat çok kısa bir zaman içinde, işgalci Amerikan kuvvetleri, bunun çok büyük bir naivite olduğuna karar vererek, hem zaibatsu sistemini canlandırmışlar ve hem, sendikal sistemi, canlanmadan boğmaya başlamışlardır. İşgal kuvvetleri, hızla, savaş sorumlusu saydıkları oligarkları, eski yerlerine getirmişlerdir; işgalci Amerikan kuvvetleri, hızla, atom bombasından sonra, Japonya'nın her tarafına kir yağdırmışlardır.

Japonya'da sosyalist partinin gelişmesini önlemek ve sosyalist partiyi iktidara yaklaştırmamak, Soğuk Savaş'ın en önemli cephe savaşlarından birisidir. Japon politik sistemini, her türlü eleştiriden yoksun hale getirmek, de facto tek parti sistemine dönüştürmek ve kirin bir kanserojen hücre olarak çoğalmasına, metastas yapmasına, razı olmak, bu büyük savaşın gereklerinden birisi olmuştur. Bunun benzerini, gözlerimizi çok daha fazla tırmalayan ölçüde İtalya'da görüyoruz; bu ideolojierin dünya savaşında, her seçimde en çok oy alan İtalyan Komünist Partisi'ni hükümetin dışında tutmak da önemli bir cephe savaşı olmuştur. İtalya'da adları çok olabilir, ancak bütün partiler, bu Amerikan komutasına uyarak, de facto tek parti durumuna inmeyi kabul etmişlerdir ve sistemin kirlenmesine ve kir içinde bir arada yaşamaya mahkum olmuşlardır. Yakın zamanda, Soğuk Savaş'ın en büyük kir patlamalarının, bu iki coğrafyada olması ve her iki ülkenin skandallarla sarsılması, tesadüfi değildir; Üçüncü Savaş, bir kirlenme süreci'dir.

Yukarıda, "Tarih Felsefesi" incelemem dolayısıyla değindiğim büyük "transformasyon" süreci işte budur. Soğuk Savaş, habis bir virüs olarak gördüğü komünizmin gelişini önlemek için, kendisini kir batağına dönüştürme sürecidir. Kir batağında insanların, komünizmi istemeyeceğine inanılmıştır. Bu ideolojilerin dünya savaşı, aslında bir kirlenme yarışıdır.

Böylece, kabul etmek gerek, bu incelemenin sonuna yaklaşmış bulunuyorum; bitirirken, daha önceki çalışmalarımda ele almadığım, arşivlerden yeni çıkarılan, zamanın, Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Novikov'un Uzun Telegrafı'nı değerlendirmek durumundayım. Novikov'un raporu, 27 Eylül 1946 tarihini taşıyor ve bilimsel bir uyumlulukla, diğer ikisini karşılamasının yanında, üzerinde bazı ifadelerin al-

Levent Şahverdi Arşivi

tının çizilmesi biçimiyle de olsa, zamanın Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un değerlendirmelerini de yansıtıyor. Bu rapordan, Ambasador Novikov'un da üstün bir soyutlama yeteneğine sahip olduğunu görebiliyoruz.

Büyükelçi Novikov, analizine, Amerikan dış politikasının, Amerikan tekelci kapitalizminin emperyalist eğilimlerini, "the imperialist tendencies of American monopolistic capital", yansıttığını kaydederek başlıyor ve dünya hakimiyeti, world supremacy peşinde koştuklarını belirtiyor.[41] Novikov'a göre, İkinci Savaş'ın başında, Amerikan yöneticilerinin hesapları, bütün rakiplerinin, bu savaştan ya ezilmiş ya da çok büyük yaralar almış olarak çıkacağı merkezindedir. Bu hesaplar, Almanya ve Japonya açısından doğru çıkmakla birlikte, Sovyetler ezilmemek bir yana, "it would be forced to go begging to the United States for economic assistance", savaş sonunda, Amerika'dan ekonomik yardım dilenmek zorunda da değildir; dolayısıyla buradaki hesaplar doğru çıkmamıştır ve Novikov, General Clausewitz'in lügatçesini kullanmıyor, ben ekliyorum. Sovyet iradesini zorlayacak ş ırtlar görülmüyor.

Novikov, Roosevelt'in ölümüyle, hiç ummadığı sırada başkan olan ve bir alık sayılan Truman'ı, "bazı tutucu eğilimlere sahip, siyaseten istikrarsız bir kişi" olarak niteliyor ve ancak, Truman'la birlikte, Truman'dan başlayarak Amerikan toplumunun pek çok kesitinde, "that the United States has the right to lead the world", Birleşik Devletler'in dünyayı yönetmeye hakkı olduğu inancının yerleştiğine işaret ediyor. Bu işaret çok yerindedir; çünkü Lenin'in bir çok alanda ekonomizme büyük bir mücadele vermiş olmasına karşın, pek çok yerde Lenin'e kadar götürebileceğimiz pratikler nedeniyle de, sosyalist kafalarda ekonomizm hala çok önemli bir yanlış düşünme kaynağıdır. Bunu en çok emperyalizm analizlerinde görüyoruz ve çok zaman, emperyalizmi ve yönetme tutkularını, sadece dış ticaret faktörlerine bağlıyoruz; emperyalizm, aynı zamanda, bir irade dikta halidir, bu anlamda, sürekli bir savaş oyunu ve durumudur. Bunun için de, başkalarına irade uygulama hakkının olduğuna inanılması gerekiyor; Büyükelçi, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Amerikan yönetiminde böyle bir inancın doğduğunu kayda geçirmekte çok isabet gösteriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Herkes ezilmiş ve yıkılmıştır; kime karşı irade uygulanacaktır? Eğer yıkılmayan sosyalist değil, bugünkü tekelci Rusya olsa bile, dünyayı yönetmeye hakkı olanın, bu coğrafyanın yakınında, kendi iradesini ve gücünü gezdirmesi kaçınılmazdır; ayakta kalanın sosyalist olması, sadece, İkinci Savaş'tan çıkar çıkmaz, bu savaşta yakın ve fedakar bir müttefike karşı, böylesine görülmemiş bir süratle, savaş açılmasını anlaşılabilir yapıyor. Burada yalnızca Ambasador Novikov'un malzemesini, buraya kadar geliştirdiğim mantık matriksi içinde, sunmaya çalışıyorum; "it must be kept in mind, however, that incidents such as the visit by the American battleship Missouri to the Black See Straits. The visit of the American fleet in Greece", akılda tutulmalıdır ki, diyor, Novikov, Amerikan savaş gemisi Missouri'nin Karadeniz Boğazlarını ve Amerikan donanmasının Yunanistan'ı ziyaret etmesi, bir yanıyla Amerika'nın Akdeniz havzasında ve Yakın Doğu'da ilgisinin olduğunu gösteriyorsa, "on the other hand, those incidents constitute a political and military demonstration against the Soviet Union"[42] diğer taraftan da, bu olaylar, Sovyetler Birliği'ne karşı bir siyasal ve askeri gösteridir. Büyükelçi, bu gösterileri, Amerika'nın içinde, "Third War" laflarının artması ile ilişkilendiriyor; asıl amacın to create an atmosphere of war psychosis, "bir savaş psikozu atmosferi yaratmak" olduğunu belirtiyor. Molotov, belirlenenlerin altını çiziyor. Büyükelçi, raporunda, sözünü dolaştırıp tekrar, Sovyetler Birliği'ne karşı savaş hazırlığına getiriyor; Molotov, bunu da özenle kaydediyor.

Neye yarıyor ya da yoksa içeride bir gaflet mi var? Soruna bu çerçevede bakmıyorum; görebildiğim kadarıyla, Sovyet yönetimi, bir bütün olarak, karşılaştığı savaşın niteliğini hiç anlayamamıştır. Komünist Partisi içinde, yüksek bir yerde, Profesör Ponamaryev ve benzerleri anlamışlar, ancak yönetimin temel anlayışı haline getirememişlerdir. Brejniyef anlamıştır ve anladığı zamanda yönetimdedir; ancak, artık gerçekten "çok geç" ve Sovyet insanını, böyle bir savaşı kabul edip göğüsleyebilecek hale getirmek imkansızdır. Daha da açık yazabilirim; Sovyet Marksizmi, böyle bir savaşta, mağlup olmaya hükümlüdür. Daha da net bir biçimde formüle edebilirim; Sovyet marksist ideolojisinde, "yaranma" eğilimlerini çıkaracak güçlü damarlar vardır.

Ancak bu formülasyonların açılımını burada yapmam imkansızdır;

Levent Şahverdi Arşivi

ben sadece, burada, karşılaştırılan savaşın niteliğinin, Sovyet yönetimine en yetkili ağızlardan anlatıldığını kaydetmekle yetinmek durumundayım. En yetkili, Amerikan Başkanı John Kennedy ile daha sonra Sovyetler Birliği Başkanı olan Gromyko'dan daha başka kim olabilir? Gromyko, anılarında ve anılarının Soğuk Savaş ile ilgili bölümünde, Kennedy'nin 10 Haziran 1963 tarihindeki, Amerikan Üniversitesi konuşmasından söz ediyor ve Küba Krizi'nin hemen arkasında yaptığı bu önemli konuşma döneminde, Yale Üniversitesinde graudate student olarak ben de Amerika'da bulunuyordum, yarattığı yankıları biliyorum. Başkan Kennedy, bu konuşmasında, kapitalizmin dışında işleyen bir sistem olduğunu ve bunun ayrı bir sistem olarak kabul edilebileceğini ve edilmesi gerektiğini söylüyordu; eğer, üçüncü savaş, benim önerdiğim biçimiyle, bir ideolojilerin dünya savaşı olarak kabul edilirse, bu bir ateşkes ve hatta bir barış anlamına geliyordu. Bu konuşma ile konuşmadan bir yaz geçtikten sonra Başkan Kennedy'nin öldürülmesi arasında kesin bir neden-sonuç ilişkisi kurma eğilimindeyim; katilinin bulunmamasına, Türkiye'de, mafya-faşist örgütlenmeleri-gizli servisten oluşan üçlü şebekenin eliyle gerçekleştirilen pek çok cinayetin failinin bulunmaması ölçüsünde, hiç hayret etmiyorum.

Soğukkanlı Sovyet diplomat Gromyko'nun anılarında daha önemli bir yan var; Andrey Gromyko, bu konuşmadan bir süre sonra, anılarında "son görüşmemiz" dediği, bir tarihte, Beyaz Saray'da Başkan Kennedy ile buluşuyor ve Kennedy, Gromyko'yu tutup terasa çıkardıktan sonra, "dinle" diyor. Kennedy'nin dediklerini, Gromyko'nun anılarının İngilizce versiyonundan, olduğu gibi aktarıyorum: "The fact is, there are two groups of the American population which are not always pleased when relations between our two countries are eased. One group consists of people who are always opposed to improvement for ideological reason. They are quite a stable contingent. The other group are people 'of a par-ticular nationality' -he meant the Jewish Lobby- who always and under all circumstances, the Kremlin will support the Arabs be an enemy of Israel."[43] Başkan Kennedy, Gromyko'ya, "Moskova'nın bunları bilmesini istiyorum" diyerek, Amerika'da iki ülke arasında ilişkilerin iyileşmesini istemeyen iki grubun olduğundan söz ediyor; birincisi, bekleneceği gibi, Yahudi lobisidir ve Arapları destekleyen Sovyetler ile ilişkileri iyileştirmenin İsrail'i terketmek olacağına

Levent Şahverdi Arşivi

inanıyorlar. İkincisi, bir Amerikan başkanının ağzından çıktığı için çok şaşırtıcıdır; Başkan Kennedy, bir iyileşmeye karşı çıkan birinci grubu, "ideolojik nedenlerle iyileştirmeye muhalefet edenler" olarak gösteriyor. Yahudiler bir kenara bırakılacak olursa ve bu konuşmayı da, bu incelemenin diline çevirecek olursam, Başkan Kennedy, bu savaşın temelinin ideolojik karşıtlık olduğunu net olarak ortaya koyuyor. Gromyko ise, anılarında, "Tass Ajansı katledildiğini haber verdiğinde aklıma bu sözleri geliyordu" diye yazıyor; anılarında Gromyko gerçeklerin söylenmek için değil, "ihsas edilmek" üzere var olduklarını hatırlatan bir anlatım biçemi seçiyor.

Böylece bu incelemeyi bitirmiş oluyorum. Sadece birkaç teknik soru kalıyor; birincisi bu savaşın ne zaman bittiğiyle ilgilidir. Batı yazınında cevaplar değişiktir; bazıları, Garbaçov ile Reagan arasındaki, 1986 ve 1987, Reykjavik ve Washington zirvelerini gösteriyorlar. Bazılarına göre, Berlin Duvarı'nın yıkıldığı gün, bu savaş bitmiştir ve daha somut işaretlere düşkün olanlar, Sovyetler Birliği'nin resmen sona erdirilişini, savaşın sonu olarak kabul ediyorlar. Pratikte aralarında önemli bir fark yok; ancak, bana sorulursa, Garbaçov'un, "silahlanma ihtiyacı duymayan bir kapitalizm mümkün mü" ve "agresif olmayan bir emperyalizm olabilir mi" sorularını içeren ve bu soruları cevapsız bırakan "ünlü" konuşmasının yapıldığı gün, savaş bitmiştir. Ben, sosyalizm bilimine göre, bu soruları ortaya atar atmaz, "hayır, mümkün değildir" ve "hayır olamaz" cevapları verilmiyorsa, muhasım tarafın ideolojisi tümüyle kabul edilmiş demektir; aktüel olarak da sorunu böyle anlayarak, bu konuşmadan sonra, Garbaçov'u kapitalizmin bir adamı olarak görmeye başladığımı hatırlıyorum. Bu nedenle, Garbaçov'a karşı yapılan darbeyi, galiba Türkiye'de bir kişiyle birlikte, olumlu karşılayan ve desteklediğini açıkça ilan eden kimse oldum; eleştirildiğimi de hatırlayabiliyorum.

Bir diğer soru ise, bu savaşın galipleriyle ilgilidir; çeşitli yerlerde, bu Üçüncü Dünya Savaşı'nın asıl galiplerinin Almanya veya Japonya olduğu çok ileri sürülüyor. Gerçekten, üçüncü dünya savaşı, ideolojik savaşın olduğu yerlerde, pek çok ateşli savaş sahnelerine de tanıklık etmiştir, Kore ve Vietnam bunların en bilinen örnekleridir. Amerika, hem bu savaşlara katıldığı ve hem de başka operasyonların finansma-

Levent Şahverdi Arşivi

nını yüklendiği için, ekonomik olarak büyük sorunlarla karşılaşmıştır; bu arada Alman ve Japon ekonomik genişlemesinde, askeri masraflarının olmamasının önemli yeri, kolaylıkla kabul edilebiliyor. Ancak bunları kabul etmekle birlikte, buradan, bu savaşın galibinin Almanya veya Japonya olduğu görüşüne sıçramak, çok mekanik bir ekonomizmdir ve bu büyük savaşı anlamama demek oluyor.

Japonya'yı bir kenara bırakıyorum, Almanya örneği daha öğreticidir ve unutulmamasını öneriyorum, emperyalizm, eninde sonunda bir "tutma" düzenidir. Alman emperyalizminin geleneksel tutuş coğrafyası ise, başta Türkiye ve İran olmak üzere, İslam dünyasıdır; İslam iklimi, hep Alman emperyalizminin mahreci olmuştur. Şimdi ise Almanya, buralarda pek perişan bir haldedir; Jandarma Genel Komutanı General Eşref Bitlis'in katlinden, en önemli dersleri, Almanya çıkarmış görünüyor. Washington, şimdi Türkiye'de, söz uygunsa, "closed door" politikası uyguluyor; çok ilginçtir, şu anda Türkiye ile en yoğun ekonomik ilişkiler içine giren Fransa'yı bile, politikasızlığa razı edebiliyor. Almanya'ya ise, yalnızca, çok temkinli olarak, yeni ve soğuk savaş lügatçesiyle "sivil toplum örgütleri" denilen demeklerde etkili olmak kalıyor, yetmişli yıllarda, dünyanın bu büyük ideolojik savaşında, Sovyet sistemini içinden destabilize etmek için Amerika'nın, bir dış politika aracı olarak geliştirdiği ve uyguladığı "insan hakları" kolonu, kuşkusuz Türkiye versiyonu ve bazı aydınlar, Almanya'nın imkanları arasındadır.

Bu savaşın sonunda galibi ararken, Fransa sahnesine bakmak, şu son zamanlarda büyük açıklıklar getirebiliyor; çok kısa bir bakış bile yeterlidir. Fransa, içerde büyük işsizlik ve ihracat kabiliyeti yüksek bazı sektörleriyle, garip ve zor bir durumdadır; euro-monnai'ye angajmanı ve sosyalistlerin de bu angajmanı bırakmayacaklarını açıklamaları, sosyal patlamalara yatkın işsizlik sorununu çözmek için, yine de ihracatı zorlamaktan başka kapı bırakmıyor. Bunun etkisiyle de, Fransa bir Arap ve bir Afrika politikasına muhtaçtır; ancak, yapamıyor. Daha doğrusu, Washington, kesinlikle izin vermiyor; son zamanlarda, Fransa, bir anlamda, bunun rahatsızlığını yaşıyor ve zaman zaman utancını dışa vuruyor. Haksız olduğunu söyleyemem; Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'ın bir Arap Çizgisi ilan etmesine karşın, bundan önce-

Levent Şahverdi Arşivi

ki Fransa Dışişleri Bakanı, İsrail-Filistin krizinin en can alıcı noktasında aracı olmak üzere İsrail'e gittiğinde, Washington'un açık direktifiyle ve bütün nezaket kuralları bir yana, her türlü görüşmelerin dışında tutulmuştur. İsrail-Arap İhtilafı'nı, Washington, Fransa'ya kapatmış durumdadır ve daha çok eski İngiliz sömürgeleri olan buraları bir yana, Kongo'daki son iktidar değişiminde, Kongo'nun frankofon olmasına karşın, Washington yine buradaki krizin çözülmesi sırasında, Mobotu'nun çekilip Kabila'nın gelişinde, hiçbir Fransız'ı işin içine sokmamıştır. Fransız yorumcular, bu noktaya açıkça içerliyorlar ve "Amerika, bizi, nasıl Afrika işlerinin dışında tutar, biz şimdi Afrika'dan çıkıyor muyuz?" diye soruyorlar. Tam bunlar sorulurken, son olarak Nato'nun genişleme sorununda, Fransa'nın, Latin kökenli Romanya lehine bütün ısrarlarına rağmen, karar, Washington'un dikte ettiği yönde olmuştur; bütün bunlar ise, Fransız yorumcularında ve aydınlarında derin bir üzüntüye yol açıyor.

Üzülmelerine üzülmüyorum, hatta, bu üzüntüyle, çok çarpıcı sorular sordukları için seviniyorum. Bu sevinç ise, Fransa'da sol eğilimli, haftalık Le Nouvel Observateur Dergisi'nin, sosyalist Jospin Hükümeti'nin, doğuştan diplomat sayılan ve Chirac'a da yakın bilinen, Dışişleri Bakanı'na, Hubert Vedrine'e sorduğu soruyu ve cevabı aktarmak istiyorum. Soru da cevap niteliğinde olduğu için, tümüyle, buraya alıyorum: "Nous allons neanmoins d'echec en echec. Nous reculons en Afrique. Nous n'avons rien pu faire pour empecher les Etas-Unis d'evineer Boutros Boutros-Ghali du secretariat general des Nations Unies. Nous avons voulu affirme un pilier europaen de defense au sein de L'Otan et nous n'avons pas eu plus de succes. Le recul s'accelere..."[4] "Biz" diyor, gazeteci, "bir yenilgiden diğerine koşuyoruz" diye ekliyor ve devam ediyor, "Afrika'da geriliyoruz, Birleşik Devletler'in Boutros-Ghali'yi Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nden atmasını engellemek için hiçbir şey yapamadık, NATO savunma sistemi içinde bir Avrupa ayağı oluşturmak istiyorduk, hiçbir başarı elde edemedik, ricatımız hızlanıyor..." Dışişleri Bakanının cevabı, ilginç olmasının yanında son derece açıklayıcıdır ve bunu da olduğu gibi, aktarıyorum: "Un peu de sang-froid! L'Otan est dominee par les Etas-Unis depuis sa fondation, en 1949. Elle a d'ailleurs ete organisee pour cela: pour assure la garanti americain a l'Europe. On ne peut pas brusquemenl redeco-

Levent Şahverdi Arşivi

uvrir cette realite et en conllure au recul de la France." Dışişleri Bakanı, sözlerine, "lütfen, biraz soğuk kanlı olalım" diye başlıyor ve şöyle sürdürüyor: "Nato, kurulduğundan beri Birleşik Devletler'in egemenliği altındadır. Ayrıca, Avrupa'da Amerikan garantisi için kurulmuştur. Şimdi bu realiteyi birdenbire keşfedip, bundan Fransa'nın ricat ettiği sonucuna sıçrayamazsınız."

Fransız Dışişleri Bakanı, Nato'nun başından beri Avrupa'da bir Amerikan dominasyonu olduğunu söylüyor; ileri bir mevzi olmadığı için de, ricatın olamayacağını anlatmaya çalışıyor.

Bakan bir de şunları ekliyor ve bu çaresizlik ifadelerini aktarıyorum: "Biz Amerika'yı, bütün rollerini yerine getirirken, bugün her zamandakinden güçlü olarak gözlenen, hegemonyacı ve tek taraflı davranma heveslerine mukavemet edebilmeye ikna etmek zorundayız." Sovyetler Birliği'nin çöktüğü bir zamanda, Amerikan emperyalizmi, Fransa ve Almanya gibi yakın müttefiklerini bile rahatsız eden bir hoyratlık içindedir.

Sondan bir önceki soru şudur; bu böyle devam ede. mi? Bir başka incelememde[45] insanoğlunun önemli savaşlarının, İsa'dan önceden beri, hep Doğu-Batı arasında olduğuna işaret ettim. Bu, Doğu-Batı ekseninde, bizim kendimizi Batıya yerleştirme tutkumuz ve Rusya hakkında ise, doğuluların batılı ve batılıların doğulu görmesi türünden bazı karışıklıklar olmakla birlikte, insanlığın savaşları bu eksen üzerindedir ve hücumlar hep karşılıklı olmuştur. Batılıların, bu açıdan, Sovyet komünizmini de, bir "Doğu despotizmi" olarak görmeleri ve buna savaş açtıklarını ilan etmeleri ilginç bir noktadır; şimdi görünen, savaşın yine bir Batı-Doğu ekseninde çıkması ihtimalidir.

Burada Rusya ve Yeltsin sonrası Rusya, ön plana çıkıyor; ancak, bu inceleme sınırları içinde, benim, bu ihtimali detaylandırmam imkansızdır. Şu kadarı söylenebilir; Yeltsin yönetiminin, Nato'nun Doğuya doğru genişlemesine ve Türkiye'nin Ukrayna ile birlikte askeri manevralar yapmasına, şiddetle itiraz etmesine rağmen, Rusya'da Yeltsin ve yönetimini, büyük bir komplo ile Rusya'ya karşı ihanetle suçlayanlara, her gün birisi ekleniyor ve bunlar içinde, güçlü yerlerde olanlar ön plana çıkıyor. Bunlardan sonuncusu, Duma Üyesi General Rohlin'in, bü-

Levent Şahverdi Arşivi

tün orduya dağıttığı mektubudur. General Rohlin, "Rusya'nın rızasını bile almadan, Nato, kampını sınırlarımıza kadar genişletme kararı almıştır" diyor ve bunu, kabul edilemez ve buna göz yumanları, başta, Yeltsin hain olarak niteliyor.[46] Bu öyle sanıyorum, Rusya'daki gelecek eğilimler hakkında ipuçları getiriyor. Öte yandan, şimdi Ortadoğu'daki kamplaşmanın, Mısır ile İran'ın yer değiştirmesiyle, üçüncü dünya savaşındaki polarizasyona yaklaştığını görebiliyoruz.

Bu son soruya ek ve pekiştirici bir soru da şudur: Savaş'ın sonuçları kesin midir? Bu soruya cevap, yine von Clausewitz'den geliyor ve savaş alanının bu büyük teorisyeni, "savaşta sonuç, hiçbir zaman mutlak değildir" yasasını öneriyor. Savaşta kesin bir sonuç göremiyoruz; kesinlikle görülebilen, Rusya'nın liderliği yitirdiği ve Rusya Marksizminin, bir büyük hücumu karşılayacak direnç ve akıncı ruhtan yoksun olduğudur. Bu, ise bir yeni başlangıç demektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Notlar

BİRİNCİ KİTAP: İDEOLOJİ

1 Feuerbach'ın kitabı öylesine bir ilgi yaratıyor ki, 1841 yılında ilk baskısı yapılan kitabının, ikinci baskısına yazdığı önsözde, "the circulation which my work had amongst the public at large was neither desired nor expected by me" sözleriyle bundan duyduğu rahatsızlığı ifade ediyor; eserinin geniş halk yığınları tarafından böylesine ilgiyle karşılamasını hiçbir zaman istemediğini ve üstelik beklemediğini, çünkü yazdığının ancak "the scholar who loves truth", gerçeği seven bilginler tarafından okunmasını istediğini kaydediyor. Kabul etmek gerekiyor, çok has ve çok yerinde bir rahatsızlıktır. L. Feuerbach, *The Essence of Christianity*, 1843-1956, N.Y., p. XLIII

2 Ben pek işaret edilmeyenlerden sadece birisini kaydedebilirim; "religion is the dream of the human mind" sözü, dinin insan aklının hayal dünyası olduğu önermesiyle, Marx'ın, dinin kütlelerin afyonu olduğu saptaması arasındaki mesafe ihmal edilebilecek kadar kısadır.

L. Feuerbach, ibid., p.XXXIX

3 "the former then itself be criticised in theory and revolutionised in practice", K.Marx-F.Engels, Selected Works, in one volume, p.29

4 "The standpoint of the old materialism is 'civil' society; the standpoint of the new human society, or socialised humanity."

Selected Works, op.cit., p.30

Burada geçerken belirtmeliyim, "sivil toplum" sözünü ülkemizdeki Washington'un fikir kompradorları, yetmişli yıllarda ithal edip satmaya kalktılar; bizim, Yürüyüş ve muhtemelen Sosyalist İktidar koleksiyonlarımızda, bu kompradorlara karşı mücadelemizin yazılarını bulmak mümkündür. "İnsan Hakları" da, ihanetlerini ajanlık durumuna getiren aynı kompradoların, seksenli yıllardaki ithalatıdır ve buna karşı duruşumuzun yazılarını da Toplumsal Kurtuluş koleksiyonlarımızda aramak gerekmektedir.

Bizim bütün yayınlarımız ve yazılarımız, ülkemizde, bilimi saf tutabilmek ve emekçi sınıfların bağımsız ideolojisi ve yolunu geliştirmek olmuştur. Maalesef bugün, bizim yayınlarımız dışında, emekçi sınıfların saf ve bağımsız bir ideolojisi olduğunu söylemek imkansızdır.

5 K. Marx, *The Revolutions of 1848*, Penguin Books, 1973, introduction, p.12

6 "...that my previous studies did not allow me to express any opinion on the content of the French theories"

Levent Şahverdi Arşivi

K. Marx, *A Contribution to the Critique of Political Economy*, 1859-1981, Lawrence&Wishart, p.20

7 Ciddi bir Chronologie'den, 1818 yılına ait üç girişi aktarıyorum; birincisi, Fransa, ikincisi Avrupa ve üçüncüsü Almanya sütunlarına ait bulunuyorlar.

"Congrés d'Aixla-Chapelle. La France est admise dans le concert européen."

"Série de congrés, où le prince de Metternich, ministre, des Affaires étrangéres, puis chancelier d'Autriche fit triompher ses vue européennes sonsevatrices et son hostilite aux poussées nationalités et libérales."

"Naissance, a Treves, de Karl Marx."

Chronologie Universelle d'Historie, sous la direction J. Boudet, Larousse, 1997, p.826

8 "Ce qui conduit a définir la démocratie comme une culture, plus encore que comme un ensemble d'institutions et de procedures."

Alain Touraine, *Qu'est-ce que la démocratie?*, Fayard, Paris, 1994, pp. 24 et 264

9 Manifesto'nun bu ikinci tezini, latin karakterlerle transliterasyonu ile aktarıyorum.

"Svocobrazie tekuşego momenta v Rossii sostoit v perehode ot pervogo etapa revolyutii, davşego zlast' burjuazii v silu nedostatoçnoy oznatel'nosti I organizovannosti proletariata, ko vtoromu ee etapu, kotony ı)lien dat' vlast' v ruki proletariata I bedneyşih sloev krest'yanstva."

V. I. Lenin, Aprel'skic Tezisı, Gospolitizat, 1953, str. 4

10 K. Marx, *Critique of the Gotha Programme*, S. W., op. cit., p. 325

11 İlk yazımını, "endüstrileşme sürecinin temel sorunları" başlığıyla tanımladığım kitabımda, Lenin'in övdüğü "fordizm" ilkesine ve özellikle bir sosyalist ekonomide parça başına ücret düzenine, dikkatli eleştiriler vardır. Stahanov Hareketi de, eğer başarılar, parça başına ödemelerde bir ilaveye yol açıyorsa, yine kapitalisttir; bunları, ilk kez formüle edişim, otuz yıl öncesine kadar gidiyor.

Y. Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940*, Haziran Yayınevi, İstanbul 1987

12 "it is not the consciousness of men that determines their existence, but their social existence that determines their consciousness."

K. Marx, A Contribution, op. cit., p. 21

13 "On cherche un honnete homme"

Eric Wolf, Les guerres paysannes du vingtieme siecle, Paris, 1969-1974, p. 52

14 Y. Küçük, *İki Abartma ve Bir Ayırma*. Bu incelemeyi ilk önce ne zaman yazdığımı, şu anda hatırlamıyorum, ancak, Tezler'in beşinci kitabında var.

Y. Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, Beşinci Kitap, Salyangoz Yayınları, 2007.

15 K. Marx-F. Engels, *Manifesto of the Communist Party*, S.W., op. cit., p.37

Levent Şahverdi Arşivi

16 K. Marx, *Grundrisse*, Penguin Books, 1973, p.109

17 "and Ivan Berend, formerly President of the Hungarian Academy of Sciences, to whom I owe the concept of the Short Twentieth Century."

Eric Hobsbawm, *Age of Extremes*, London, 1994–1996, preface.

18 Y. Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, İstanbul 1991

19 Y. Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940*, İstanbul 1975-1988

20 "Etaut donne mes relatinos passees et presentes avec le service des Affaiies etrangeres americain, je dois insister sur le fait que le materiel employe ici est d'origine officieusc..."

21 E. Hobsbawm, *Age of Extremes*, op. cit., s. 229

22 "Nato enlargement is a big mistake, possibly the biggest mistake since the end of the Second World War." *International Herald Tribune*, 9 Temmuz 1997, s. 10

23 "Ce sera trois, pas un de plus. C'est netre demier mot." *Le Nouvel Observateur*, 3-9 Juillet 1997, s. 45

24 Mümtaz Soysal, *Lobi*, Hürriyet, 9 Temmuz 1997

25 Y. Küçük, *Yürüyüş*, Akış Yayıncılık, İstanbul 1996

26 *Courrier International*, 23-29 Janvier, 1997

27 *Challenges Mensuel*, Juillet-Aout 1997

28 *Hürriyet*, 14 Temmuz 1997, s. 7

İKİNCİ KİTAP: EMPERYALİZM

1 V. I. Lenin, *Imperialism*, op. clt., s. 94 ve 110

DÖRDÜNCÜ KİTAP: SOĞUK SAVAŞ

1 *Encyclopedia Americana*, Vol. 7, s. 222.

2 *Kratkiy Politiçeskiy Slovar*, M., 1989, s. 89.

3 *Encyclopedia Britanica*, Vol. 6, s. 43.

4 Elliot Roosevelt, *As He Say It*, N.Y. 1946, s. 185-186.

5 Harry S. Truman, *Memoirs*, Vol. I, N.Y. 1955, s. 5.

6 Harry S. Truman, *Memoirs*, Vol. II, N.Y. 1956, s. 102.

7 Harry S. Truman, *Memoirs*, Vol. I, op. cit., s. 10.

8 Ernest R. May, *"Lessons" of the Past-The Use and Misuse of History in American Foreign Policy*, Oxford Books, 1968, s. 172.

9 Gar Alperovitz, *Atomic Diplomacy: Hiroshima and Postdam - The Use of*

Levent Şahverdi Arşivi

Atomic Bomb and American Confrontation with Soviet Power, London, 1965, s. 13.

10 Andre Fontaine, *History of the Cold War - From The October to the Korean War*, 1917-1950, Panther Books, 1968, s. 172.

11 John Lewis Gaddis, *The United States and The Origins of the Cold War*, 1941-1947, N.Y., 1972, s. 38-43.

12 *ibid*, s.56

13 A. M. Schlesinger Jr., (general editor) *The Dinamics of the World Power - A Documentary of United States Foreign Policy*, 1945-1973, Vol. II, N.Y., 1973, s. 116.

14 Frederich L. Schuman, *The Cold War, Retrospect and Prospect*, Lousiana State University Press, 1962, s. 22.

15 Ernest R. May, *"Lessons" of the Past*, op. cit., s. 44.

16 Norman A. Greabner (ed.), *The Cold War, A. Conflict of Ideology and Power*, 1976, Lexington, s. 55-56.

17 *Foreign Relations of the United States*, 1946, Vol. VII, Washington, 1969, s. 823.

18 Joseph Marion Jones, *The Fifteen Weeks*, N.Y., 1955-1964, s. 7.

19 David S. McLennan, Dean Acheson, *The State Department Years*, N.Y., s. 155.

20 Charles Bohlen, *Witness of History 1929-1969*, N.Y. 1973. s. 261.

21 Robert H. Ferrell, *George C. Marshall*, N.Y. 1966, s. 75.

22 ibid., s. 104.

23 J. Gimbel, *The Origins of the Marshall Plan*, Stanford, 1976, s. 270.

24 Eric F. Goldman, *The Crucial Decade*, America 1945-1955, N.Y., 1956, s. 75-76.

25 Türkiye Üzerine Tezler dizisinin ikinci cildi, bu sürecin, belki de Türkçede ilk kapsamlı çözümlenmesini içeriyor. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve üs istediği yalanının, Amerikan arşivlerine dayanılarak, yalanlaması ve bu savaşı patlatmak için, Washington'dan Türkiye'ye kadar uzanan bir şebekenin varlığı, buradadır. Sosyalizmin Çözülüşü ise, Sovyetler Birliği yıkılmadan hemen önce tamamlanmış ve doğallıkla bu savaş üzerinde yoğunlaşmış bir etüd'dür. Ancak ben bu kısa incelememi yazarken, bu iki çalışmama, özellikle bakmama yolunu seçiyorum; kendimi, daha önce yazdıklarımın etkisinden uzak tutmayı bir yöntem olarak seçiyorum. Konunun izleyicileri ve benim okuyucularım, varsa, tutarsızlıkları, saptamak durumundadırlar. Ben burada, sadece, 1996 yılı başında kaleme aldığım, "Tarih Felsefesi" incelememe değineceğim; burada geliştirmekte olduğum düşüncelerimin bir uygulaması orada var. Burada sadece, bu iki hacimli çalışmamı hatırlatmakla yetiniyorum.

Y. Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, İkinci Cilt, İstanbul 2007.

26 Kenneth M. Jensen (ed.), *Origins of The Cold War - Novikov, Kennan and Roberts "Long Telegrams" of 1946*, Wash. D.C. 1991, s.15. "Üçüncü Savaş" la-

Levent Şahverdi Arşivi

fı'nın altı, Molotov tarafından çizilmiştir. Bundan sonra bu telegraftan aktarma yapmam halinde altı çizilmişse, bu Molotov'un işi'dir.

27 Eric Hobsbawm, *Age of Extremes-The Short Twentieth Century 1914-1991*, London, 1994, s.226.

28 "War therefore is an act of violence intended to compel our opponent to fulfill our will." Carl von Clausewitz, *On War*, Penguin, 1832-1982, s. 101.

29 Umuyorum, benimle ilgili stereotype yargıların aksine, pek sabırlı olduğum artık görülüyor olmalıdır, incelemelerimdeki yabancı dilden aktarmalar nedeniyle bazan kibarca ve çok zaman hakaret dolu sözlerle eleştirildiğim ve pek çok kez alay edildiğim herkesin bilgisi içindedir. Bunlara cevap vermiyordum, ama, içimden de pek gülüyordum; "zavallı" diyordum, "hiçbir ciddi kitap okumamış", ne yapılabilir? Usuldendir; bütün bilimsel çalışmalarda yapılıyor ve Marx'ta ise, daha çoktur. Basım imkanlı olsa, Kiril ve Arap alfabeleriyle de aktarmalar yapmak istiyorum; bir de kitaplarımı, yeniden yazan ve kaynaklarımı özel mülkiyetine alanlar çoğalıyor, bunlara yardımcı olmaya da çalışıyorum. Belki benim çevirim en güzeli olmayabilir; biliyorlarsa, kendileri de çevirebilirler ve benim bin bir zahmetle bulduğum özgün kaynakları, kendileri bulmuş olarak gösterebilirler, yapıyorlar. Bunlara da yardımcı olmaya çalışıyorum ve çok önemli gördüklerimi, özgün olarak sunuyorum, (ibid. s. 113-114)

30 K. Jensen (ed.), *op. cit.* s. 30 ve 54.

31 Birinci İnönü'de bir "zafer" olmadığı yollu çalışmalarım belli bir olgunluğa ulaştığında kesin kanıtlar için, Genelkurmay Harp Tarihi "tarihleri" peşine düştüğümü hatırlıyorum; bunlar, hukuk planında gizli olmamakla birlikte bulunması imkansıza yakındır. Bulduğum zaman, artık Birinci İnönü Zaferi olmadığına inandığım için Genelkurmay tarihlerinin beni yalanlamadığını, hayret etmeksizin, görebiliyordum.

Aynı şekilde Genelkurmay tarihlerinde, İzmir'de heykeli olan Hasan Tahsin'in ilk kurşunu atmadığını da okumak mümkündür. Yine Genelkurmay tarihleri, Kürt ayaklanmaları konusunda, düzenin bilim adamlarına göre çok daha gerçekçi ve çok daha az çarpık'tır.

Çünkü bunları, özellikle, ülkenin yazgısında önemli olacağı varsayılan kurmay subay adayları okuyorlar; yönetmek, ancak, gerçeğe daha yakın olmakla mümkündür.

32 K. Jensen (ed.), *op. cit.* ss. 29 ve 53.

33 Y. Küçük, *Dikta Amerikana ve Sosyalizme Güven*, Sosyalist iktidar, Sosyalist Forum eki, 25 Temmuz 1997, Sayı 6.

34 William Eagleton jr, *La Republique Kurde*, Editions Complexe, 1962-1991, s. 110.

35 K. Jensen (ed.), op. cit. ss. 43 ve 20.

36 Washington'daki politika planlayıcılarının, seksenli yılların sonlarında, Sovyet sisteminin politik çöküşüne kendilerini hazırladıkları konusunda en güvenilir ipucumuz, Ukrayna Politikası'nda görülüyor. Öyle sanıyorum, Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü çalışmamda bu konuda ön çözümlemeler

vardır; Washington, post-Sovyet dünyada, Ortadoğu'ya doğru, bir Kiyef-Ankara-Kahire ekseni yaratma peşindeydi. Ancak Moskova'nın sert tepkisi Ukrayna'yı ve Filistin Cephesi'nde, İsrail'den gelen olumsuz gelişmeler Mısır'ı böyle bir eksenden uzaklaştırdı; bu nedenle Türkiye'ye ve Washington'a Ankara-Telaviv eksenini kurmak kalıyordu. Yalnız bununla yetinilmedi, Washington, Ankara-Telaviv ittifakından ayrı olarak, Türkiye-Ukrayna askeri yakınlaşmasıyla, Nato'yu kısmen ve örtülü bir biçimde, Karadeniz'e kadar uzatmış durumdadır.

37 Amy Knight, *Beria-Stalin's First Lieutenant*, Princeton University Press, 1993, s. 191.

38 *ibid.* s. 201.

39 "Bir: Gericilik, Batı dünyasında bütün halkları değiştirmeyi temel savunma stratejisi olarak kabul ediyordu. Bu, insanlığın tanıdığı büyük 'transformasyon' süreçlerinden birisidir ve 'Soğuk Savaş', bu transformasyon sürecinin hem mekanizması ve hem de kod adı'dır. Diğer cephede ise, zayıf sınıfsal ve ideolojik temelde gerçekleştirilmiş Sovyet Düzeni, kendisini stabilize ettiği zaman çok yorulmuş görünüyordu ve yeni sınırlara açılmak yerine elde edileni korumayı amaçlıyordu. Elde edilenleri koruma, kendisini dünya gericiliğine beğendirme eğilimi olarak ortaya çıkmıştır. İki: Yıkılışı hazırlayan ikinci dinamiğe 'yaranma politikası' adını veriyorum. Yıkılıncaya kadar Sovyet iktidarının bütün fraksiyonları, kendi aralarında, sadece yaranmanın ölçüsü ve hızı üzerinde kavga ediyordu. Şimdi daha iyi görebiliyorum, (ter temel iki dinamik bunlarsa, yıkılış kaçınılmazdır."

Yalçın Küçük, *Yürüyüş*, Akış Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 4-5.

40 K. Jensen (ed.), *op. cit*, ss. 29 ve 63.

41 K. Jensen (ed.), *op. cit*. s.3.

42 *ibid.* s.11.

43 Andrei Gromyko, *Memories*, London, 1989, s.234.

44 *Le Nouvel Observateur*, 24-30 Temmuz 1997, s.35.

45 Y. Küçük, Kemalizm Üzerine, *Hepileri*, Eylül 97, Sayı 6

46 Quand Les Gneraux Russea accussent Eltsine de trahison, *Le Nouvel Abservateur*, 31 Temmuz-6 Ağustos 1997, s.36.

Levent Şahverdi Arşivi